

asbider

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 10 / Sayı: 28
ISSN: 2667-4866

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2667-4866

OCAK 2023

Cilt:10 Sayı:28

KURUCU FOUNDER

Prof. Dr. Yusuf TEKİN

EDİTÖR EDITOR

Prof. Dr. Ali DEĞİRMENDERELİ

ALAN EDİTÖRLERİ FIELD EDITORS

İLETİŞİM VE MEDYA COMMUNICATION AND MEDIA

Prof. Dr. Sibel Serpil AYDOS

Prof. Dr. Ayşe Elif EMRE KAYA

KAMU VE ÖZEL HUKUK PUBLIC AND PRIVATE LAW

Prof. Dr. Mehmet ÖZDAMAR

Doç. Dr. Ali İbrahim AKKUTAY

İKTİSADİ, İDARİ VE SİYASİ BİLİMLER ECONOMIC, ADMINISTRATIVE AND POLITICAL SCIENCES

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

Doç. Dr. Nazlı YÜCEL BATMAZ

İLAHİYAT DIVINITY

Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN

Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ

TİCARET VE TURİZM COMMERCE AND TOURISM

Prof. Dr. Fügen ÖZKAYA

Prof. Dr. Ramazan Pars ŞAHBAZ

DİL, EDEBİYAT VE SOSYAL BİLİMLER LANGUAGE, LITERATURE AND SOCIAL SCIENCES

Prof. Dr. Erdal AKSOY

Doç. Dr. Mustafa BOSTANCI

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Prof. Dr. Aslı Özlem TARAKÇIOĞLU

EDİTÖR YARDIMCILARI EDITOR ASSISTANTS

Arş. Gör. Fatih ÇELİK

Arş. Gör. Kadirhan ÖZDEMİR

DİZGİ TYPOGRAPHIC/LAYOUT

Bil. İşlt. Emre Can ÇOBAN

İDARE MERKEZİ YAZIŞMA VE HABERLEŞME

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Emniyet Mahallesi, Abant Sokak No: 10/2 E Blok Kat:7 Yenimahalle/Ankara

Tel: (0312) 202 8303

asbider@hbv.edu.tr

İNDEKS BİLGİSİ

Akademi Sosyal Bilimler Dergisi (ASBİDER)
EBSCO ve SOBIAD tarafından taranmaktadır.

asbider

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DANIŞMA KURULU INFORMATION BOARD

Prof. Dr. Ali DUYMAZ	Balıkesir Üniversitesi Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ayla Sevim EROL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Fatma EROL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal AKSOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hafez ABDO	Sheffield Hallam University
Prof. Dr. Halil Rahman ACAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit COŞKUN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Işıl ÖZYILDIRIM	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL	TED Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet VURAL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Metin EKİCİ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin ACAR	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat TOSUN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Özden YALÇIN KAYA ALKAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Tülen SANER	Yakın Doğu Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet BARBAK	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKUTAY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Efe EFEOĞLU	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Ioannis KARRAS	Ionian University
Doç. Dr. Ahmet Hulusi AKKAŞ	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ebru AK	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ FURTUNA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel KAYNAKCI	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nevfel BOZ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

İÇİNDEKİLER CONTENTS

MAKALELER ARTICLES

Berkay ORHANER

01-17

KÜLTÜREL DEĞERLER VE KÜYEREL BİR DENEYİM OLARAK KURUMSAL SORUMLULUK:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Cultural Values and Corporate Responsibility as a Glocal Experience: The Case of Türkiye

Tülünay DALAK

18-28

UNIVERS FANTASTIQUE DANS *SALLINGER* DE BERNARD-MARIE KOLTÈS

Fantastic Universe in Bernard-Marie Koltès' *Sallinger* Play

Kadir TUNCER, Emre YILMAZ

29-51

MUĞLA İLİNİN AYLIK ORTALAMA MAKSİMUM VE MİNİMUM HAVA SICAKLIĞI DAĞILIŞININ
IDW YÖNTEMİYLE COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ (CBS) ORTAMINDA HARİTALANMASI VE
ANALİZİ

Mapping and Analysis of Monthly Average Maximum and Minimum Air Temperature Distribution of Muğla Province in Geographic Information Systems (GIS) Environment with IDW Method

B. Hande GÜRSOY HAKSEVENLER

52-70

TÜRKİYE'DE TEHLİKELİ ATIK YÖNETİMİNİN MEVCUT DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Current Situation of Hazardous Waste Management in Türkiye

Fatma KAYIM, Berk Efe ALTINAL

71-84

“HER” (AŞK) FİLMİ İZLEYİCİ YORUMLARININ TEMATİK ANALİZİ

Thematic Analysis of Audience Commentary on The Movie Her

Ömer KERKÜKLÜ

85-97

PSİKOLOJİK PERSPEKTİFTEN ORTADOĞU'DA TERÖR YAPILANMALARI; REAKSİYON VE
İSTİSMAR (EL KAİDE VE İŞİD ÖRNEĞİ)

Terrorist Structures in the Middle East from a Psychological Perspective; Reaction and Exploitation (The Case of Al Qaeda and ISIS)

GülsevİM EVSEL, Yelda ERDEN TOPAL

98-110

UNDER THE SWORD OF DAMOCLES IN TECHNOLOGY POLICY MAKING: THE CASES OF
TURKISH HEALTH BIOTECHNOLOGY AND RENEWABLE ENERGY SECTORS

Teknoloji Politikası Yapımında Demokles'in Kılıcı Altında Olmak: Türkiye'de Sağlık Biyoteknolojisi ve Yenilenebilir Enerji Sektörlerinin İncelenmesi

KÜLTÜREL DEĞERLER VE KÜYEREL BİR DENEYİM OLARAK KURUMSAL SORUMLULUK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Cultural Values and Corporate Responsibility as a Glocal Experience: The Case of Türkiye

Berkay ORHANER¹

ÖZET

Kurumsal sorumluluk kavramının klasik anlatısı, Anglosfer ülkelerin kültür değerlerini yansıtmaktadır. Diğer yandan kurumsal sorumluluk anlayışı küreselleşme olgusuyla birlikte yaygınlaşmakta, farklı coğrafyalarda kültür odaklı yeni kurumsal sorumluluk yorumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çalışma, kurumsal sorumluluk ve küreselleşme arasındaki çok boyutlu ilişkiyi incelemekte, kültürel değerlerin kurumsal sorumluluk algısı üzerindeki etkisini anlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda üretim sektörü içerisinde yer alan Ankara'da faaliyet gösteren 15 KOBİ temsilcisi amaçlı örnekleme yöntemiyle saptanmış, bu katılımcılarla yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmıştır. Bireycilik-toplumculuk kültürel boyutunun, kurumsal sorumluluk algısıyla yoğun bir etkileşim içerisinde olduğu saptanmıştır. Türkiye'deki KOBİ'ler kurumsal sorumlulukla ilgili uygulamalarında toplumsal konulara öncelik vermekte, başta çalışanları olmak üzere yakın çevrelerindeki toplumsal ihtiyaçlara yanıt vermeyi etik bir ideal olarak görmektedir. Bu yaklaşımlar, öz çıkarın korunması amacıyla odaklanan Anglosfer ülkelerdeki kurumsal sorumluluk anlayışından farklılaşmaktadır. Bu çalışma, kurumsal sorumluluk kavramının küreselleşmenin kültürel benzeşme ve kültürel melezleşme etkilerini aynı anda örneklediğini göstermektedir; böylece kurumsal sorumluluk kavramını küyerel bir deneyim olarak ele alarak, özgün bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu konuda Ahilik kültürü özellikle KOBİ'lerin kurumsal sorumluluk uygulamaları için ilham verici bir kaynak olarak görülebilir ve KOBİ'lerin kurumsal sorumluluk uygulamalarını kültürel değerlerle uyumlu bir şekilde benimsemeleri sağlanabilir. Böylece kurumsal sorumluluk algısının yeni ve başka ülkelerden getirilmiş bir anlayış olarak yorumlanmasının önüne geçilebilir ve Türkiye'deki KOBİ'lerin daha etkin kurumsal sorumluluk yaklaşımları geliştirmeleri sağlanabilir. Araştırma yaklaşımından elde edilen veriler Ankara'da üretim sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerle sınırlıdır. Araştırma bulgularının geçerliliğinin farklı bölge ve ülkelerde saptanabilmesi için benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal sorumluluk, küreselleşme, Ahilik, KOBİ, kültürel değerler

ABSTRACT

Classical narrative of the concept of corporate responsibility reflects cultural values of Anglosphere countries. Meanwhile, the understanding of corporate responsibility has been disseminated by the globalization and leads to culture oriented corporate responsibility interpretations from various geographies. This study investigates the multidimensional relationship between corporate responsibility and globalization, and aims to explore the impact of cultural values on the understanding of corporate responsibility. Within the scope of the study, 15 semi-structured interviews made with 15 SME representatives, who were identified through purposeful sampling. Research findings from descriptive analysis confirmed cultural dimension of individualism-collectivism has strong connection with the perception of corporate responsibility. SMEs in Turkey give priority to social issues implementing their corporate responsibility related activities, and they consider responding to the social needs of their surroundings, particularly to their employees as an ethical ideal. These approaches differentiate from the corporate responsibility of Anglosphere countries, which primarily focuses on seeking self-interest. This study illustrates that corporate responsibility simultaneously exemplifies cultural assimilation and hybridization effects of globalization, thus, it aims to develop an authentic approach by considering the concept of corporate responsibility as a glocalization experience. In particular, Ahi culture could be seen as an inspirational source especially for the corporate responsibility of SMEs, and SMEs could be encouraged to internalize the corporate responsibility as an idea in harmony with cultural values. With the help of this interpretation, the perception of CR could be prevented from being perceived as 'new' or 'imported from abroad'. In this way, SMEs in Turkey may internalize the idea of corporate responsibility more effectively and develop better practices. Similar studies are encouraged to determine the validity of the research findings in different regions and countries.

Keywords: Corporate responsibility, globalization, Ahi culture, SMEs, cultural values

1. ORCID: 0000-0003-0324-2411

1. Dr. Öğr. Gör., TED Üniversitesi, berkay.orhaner@tedu.edu.tr

ORHANER, B. (2023). "Kültürel Değerler ve Küyerel Bir Deneyim Olarak Kurumsal Sorumluluk: Türkiye Örneği" *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, s.28, s.1-17.

Makale Geliş Tarihi: 11 Ekim 2022 Kabul Tarihi: 20 Ocak 2023

EXTENDED ABSTRACT

CR broadly defines social expectations from business activities. Anglosphere countries are considered as the birthplace of the CR, however in line with the dissemination of free market economies and initiatives of international organizations, CR has become one of the inseparable part of global business. The classic narrative of CR inherently reflects cultural values of Anglosphere countries, which shows individualistic tendencies and seeks self-interest. On the other hand, globalization of CR leads to various culture oriented CR interpretations, which emphasize that CR was not a concept imported from the West. Additionally, the ultimate goal of CR according to these culture-oriented approaches is to be ethical in business life, rather than obtaining financial outcomes. Culture-oriented CR interpretations in the literature generally combine the concept of CR and cultural contexts at an abstract and conceptual level. The interrelationship between cultural values and the concept of CR through empirical studies is an under researched area. In order to fill this gap in the literature, this study has three main objectives. The primary aim is to investigate the effects of dominant cultural values in Turkey on the perception of CR. In this way, secondly, this study aims to illustrate how CR, which popularized by globalization, actualizes the effects of cultural assimilation and/or cultural hybridization. Finally, this qualitative study aims to contribute to the theoretical perspectives of globalization. This study, investigates the multidimensional relationship between corporate responsibility (CR) and globalization, and aims to explore the impact of cultural values on the understanding of CR. In order to comprehend the relationship between cultural values and CR, this paper benefits from the cultural dimensions theory. The research focused on three selected cultural dimensions; power distance, individualism-collectivism and uncertainty avoidance, since these dimensions were found appropriate to interpret the potential implications of cultural values on business life, and Turkish culture displays prominent characteristics with regard to these dimensions. This article assumes that in order to track the impact of culture on CR perceptions, smaller enterprises offer a more relevant area of research. In total, 15 semi-structured interviews were conducted with the representatives of small and medium enterprises (SMEs) in Ankara. In order to ensure the executive representation of participant enterprises, only company owners or senior managers were interviewed. The study employs a qualitative research design to reveal deeper motivations and ideas of participants. Purposeful sampling technique was used for the selection of information-rich cases. Therefore, participants were invited for interviews only if they had one of the five pre-defined CR related activities. All input were reviewed and organized with pre-defined themes of research, in accordance with the descriptive analysis method. During the interviews, an interview guide was followed to cover topics about selected cultural dimensions, opinions about religion, business ethics, traditions and in particular the Ahi culture were aimed to be covered throughout the interviews. Findings of the study illustrated that especially cultural dimension of individualism-collectivism has a strong connection with the perception of CR. Participant SMEs give priority to social issues implementing their CR related activities, and they consider responding to the social needs of their surroundings, particularly to their employees as an ethical ideal. An important part of these practices is about reinforcing the belonging of the employees rather than gaining advantage in the business. In line with these findings, it is possible to claim that CR practices of smaller enterprises in collectivistic cultures tend to be involved in an interaction with cultural values and traditions. Therefore, they exemplify the cultural hybridization effect of globalization, in other words, they build up a glocalization experience. Findings also showed that SME representatives talk about Ahi culture with admiration and longing. Ahi culture, in this regard, could be seen as an inspirational source especially for SMEs, and they could be encouraged to internalize the CR as an idea in harmony with cultural values. With the help of this interpretation, the perception of CR could be prevented from being perceived as 'new' or 'imported from abroad'. Especially for SMEs, Ahi culture can create an interesting content and conceptual framework for CR. In this way, SMEs in Turkey may internalize the idea of CR more effectively and develop better CR practices. This study is limited to SMEs operating in the manufacturing sector in Ankara. Similar studies are encouraged to determine the validity of the research findings in different regions and countries. In order to increase the scale of the evaluations on the subject, further research is recommended to cover different sectors and different regions in Turkey.

GİRİŞ

Şirketlerin ekonomiye, topluma ve çevreye yönelik etkileri, kurumsal sorumluluk (KS) kavramının ana konusunu oluşturmaktadır. KS, hesap verebilirlik ve şeffaflık gibi kurum içindeki sorumluluk alanlarını kapsadığı gibi, sosyal sorumluluk kampanyaları düzenlemek, bağış yapmak veya çevreye yönelik katkılar sunmak gibi kurum dışına yönelik sorumlulukları da içerebilmektedir.

KS anlayışının dünya genelinde yaygınlaşması, küreselleşme sürecinin uluslararası piyasaları bütünleştiren etkisiyle yakından ilgilidir. Günümüzde özellikle büyük ve uluslararası ilişkileri olan şirketler için bir KS politikasına sahip olmak ve bu konuda çalışmalar yapmak kaçınılmaz hale gelmiştir (Panayiotou ve Aravossis 2011; The Economist, 2008, Palvölgyi vd., 2009).

En geniş anlamı ile 'işin doğru şekilde yapılması' şeklinde özetlenebilecek KS anlatıları, kültürel değerler, dini öğretiler, felsefi yaklaşımlar gibi pek çok kültürel unsur ile etkileşim içerisindedir. Ayrıca tarih boyunca pek çok farklı coğrafyada görülen loncaların ticari yaşama ilişkin ahlaki yaklaşımları günümüzün KS kavramının içeriği ile benzerlikler içermektedir. Literatürde, KS'nin doğrudan Batı tarafından keşfedilen bir kavram olmadığını, dini öğretiler veya yerel yaklaşımlar ile ilişkili olduğunu iddia eden çalışmalar çoğalmaktadır (Coane vd., 2008). Örneğin Chavarria (2007) KS'yi Aztek uygarlığına dayandırarak ele almakta, Mitra(2012) ve Rishi ve Moghe (2013) Hindistan'da KS'nin Mahatma Gandhi'nin etik yaklaşımıyla ilişkili olduğunu söylemektedir. Wang ve Juslin (2009) ise KS'nin Konfüçyüs'ün öğretilerinde zaten bulunmakta olduğunu iddia etmektedir. KS'yi kültürel bağlamlarla ilişkilendiren bu yaklaşımlara benzer şekilde Türkiye'de, KS'nin Ahilik geleneği ile benzeşmekte olduğunu öne süren çalışmalar yapılmıştır (Alakavuklar, 2009; Aydemir ve Ateş, 2011; Ülger ve Ülger, 2005; Yoldaş, 2017; Arzova, 2009; Yönet, 2005; Gül, 2020). Kültür odaklı KS bağlamları oluşturmanın bir diğer yolunun dini inanışlara odaklanmak olduğu görülmektedir. KS'nin Hıristiyanlık ve Yahudilik ile bağlantısını ele alan çalışmaların yanı sıra, İslam dininin KS ile uyumlu olduğunu iddia eden 'İslami KS' yaklaşımları oluşturulmaya çalışılmıştır (Al-Ali, 2006; Williams ve Zinkin, 2010; Dusuki ve Abdullah, 2007; Basah ve Yusuf, 2013; Darrag ve E-Bassiouny, 2013; Saraç ve Kavakçı, 2016).

Bu yaklaşımlar genel olarak KS kavramı ve kültürel bağlamları soyut düzeyde ve kavramsal olarak birleştirmektedir. KS kavramının hangi kültürel değerler ile etkileşim içerisinde olduğunun saha çalışmalarıyla incelenmesi ve farklı kültürel özelliklere sahip ülkelerdeki KS uygulayıcılarının KS kavramını nasıl algıladıkları ise yeterince araştırılmamış konulardır. Yazındaki araştırma eksikliğini gidermek amacıyla bu çalışmanın üç temel hedefi bulunmaktadır. Öncelikli hedef Türkiye'deki hâkim kültürel değerlerin KS algısı üzerindeki etkilerinin araştırılmasıdır. İkinci olarak küreselleşmeyle yaygınlaşan bir kavram olan KS'nin, küreselleşmenin kültürel benzeşme ve kültürel melezleşme etkilerini nasıl gerçekleştirdiği hakkında çıkarımlar geliştirmek hedeflenmektedir. Son olarak, çalışma kapsamında gerçekleştirilen nitel araştırmanın bulgularının küreselleşme kuramlarına katkı sunması hedeflenmektedir. Araştırma kapsamında incelenmek istenen yerel ve kültürel değerleri daha iyi yansıttıkları düşünülerek, çalışma grubu üretim sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerden seçilmiştir. Toplam 15 işletme sahibi ve üst-yöneticileri gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerden derlenen veriler kültürel boyutlar ve küreselleşme kuramlarının bakış açılarıyla yorumlanmıştır.

1. Kurumsal Sorumluluk Kavramı

Genel olarak iş dünyası ve toplum arasındaki ilişkileri konu edinen KS, iş dünyasının çevreye ve topluma karşı sorumluluklarını ifade eden ve bu sorumlulukların yönetimini kapsayan bir şemsiye kavram olarak görülebilir (Blowfield ve Murray, 2014). Bir terim olarak ilk defa 1953 yılında kullanılan KS anlayışının (Bowen, 1953) İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri kökenli olduğu kabul görmektedir. Tarihsel olarak istihdam ve sermaye piyasaları daha az denetim altında bulunan, 'özgürlükler ülkesi' ABD'de, şirketlerin eğitim, sağlık, kültür gibi alanlar için gönüllü çalışmalar yürütmeleri diğer ülkelere göre daha eski bir geçmişe sahiptir (Crane vd, 2008; Barth ve Wolff, 2009). Çağdaş KS kavramının köklü bir geçmişe sahip olduğu bir diğer ülke Birleşik Krallık'tır. Sanayi Devriminin başladığı ülke olarak kabul edilen Büyük Britanya, 18. ve 19. yüzyıllarda dünya ticaretine egemen olmuştur. Çağdaş şirket kavramının gelişmesi, sanayi şirketlerinin büyük servetler biriktirebilmeleri, şirketlerin kurumsal hayırseverlik uygulamalarına başlamaları gibi kapitalizmin gelişiminde önemli etkiye sahip pek çok aşama, Birleşik Krallık'ta kaydedilmiştir (Blowfield ve Murray, 2014).

Çağdaş KS anlayışı, doğal olarak kavramın ortaya çıktığı Batı ülkelerindeki kültürel değer yargılarından beslenerek gelişmiştir. Aynı zamanda çağdaş kapitalizmin de temelini oluşturan bu değer yargıları, öz çıkarın korunmasını temel ilke olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla KS'nin, uygulayıcı şirkete ve hedef kitleye eş zamanlı olarak fayda sağlaması beklenmektedir. Şirketler KS etkinlikleriyle kârlılık, verimlilik, saygınlık gibi maddi karşılığı olan kazanımlar sağlamayı amaçlamaktadır.

KS kavramı hakkında literatürde pek çok farklı tanım bulunmaktadır. Yaygın tanımlar arasında KS ile şirketlerin yasal gerekliliklerin ötesine geçerek, toplum ve çevre yararına gönüllü çabalar gösterdiklerine değinilmektedir (McWilliams vd., 2006; Barth ve Wolff 2009). Ihlen (2011), KS'yi bir şirket stratejisi olarak görmektedir. Buna göre şirketler daha saygın hale gelmek ve toplumsal meşruiyetlerini güçlendirmek üzere KS çalışmaları yapmaktadır. Ayrıca KS'nin genel olarak bir kurumsal iletişim faaliyeti olduğuna (Banerjee, 2007), şirketlerin toplumla olan ilişkilerini çok boyutlu hale getirdiğine (McMillan, 2007) ve toplumun değişen beklentilerine yanıt verebilmek amacıyla benimsenen bir iletişim yöntemi olduğuna (Castello ve Lozano, 2011) dair değerlendirmeler yapılmıştır. Günümüzde şirketlerin yalnızca kâr ve zarar hesabıyla hareket etmemeleri, şirketlerin iç ve dış paydaşlarına karşı sorumluluklarını göz önünde bulundurmaları istenmektedir (Freeman vd., 2010).

2. KS'nin Küreselleşmesi ve Kültür Odaklı KS Yorumları

KS'nin yaygınlaşması ve küresel bir kavram haline gelmesi iki temel etkene bağlıdır. Birincisi, küresel düzeyde faaliyet gösteren şirketler, KS politikalarını faaliyet gösterdikleri tüm ülkelerde uygulamaya başlamışlardır. İkincisi, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve benzeri uluslararası kuruluşlar, özellikle 2000'li yıllardan itibaren KS konusu hakkında daha fazla çalışma yürütmüşler; KS'nin farklı bölgelerde geliştirilmesi için teşvikler sunmuşlardır (Blowfield ve Frynas, 2005; Cheney vd., 2007; Darrag ve E-Bassiouny, 2013).

Her ne kadar KS kavramının klasik anlatısını oluşturan bu yaklaşım, İngilizce konuşan Batı ülkelerinde (bir diğer söylemle Anglosfer ülkelerde; Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda'da) temellenmiş olsa da, tüm inanç sistemleri, medeniyetler ve geleneksel öğretiler, ahlaka uygun şekilde ticari faaliyetlerin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair kural ve yaklaşımlara sahiptir. Dolayısıyla oldukça yalın bir tanımla, şirketlerin kazanma hırslarının kontrol altına alınması olarak özetlenebilecek, KS'nin özünü oluşturan ahlaki konular, 'KS' terimi altında ifade edilmese dahi, sadece Batı'ya özgü değildir (Blowfield ve Frynas, 2005). Ronnegard'a (2013) göre Batı dünyasının dışında KS kavramı, oldukça uzun erimli bir bakış açısıyla, büyük olasılıkla dini yaklaşımlarla ve hayırseverlikle kesişen bir anlayışla yorumlanmaktadır. KS kavramının kültür odaklı yorumlarına Çin, Türkiye, Hindistan ve Müslüman nüfusu yoğun ülkeler gibi Batı medeniyetinde doğrudan yer almayan ülkelerde daha fazla rastlanmaktadır (Barth ve Wolff 2009; Willams ve Zinkin, 2010; Holladay vd., 2012).

Kültür odaklı KS yorumları üç ortak özelliğe sahiptir. Öncelikle bu yaklaşımlar, KS'nin yeni veya Batı'dan ithal edilmiş bir kavram olmadığını, KS'nin özünün zaten yerel kültürde mevcut olduğunu iddia etmektedir. İkinci olarak, klasik-Batı merkezli KS anlatısının faydalı ancak yetersiz olduğu, KS'nin gerçek potansiyeline ancak kavramsallaştırılan kültür odaklı KS yorumuyla erişilebileceği söylenmektedir. Ayrıca bu yaklaşımlar doğrultusunda KS'nin nihai amacı, uygulayıcı şirketin öz çıkarlarının korunması ve artırılması değildir; KS'nin amacının iş ahlakının en önemli öncelik olarak gözetilmesi olduğu kabul edilmektedir.

Literatürde, küreselleşmenin kültür üzerindeki olası etkileri iki başlık altında toplanmıştır. Ekonomik ve toplumsal etkileşimin yaygınlaşması ile yerel farklılıkların zamanla yok olacağını düşünenler, küreselleşmenin bütünleştirici bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir (Robertson, 1992; Dicken, 2008; Noris 2008; Tomlinson, 2008). Diğer tarafta ise yerel ve küresel kültürel unsurların karmaşık bir yapıda varlıklarını sürdürdüğünü düşünenler, küreselleşmenin melezleştirici bir etkiye sahip olduğunu söylemektedir (Robins, 2008; Smith, 2008). KS, dünya üzerinde yaygınlaşan bir kavramsallaştırma ve uygulama alanı oluşturarak hem küreselleşmenin bütünleştirici hem de yeni yerel-kültürel bağlamların keşfedilmesini mümkün kılarak küreselleşmesinin melezleştirici etkisine örnek gösterilebilir.

Bu özel durum *küyerelleşme* terimiyle bağlantılı olarak düşünülebilir. Ritzer'e göre (2003) 'küyerelleşme', küresel ve yerel olanın iç içe geçmesi olgusudur. Kültür odaklı KS yorumları, küresel KS anlatısı ve yerelden beslenen bakış açılarının birbirine nüfuz ettiği küyerelleşme örnekleri sunmaktadır.

3. Türkiye’de Kültür Odaklı KS Yorumları

Türkiye’de KS kavramı ve uygulamaları hakkında yapılan akademik çalışmaların sayısı ve çeşitliliği artmaktadır. Başlıca çalışma konuları arasında Türkiye’deki şirketlerin KS uygulamaları ve finansal başarıları arasında yapılan karşılaştırmalar bulunmaktadır (Uğur ve Ararat, 2006; Türker, 2009; Aras vd., 2010; Şahin vd., 2011; Çalışkan vd., 2011; Özçelik ve Öztürk, 2012; Sayilir, 2012; Arsoy vd., 2012; Arıkan ve Güner, 2013; Kılıç vd., 2015; Tomak, 2014).

Türkiye’de KS kavramının kültürel veya tarihsel bakış açılarıyla yorumlandığı çalışmalarda ise Ahilik kurumunun öne çıktığı görülmektedir. Ahilik, ağırlıklı olarak Anadolu coğrafyasında, 11. ve 19. yüzyıllar arasında egemen olmuş bir dayanışma örgütüdür. Ahilik kurumunun tarih boyunca dört ana işlev üstlendiği değerlendirilmektedir (Güllülü, 1977). Buna göre; (I) Ahi örgütlenmeleriyle göçebe hayatı sürdüren Türk boylarının yerleşik hayat düzenine geçmeleri ve yeni yerleşim bölgelerinde ticari faaliyetlerin örgütlenmesi sağlanmıştır (İnalçık, 2009). (II) Göçebe Türk boylarının İslamiyet’i kabul etmeleri teşvik edilmiştir. (III) Türklerin şehir ekonomisi içerisinde yer almaları sağlanmış, çitak-kalfa-usta ilişkisi içerisinde mesleki eğitim güvence altına alınmış dolayısıyla Ahi teşkilatları, meslek birliği/lonca işlevi üstlenmişlerdir (Kafesoğlu, 1977; Faroqhi, 2011). (IV) Ahilerin kazançlarının bir bölümü Ahi sandıklarında toplanmış, bu sayede oluşturulan maddi kaynaklar ve gönüllü çalışmalarla güçsüz ve fakirlere yardım etmek, şehirleri güzelleştirmek, yolculara ikramlarda bulunmak gibi çeşitli toplumsal hayırseverlik örnekleri sergilenmiştir.

Ahilik, 19. yüzyıldan itibaren sanayi ürünlerinin çoğalması, serbest rekabetin artması ve Osmanlı Devletinin güçsüzleşmesiyle birlikte çözülmeye başlamıştır. Şehirlerdeki zanaat faaliyetleri Ahiler tarafından kontrol edilemez olmuş ve ticarete gayri-Müslim tebaanın etkisinin artmasıyla beraber Ahi yapılanmaları gücünü kaybetmiştir (Çağatay, 1981).

Ahilik teşkilatı 20. yüzyılın başından itibaren işlevlerini tümüyle yitirmiş olmasına rağmen, Ahiliğin manevi mirasını Türk toplumunun kültürel belleğinde bulmak mümkündür. İnalçık (2009), Ahilik adabının Anadolu Türk halkının asırlar boyunca milli karakterini belirlediğini, Ahiliğin vurguladığı konukseverlik, ihtiyacı olan insanların yardımına koşma, işini özveriyle yapma ve dayanışma gibi davranışların Anadolu halkının idealize ettiği insan sıfatları haline geldiğini belirtmektedir. Günümüzde özellikle esnaf ve küçük işletmelerde iş ahlakına yönelik erdemler ve doğru davranış ilkeleri, Ahilik geleneğiyle ilişkili olarak hatırlanmakta, Türkiye’deki çeşitli illerin esnaf örgütlenmelerinde Ahilik kültürüyle ilgili etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

Çağdaş KS kavramının 2000’li yıllarda Türkiye’de tanınmasıyla birlikte, Türkiye’deki kültürel yapının ve Ahilik geleneğinin KS ile ilişkili olduğunu ifade eden çalışmalar yapılmıştır. Ülger ve Ülger (2005) Ahiliğin çağdaş KS anlayışıyla uyum içerisinde olduğunu, dolayısıyla özü itibarıyla Ahiliğin KS kavramını kapsadığını söylemektedir. Arzova (2009) Türkiye’de bireysel ve kurumsal hayırseverliğin kültürel kökenlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Alakavuklar (vd., 2009) KS kavramının Türkiye’de yaygınlaşmasını, Ahilik ve geleneksel hayırseverlik anlayışının değişimi olarak yorumlamaktadır. Ertuna ve Tükel (2009) benzer bir gözlemi paylaşmakta, Türkiye’deki işletmecilik sistemi ve iş etiği ilkelerinin kaynağının Ahilik olduğunu belirtmektedir. Aydemir ve Ateş (2011) Ahiliğin temel işlevleri ve KS kavramı arasında benzerlikler saptamaktadır. Yoldaş (2017) ise sorumluluk ve ahlak ile ilgili günümüz ihtiyaçların Ahiliğin ilke ve kuralları ile giderilebileceğini iddia etmektedir. Gül (2020) Türkiye’de KS farkındalığının derinleştirilmesi amacıyla Ahilik kurumunun yeniden gözden geçirilmesini önermektedir.

4. Kültürel Değerler ve KS

Dünya üzerindeki muazzam kültür çeşitliliği ve farklılıklar nedeniyle KS’nin içeriğini genel geçer bir açıklamayla tanımlayabilmek olanaklı değildir. KS algısı ve toplumların KS ile ilgili beklentileri kaçınılmaz olarak kültürel değer yargılarından etkilenmektedir (Argandona and Hoivik, 2009; Coombs and Holladay, 2012).

Ulusal kültür yapıları, kültür boyutları kuramı kapsamında altı kültürel boyutu göz önünde bulundurularak incelenmektedir (Hofstede ve Hofstede, 2005). Bu çalışma kapsamında ise sadece; güç aralığı, bireycilik ve toplumculuk (toplulukçuluk), belirsizlikten kaçınma kültür boyutlarına odaklanılmaktadır. Çünkü bu değerler, iş dünyası ve kültür etkileşimini göstermek için daha elverişlidir ve Türkiye, bu kültür değerlerinde belirgin özelliklere

sahiptir. Tablo 1’de, çalışma kapsamında ele alınan kültür boyutları hakkında genel açıklamalar ve bu kültür boyutlarının iş yaşamına yönelik olası etkileri açıklanmaktadır.

Tablo 1: Kültür boyutlarının iş dünyasına yönelik olası etkileri

Kültür Boyutu	Genel Açıklamalar	İş Dünyasına Yönelik Çıkarımlar
Güç Aralığı	Güç aralığı geniş olan ülkelerde yoğun bir hiyerarşi hissedilmekte, dar olan ülkelerde ise bireyler gücün eşit dağılımını istemektedir.	Güç aralığı geniş ülkelerde yöneticiler diğer çalışanlardan kendilerini belirgin bir şekilde ayırıştırırlar. Güç aralığı dar ülkelerde ise yöneticiler ve çalışanlar arasında daha demokratik bir ilişki oluşabilir.
Bireycilik – Toplumculuk	Bireyci toplumlar, toplulukların çıkarlarından ziyade bireysel çıkarları ön planda tutarlar.	Toplumcu kültürlerde iş yeri ilişkileri duygusal ve ailevi nitelik kazanmaya yatkındır. İşyerinde çalışan kişilerin oluşturduğu topluluğun huzuru ve diğer çıkarları bireylerin çıkarından önce gelir.
Belirsizlikten Kaçınma	Toplumun belirsizliklere karşı verdiği tepkiyi belirtir. Belirsizlikten kaçınma isteği yüksek olan ülkelerde daha fazla kuralcılığa ve planlama yapma isteğine rastlanır. Düşük olan ülkelerde ise kurallar esnetilebilir, düzensizlik olağan karşılanabilir.	Belirsizlikten kaçınma isteği yüksek ülkelerde çalışma hayatında daha fazla yazılı kural, prosedür ve planlama görülebilmektedir. Sorunlar, önceden tahmin edilip çözüme kavuşturulmak istenmektedir. Belirsizlikten kaçınma isteği düşük ülkelerdeyse kararlar güncel gelişmelere göre anlık olarak şekillenebilir.

Kaynak: Hofstede ve Hofstede, 2005’ten derlenmiştir.

Kapitalizmin değer yargıları ve bu değer yargıları içerisinde kavramsallaşmış olan KS anlayışı, Anglosfer ülkelerdeki bireyci, güç aralığı dar, belirsizlikten kaçınma isteği yüksek kültür özelliklerini yansıtmaktadır (Hofstede Insights, 2021).

Türkiye’deki kültür boyutları ise genel olarak Anglosfer ülkelerin değerlerinden farklıdır. Bu çalışma kapsamında ele alınan kültür boyutlarının Türkiye’deki durumu ve bu değerlerin iş yaşamı üzerindeki olası etkileri aşağıda özetlenmektedir (Katz vd., 1999; Hofstede Insights, 2021):

- Türkiye güç aralığı algısı geniş bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye’de yöneticiler, kendilerini çalışanlardan belirgin bir şekilde ayırıştırma, çalışanlarla dolaylı iletişim kurma ve çalışanların yaratıcı yaklaşımlar geliştirmeleri yerine kendilerine söylenenleri yapmalarını isteme eğilimi gösterebilirler. Güç aralığı değeri yüksek ülkelerde çevrenin korunmasına yönelik kaygıların düşük olduğu değerlendirilmektedir.
- Türkiye’de toplumcu kültür özellikleri oldukça belirgindir. Dolayısıyla çalışanların iş yerine yönelik yoğun bir aidiyet duygusu geliştirmeleri, uzun süreli bağlılık göstermeleri, diğer çalışanlarla yoğun bir rekabete girmek yerine birliktelik ruhu geliştirmeleri beklenebilir.
- Belirsizlikten kaçınma isteği düşük bir ülke olarak Türkiye’de, şimdiki zamanda mevcut bulunan huzur ve uyum duygusunun, gelecek zamanda ortaya çıkabilecek karışıklık ve belirsizliğe tercih edilmesi öngörülebilir.

5. Yöntem

KS kavramının uluslararası piyasalarda hâkim olan ‘Batılı’ ve finansal çıkar odaklı yorumu, büyük veya uluslararası bağlantıları olan şirketlerde daha yaygındır. Etkinliklerini ağırlıklı olarak yerel piyasalarda sürdüren daha küçük işletmeler (KOBİ’ler) ise uluslararası tedarik zinciri ilişkilerinden göreceli olarak daha az etkilenmektedir. Dolayısıyla araştırmanın KS’nin kültürle ilişkisini gözleyebilmek amacıyla uygun olarak KOBİ’ler, büyük şirketlere göre daha uygun bir araştırma grubu sunmaktadır. Çalışmaya dâhil edilen şirketler, üretim sektöründe faaliyet gösteren KOBİ’lerden seçilmiştir. Çünkü üretim sektörü, usta-çırak ilişkisi veya iş yerinde yazılı olmayan kurallar gibi, iş yaşantısının geleneksel özellikleri hakkında diğer sektörlerle göre daha zengin bir içerik sunmaktadır.

Araştırmaya dahil edilecek katılımcıların seçimi, araştırma konusuna uygun özelliklere sahip katılımcılara ulaşabilmek ve katılımcılar arasında karşılaştırmalı analizlerin yapılmasını sağlayabilmek için amaçlı örnekleme anlayışına uygun olarak yapılmıştır (Crano vd., 2014). Bu kapsamda, üretim sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin KS ile ilişkili olduklarını saptayabilmek amacıyla beş farklı etkinlik türünü içeren bir liste hazırlanmıştır. Bu etkinliklerin en az birini gerçekleştirmekte olan KOBİ'ler araştırma grubuna dahil edilmeye uygun bulunmuştur:

- Çalışanlara yönelik gönüllü yardımlar
- Kurum dışına yönelik nakdi veya ayni yardımlar
- Spor takımlarına, etkinliklere veya okullara sponsor olunması
- İşe yönelik çevresel sorumluluk uygulamalarının gerçekleştirilmesi
- Toplumsal sorumluluk alanında kampanya düzenlemek veya kampanyaları desteklemek

Çalışma kapsamında kültürel değerler ve KS kavramı hakkındaki çok boyutlu ve karmaşık ilişkiyi ve katılımcıların düşünce ve yönelimlerini kapsamlı bir şekilde inceleyebilmek için nitel bir araştırma yöntemi olarak yarı-yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Katılımcıların temsil ettikleri işletme adına görüş bildirmelerini sağlamak amacıyla araştırmaya yalnızca işletme sahipleri veya şirket içerisinde önemli görevlerde olan yöneticiler dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında kuramsal doygunluğa erişilene kadar toplam 15 görüşme gerçekleştirilmiştir. Çeşitlilik sağlayabilmek amacıyla üretim sektörü içerisindeki farklı faaliyet alanlarındaki ve Ankara'nın farklı bölgelerindeki KOBİ'lerin çalışmaya dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Görüşülen kişilerin tümü erkektir; maalesef belirlenen ölçütleri karşılayan kadın bir katılımcıya ulaşılamamıştır. Çalışmada yer alan işletmeler ve görüşme yapılan kişiler hakkında ayrıntılı bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir:

Tablo 2: Katılımcılara ilişkin bilgiler

Katılımcı (K)	Faaliyet Konusu	Kuruluş Yılı	Ortak Sayısı	Görüşülen Kişinin Unvanı	Çalışan Sayısı
1	İnşaat	1970	>5	Genel Müdür	550
2	Yapı-tasarım	1998	1	Firma Sahibi	30
3	Makine	1987	2	Firma Sahibi	40
4	Makine	1975	2	Firma Sahibi	50
5	İnşaat	1981	3	Genel Müdür	350
6	Tekstil	1979	1	Üst Düzey Yönetici	300
7	Elektronik	1998	>5	Genel Müdür	140
8	Elektronik	1983	1	Üst Düzey Yönetici	47
9	Makine	1972	3	Firma Sahibi	64
10	Tekstil	2004	3	Genel Müdür	36
11	İnşaat	1981	2	Üst Düzey Yönetici	800

12	Tekstil	1965	3	Üst Düzey Yönetici	95
13	Gıda	1998	3	Üst Düzey Yönetici	41
14	Cam	1985	4	Üst Düzey Yönetici	250
15	Boru	1991	4	Üst Düzey Yönetici	235

Araştırma tasarımına bağlı olarak hazırlanan ve görüşmeler esnasında takip edilen görüşme cetveli EK’te yer almaktadır. Bu kapsamda katılımcılara; kültür boyutları, din ve ahlak, -Türkiye’de KS ile ilişkilendirilen tarihsel-kültürel bir unsur olarak- Ahilik ve KS kavramı hakkında sorular yöneltilmiştir.

Elde edilen bulgular, betimsel analiz yöntemi doğrultusunda önceden belirlenen temalar üzerinden özetlenmiş ve yorumlanmıştır (Özdemir, 2010). Tüm görüşmeler MAXQDA (VERBI, 2018) yazılımı kullanılarak kaydedilmiş ve kodlanmış, böylece ortak bakış açıları, birbirlerine ters düşen fikirler ve eylem modelleri saptanmaya çalışılmıştır.

6. Bulgular ve Tartışma

6.1. Güç Aralığı Hakkındaki Gözlemler

6.1.1. Şirket adına karar verme

Karar alma süreçleri genellikle en üst yönetici veya yöneticiler arasında gerçekleşmektedir. Çalışanlara danışarak zaman zaman karar alındığını söyleyen yalnızca bir katılımcı bulunmaktadır. Düzenli karar alma toplantılarının yapılmaması ve karar alma süreçlerinin tüm çalışanları kapsamaması genellikle aile şirketi olmaya dayandırılmaktadır. Aile şirketi özelliği gösteren firmalarda şirket yönetiminde yer alan kişiler aile ortamında gerekli kararları bir toplantı düzenlenmesine gerek duymadan görüşmektedir.

6.1.2. Yöneticilerin kendileri hakkındaki düşünceleri

Katılımcılar genellikle kendilerini yeterli ve adil bir yönetici olarak değerlendirmekte, karşılaştıkları sorunları etkili bir şekilde bir ‘baba veya ağabey gibi’ çözüme kavuşturduklarını düşünmektedir. Katılımcıların kendilerini bir baba veya ağabey gibi görmeleri önemli bir övgü vesilesidir; verilen kararların adaletli ve çözüm odaklı olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların kendileri hakkında konuşurken patron olmanın zorluklarına sıklıkla değindikleri gözlenmiştir. Özellikle şirket sahipleri, işyerindeki herkesten daha fazla çalıştıklarından, büyük sorumluluklar üstlenmelerinden fakat buna rağmen çalışanların kendilerini yeterince takdir etmediklerinden yakınmaktadır.

6.1.3. Yönetici - çalışan ilişkileri

Çalışanları yolda gördüklerinde tanıyor olmak, çalışanlarla düzenli aralıklarla sohbet etmek, çalışanlarla aynı yerde yemek yemek ve ‘aile gibi olmak’ duygusu, yöneticiler için övgüyle bahsedilmesi gereken özellikler olarak görülmektedir. Yöneticiler, çalışanlardan yoğun bir aidiyet duygusu beklemektedir. Çalışan aidiyetinin yüksek olması yöneticiler için önemli bir övünç kaynağıdır. Mümkün olduğu kadar kimseyi işten çıkarmamak, kıdemli çalışanlarla uzun süredir çalışıyor olmak gurur duyulan özelliklerdir.

6.2. Bireycilik-toplumculuk hakkındaki gözlemler

6.2.1. İşe alınacak çalışanların seçimi

Görüşülen şirketlerin çalışanları arasında genel olarak bir memleket veya akrabalık bağı bulunmamaktadır. İşe alınacak yeni kişilerin seçilmesinde adayın işin niteliğine uygun olması öncelikli seçim konusudur.

Görüşülen yöneticiler, düşük pozisyonda çalışacak kişileri aramak için öncelikle kendi çevrelerinden yararlanmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılan şirketlerin hiçbirinde ‘memleketçiliğin’ olmadığı vurgulanmaktadır.

6.2.2. Çalışanlar arasındaki rekabet algısı

Katılımcılar, rekabet kavramını iki farklı şekilde algılamaktadır; bazı çalışanlar işlerini daha iyi yapabilmek için diğerleriyle rekabet etmektedir, bazı çalışanlar ise rekabetçi gibi görünerek kendilerini olduklarından daha iyi göstermeye çalışmaktadır. İyi bir yöneticinin bu iki rekabetçi çalışan tipini iyi ayırt edebilmesi beklenmektedir. Aile şirketi olma kültürü sayesinde bu ayrımın yapılmasının kolaylaştığı söylenmektedir. Genel olarak araştırma katılımcılarının rekabet kavramını olumlu veya olumsuz yönde algıladıklarını gösteren bir görüş birliği bulunmamaktadır.

6.2.3. Çalışanlar arasındaki ilişkiler

Görüşülen yöneticilerin neredeyse tamamı, çalışanlarının iş yeri dışında birbirleriyle görüştüklerini söylemektedir. Yılbaşı için dışarıda eğlence düzenlemek ve futbol oynamak en yaygın görüşme konularıdır.

Çalışanlar arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek amacıyla çalışanlara yönelik çeşitli etkinlikler düzenlenebilmektedir. Çalışanlar için işyerinde yeni yıl eğlencesi yapmak, iftar yemeği vermek, mangal-piknik düzenlemek yaygın etkinlikler arasındadır. Bu toplantılar, aynı zamanda şirket içerisinde belli bir süre çalışmış olan kişilere hediye veya plaket verilerek onurlandırılması için vesile olmaktadır.

6.3. Belirsizlikten kaçınma kültür boyutu hakkındaki gözlemler

6.3.1. Yazılı kural ve süreçler

Çalışmaya katılan 15 işyerinin 13’ü kalite yönetim sistemine sahiptir. Kalite yönetimine ilişkin çalışmaların gelişmesinde tedarik zincirinin beklentileri önemli bir etkidir. Piyasa gerekliliklerine uyum sağlamak isteyen, özellikle askerî kurumlarla iş yapan işletmelerde kalite sistemi oluşturulmuş, işe ilişkin kural ve süreçler yazılı hale getirilmiştir. Kural ve süreçlerin yazılı hale gelmiş olması, katılımcılar açısından bir kurumsallaşma başarısı olarak görülmektedir.

6.3.2. Uzun vadeli hedefler

Araştırmaya katılan yöneticilerin tümü, şirketlerine yönelik bir stratejilerinin olduğunu söylemektedir ancak yalnızca beş işletmede kurumsal strateji yazılı bir belge haline getirilmiştir. Diğer işyerlerinde stratejiyle ilgili konuların sürekli olarak konuşulduğu ve gündemde tutulduğu söylenmektedir. Kurumsal strateji hakkında istenildiği kadar çalışma yapılamaması işlerin yoğunluğu ve piyasaların belirsizliğiyle açıklanmaktadır.

Yöneticiler genel olarak strateji konusunu kurumsal başarı kazanmakla aynı anlamda kabul etmektedir. Şirketin uzun süredir var olması, büyüme göstermesi, kâr etmiş olması gibi konular, katılımcılar açısından şirketin stratejisinin var olduğu ve bu stratejinin başarılı bir şekilde uygulanmış olduğunu gösterebilmektedir.

6.3.3. İşyerinde ortaya çıkan sorunlarla başa çıkma

İşyerinde ortaya çıkan sorunlar genellikle mavi yakalı çalışanlarla ilgili olmaktadır. Katılımcılar arasında bu sorunlara yönelik hazırlık yapan ve oluşacak sorunların giderilmesi için gerekli süreçleri yazılı olarak planlayan bir işletme bulunmamaktadır.

İş yerinde ortaya çıkan sorunlara genellikle önce ilk amir, sonrasında genel müdür veya işletme sahibi müdahale etmektedir. Konuya ilişkin son kararı verecek olan kişiler, genellikle bu konumdayken vicdani bir muhasebeye girmekte, kendilerini yeniden bir ‘baba’ veya ‘ağabey’ gibi düşünme eğilimi içerisinde olmaktadır.

6.4 Din ve ahlak hakkındaki görüşler

6.4.1. Katılımcıların manevi yaşantıları

Araştırma katılımcılarının ikisi herhangi bir dini inanca sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Altı katılımcı ise düzenli olarak ibadet ettiğini söylemektedir. Bu altı kişinin üçü, dini inançlarını belirgin bir kişilik özelliği olarak ön planda

tutmaktadır. Dindar kimliği ön planda olan katılımcılar, aynı zamanda ticari ahlakın temelini ve yöneticilikle ilgili kararları doğrudan dini inançlarıyla ilişkilendirmektedir.

Dindar kimliği belirgin olan yöneticilerin şirketleri, görüşülen şirketler arasında en fazla hayırseverlik uygulamasına sahip olan kuruluşlar arasında yer almaktadır. Bu yöneticilerin şirketlerinde şirket zekâtı hesaplanmakta ve yapılacak yardımlar bu hesaba dayandırılmaktadır.

Herhangi bir dini inancı olmadığını söyleyen katılımcılarda ise ticari ahlakın maneviyatla ilişkilendirilmesine karşı çıkmaktadır. Bu katılımcılara göre ahlakın dinden bağımsız şekilde ele alınması, günah/sevap bakış açısının ötesinde yaklaşımların geliştirilmesi gereklidir.

6.4.2. Dini inanç ve ticari hayat ilişkisi

Katılımcılar arasında din kavramının ve dini özgürlüğün önemi yaygın şekilde vurgulanmaktadır. Diğer yandan günümüz dünyasında önemli olan insani özelliklerin adil, doğru ve hayırsever olmak gibi evrensel değerler üzerinden tanımlanabileceği sıklıkla dile getirilmektedir. Bu düşünce biçimi kısaca ‘insan olmak’ tabiriyle adlandırılmaktadır.

Dini inanç gereği yapılan hayırseverlik faaliyetlerinin bir tanıtım unsuru olarak gösterilmesinden kaçınılmaktadır. Hatta bu konu hakkında konuşmak ahlaka aykırı bulunmaktadır.

6.4.3 İşyerinde inanca yönelik etkinlikler

Görüşülen şirketlerin tümünde işyerinde ibadete izin verildiği belirtilmekte ve dini hoşgörünün benimsendiği ifade edilmektedir. Ayrıca oruç tutan çalışanların çalışma programları Ramazan ayında iftar saatine göre ayarlanmaktadır. Yemekhane hizmeti sunmayan şirketlerde dahi iftar yemeği verilmesi yaygındır. Ramazan ayında üç şirket, çalışanlarına hediye paketi vermektedir.

6.5. Ahilik hakkındaki düşünceler

6.5.1. Usta çırak ilişkisi

Görüşülen şirketlerden yalnızca beşinde geleneksel anlamda usta-çırak ilişkisinin sürdürüldüğü söylenmiştir. Üretim sektöründe usta-çırak etkileşiminin azalması, teknolojinin gelişimi ve makineleşmeyle doğru orantılıdır. Teknik gelişmeler sayesinde işyerindeki yeni araç-gereçleri kullanmayı bilen çalışanlar, ustaya gerek kalmadan kendilerini geliştirebilmekte ve iş süreçlerinde kendilerine yer bulabilmektedir.

Katılımcıların bir bölümü için usta kavramı olumsuz çağrışımlar yapmaktadır. Özellikle şirket sahipleri ve üst yöneticiler, ustayı iş süreçlerini kendi kontrolünde tutabilmek amacıyla işi bilerek durduran, yavaşlatan veya çıraklara yeterince bilgi aktarmayan kişi olarak görebilmektedir. Benzer görüşteki katılımcılar usta yerine yapılan üretim faaliyetini yüksek verimle sürdürebilecek ‘operatörler’i tercih etmektedir.

İşyerlerinde usta-çırak ilişkisinin sürdürülmesine engel olan bir diğer önemli konu niteliksiz işçi-çırak bulmakta karşılaşılan zorluklardır. Katılımcılar, çırak bulamama sorununu üretim sektörünün hatta Türkiye’nin en önemli sorunları arasında görmektedir. Şirket sahipleri, iş arayanların çoğunluğunun masa başı işlerde çalışmak istediklerini, bu nedenle toplumda işsizlik varmış gibi bir algı oluştuğunu iddia etmektedir.

Ustalık kavramındaki değişimler ve çırak bulma zorluğu nedeniyle günümüzde üretim sektöründe faaliyet gösteren KOBİ’ler, geleneksel Ahilik anlatısı içerisinde önemli bir yer tutan usta-çırak ilişkisini sürdürmekte zorlanmaktadır.

6.5.2. Günümüz iş dünyasında Ahiliğin yeri

İki kişi dışındaki tüm katılımcılar Ahilik hakkında bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılar Ahiliği genellikle ticaret ahlakı, kaliteli hizmet, şeffaflık ve hesap verebilirlikle ilişkilendirmektedir. Ayrıca bu kişilerin çoğunluğu Ahiliğin günümüzde etkisini yitirdiğini düşünmektedir.

Toplumdaki genel ahlaki çöküntünün iş yaşantısına etki ettiği, saygı kavramının aşındığı, ortak akıl ve fikir geliştirme yetisinin kaybedildiği, bu şartlar altında Ahilik kültürünün sürdürülmesinin çağdaş dünyada mümkün olmadığı söylenmektedir. Ahiliğin günümüzde etkisinin yitirilmiş olması, katılımcıların üzümlükle dile getirdikleri bir düşüncedir. Ahilik kavramı tümüyle devam etmese de, Ahilik kültürüyle ilişkili olduğu düşünülen adetlerin, geleneklerin, saygının ve ilişkilerin yok olmasının neden olduğu memnuniyetsizlik sıklıkla dile getirilmektedir.

Görüşme yapılan beş katılımcı, Ahiliğin modern dünyada hala etkisinin olabileceğini düşünmektedir. Şirket sahibi bir katılımcı Ahiliği ticaret ahlakının temeli olarak görmekte ve bu anlayışın bileşenleri olan usta-çırak ilişkisi, kaliteli üretim, tüketici haklarının korunması, mesleki eğitim gibi kavramların geride bırakılmayacağını savunmaktadır.

İki katılımcı, üyesi oldukları çeşitli sivil toplum kuruluşlarında Ahilik kültürü hakkında dâhil oldukları çalışmalarla öne çıkmaktadır. Bu katılımcılardan birisi hiçbir dine inanmadığını söylemekte, diğer katılımcı ise dindar kimliğini ön planda tutmaktadır. Dini inancını vurgulayan diğer bir katılımcı ise Ahilik hakkında yeterli bilgisi olmadığını ifade etmiştir. Çalışma bulgularından hareketle Ahilik kavramı hakkındaki düşünceler ve dini inanç arasında doğrusal bir ilişki olmadığı söylenebilir.

6.6. KS hakkındaki düşünceler

6.6.1. KS kavramı farkındalığı

Çalışmada ortaya çıkan en belirgin bulgulardan birisi, görüşülen KOBİ'lerin genel olarak KS kavramının tanımı ve kapsamı hakkında bilgisiz olmalarıdır. Yoğun olarak ithalat-ihracat yapan bir firmanın genel müdür yardımcısı veya ihracat yapan bir firmanın genel müdürü dahi KS kavramını daha önce hiç duymadıklarını söyleyebilmektedir. Literatürde Avrupa'daki KOBİ'leri KS uygulamaları geliştirmek konusunda teşvik eden en önemli etkenin uluslararası tedarik zinciri gereklilikleri olduğuna değinilmiştir (Palvölgyi vd., 2009; Hoivik ve Shankar, 2011; Panayiotou ve Aravossis, 2011). Bu durumda Türkiye'deki KOBİ'lerin henüz tedarik zinciri baskısı üzerinden KS uygulamaları geliştirmeye yönlendirilmedikleri söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de KOBİ'leri KS uygulamaları gerçekleştirmeye yönelik kamuoyunda yeterli beklentinin oluşmadığı çıkarımını yapmak da mümkündür.

Şirketlerin neredeyse tamamında özellikle kurum içine yönelik hayırseverlik uygulamaları görülmesine rağmen, yöneticiler bu faaliyetleri çağdaş KS kavramıyla ilişkili olarak düşünmemektedir. Yapılan hayırseverlik faaliyetleri kaydedilmemekte ve genel olarak çok ahlaki bulunmadığı için kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Hayırseverlik faaliyetlerinde öncelik, şirketin kendi çalışanları, çalışanların yakınları veya yöneticilerin doğrudan bağlantı kurduğu kişilere verilmektedir.

6.6.2. Çevresel sorumluluk uygulamaları

Çevresel sorumluluk uygulamaları, araştırma kapsamında görüşülen şirketlerin tümünde oldukça kısıtlıdır. Katılımcıların beşi çevreye yönelik hiçbir çalışmaları olmadığını söylemiştir. Diğer şirketlerde ise çevresel sorumluluk uygulamaları elektrik, su ve kâğıt kullanımında israfı önlemekle sınırlıdır. Kalite yönetim sistemi uygulayan dört şirkette çevreye yönelik uygulamaların daha kapsamlı şekilde uygulandığı söylenebilir. Bu şirketlerde atıkların ayrıştırılması ve suyun verimli kullanımı gibi daha gelişmiş uygulamalar gerçekleştirilebilmektedir.

KS kavramının kapsamını oluşturan çevresel, ekonomik ve toplumsal sorumluluklar göz önünde bulundurulduğunda, katılımcı şirketlerin en düşük performans gösterdikleri alan çevredir. Ayrıca araştırmaya katılan yöneticilerin de kendilerini en yetersiz hissettikleri sorumluluk alanı açık şekilde çevresel konulardır.

6.6.3. Ticari-ekonomik sorumluluklar hakkındaki düşünceler

Yöneticilerin ticari sorumluluk-ahlak konusunda konuşurken en fazla değindikleri konular; iş yerinin kurallı ve adil bir şekilde yönetilmesi, maaş, sigorta primleri ve fazla mesailerin çalışanlara zamanında ödenmesidir. Aslında yasalara göre 'zaten olması gereken' bu sorumluluklar, gerçek hayatta tümüyle uygulanabildiğinde yöneticiler için bir övünç kaynağıdır. Bu sorumlulukları yerine getiren şirketler, kendilerini bir 'devlet dairesi' gibi görmektedir. Devlet dairesi gibi olmanın en önemli kazançlarından birisinin çalışanların kuruma yönelik aidiyetlerinin pekiştirilmesi olduğu düşünülmektedir.

Yöneticiler, ekonomik koşulların zorlayıcı koşullarına rağmen, çok kişiye iş veriyor olmalarını, çalışanlarının sosyal sigortalarını karşılamalarını, maaşları zamanında vermelerini ve dolayısıyla 'her geçen gün zorlaşan' piyasa şartlarına rağmen varlıklarını sürdürebilmelerini şirketlerine ilişkin en önemli kurumsal başarı olarak görmektedir.

Sonuç

Halen tanımı ve kapsamı gelişmekte olan bir kavram olarak KS (Blowfield ve Murray, 2014), küreselleşme sürecinin iş dünyası ve kültürel bağlam üzerindeki etkilerini görmek için önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Tarihsel olarak

Anglosfer ülkelerdeki kültürel değerleri yansıtan klasik KS anlatısı, Batı ülkelerinin bireyci, güç aralığı algısı düşük ve belirsizlikten kaçınma isteği yüksek kültürel değerlerini göstermektedir. KS kavramını yeniden yorumlayarak, yerel değerlerle bağ kuran, öz çıkar yerine ahlaki değerleri vurgulayan, kültür odaklı KS yorumlarının ortaya çıktığı ülkelerdeki kültürel değerlerin ise Anglosfer ülkelere benzemeyen eğilimler göstermesi dikkat çekicidir. Örneğin KS'yi Konfüçyüs öğretileriyle ilişkilendiren Çin'de, Gandi'nin ahlak anlayışıyla ilişkilendiren Hindistan'da, İslami değerlerle ilişkilendiren Arap ülkelerinde ve KS'nin Ahilikle ilgili olabileceğine dair çalışmalar yapılmış olan Türkiye'deki kültürel değerler, Anglosfer ülkelerin aksine; güç aralığı yüksek, toplumcu ve belirsizlikten kaçınma isteği düşük eğilimler göstermektedir (Hofstede Insights, 2021).

İncelenen kültür boyutları arasında KS algısı ve uygulamalarıyla en fazla bireycilik-toplumculuk kültür boyutunun etkileşime geçtiği gözlenmektedir. Hofstede ve Hofstede'e (2005) göre toplumcu kültürel özellikleri baskın olan Türkiye gibi ülkelerde bireyler yaşantıları boyunca içinde buldukları toplulukların parçası olarak görülmektedir. Toplumcu yapılarda, bireyci kültür özellikleri baskın olan toplumların aksine, toplumun tümüne değil, ağırlıklı olarak ait olunan topluluklara karşı sorumluluk hissedilmektedir. Bu eğilimle doğru orantılı olarak Hofstede, bireyci toplum yapılarında daha güçlü bir KS anlayışı olabileceğini, toplumcu kültür yapılarında ise KS'nin daha çok bir retorik alanı olarak kalacağı yorumunu yapmaktadır.

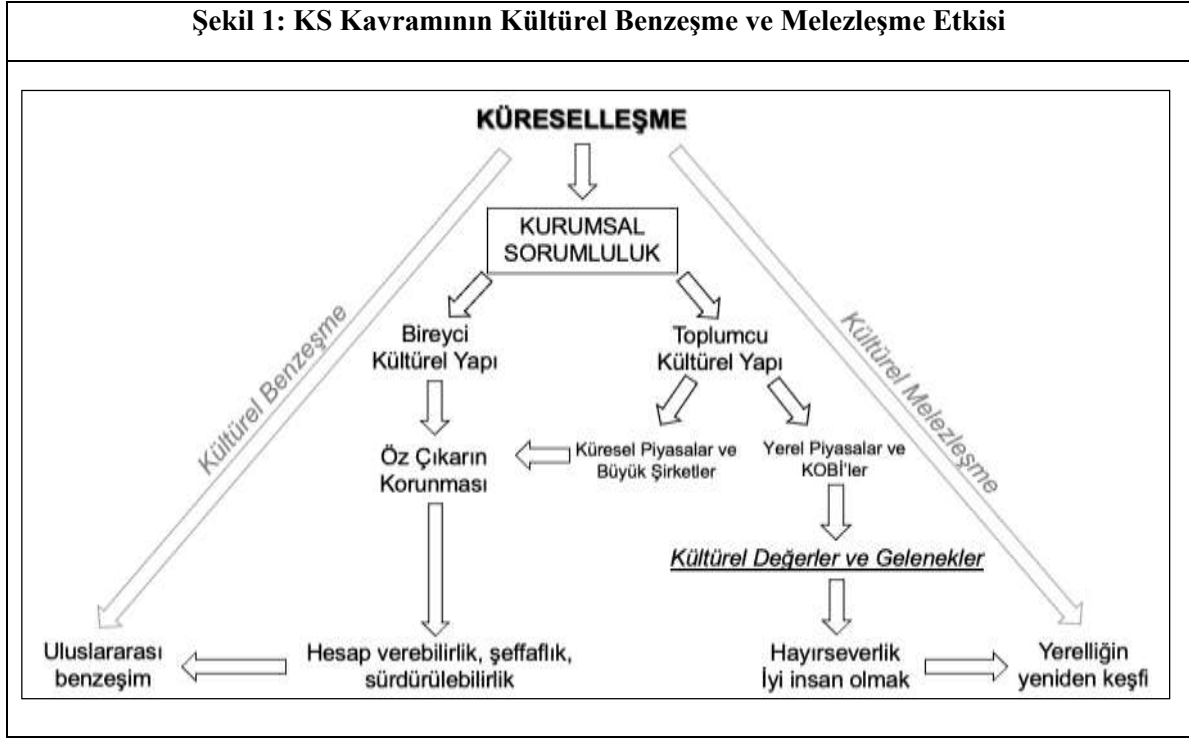
Saha araştırması bu yorumu ve 4. bölümde belirtilen öngörülerini doğrulayan bulgular sunmaktadır. İşyeri sahiplerinin tümü, çalışanlara borç para verilmesi, çocuğu olanlara ve evlenenlere hediye verilmesi, çalışanların okula giden çocuklarına burs verilmesi gibi şirket içi hayırseverlik uygulamalarına sahiptir. Görüşülen KOBİ'ler KS ile ilişkili görülebilecek, çoğunluğu hayırseverlikle ilgili olan uygulamalarını öncelikli olarak yakın çevrelerini ve kendi toplumsal bağlantılarını gözeterek gerçekleştirmektedir. Bu uygulamaların önemli bir bölümü iş dünyasında avantaj sağlamak veya ihtiyaç sahibi kişi ve gruplara fayda sağlamak gibi amaçlar yerine çalışanların aidiyetlerini pekiştirmekle ilgilidir. Şirketler, KS yaklaşımlarında toplumsal konulara öncelik vermekte, başta çalışanları olmak üzere yakın çevrelerindeki toplumsal ihtiyaçlara yanıt vermeyi etik bir ideal olarak görmektedir. Toplumsal konuların dışında kalan çevresel sorumluluk, paydaş etkileşimi, tedarik zinciri yönetimi gibi KS uygulamalarına konu olabilecek alanlar ise fayda-maliyet dengesi göz önünde bulundurularak işlevsel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir (KS yaklaşımları hakkında önerilen bir tipoloji için bkz: Garriga ve Mele, 2004).

Şekil 1'de bireyci ve toplumcu kültür özelliklerinin KS ile etkileşimi ve bu etkileşimin küreselleşmenin aynı anda kültürel benzeşme ve melezleşme etkilerini aynı anda örnekleme gösterilmektedir. Bireyci toplum yapısının baskın olduğu toplumlarda -örneğin Anglosfer ülkelerde- KS etkinlikleri finansal kazanım (öz çıkar) beklentisiyle uygulanmaktadır. Bu uygulamalar diğer yandan hesap verebilirlik, şeffaflık ve kurumsal sürdürülebilirlik gibi kavramları ön plana çıkarmakta, bu kavramların küreselleşen uluslararası piyasalar vasıtasıyla yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Böylece kurumsal uygulamalar ve piyasalar arasındaki benzeşim küresel düzeyde artmaktadır. Bu sürecin toplumcu kültürel özellikleri baskın olan Türkiye gibi ülkelerdeki yansımaları ise farklı etkilere neden olmaktadır.

Büyük veya uluslararası tedarik zincirleri içinde yer alan şirketler, KS'nin küresel gündeminden bağımsız kalamamakta, dolayısıyla klasik KS anlatısına uyumlu olarak bireyci kültürel yapılarda olduğu gibi hareket etmektedir. Türkiye'nin en büyük şirketleri ile gerçekleştirilen bir araştırma bu iddiayı doğrulamaktadır. Araştırmada yer alan 104 şirket temsilcisinin %64'ü, KS'nin topluma olduğu kadar, kendi şirketlerine de fayda sağladığını belirtmiştir (Yılmaz Sert, 2012).

Toplumcu değerleri baskın olan Türkiye gibi ülkelerde yerelde faaliyet gösteren veya KOBİ niteliğinde olan şirketlerde ise KS algısı, kültürel değerler ve gelenekler ile ilişkili olarak algılanmaktadır. Böylece ahlaki temelli bir bakış açısıyla ele alınan KS anlayışı, ağırlıklı olarak hayırseverliğe ve iyi insan olmaya odaklanmaktadır. Böylece yerelden ilham alan KS anlayışı, kültürel değerlerle bağlantılı olarak yeniden keşfedilerek çağdaş KS anlatısıyla ilişkilendirilmekte, sonuç olarak KS, kültürel melezleşmeye veya bir 'küyerelleşme' olgusuna neden olmaktadır. Bir diğer söylemle, küresel KS kavramı, kültürel özellikler, coğrafi etkenler, jeopolitik ilişkiler gibi yerel unsurların merceğinden geçirilerek bir küyerel deneyim oluşturmaktadır (Roudometof, 2015).

Şekil 1: KS Kavramının Kültürel Benzeşme ve Melezleşme Etkisi

Türkiye’de Ahiliğin KS kavramıyla ilişkilendirilmesi, Türkiye’de oluşturulan en belirgin kültür odaklı KS yorumudur. Ahiliğin KOBİ yöneticilerinde hayranlık ve özlem içeren duygular uyandırması ve Türkiye’de Ahiliğin KS ile ilgili bilimsel araştırmalar kapsamında incelenmesi dikkat çekicidir. Ayrıca saha araştırmasında elde edilen bulgular, dini inanç ve Ahilik arasında doğrusal bir ilişki olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Ahilik ile ilgili yaklaşımlar, dini inanç temelli olmaktan ziyade tarihsel-kültürel bir yaklaşımla değerlendirilmekte, böylece daha geniş bir kitleye hitap edebilme olasılığına sahiptir.

Ahilik ile ilişkilendirilebilecek bir KS anlayışı, Türkiye’de KS’nin ‘yeni icat edilmiş’ veya ‘dış ülkelerden ithal edilmiş’ olarak algılanmasının önüne geçilebilir (Chahoud, 2007). Özellikle KOBİ’ler için Ahilik, KS uygulamaları için ilgi çekici bir içerik ve kavramsal çerçeve oluşturabilir. Böylece Türkiye’deki KOBİ’lerin, KS fikrini içselleştirmeleri ve bu konuda uygulamalar geliştirmelerine fayda sağlanabilir.

Bu çalışmanın bulgularına dayanarak, KS’nin Türkiye’deki KOBİ’lerde yaygınlaştırılması için gerekli olacak iletişim süreçlerinde, Ahiliğin bir kavram çerçevesi olarak kullanılabilir ancak KS’nin aşırı yerelleştirilmesinin de taşıdığı riskler bulunmaktadır. Kültür odaklı bir KS yorumu olarak Ahilik ve KS ilişkisinin çok fazla vurgulanması, KS ‘nin uluslararası gündeminden tamamen kopmaya neden olabilir. KS kavramının vurguladığı şeffaflık, hesap verebilirlik, fırsat eşitliği, paydaş etkileşimi, çevresel sorumluluk gibi değerlerin arka planda kalmaması gereklidir. Aksi takdirde kültür odaklı yorumların aşırı vurgulanması KS’nin sadece bağış yapmaya indirgenmesine ve ilgili kültürde zaten güçlü olan değerlerin ön plana çıkarılması anlamına gelebilir.

Bu çalışma, Ankara’da üretim sektöründe faaliyet gösteren KOBİ’lerle sınırlıdır. Şirketlerin topluma karşı sorumlulukları konusundaki çağdaş kuramsal tartışmaların farkında olan fakat aynı zamanda yerelde kabul görebilecek bir KS yaklaşımı oluşturmak ancak üniversitelerin, devlet kurumlarının, meslek kuruluşlarının, basının ve şirketlerin ortak çabaları ile şekillenebilir. Bu amaçla konuyla ilgili değerlendirmelerin derinliğini artırabilmek amacıyla Türkiye’nin farklı bölgelerinde farklı sektörleri de kapsayan araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %100.

Etik Komisyon Onayı: Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 15.05.2018 tarihli kararıyla akademik araştırma etiği açısından uygun bulunmuştur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- AL-ALİ, N. M., (2006). *Islamic Culture Key to Regional CSR Model*. Erişim adresi: www.albawaba.com
- ALAKAVUKLAR, O. N., KILIÇASLAN, S. and ÖZTÜRK, E. B. (2009). Türkiye'de Hayırseverlikten Kurumsal Sosyal Sorumluluğa Geçiş: Bir Kurumsal Değişim Öyküsü, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(2): 103-143.
- ARGANDONA, A. and HOIVIK, H. von W. (2009). Corporate social responsibility: One Size Does Not Fit All Collecting Evidence from Europe. *Journal of Business Ethics*. 89: 221-234.
- AYDEMİR, M. and ATEŞ, M. (2011). Küçük Sanayi Sitelerinde Kurumsal Sorumluluk Olgusu: Bilecik Küçük Sanayi Sitesi Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30: 169-180.
- BANERJEE, S.B. (2007). *Corporate Social Responsibility: the good, the bad and the ugly*. Edward Elgar Publishing Cheltenham.
- BARTH, R. and WOLFF, F. (2009). Corporate Social Responsibility and Sustainability Impact: Opening up the arena. In R. Barth and F. Wolff (eds.), *Corporate Social Responsibility in Europe, Rhetoric and Realities*, (pp. 3-25). Edward Elgar Publishing Limited.
- BASAH, M. Y. A. and YUSUF, M. M. (2013). Islamic Bank and Corporate Social Responsibility (CSR), *EJBM-Special Issue: Islamic Management and Business*. 5: 194-209.
- BLOWFIELD, M. and FRYNAS, J. G. (2005). Setting New Agendas: critical perspectives on Corporate Social Responsibility in the developing world. *International Affairs*, 81(3): 499-513.
- BLOWFIELD, M. and MURRAY, A. (2014) *Corporate Responsibility*. Third Edition Oxford.
- CHAVARRIA, Mariela P. (2007). Corporate social Responsibility in Mexico. An Approximation from the Point of View of Communication. In S. K. May, G. Cheney and J. Roper (eds.), *The Debate Over Corporate Social Responsibility*, (pp. 135-144). Oxford University Press.
- CHENEY, G., ROPER, J. and MAY, S. (2007). Overview. In S. K. May, G. Cheney and J. Roper (eds.), *The Debate Over Corporate Social Responsibility*, (pp. 3-14). Oxford University Press.
- COANE, A., MATTEN, D. and SPENCE, L. J. (2008). *Corporate Social Responsibility, Readings and cases in a global context*. In Coane, A., Matten D. and Spence, L. J. (eds.). *Corporate Social Responsibility: In Global Context*, (pp. 3-20). Routledge.
- COOMBS, W. T. and HOLLADAY, S. J., (2012). *Managing Corporate Social Responsibility: A Communication Approach*. Wiley-Blackwell Publication.
- CRANO, W.D., BREWER, M.B. and LAC, A. (2014). *Principles and methods of social research*. Third Edition New York, NY: Routledge.
- ÇAĞATAY, N. (1981). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. 2. Baskı. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- DARRAG, M. and E-Bassiouny (2013). An Introspect into the Islamic Roots of CSR in the Middle East: The Case of Savola Group in Egypt. *Social Responsibility Journal*, 9(3): 362-378.
- DİNCER, C. and DİNCER, B. (2007). Corporate Social Responsibility: Future Prospects in the Turkish Context, *Social Responsibility Journal*, 3(3): 44-49.

- DİNÇER, C., and DİNÇER, B. (2010). An investigation of Turkish small and medium-sized enterprises online CSR communication. *Social Responsibility Journal*, 6(2): 197-207.
- DUSUKI, A. W. and ABDULLAH, N. I. (2007). Maqasid al-Shari'ah, Maslahah and Corporate Social Responsibility. *American Journal of Islamic Social Sciences*, 24(1): 25-45.
- ERTUNA, B. and TÜKEL, A. (2009). Türkiye'de KSS Uygulamaları: Geleneksel and Küresel Arasında, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 9(2): 145-172.
- FAROQHI, S. (2011). *Osmanlı Zanaatkârları* (Çeviri: Zülal Kılıç) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- GARRIGA, E. and MELE, D. (2004). Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory. *Journal of Business Ethics*, 53: 51-71.
- GÜL, Ö. (2020). Kurumsal Sorumluluk Farkındalığı ve Ahilik Kurumu. *Journal of Awareness*, 5 (2) , 169-178 . DOI: 10.26809/joa.5.014
- GÜLLÜLÜ, S. (1977). *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- HOFSTEDE, G. and HOFSTEDE, G. J. (2005). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill Publications.
- HOFSTEDE, I. (2021). *What About Turkey?* Erişim adresi: <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/turkey/>
- İNALCIK, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – 1*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KAFESOĞLU, İ. (1977). *Türk Millî Kültürü*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KATZ, Jeffrey P., SWANSON, D. L. and NELSON, L. K. (1999). *Culture Based Expectations of Corporate Citizenship: A Propositional Framework and Corporate Analysis of Four Countries. (Working Paper)* Kansas University. Erişim adresi: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/eb028931>.
- MCMILLAN, J.J. (2007). Why Corporate Social Responsibility: Why now? How? In S. K. May, G. Cheney, & J. Roper (Eds.), *The debate over corporate social responsibility* (pp. 15–29). New York: Oxford University Press.
- MCWILLIAMS, A., SIEGEL, D.ve WRIGHT, P. M. (2006). *Corporate Social Responsibility: International Perspectives Working Papers (0604)*. New York: Troy, Department of Economics, Rensselaer Polytechnic Institute.
- MITRA, R. (2012). My Country's Future: A Culture-Centered Interrogation of Corporate Social Responsibility in India. *Journal of Business Ethics*, 106(2): 131-147.
- ÖZDEMİR, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1): 323-343.
- PALVÖLGYI, T., SZLAVIK, J., NAGYPAL, N. C., FÜLE, M. and CSETE, M. (2009). Driving on CSR: SMEs in the automotive supply chain. In Barth, R. and Wolff, F. (eds.), *Corporate Social Responsibility in Europe, Rhetoric and Realities*, (pp. 109-123). Edward Elgar Publishing Limited,
- RISHI, P. and MOGHE, S. (2013). Integrating Corporate Social Responsibility and Culture as a Strategy for Holistic Corporate Success in India. *Journal of Corporate Citizenship*, 51: 17-37.
- RITZER, G. (2003). Rethinking Globalization: Glocalization/Globalization and Something/Nothing. *Sociological Theory*. Vol: 21, Issue: 3.
- RONNEGARD, D. (2013). CSR in Saudi Arabia: Far behind or another path? INSEAD Knowledge, Erişim adresi: <https://knowledge.insead.edu/csr/csr-in-saudi-arabia-far-behind-or-another-path-2479>
- ROUDOMETOF, V. (2015). Theorizing glocalization: Three interpretations. *European Journal of Social Theory*. 19. 10.1177/1368431015605443.

- SAHİN, K., BASFİRİNCİ, C. S., and OZSALİH, A. (2011). The impact of board composition on corporate financial and social responsibility performance: Evidence from public-listed companies in Turkey. *African Journal of Business Management*, 5(7): 2959-2978.
- SARAÇ, M. and KAVAKÇI, S. (2016). İslami Perspektiften Kurumsal Sosyal Sorumluluk= Corporate Social Responsibility in Islamic Perspective. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 30(69): 1-40.
- THE ECONOMIST (2008.01.17). Do it right, Special Report: Corporate Social Responsibility Erişim adresi: <http://www.economist.com/node/10491124>
- ÜLGER, B. and ÜLGER, G. (2005). Akhism as a Non-Governmental Association Model in the History of Turkish Nation and an Assessment of Today's Business Ethics: A Relationship or a Contradiction? *Journal of Human Values*, 11(1): 49-61.
- VERBI SOFTWARE (2018). MAXQDA Analytics. Berlin: VERBI.
- WANG, L. and JUSLIN, H. (2009). The Impact of Chinese Culture on Corporate Social Responsibility: The Harmony Approach. *Journal of Business Ethics*, 88: 433-451.
- WHELAN, G. (2007). Corporate Social Responsibility in Asia: A Confucian Context. In G. Cheney, J. Roper and S. May (eds.) *The Debate Over Corporate Social Responsibility*, (pp. 105-118). Oxford University Press.
- WILLIAMS, G. and ZINKIN, J. (2010). Islam and CSR: a Study of the Compatibility between the Tenets of Islam and the UN Global Compact. *Journal of Business Ethics*, 91(4): 519-533.
- YILMAZ SERT, N. (2012). Türkiye'de Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına İlişkin Yarar Algısı: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Duyurulmasında Web Sitelerinin Kullanılması. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 3 (9), 31-50.
- YÖNET, E. (2005), "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (cilt:8, sayı:13), 239-265.

EK Görüşme Cetveli

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerde, araştırma tasarımına bağlı olarak aşağıda verilen görüşme cetveli izlenmiştir:

Kültürel Boyutlar

- Güç aralığı kültür boyutu
 - Karar alma süreçleri nasıl gerçekleşir, önemli kararlar kimler tarafından alınır?
 - Üst yöneticiler alt düzeydeki çalışanlarla, yazılı ve sözlü olarak, nasıl iletişim kurar?
 - Çalışanlar şikâyetlerini üst yöneticilere nasıl iletirler?
- Bireycilik-toplumculuk kültür boyutu
 - İşe alım süreçleri nasıl gerçekleşir, alınacak kişiyi hangi ölçütlere göre kim seçer?
 - Çalışanlar arasında evlilik, akrabalık, hemşerilik veya inanç bağı var mıdır?
 - Çalışanlar arasında rekabet ortamı bulunuyor mu, bireysel başarı mı, toplu başarı mı daha önemlidir?
- Belirsizlikten kaçınma kültür boyutu
 - İş yerindeki süreçler yazılı kurallarla belirlenmiş midir? İş yerinde ortaya çıkan ani sorunlar nasıl çözülür?
 - İş ile ilgili görev tanımları net ve yazılı olarak yapılmış mıdır?
 - İşletmenin yenilikçi süreçlere yönelik yaklaşımı nasıldır?

Din ve Ahlak

- Manevi yaşantı hakkında bilgiler
- İnançınız ile ilgili bilginiz ve görüşleriniz ticari kararlarınıza ne ölçüde etki eder?
- İşletmede inanca yönelik etkinlikler gerçekleşmekte midir?

Ahilik

- İşletmenizde çırak-kalfa-usta ilişkisi olarak algılayabileceğiniz bir ilişki bulunmakta mıdır?
- Yaptığınız işin yazılı olmayan kuralları var mıdır?
- Ahilik kavramı/geleneği hakkında bilginiz var mıdır? Size göre Ahilik ne anlama gelmektedir?
- Size göre Ahilik kavramı günümüz dünyasına etki etmekte midir?

KS hakkındaki düşünceler

- KS kavramı farkındalığı
 - Size göre işletmeniz üzerine düşen sorumlulukları yeterli ölçüde yerine getirmekte midir?
 - KS kavramını biliyor musunuz?
- Çevresel sorumluluk
 - İşletmenizin çevreye yönelik etkileri nelerdir, olumsuz etkilere yönelik tedbir alınmakta mıdır?
 - Kullandığınız malzemeler yeterince çevreci midir? İş yerinde geri dönüşüm uygulamaları var mıdır?
- Ticari sorumluluk
 - İşletmenizin ödediği vergiler ve fazla mesai konusundaki tutumu nedir? Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?
 - Tedarikçilerinizi, müşterilerinizi veya diğer iş yaptığınız kurum ve şirketleri seçerken dikkat ettiğiniz konular nelerdir?
 - İhtiyaç sahiplerine veya herhangi bir kuruma yönelik nakit/aynî bağış yapmakta mıdır? Destek olunan kişi ve kuruluşlar nasıl seçilir?
 - İş yeri sahiplerinin kendi adlarına sahip oldukları veya destekledikleri bir vakıf var mıdır?

UNIVERS FANTASTIQUE DANS SALLINGER DE BERNARD-MARIE KOLTÈS

Fantastic Universe in Bernard-Marie Koltès' *Sallinger* PlayTülünay DALAK¹

RÉSUMÉ

Sallinger est une pièce de théâtre de B-M. Koltès inspirée des sujets du célèbre écrivain américain J. David Salinger. Dans cette œuvre, sortie de l'imagination de l'auteur comme un prototype portant le style, le langage et les motifs de ses grandes pièces de futur, Koltès crée un univers mixte réel-irréel avec sa capacité à étaler l'habituel et l'inhabituel en même temps. Dans la pièce, un monde étrange, surprenant, effrayant, plein de suspense se dévoile. Pour comprendre le genre littéraire de fantastique qui maintient le lecteur dans le champ de l'incertitude et pour analyser *Sallinger* avec la méthode fantastique, on a d'abord présenté les critères de la théorie fantastique systématisée par Tzvetan Todorov. Pour qu'une œuvre soit classée dans la catégorie du fantastique, le théoricien impose trois conditions : Le lecteur doit être indécis entre l'ordinaire et l'extraordinaire dans les récits du texte. Cette indécision doit également être ressentie par le héros et le lecteur doit s'identifier à ce héros. Il doit aussi adopter une attitude envers le texte, en rejetant l'interprétation allégorique et poétique. Étant donné que la lecture fantastique est une manière particulière de lire, Todorov souligne notamment la nécessité de lire l'œuvre étape par étape et donne de grandes responsabilités au lecteur. Dans *Sallinger*, le lecteur entre d'abord dans un univers normal et pense que la pièce continuera dans l'ordre mondial normal, puis rencontre un univers irréel lorsque le protagoniste suicidaire de la pièce apparaît et disparaît soudainement dans le temps et l'espace. Le va-et-vient du héros est assez complexe avec sa structure qui perturbe le temps, le lieu et l'intrigue traditionnels. Dans ce cas, le lecteur pose de telles questions ; Est-ce un rêve ? Est-ce une technique cinématographique de flashback ? Est-ce un aller et retour mystique de l'autre monde à ce monde ? Est-ce un voyage dans le temps et dans l'espace ou dans les souvenirs ? Est-ce un jeu dans un jeu ? Dans *Sallinger*, du début à la fin, les réponses à ces questions ont été recherchées selon les critères de la théorie fantastique, le texte a été lu, analysé et interprété à partir des descriptions de scènes et des répliques des personnages de la pièce.

Mots-clés: Bernard-Marie Koltès, *Sallinger*, fantastique, Tzvetan Todorov

ÖZET

Sallinger, B-M.Koltès'in ünlü Amerikan yazar J. David Salinger'nin konularından esinlendiği bir tiyatro oyunudur. Gelecek büyük oyunlarının stilini, dilini, motiflerini içinde taşıyan bir prototip olarak, yazarın imgeleminden ortaya çıkmış bu yapıtta, Koltès gerçekliğin yanında gerçekdışı da sunabilme yeteneğiyle düş-gerçek karışımı bir evren yaratır. Oyunda olağanüstü, şaşırtıcı, korkutucu, hayret verici, gerilim yaratan tuhaf bir dünya gözler önüne serilir. Okuru belirsizlik alanında tutan fantastik edebiyat türünün ne olduğunu anlamak ve *Sallinger* oyununu fantastik yöntemle okumak için öncelikle Tzvetan Todorov'un dizgeleştirdiği fantastik kuramın kriterleri ortaya konmuştur. Teorisyen, fantastik için üç koşul öne sürer: Okur metindeki anlatılarla ilgili olağan ve olağanüstü arasında kararsızlık duymalıdır. Söz konusu bu kararsızlık öykü kişisi tarafından da hissedilmelidir ve okur öykü kişisiyle özdeşleşmelidir. Alegorik (yan anlamsal) ve şiirsel yorumu reddederek metin karşısında bir tavır almalıdır. Fantastik okuma özel bir okuma biçimi olduğu için Todorov özellikle eseri baştan sona doğru okumak gerektiğinin altını çizer ve okura büyük sorumluluklar yükler. *Sallinger*'de öncelikle okur normal bir evrene girer ve oyunun normal dünya düzeni içinde süreceğini düşünür, sonra oyunun intihar etmiş başkahramanının ani olarak zamanda ve mekânda görünüp, kaybolmasıyla gerçekdışı bir evrenle karşılaşır. Kahramanın gelişi ve gidişi geleneksel zaman, mekân, olay örgüsünü bozan yapısıyla oldukça karmaşıktır. Okur; bu düş müdür? Gerçek midir? Flashback sinema tekniği midir? Öteki dünyadan bu dünyaya yapılan mistik yolculuk mudur? Zamanda ve mekânda seyahat midir? Anılarda gezinti midir? Düş içinde düş yoksa oyun içinde oyun mudur? türünden sorular sorar. Oyunun ilk sahnesinden son sahnesine kadar bu soruların yanıtı fantastik kuramın ölçütleri doğrultusunda aranmış, metin sahne açıklamalarından, oyun kişilerinin repliklerinden hareketle okunup incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bernard-Marie Koltès, *Sallinger*, fantastik, Tzvetan Todorov

1. ORCID : 0000-0002-1717-9460

1. Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, tulinaydalak@gmail.com

DALAK, T. (2023). "Univers Fantastique Dans *Sallinger* De Bernard-Marie Koltès" *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, s. 28, s.18-28.

Makale Geliş Tarihi: 16 Ağustos 2022 Kabul Tarihi: 12 Aralık 2022

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bernard-Marie Koltès 20. yüzyılın son döneminde eserler veren, dünyada oyunları en çok temsil edilen Fransız oyun yazarıdır. *Sallinger*, yazarın, ünlü Amerikan yazar Jerome David Salinger'nin konularından esinlendiği bir tiyatro oyunudur. Yazar önceki gençlik oyunlarını uyarlama oldukları için reddeder. *Sallinger* de onlardan biridir. Reddetse bile oyun daha sonraki en önemli eserlerinin özelliklerini biçimiyle, kendine özgü diliyle ve sıkça yer verdiği izlekleriyle benzerlik gösteren bir arketiptir. Yazarın düş gücünden ortaya çıkmış bu yapıtta, Koltès gerçek ve gerçekdışını yan yana sunarak kurmaca bir evren tasarlar. Oyunda, okur şaşırtıcı, ürkütücü, beklenmedik, gerilimli bir atmosfer ile karşı karşıya kalır. Bu bağlamda, eser gerçekleşmesi mümkün olmayan öğeler barındırmasıyla fantastik anlatı kategorisinde yer alır. Okuru belirsizlik alanında tutan fantastik edebiyat türünün özelliklerini ortaya koymak ve B-M. Koltès'in *Sallinger* adlı oyununu fantastik yöntemle okumak için Tzvetan Todorov'un *Fantastik Edebiyata Giriş* (Introduction à la Littérature Fantastique) adlı yapıtında dizgeleştirdiği fantastik kuramın ölçütlerine yer verilerek eserin incelenmesi için teorik alt yapı oluşturulmuştur. Todorov, yapıtında o zamana kadar fantastik için yapılan tanımların tutarlılıklarını ve tutarsızlıklarını örnekler üzerinden ortaya koyar. Fantastik edebiyat türünü yapısalcı çerçeveden betimleyen teorisyenin iki amacı vardır: Bir taraftan fantastiğin izleklerini incelemek, diğer taraftan da izleksel incelemeye ilişkin genel bir kuram önermek. Söz konusu bu izlekleri "ben" izlekleri ve "sen" izlekleri bağlamında örnekçelendirip, açıklamarken fantastik özel bir okuma biçimi olan estetik ve edebi bir kuram önerir. Todorov ilk önce fantastik edebiyat türünü "tekinsiz" (étrange) ve "olağanüstü" (merveilleux) türlerinden farkıyla betimler. Ona göre bir metnin fantastik türde yer alması için üç koşulu yerine getirmesi gerekir: Öncelikle okur anlatılan olaylarla ilgili olağan ve olağanüstü arasında kararsızlık (hésitation) duymalıdır. Aynı kararsızlığı öykü kişisi veya kişileri de hissetmelidir. Bu anlamda okur öykü kişisiyle özdeşleşmelidir. Son olarak alegorik (yan anlamsal) ve şiirsel yorumu reddetmeli ve fantastik okuma tavrı benimsemelidir. Fantastik okuma özel bir okuma biçimi olduğu için Todorov özellikle eseri baştan sona doğru okumak gerektiğinin altını çizer. Bu durum öykü kişisiyle özdeşleşim sağlamak için adım adım izlemesi gereken bir süreç olduğu için, eserin sonu baştan öğrenilirse oyun bozulacaktır. Fantastik bir anlatının birinci ve ikinci kez okunması çok farklı izlenimler ortaya çıkardığı için ikinci okumada özdeşleşme olası değildir. Bu açıdan Todorov okura büyük sorumluluklar yükler. *Sallinger*'de öncelikle okur bir gün önce ölmüş kahramanın mezarına gizlice girmeye çalışan dul karısı ile onun en yakın arkadaşının gece karanlığındaki uzamda, gerilimin hüküm sürdüğü normal bir evrene girer ve oyunun bu şekilde bilindik dünya düzeni içinde süreceğini var sayar, sonra oyunun başında intihar ettiği belirtilen başkahramanın ani olarak zamanda ve mekânda ortaya çıkıp kaybolmasıyla kendini bilinmeyen başka bir evrende bulur. Bu ani görünüş ve kayboluşta kahramanın kardeşiyle yaptığı karşılıklı konuşmalar olağandan olağandışına çıkılan yapısıyla giriftir. Okur bu durumu anlamlandırmakta zorluk çeker. Düş-gerçek ikileminde kaldığı gibi, bunun bir tür sinema tekniği olabileceğini de düşünür, bunun yanı sıra öteki dünyadan bu dünyaya yapılan mistik bir seyahat midir ya da bilimkurgusal olarak zamanda ve mekânda yolculuk mudur yoksa anılarda gezinti midir? diye sorular sorar. Koltès'in oyunları yapısal özelliklerinden dolayı hem sahnelenen hem de okunan eserler olduğu için, oyun sahne sahne okunarak bu soruların yanıtı fantastik kuramın ölçütleri doğrultusunda aranmış, metnin verilerinden hareketle incelenmiş ve yorumlanmıştır.

INTRODUCTION

Bernard-Marie Koltès qui écrit *Sallinger* en 1977 sur la commande de Bruno Boeglin en s'inspirant par les thèmes de l'œuvre de Jerome David Salinger étant célèbre auteur américain du roman *L'Atrape-coeurs*, ne veut pas que ses œuvres de jeunesse ou ses adaptations soient jouées. Conformément à la volonté de Koltès, *Sallinger* reste inédit. Après sa mort, il est publié en 1995 par les éditions de Minuit (Collectif, 2007:36-37).

Même si l'auteur le renie, *Sallinger* qui contient tous les motifs de ses grandes pièces à venir est considéré comme la matrice de son théâtre. C'est une pièce noire, pathétique, tragique qui traite des problèmes universels de l'être humain, montre des caractéristiques atypiques, implique singulièrement plusieurs éléments différents, et présente ce qui est réel et ce qui est irréel ensemble. Là où les actions se déroulent en dehors de la vérité de l'ordre mondial normal, c'est ainsi que l'auteur crée un univers mixte avec sa capacité à former l'ordinaire aussi bien que l'extraordinaire.

Dans le domaine où des éléments surnaturels surgissent, certains personnages de *Sallinger* ne perçoivent pas ces cas comme tels. C'est le lecteur qui s'en prend compte. Tout d'abord, le lecteur entre dans l'univers normal où, une veuve et son amie tentent d'entrer dans le cimetière du héros décédé la veille, et il pense que l'action va continuer ainsi, mais il entre dans un autre univers qu'il ne connaît pas. Là, le Rouquin, c'est celui qui vient hanter ses proches, joue avec la perception du lecteur et des personnages de la pièce. Son apparition et sa disparition qui sont présentées assez complexes font s'interroger : Est-ce une technique cinématographique ? Est-ce une errance à travers les souvenirs ? Est-ce un rêve ? Est-ce un voyage dans le temps et l'espace ? Le Rouquin va-t-il et vient-il de ce monde à l'au-delà ? Est-ce un jeu dans un jeu ?

Dans la pièce, on entre dans un univers étrange où il existe des transitions de la réalité à l'irréalité, où on ressent le malaise de l'extraordinaire. Dans cet endroit qui est différent de l'habituel, les traces que l'on suit sont confuses par les interventions de l'auteur, le lecteur tente de se repérer dans une disposition étonnamment incertaine.

Dans notre corpus, afin de comprendre le genre littéraire de fantastique qui maintient le lecteur dans le domaine de l'incertitude et de lire *Sallinger* avec la méthode fantastique, tout d'abord, son cadre théorique sera tracé à partir d'*Introduction à la Littérature Fantastique* de Tzvetan Todorov.

1. Cadre de la Théorie du Fantastique

Des éléments fantastiques inspirent les gens depuis le début de l'histoire connue. La curiosité de l'inconnu chez les êtres crée l'envie d'expliquer les éléments qui les entourent avec l'effet de l'imagination. La formation des mythes et des légendes s'émerge grâce à cette création sans limite. Le fantastique qui est la branche la plus ancienne de la littérature naît de la fantaisie, de la superstition, de la peur, du regret, du remords, du rêve, du cauchemar, de l'excitation mentale, de l'extrémité en contenant ce qui est surnaturel, étonnant, scandaleux, étrange étant le produit de la fiction.

Compte tenu de la diversité des explications apportées au fantastique, on constate que, si les écrivains et les théoriciens intéressés par le genre acceptent l'existence d'un genre fantastique, ils ne peuvent pas faire consensus sur cette espèce, et ils l'évaluent sous des angles différents. Certains chercheurs qui ne parviennent pas à s'entendre sur une définition unique de ce concept s'appuient généralement sur les critères de Tzvetan Todorov.

T. Todorov, qui traite du fantastique par une approche structuraliste dans son ouvrage intitulé *Introduction à la littérature fantastique*, et qui soutient que les théories de la critique de littérature doivent être objectives systématisées une méthode d'analyse littéraire basée sur un style de lecture particulière du texte. Au début de son livre, il présente l'explication du fantastique à la lumière des définitions faites jusqu'alors en révélant leur cohérence et leur incohérence, tant par la critique que par l'éclaircissement. Tout au long de son livre, Todorov adapte deux objectifs : Examiner les thèmes du fantastique d'une part, et proposer une théorie générale de l'analyse thématique d'autre part.

Pour qu'une fiction soit fantastique, il y a trois critères sur lesquels Todorov insiste : 1-L'œuvre doit faire éprouver chez le lecteur une hésitation entre le naturel et le surnaturel. 2-Dans cette indécision, le protagoniste de l'œuvre et le lecteur doivent être identifiés. 3-Le lecteur doit adopter une attitude envers le texte en s'opposant aux interprétations allégoriques et poétiques. (Todorov, 2013: 17) Todorov distingue également l'allégorie du genre fantastique, qui est un sens figuré qui veut dire autre chose tout en disant quelque chose (Todorov, 2013: 28-29), et avertit ; "*le fantastique exige un certain type de lecture : sans quoi, on risque de glisser ou dans l'allégorie ou dans la poésie*" (Todorov, 2013: 63).

Le fantastique s'avère lorsque le lecteur et le personnage du récit ont du mal à décider si les événements sont réels ou non (Todorov, 2013: 21). Il laisse le lecteur devant le dilemme : “croire ou pas ?” (Todorov, 2013: 36). Le théoricien prévoit que:

“Dans l'univers évoqué par le texte, se produit un événement – une action – qui relève du surnaturel (ou du faux surnaturel) ; à son tour, celui-ci provoque une réaction chez le lecteur implicite (et généralement chez le héros de l'histoire) : c'est cette réaction que nous qualifions d'“hésitation”, et les textes qui la font vivre, de fantastique” (Todorov, 2013: 43).

Pour qu'il s'agisse du genre fantastique, il est nécessaire de laisser un certain doute de la part du héros ou du lecteur. Si l'un ou l'autre vit constamment des contradictions entre le réel et l'imaginaire et est troublé par les événements qui l'entourent, la première condition du fantastique s'accomplit.

Un autre détail important est que Todorov décrit le fantastique à partir des genres voisins ; “l'étrange” ou “le merveilleux”. Si le lecteur n'arrive pas à expliquer la situation surréaliste rencontrée on entre, selon Todorov, au centre du fantastique. Lorsque le héros ou le lecteur trouve une explication à l'événement surnaturel dont il a été témoin, la recherche de réponses se termine, on s'éloigne du fantastique et on se dirige vers une zone proche ; étrange ou merveilleux. Ainsi, au moment où le sentiment d'indécision prend fin d'une manière ou d'une autre, l'hésitation du lecteur est éliminée, et le fantastique est supprimé (Todorov, 2013: 21).

Il faut en outre indiquer que, même si le surréel se manifeste dans les deux types de récits “étrange” ou “merveilleux”, contrairement à une histoire fantastique, le lecteur n'éprouve aucun sentiment d'hésitation face à eux. À l'inverse de ce type de récits, puisqu'“il y a chaque fois le “mystère”, l'“inexplicable”, l'“inadmissible”, qui s'introduit dans la “vie réelle”, ou le “monde réel” ” (Todorov, 2013: 15), dans les récits contenant des éléments surnaturels où parlent les animaux, le lecteur ne s'interroge pas cela, car il sait qu'il doit percevoir et interpréter ces textes de manière allégorique, et non selon leur sens littéral. Le lecteur commence d'ailleurs le récit en faisant semblant d'y croire depuis le début et le maintient tout au long du récit et accepte les données présentées par le texte telles quelles. Todorov qui sépare le fantastique des genres voisins attire également sur ce que :

“Le merveilleux correspond à un phénomène inconnu, encore jamais vu, à venir : donc à un futur ; dans l'étrange, en revanche, on ramène l'inexplicable à des faits connus, à une expérience préalable, et par là au passé. Quant au fantastique lui-même, l'hésitation qui le caractérise ne peut, de toute évidence, se situer qu'au présent” (Todorov, 2013: 21).

Parallèlement à cela, en relation avec les genres “étrange” et “merveilleux”, Todorov divise le fantastique en quatre types ; étrange pur, fantastique-étrange, fantastique-merveilleux, merveilleux pur (Todorov, 2013: 22).

Dans le fantastique, il y a un mélange des domaines du rêve et de la réalité. La frontière entre le physique et le mental, entre la matière et l'esprit est rompue, et il existe une transition de temps en temps, d'espace en espace. “La littérature fantastique ébranle cette séparation abrupte” (Todorov, 2013: 48). Les mondes opposés sont entrelacés, ainsi les catégories principales sont bouleversées. Avec les délires, la folie, les troubles de la personnalité, les effets de l'alcool et de la drogue, les limites entre rêve et réel sont brisées. “La littérature fantastique s'attache à décrire particulièrement ses formes excessives ainsi que ses différentes transformations” (Todorov, 2013: 50). On met l'accent dans le fantastique sur ce qu'il y aurait la description des excès, des différentes configurations d'extrêmes. À cet égard, “le fantastique est un moyen de combat contre l'une et l'autre censure” (Todorov, 2013: 64). L'univers fantastique, qui est situé en face de l'univers logique, apparaît comme un domaine dans lequel la compréhension des relations de cause à effet est perturbée.

Todorov donne également la place aux thèmes du “je” et aux thèmes du “tu” qui s'utilisent dans les textes fantastiques. Les thèmes du je sont liés aux cas de folie, ils se construisent sur une rupture de la limite entre psychique et physique, ils impliquent la possibilité de briser la frontière entre le sens littéral et le sens figuré. Quant aux thèmes du tu, ils sont formés à partir de la relation entre deux sujets parlants dans le discours, ils correspondent au système des pulsions inconscientes (Todorov, 2013: 60-62). “Le réseau des thèmes du tu relève directement des tabous et donc de la censure” (Todorov, 2013: 64).

Pour le concept de fantastique, on peut dire finalement que ce sont des textes qui incluent de la fiction irréaliste, des éléments ou des outils qui sont bâtis sur le monde réel. En ce sens, la caractéristique la plus importante du concept de fantastique est l'utilisation d'éléments réels, irréels et surréels ensemble. L'incertitude entre réalité et irréalité et les hésitations du lecteur donnent, selon Todorov, à l'histoire un trait fantastique.

2. Dans un État d'Instabilité Plein de "Peut-être"

Le genre fantastique contient de nombreuses indications sur les rôles que le lecteur doit assumer. Puisque la lecture fantastique est une manière particulière de lire, Todorov souligne notamment qu'il est nécessaire de lire l'œuvre du début à la fin. Si la fin de l'œuvre est apprise depuis le début, le jeu sera gâché (Todorov, 2013: 38).

Le théoricien donne un rôle important au lecteur qui doit suivre pas à pas le processus d'identification avec le personnage de l'histoire. Ce type de lecture impose une grande responsabilité. Si le lecteur est influencé par ce qu'il vit, qu'il s'identifie à la situation à laquelle le héros est confronté, et qu'il éprouve également une hésitation, on peut parler dans ce cas d'un fantastique.

Bien que *Sallinger* soit une pièce théâtrale, on peut également être lue. De son côté, Koltès donne d'ailleurs cette possibilité par l'explication qu'il a faite : "*J'ai pensé que le texte de théâtre ne devrait pas obligatoirement n'être qu'un matériau pour un spectacle, mais pouvait être lu, comme un roman, si on s'attachait à lui donner une forme à lire. C'est ce que j'ai taché de faire*" (Koltès, 1999: 47-48).

Sallinger, avec ses descriptions de scènes et surtout avec ses explications didascaliques ouvre les portes qui emmènent le lecteur dans l'univers indécis. De prime abord, la pièce qui commence par l'indication de didascalie telle que ; "*la nuit est profonde. Mais il y a de très légers reflets – très légers, et de formes étranges – blancs, sur le sol*"¹ (p.11) introduit le lecteur dans un milieu sombre. Que l'espace soit "nocturne" et que la forme soit "étrange" créent ainsi un climat tendu. Lorsque Carole tente d'entrer dans le cimetière avec son amie June, au milieu de la nuit, à une heure interdite, pour rendre visite à son mari décédé, le Rouquin, cet air malaisé se transforme en l'horreur. Cette peur survient lors de l'entrée au mausolée dont la description plus détaillée nourrit l'inquiétude. Même si l'action se réalise dans un monde normal, les propos et les comportements de Carole et de June engendrent ce sentiment d'effroi. Selon les dires de Todorov, "*la pure littérature d'horreur appartient à étrange*" qui est "*une seule des conditions du fantastique*" (Todorov, 2013: 23).

Contrairement à Carole, qui a la prédiction que le Rouquin, qui est mentionné au début de la pièce qu'il est mort, pourrait réapparaître, June en tant qu'amie intime observe ce qui se passe, s'efforce de comprendre ses comportements, et tente de donner un sens à son attitude. Quant au lecteur, il continue à lire avec étonnement ce qui se déroule, travaille à comprendre l'histoire. Dans cette étape, June qui ne croit pas au retour de Rouquin et le lecteur s'identifient parce que les deux savent que cela ne sera pas possible dans la vraie vie. June qui dit ; "*c'est une folie*" (p.12), "*ce n'est pas normal*" (p.16), attire l'attention sur l'étrangeté de l'état. D'autre part, le fait que Carole, qui pleure la perte de son mari, prétende que son mari ait été tué (p.19), et qu'elle produise des déclarations énigmatiques rendent cette situation mystérieuse. "*Le mystère est donc la condition sine qua non de l'univers fantastique*" (Öztoğat Kılıçeri, 2021: 14).

En réaction au comportement de Carole, qui s'imagine pouvoir parler à son mari décédé à la tombe, la question de June "*il est mort, non ?*" (p.19) est un effort de comprendre ce cas. L'argument de Carole; "*j'entends, à travers la pierre, le drôle de cri par lequel il m'appelait brusquement*" (p.19) entraîne le lecteur vers la non-normalité, en l'accoutumant peu à peu à ce que l'on surgit.

Dans des genres fantastiques, il est question d'une sorte de suspense. L'arrivée de Carole sur le tombeau de son mari, en y pénétrant illégalement génère une atmosphère de tension chez le lecteur. Parallèlement, cette tension est aussi ressentie par June, qui agit de peur d'être rattrapée par les gardiens. En vertu de la nécessité du genre fantastique, le lecteur qui éprouve le même sentiment remplit donc la règle d'identification au personnage de la fiction. Mais, contrairement à June, Carole qui le voit comme son droit ne vit pas le même désarroi. De plus, le temps (nuit) et l'espace (cimetière) offrent une autre dimension qui crée la peur. Lorsque tout cela se réunit et qu'une action inattendue surgit comme suit : "*Tout à coup, June se retourne (...), pousse un cri*" (p.21), parce que dans "*une lumière bleutée, intermittente comme celle des ambulances (...) apparaît et disparaît le Rouquin*" (p.21) on entre pleinement dans le champ du fantastique.

Cette scène qui montre le retour d'une personne décédée au monde produit l'irréel qui est la matière indispensable du fantastique. Et, ce faisant, Koltès ouvre un espace spectral dans un espace spectacle. En l'occurrence, il faut indiquer que "*le mot "fantôme" lui-même partage son origine avec le fantasme, à la fois image et projection*" (Collectif, 2018: 69). Comme le dit Jacques Derrida, dans *Spectres de Marx*, "*c'est quelque chose qu'on ne sait pas, justement*" (Derrida, 1993: 25). Quand on pense que "*le fantôme est bien celui qui, mort, vient dans le monde*"

¹ KOLTÈS, B-M. (1995-2005). *Sallinger*. Paris: Les Éditions de Minuit

des vivants” (Bident, Salado ve Triau, 2004: 133), on sort évidemment de la vie ordinaire, on entre dans l’univers surnaturel.

Alors que le lecteur pense que l’action continue d’une manière normale, le protagoniste qui est déjà mort apparaît soudainement, parle et disparaît dans le temps et l’espace. Le lecteur qui fait face à une situation compliquée cherche à expliquer ces événements surnaturels avec les règles de l’univers réels et se demande si c’est un retour des souvenirs avec flash-back qui est une sorte de méthode cinématographique.

Si le lecteur se pose une telle question, on relève, dans ce cas, l’indécision de celui-ci qui ne connaît que les lois de l’univers naturel. Quand “l’hésitation” est vécue par le lecteur ou le protagoniste face à un événement extraordinaire, comme le mentionne Todorov, “*ainsi se trouve-t-on au cœur du fantastique*” (Todorov, 2013: 14). Ce sentiment est celui de la conscience, qui se forme à la suite de l’effondrement de la réalité connue, de l’harmonie universelle, et qui tente de donner un sens à cet état.

L’environnement étrange de la première scène qui se réalise à l’extérieur se poursuit à l’intérieur de la maison de la famille du Rouquin. La peinture sombre s’accompagne ainsi de la peinture triste de la deuxième scène. Comme l’a déclaré la didascalie ; “*le grand salon, aux rideaux tirés, est éclairé par petites zones bien délimitées (...), tout le reste étant dans la pénombre*” (p.21), ce “clair-obscur” génère une atmosphère nébuleuse et une énigme difficile à comprendre et à expliquer.

La noirceur du temps et le crépuscule de l’espace montrent sa projection même dans les attitudes des personnages et dans les relations familiales. Dans le salon, où souffle un air de tristesse, Al (père) prend de l’alcool sans cesse, enfoui dans son fauteuil, Ma (mère) fume une cigarette l’une après l’autre, tandis qu’Anna (sœur) jette un coup d’œil dehors en écartant le rideau, Leslie (frère) arpente la salle et dit qu’*“il me vient l’envie d’aboyer”* (p.24). L’ambiance reflétant le deuil familial après le suicide du Rouquin dresse un tableau affligeant d’une part, et donne une sorte d’effroi d’autre part. L’aveu de Ma ; “*Trouver un moment le monde normal, et se trouver dedans normalement. (...) On dirait que quelqu’un vous suit (...), à côté de vous, vous empêche de dormir*” (p.23), décrit une situation funeste et spectrale à la fois. Les membres de la famille qui sont incapables de faire face à ce deuil sont en état de déséquilibre. Ce pouvoir fantomal du lieu et de la confession de Ma permet de prendre une position vis-à-vis de la dimension fantastique.

Dans la troisième scène, pendant que Leslie discute avec son ami Henry sur le pont, à la fin de la conversation, le Rouquin réapparaît soudainement. Si Leslie n’en est surpris pas, le lecteur ressent un sentiment de perplexité même s’il s’y habitue. Le fait que le Rouquin “*gémisse à nouveau, tourne en boitillant*” (p.40) est très bizarre, en ce sens que, encore qu’il soit un fantôme, ce cas fait poser ces questions : Pourquoi il souffre-t-il et boite-t-il ? Et les morts éprouvent-ils des douleurs physiques ?

Le spectateur/lecteur qui vit une situation étrange hésite entre réalité et imaginaire, car le Rouquin est dans une scène de bataille, on ne sait pas si c’est un souvenir qui s’est passé auparavant, ou s’il est question d’un rêve, ou bien si cela se produit lorsque le héros revient sur terre après la mort. Quoique le lecteur vive cette incertitude, son frère Leslie n’a pas de telles perceptions, il le voit normal. Et quand bien même, encore que Leslie trouve cette situation ordinaire, il y a une anomalie qui ne correspond pas à la vie mondaine. Dans la pièce, on quitte la réalité universelle et on entre dans celle d’extraordinaire. Le fantastique, c’est celui qui est inhabituel, joue avec la sensation de la réalité du lecteur et des protagonistes, les ébranle, les met devant un dilemme, les fait s’interroger et fait l’expérience de l’incertitude.

Il faut rappeler encore une fois que le fantastique est l’intervention du monde irréel au monde réel (Bouvet, 2007: 199). Il s’oppose au monde rationalisé. Alors que le récit continue d’exister dans le monde réel dans lequel on vit, il met soudain le lecteur dans une situation incompréhensible. Les lois du monde que l’on connaît ne suffisent pas dès lors à l’expliquer. Le fantastique se manifeste dans cette période d’imprécision. Que le Rouquin pose cette question ; “*Et si tu étais une lumière qui flotte dans ma tête, et que j’étais une lumière qui flotte dans la tienne ?*” (p.42) renforce également ce sentiment ambigu.

Maïsetti met l’accent sur le caractère spectral qui engendre le fantastique en soulignant que, le Rouquin en tant que héros de la pièce, “*c’est un fantôme de chair et d’os, un corps à part entière qui parle aux vivants et à qui les vivants s’adressent, dont les actions et les paroles agissent sur la scène et répondent à cette réalité fantastique qui l’anime*” (Maïsetti, 2018: 129). Le Rouquin qui n’arrive pas à quitter le monde des vivants exprime : “*S’ils se posent sur ma tête, leurs pattes s’enfonceront. Rien ne la protège, bon dieu, tu le sais bien. Entre la cervelle et les cheveux, je n’ai*

rien d'autre que la peau" (p.40-41). Qu'il fasse une telle description affreuse qui sort du domaine de la littérature surréaliste comble la nécessité du fantastique.

Dans la troisième scène, tout comme le Rouquin surgit, tout à coup, "*il disparaît dans l'ombre*" (p.43). Avec l'aller et retour du héros de ce monde à l'autre, de l'autre monde à ce monde, la réalité est détruite. Ainsi, la nature fantastique est opérée par le fait que le protagoniste, en tant que fantôme, qui est une figure contraire à la vérité de la vie réelle "*laisse les spectateurs/lecteurs de ce théâtre entrevoir l'instabilité d'un monde ouvert à la possibilité de l'invisible, ouvert à la possibilité d'une révélation en suspens un monde sortant de ses gonds*" (Collectif, 2018: 64-65).

Dans la quatrième scène, Carole, qui a été arrêtée par la police dans le mausolée, est amenée au domicile familial de son mari pour constater son identité. Là où une sorte de jeu s'exécute : "*Leslie jouait le Belle Masquée et Anna l'Intrépide Amant*" (p.51). Cette scène, dans laquelle les personnages qui s'expriment que par le geste et la mimique sans recours à la parole et qui comporte des éléments ludiques, est une sorte de mise en abyme. En plus de ces bizarreries, dans la même scène, quand Carole s'enfuit, la mère, Ma, rassemble sa famille autour d'elle, "*raconte une histoire avec moralité*" (p.53) que personne ne comprend rien. L'histoire racontée par Ma est également assez étrange, à cela s'ajoute ainsi un nouveau sentiment insolite ressenti par le spectateur/lecteur. En donnant cet effet d'étrangeté, le texte maintient le lecteur dans le domaine du fantastique.

La description faite dans la didascalie de la cinquième scène qui annonce "*dans un New York abstrait, nocturne, déconnecté*" (p.57) est un précurseur du fait qu'il y aurait quelque chose d'anormal. Traditionnellement, l'espace et le temps doivent être liés à la vie réelle, en revanche, le lieu de rêve de Leslie n'est pas conforme à un monde réel mais à un monde surréel qui assure la transition vers un autre monde secondaire où "*les corbeaux volent sur le dos, les chiens sont aveugles, tout le monde marche à reculons*" (p.58). Créant un monde de pensée surréaliste dans son discours, Leslie qui, "*est un comédien qui n'existe que de jouer la comédie*" (Sébastien, 2001: 66) dit : "*je parle aux absents, je me déclare aux morts*" (p.59). Cette réplique est considérée par Christophe Bident comme "la spectralisation" (Bident, 2000: 65). Leslie qui trouve normal tout ce qui se passe autour de lui jusqu'alors ne peut pas s'empêcher de se poser cette question ; "*ou je rêve ?*" (p.61). L'indécision du héros et du lecteur est la première condition du fantastique qui agit dans un autre plan de réalité que Todorov décrit ce genre comme un moment d'incertitude face à l'irréalité. Le personnage du récit et le lecteur restent entre croire et ne pas croire, c'est ce que le théoricien exige pour qu'une œuvre soit classée dans la catégorie de fantastique. Conformément à la description effrayante de début de la même scène, les éléments surréalistes et fantastiques avec les expressions et les comportements étranges de Leslie créent une sorte de métaphore combinée avec les éléments de théâtre absurde d'une part, et avec la situation d'hallucination pathologique d'autre part. Tout au plus, on peut dire que le fantastique qui contient les incidents hors de la logique et de la normalité détruit des stéréotypes.

Il serait soutenable de remarquer que le texte didascalique de *Sallinger* aide à compléter l'histoire et à engendrer un effet de surprendre et de bouleverser le lecteur à la fois. Donc, c'est ce que suggère la didascalie qui décrit l'ambiance sinistre dans laquelle se dégage :

"Hurlant, tremblant, la main sur sa poitrine, Leslie traverse en titubant des épaisseurs d'hallucinations et de peur, et se retrouve soudain dans... un espace clos, noir, où se distingue seulement la forme d'un cercueil neuf: l'intérieur du mausolée. Debout en équilibre sur le bord du cercueil, le Rouquin avance" (p.62).

De même, comme le rappelle André Petitjean, dans *Sallinger*, "*comme dans la plupart de ses pièces, Koltès multiplie les didascalies descriptives qui fournissent des informations d'ordre visuel avec un attachement scopique au moindre détail*" (Petitjean, 2019:60). Ces détails dégagent tant les sentiments des personnages que l'atmosphère éprouvée telle quelle qui permet de saisir le fantastique. Pour cet endroit décrit par la didascalie, Jean-Marc Lantari, fait une telle constatation : "*l'espace est d'une paradoxale plasticité et d'une surprenante porosité. C'est d'ailleurs cette contradiction dynamique entre clivage et fluidité, qui confère à l'espace koltésien sa troublante singularité*" (Lantari, 2014:109).

De là, ce que l'on perçoit, c'est que, sortant du cadre proprement dit de l'espace du monde réel, entrant dans l'espace fictionnel où le suicidé et le vivant se communiquent, la pièce accroît de diverses formes d'exclusion du monde physique. Dans ce sens, Anne Ubersfeld attire l'attention sur le fait que, dans la dramaturgie de Koltès, l'espace est le lieu même des contradictions. "*Il est concret mais en même temps métaphorique*" (Ubersfeld, 1999: 110). C'est pour cette raison que Marie-Paule Sébastien considère l'espace de *Sallinger* comme "l'espace concentrique" (Sébastien, 2001 :60).

Il faut de plus repérer que, dans un récit fantastique, le temps qui apparaît à des rythmes différents, ne suivant pas le cours connu de l'humain quand il y demeure, est brisé et bouleversé. Sa présentation n'accompagne pas la régularité de notre temps. Le passé peut être expérimenté dans le présent, et le présent peut être exprimé dans le futur. Comme l'indique Nathalie Prince, "*le passé et le présent se mêlent*" (Prince, 2008 :12). Dans le cas de *Sallinger*, quand le protagoniste vit dans le présent, le temps s'arrête, recule ou accélère. Les particules perdues du temps dans le passé réapparaissent dans le plan actuel, ce qui contraste avec le flux temporel. Le temps placé dans le temps présent crée un univers au-delà de la réalité. Le monde réel disparaît et un univers fantastique est créé par le héros lui-même.

Le fantastique utilise l'imagination dans la mesure où il défie toutes les lois de la physique, permet ainsi de changer les positions naturelles de la vie et de la mort, efface la différence entre possible et impossible en mettant le mort et le vivant côte à côte, et n'émerge donc que de la combinaison de l'extraordinaire avec la vie normale. Le Rouquin exprime son état d'âme où rêves, réalité et rôles se mélangent avec cette réplique ; "*Je ne peux pas être quelque part tranquillement à jouer, il faut que toute la famille se réunisse où je suis (...). Elle est revenue, pauvre veuve, elle adore ce rôle*" (p.62-63). La situation du Rouquin, revenu au monde par la résurrection, et celle de Carole, qui le dérange sans cesse en venant à son tombeau, créent une structure paradoxale, maintiennent le lecteur dans le champ du fantastique et présentent une sorte de jeu dans le jeu. L'implication du jeu rend la situation plus floue, et les paroles du Rouquin ; "*tout ça peut autant ne pas exister*" (p.64) révèlent de la manière la plus frappante l'incertitude fantastique. De la même veine, les déclarations de Leslie portent sur le jeu : "*Alors, tu joues le type qui veut faire des expériences, qui regarde le monde avec d'autres yeux, au point qu'on n'y comprend rien à tout ce que tu racontes*" (p.66). Son point de vue qui accepte tout comme un jeu peut être considéré comme un effort pour comprendre l'étrangeté vécue. Donc, on aperçoit ainsi que Koltès produit "*un monde qui n'existe que pour un moment dans le théâtre. C'est un monde éphémère de jeu*" (Er 2006 :438). Le lecteur, quant à lui, se positionne entre réalité et rêve. Si le lecteur est dans une phase d'hésitation en essayant de donner un sens à la situation dans laquelle il se trouve, il est alors confronté, selon les dires de Todorov, au genre littéraire de fantastique.

Dans la pièce, ce que l'on voit c'est que les enfants qui vilipendent leurs parents n'arrivent pas aussi à s'entendre bien entre eux. Les relations floues et paradoxales parmi les personnages paraissent également idéales à tout surgissement du fantastique. Tandis que Leslie, jaloux du Rouquin, dit ; "*le préféré de tous parce qu'il est supérieur à tous*" (p.24), il adopte une position critiquée en ajoutant : "*Le Rouquin, c'était la tête la plus étrangement faite, la plus particulière que l'on a jamais connue*" (p.25). Étant donné que le Rouquin traite son frère d'une manière grossière, autoritaire et humiliant, Leslie qui ne supporte pas son attitude négligée ne surpris pas qu'il parle avec un mort :

Leslie: "Je commence à en avoir marre de tes petits airs, de tes "pauvres cons, j'en sais plus moi, je suis plus malin que vous, et d'abord je suis mort, j'en sais de toute façon plus" ; tes petits regards qui nous prennent pour rien" (p.66).

Ainsi que Jean-Christophe Saïs le signale, même si le Rouquin est un fantôme, il joue paradoxalement un rôle actif par rapport aux autres personnages de la pièce (Martel, 2001: 43). En vertu de ce rôle vif, le héros, en transgressant l'ordre de la nature, ouvre de nouvelles frontières illimitées où se réalisent toutes sortes de contradictions. Dans cette optique, cette indication de la didascalie ; "*tombe (...). Le visage vers le sol, le Rouquin ne bouge plus*" (p.68-69) fait penser à cette question : Est-ce que les morts meurent encore ? Puisque "*le fantastique s'oppose à la logique*" (Steinmetz, 2008 :4), et que la situation inhabituelle qui ne peut pas être expliquée par les lois de la réalité, on peut dire naturellement que nous sommes dans le domaine du fantastique.

Le long monologue de Al dans la septième scène est plein d'étranges analogies qui comprennent les signaux du fantastique. Corrélativement, dans la huitième scène, où Henry se suicide en sautant de pont, ses paroles sur la guerre et l'armée contiennent aussi les mêmes traits ornés de l'absurdité. À côté de ces paroles étranges, le lecteur assiste dans la neuvième scène au comportement tout à fait bizarre de Leslie, qui maltraite son père (p.92), renverse les meubles du salon, casse les vitres (p.93) en exposant une attitude nerveuse. Le fait que "*Leslie s'est mis à hurler, comme un chien, à la mort*" (p.93) montre l'anomalie de la situation que l'on a vécue.

Comme l'auteur de l'œuvre précise que "*j'ai une écriture un peu "cinéma"*" (Koltès, 1999: 32), il y a, dans la pièce, des transitions subites et imprévues qui ressemblent à une technique cinématographique :

"Leslie se sent bientôt transporté (...) inquiet et gémissant (...) se retrouve sur un champ de bataille (...). Au milieu d'un champ de bataille exotique où traînent des cadavres et qui fume encore de la poussière

soulevée par les bombes, le Rouquin, en sous-vêtement, est assis en tailleur, un poste de radio collé à son oreille. Ses mains sont entourées de pansements” (p.98-99).

La rencontre de deux frères dans la dixième scène se trouve contraire aux lois de la nature, car le Rouquin est mort et Leslie est vivant. Bien que cette situation soit perçue comme ordinaire pour les deux protagonistes, à l'inverse, pour le lecteur, c'est un univers fantastique qui va au-delà des conditions de la vie normale, et hors des normes. Que cela soit un mélange de réalité-rêve et qu'il y ait une oscillation entre le passé et le futur sont fantastiques avec son caractère surnaturel. Le lecteur qui est dans un dilemme se pose dès le début cette question : Comment tout cela se passe-t-il ? Puisqu'il n'y a pas de réponse claire à ce type de questions, on avance dans la zone fantastique qui se place entre "l'étrange" et "le merveilleux". Ce positionnement maintient le lecteur, qui s'identifie de temps à autre aux protagonistes, dans le champ d'incertitude du fantastique. Comme on l'accentue, "*un récit fantastique (...)* ; à savoir faire interférer de façon impensable deux univers" (Bozzetto, 2013: 160-161).

Que Leslie essaie de toucher la main bandée de son frère (p.100) et que le Rouquin sorte une arme (p.105), en la lui tendant (p.106), puis en la pointant sur lui (p.107) composent une situation inhabituelle qui révèle le contact physique entre les morts et les vivants. Dans le long monologue de Rouquin, les dires métaphoriques et surréalistes sont aussi insolites, même s'ils incluent des faits réels. De ce point de vue, attendu que *Sallinger* contient les caractéristiques drôles, il s'instaure dans le fantastique.

Dans la onzième scène, Anna, jalouse de Carole, en s'habillant, et en se comportant comme elle, l'imité, alors même que cela est conforme à la réalité du monde, le besoin d'assumer une autre identité, qui est une sorte d'évasion des troubles de la réalité mondiale, crée une situation intéressante et étrange. À cette occasion, soulignons que les événements rencontrés dans le récit fantastique doivent être inattendus. Anna, qui aime tellement le Rouquin, est depuis sa mort à bout de nerfs. Dans la mesure où elle ne peut pas le digérer, elle est assez en colère contre tout ce qui se passe autour d'elle. Montrant des signes de la folie, elle pousse des cris d'aide :

Anna: "Je vous appelle à moi, médecins, chirurgiens, psychiatres; à moi les hypnotiques, les analgésiques; à moi électrochocs, lobotomie. Oh, si vous m'aimez, prenez-moi, monsieur, dans votre clinique, et faites-moi, je vous en prie, une opération chirurgicale" (p.112-113).

Puisque le fantastique met en scène une situation troublante, incroyable en bouleversant l'intégrité de l'individu et de l'ordre, la folie d'Anna peut être prise à cet égard dans la catégorie fantastique. Les délires, les déviations mentales sont les sources les plus importantes qui alimentent la littérature fantastique dans laquelle s'utilisent les thèmes du je qui donnent la possibilité de briser les frontières ordinaires. D'ailleurs, pour Todorov, "*les mondes de l'enfance, de la drogue, de la schizophrénie, du mysticisme forment bien à eux tous un paradigme auquel appartiennent les thèmes du je*" (Todorov, 2013: 59).

La dernière scène, dans laquelle le Rouquin, quoique l'on annonce au début qu'il s'est suicidé la veille, se tue d'un coup de fusil pendant qu'il parlait au téléphone, en compagnie de Carole et de June (p.126), c'est fantastique parce qu'il s'agit d'une situation qui s'est passée auparavant se réalise encore une fois devant les spectateurs. C'est l'extraordinaire de l'extraordinaire qui se fait poser cette question : Est-il possible que les morts meurent à nouveau ? Finalement, la mort cyclique du Rouquin qui se déroule deux fois crée une structure tout à fait fantastique.

Selon Todorov, pour la formation du fantastique, l'ambiguïté entre réel et irréel doit être préservée jusqu'à la fin du récit (Todorov, 2013: 14). Pour *Sallinger*, on peut dire aisément que les marées entre possible et impossible étant les symptômes du fantastique durent du début à la fin de la pièce.

Avec la nouvelle texture ouverte à tous les éléments qui portent en eux-mêmes la virtualité de réel et irréel, *Sallinger* est une pièce fantastique tant par les comportements et les paroles des personnages que par les éléments temporeux et spatiaux. Comme le dit Koltès, "*le théâtre est déjà abstrait en soi*" (Koltès, 1999:82). Dans la pièce, l'ordre classique de l'espace, du temps et de l'action est brisé. Passé-présent-futur se mêlent. Les transitions d'un lieu à un autre et du passé au présent se produisent également avec des sauts soudains au-delà de l'acceptation ordinaire. On y entre dans l'univers insolite, inattendu et spectral qui fait l'objet de la littérature fantastique.

CONCLUSION

Dans ce travail, la méthode a été basée sur l'approche théorique de Tzvetan Todorov qui a composé sa propre théorie dans *l'Introduction à la littérature fantastique*. Après avoir examiné la signification du concept de

fantastique, ce genre a été analysé en détail. De cette façon, l'arrière-plan a été construit à la lumière des opinions du théoricien pour étudier *Sallinger* de Bernard-Marie Koltès afin d'atteindre son tissu fantastique.

Selon la théorie de Todorov, si le lecteur éprouve le pareil sentiment avec les protagonistes, s'il hésite entre le certain et l'incertain, s'il s'éloigne de la lecture allégorique ou poétique, s'il ne peut pas donner des réponses claires aux questions qu'il pose, et si cette incertitude dure jusqu'à la fin de l'œuvre, on peut dire que l'œuvre en question remplit la condition d'être fantastique. *Sallinger* de B-M. Koltès accomplit considérablement les revendications que le théoricien sollicite. Par une image sombre et mystique dessinée dans la pièce, le lecteur et les personnages rencontrent un univers connu qui se transforme en univers irréel lorsque le Rouquin, qui était mort la veille, est venu dans ce monde comme un fantôme. Après le suicide du héros, le deuil de la veuve qui s'ajoute à celui de la famille construit une atmosphère funeste et étrange qui nourrit le fantastique. Avec l'aller et le retour du héros de ce monde à l'autre, les personnages et le lecteur s'interrogent ce qui s'est passé et s'efforcent de donner un sens à ce dont on a été témoin. Lorsque le spectateur/lecteur qui se positionne entre croire ou ne pas croire, la condition centrale de la théorie du fantastique s'opère. Le lecteur qui voyage entre le réel et l'irréel s'identifie de temps à autre aux personnages de la pièce et vit avec chacun d'eux une incertitude similaire. Au moyen des descriptions faites par l'auteur, des explications didascaliques, des répliques, des monologues, et des attitudes contradictoires se tricote peu à peu la toile de fond du fantastique de la pièce. Cette situation continue tout au long de l'œuvre.

La pièce qui inclut un récit dont le contenu est en dehors de la probabilité et de la réalité est pleine d'éléments qui ne sont pas naturels. Elle implique un corpus impossible à réaliser dans le monde physique existant, efface la différence entre l'animé et l'inanimé, et transgresse l'unité temporelle et spatiale. Ainsi la transition de la vie à la mort et du passé au futur ou vice-versa y devient possible. Sommairement, *Sallinger* détruit la certitude qu'il a établie en présentant des événements et des êtres que notre logique ne peut pas accepter. Là, l'irréalité prévaut, et les lois de la réalité sont violées. En fin de compte, nous, en tant que lecteur, nous pouvons sans peine dire que cette pièce est catégorisée dans l'espèce littéraire de fantastique, puisqu'elle exécute les exigences du genre que Todorov a tracées.

Niveau de contribution des auteurs : premier auteur 100 %.

Approbation de la commission d'éthique : l'approbation de la commission d'éthique n'est pas requise pour l'étude.

Divulgarion financière : Aucun soutien financier n'a été reçu pour l'étude.

Conflit d'intérêts : Il n'y a aucun conflit d'intérêts potentiel dans l'étude.

BIBLIOGRAPHIE

BIDENT, C. (2000). *Bernard-Marie Koltès, Généologies*. Paris: Farrogo

BIDENT, C., SALADO, R., TRIAU, C. (2004). *Voix de Koltès*. Paris: Atlantica-Séguier

BOUVET, R. (2007). *Étranges Récit, Étranges Lectures : Essai sur l'Effet Fantastique*. Québec: Presses de L'université du Québec

BOZZETTO, R. (2001). *Le Fantastique dans tous ses États*. Paris : Presses Universitaires de Provence

COLLECTIF (2007). *Bernard-Marie Koltès*. Paris: Les Nouveaux Cahiers de la Comédie-Française

COLLECTIF (2018). *Hantises et Spectres dans le Théâtre de Koltès et dans le Théâtre Contemporain*. Limoges : Lambert-Lucas

DALAK, T. (2009). *La Condition Humaine dans les Pièces de Bernard-Marie Koltès*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

DALAK, T. (2022). *Oyunlarından Bernard-Marie Koltès'i Okumak (Zenciyle İtlerin Dalaşı, Çöle Geri Dönüş, Roberto Zucco)*. Ankara: Akademisyen Kitabevi A.Ş.

DERRIDA, J. (1993). *Spectres de Marx*. Paris : Éditions Galilée

ER, A. (2006). "Düzen/Düzensizlik Oyunu : Bernard-Marie Koltès'in "Çöle Dönüş"ü", *Frankofoni*, No :18, Ankara

KOLTÈS, B-M. (1995-2005). *Sallinger*. Paris: Les Éditions de Minuit

KOLTÈS, B-M. (1999). *Une Part de ma Vie (PdV)*. Paris: Les Éditions de Minuit

LANTERI, J-M. (2014). *En Noir et Blanc, Essais sur Bernard-Marie Koltès*, Paris : Presses Universitaires du Septentrion

MARTEL, F. (2001). "Le Vritable Thème de *Sallinger*, C'est la Mort" (par Jean-Cristophe Saïs), *Magazine Littéraire*, "Bernard-Marie Koltès", No:395 Février

MAİSETTI, A. (2018). *Bernard-Marie Koltès*. Paris: Les Éditions de Minuit

ÖZTOKAT KILIÇERİ, N. (2021). *Le Corps dans les Contes Fantastiques et Cruels de Maupassant (The Body in the Fantastic and Cruels Tales of Maupassant)*. İstanbul : İstanbul University Press

PETITJEAN, A. (2019). *Bernard-Marie Koltès, Portrait d'un Dramaturge en Écrivain*. Dijon: Éditions Universitaires de Dijon.

PRINCE, N. (2008). *Le Fantastique*. Paris : Armand Colin

SÉBASTIEN, M-P. (2001). *Bernard-Marie Koltès et l'Espace Théâtral*. Paris : L'Harmatton

STEINMETZ, J-L. (2008). *La Littérature Fantastique*. Paris : Presses Universitaires de France, Coll. Que sais-je ? No : 907

TODOROV, T. (2013). *Introduction à la Littérature Fantastique*. Paris : Seuil

UBERSFELD, A. (1999). *Bernard-Marie Koltès*. Paris: Actes Sud-Papiers

MUĞLA İLİNİN AYLIK ORTALAMA MAKSİMUM VE MİNİMUM HAVA SICAKLIĞI DAĞILIŞININ IDW YÖNTEMİYLE COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ (CBS) ORTAMINDA HARİTALANMASI VE ANALİZİ

Mapping and Analysis of Monthly Average Maximum and Minimum Air Temperature Distribution of Muğla Province in Geographic Information Systems (GIS) Environment with IDW Method

Kadir TUNCER¹, Emre YILMAZ²

ÖZET

Güneybatı Anadolu'da yer alan ve 13.338 km² yüzölçüme sahip olan Muğla ili, genelde dağlık ve engebeli bir araziye sahiptir. Bu çalışmada Muğla ilinin aylık ve yıllık maksimum ve minimum ortalama sıcaklık değerlerinin Ters Mesafe Ağırlıklı (IDW) enterpolasyon yöntemiyle dağılımlarının haritalanıp analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bunun için Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün Muğla ilinden 13 istasyonu ve ilin sınırlarına yakın olan Gölhisar, Bozdoğan, Kaş, Elmalı istasyonlarının meteoroloji verileri kullanılmıştır. Bu istasyonların yıllık ve aylık ortalama maksimum ve minimum sıcaklıkları değerleri, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yardımıyla ArcGIS ortamına aktarılıp IDW yöntemiyle dağılımları haritalanmıştır. Bu haritalara göre Muğla'da yıllık maksimum ortalama sıcaklıkların en yüksek olduğu yer Milas ve çevresi iken en düşük olduğu yerler Muğla merkez ve Seydikemer ilçesinin kuzeydoğusundaki il sınırlarıdır. Bu iki yeri, uzun bir yarımada yer alan Datça ilçesi takip eder. Yıllık minimum ortalama sıcaklıkların en yüksek olduğu yerler ise Datça ve Marmaris ilçeleri çevresi iken en düşük olduğu yerler Kavaklıdere ve Seydikemer'in kuzeydoğusundaki Burdur il sınırındadır. İlde maksimum ortalama sıcaklığın en yükseğe çıktığı ay temmuz (Milas ve Köyceğiz'de 41,6-41,1°C arasında), en düşük değerlere indiği ay ocak (Muğla merkez ve Kavaklıdere'de 14-17°C arasında) ayıdır. İlde minimum ortalama sıcaklıkların en yükseğe çıktığı ay haziran (Marmaris'te 37,7-34,6°C arasında), en düşük değerlere indiği ay ise ocak (Kavaklıdere'de -7,9 ile -6,6°C arasında) ayıdır. Yükselti koşulları, denizellik etki derecesi ve bakı koşulları ile özellikle yazın etkisini hissettiren termik basınç alanlarının buralara kadar sokulması ilde maksimum ve minimum ortalama sıcaklık değerlerinin dağılımında etkili olmuştur. Bu değerler, yıl içinde zamana bağlı olarak da değişkenlik gösterebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), IDW yöntemi, Maksimum sıcaklık ortalaması, Minimum sıcaklık ortalaması

ABSTRACT

Muğla province, which is located in Southwest Anatolia and has a surface area of 13,338 km², generally has a mountainous and rough terrain. In this study, it is aimed to map and analyze the distribution of monthly and annual maximum and minimum average temperature values of Muğla province by using the Inverse Distance Weighted (IDW) interpolation method. For this purpose, meteorological data of 13 stations of the General Directorate of Meteorology in Muğla and the stations of Gölhisar, Bozdoğan, Kaş, Elmalı, which are close to the borders of the province, were used. The average values of the annual and monthly maximum and minimum temperatures of these stations were transferred to the ArcGIS environment with the help of Geographic Information Systems (GIS) and their distribution was mapped with the IDW method. According to these maps, the highest average annual temperature in Muğla is in Milas and its surroundings, while the lowest is the provincial borders in the northeast of Muğla center and Seydikemer district. These two places are followed by Datça district, which is located on a long peninsula. The places with the highest annual minimum average temperatures are around Datça and Marmaris districts, while the lowest is the Burdur provincial border in the northeast of Kavaklıdere and Seydikemer. The maximum average temperature in the province is July (between 41.6-41.1°C in Milas and Köyceğiz), and the lowest is January (between 14-17°C in Muğla center and Kavaklıdere). The minimum average temperatures in the province are highest in June (between 37.7-34.6°C in Marmaris), and the lowest in January (between -7.9 and -6.6°C in Kavaklıdere). Elevation conditions, maritime influence and aspect conditions, and the intrusion of thermal pressure areas, especially in summer, have been effective in the distribution of maximum and minimum average temperature values in the province. These values may also vary depending on time during the year.

Keywords: Muğla, Geographic Information Systems (GIS), IDW method, Maximum temperature average, Minimum temperature average

1. ORCID: 0000-0002-8222-0116
2. ORCID: 0000-0002-4938-6843

1. Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, tunkadir@gmail.com
2. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Coğrafya ABD., emreylmz860@gmail.com

TUNCER, K. ve YILMAZ, E. (2023). "Muğla İlinin Aylık Ortalama Maksimum ve Minimum Hava Sıcaklığı Dağılımının IDW Yöntemiyle Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Ortamında Haritalanması ve Analizi" *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, s.28, s.29-51.

Makale Geliş Tarihi: 29 Ağustos 2022 Kabul Tarihi: 13 Ocak 2023

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the monthly average maximum and minimum temperature data of the district stations of Muğla (Central), Bodrum, Dalaman, Datça, Fethiye, Kavaklıdere, Köyceğiz, Marmaris, Milas, Ortaca, Seydikemer, Ula, Yatağan, Bozdoğan, Elmalı, Kaş and Gölhisar district stations maximum, which obtained from the General Directorate of Meteorology, are used. In this study, where the average temperature of at least 15 years is taken, a value of 0.56°C per 100 meters has been given to the settlements with less than 15 years of data, taking into account the altitude difference between the neighboring districts. The data obtained were processed in the ArcMAP interface of ArcGIS 10.8.1. program, which is one of the Geographical Information Systems (GIS) programs, and monthly average maximum and minimum temperature maps were made using the "Inverse Distance Weighted (IDW) Interpolation Method" in Arctoolbox. When the temperature maps made in the ArcGIS program are examined, the highest annual average temperature is the town of Milas (between 32 and 30.9°C), located on the western edge of a polje. Other places where this temperature value is high are the areas where the county stations of Köyceğiz (30.9 - 30.4°C), Dalaman and Fethiye are located in the southeast of the district. The places where the average monthly and annual maximum temperatures are the lowest throughout the year are in the high and mountainous parts of the province, but also in the northeast of the Seydikemer district, which is far from the sea, around the Kavaklıdere district and Muğla central stations. Here, these temperatures are between 27.1°C and 28.2°C on an annual scale, while the lowest on a monthly scale is between 14°C and 17°C in January. Another striking factor here is that the average annual maximum temperature is also low in Datça district station, which is located on a long peninsula. In Datça, this temperature value is between 27.6°C and 28.7°C. On a monthly scale, this temperature value is between 17.5°C and 20°C in the district in January. In January, when the monthly maximum temperature averages are at the lowest in the province, the highest value is reached in Milas district. In Milas, this value in January is between 38.1°C and 35.5°C. The places with the highest average annual minimum temperatures in Muğla are the Datça and Marmaris district stations and their surroundings, located in the southwest of the city center. Here, this temperature value varies between 11.9°C and 10.7°C. Bodrum follows these two districts with values between 10.7°C and 9.6°C. The places where the annual minimum temperature averages are the lowest in the province are Kavaklıdere, Yatağan and Muğla central stations in the high, mountainous and far from the sea in the northeast of Seydikemer district. Here, these temperature values are between 1.9°C and 3°C in the northeast of Seydikemer district and Kavaklıdere, while it is between 4.1°C and 5.2°C in Yatağan and Muğla central stations. On a monthly scale, the minimum temperature averages in the province are highest in the coastal zone due to the dominant and low altitude values of the marine effects. In the district of Marmaris in this belt, this temperature value is the highest in June, between 37.7°C and 34.5°C. The second month with the highest monthly minimum temperature averages in the province is August. In this month, while this temperature value is between 21.2°C and 20.2°C in and around Datça and Bodrum district stations, it is between 20.2°C and 19.2°C around Marmaris. The minimum monthly temperature averages in the province are between -5.5°C and -4.2°C, and the province borders in the northeast of Kavaklıdere, Seydikemer district are experienced in December. Other lowest values are experienced in Yatağan and Muğla center (between -4.2 and -3°C) in the same month. The other month with the lowest monthly average temperature in the province is November. In this month, the minimum temperature averages at the provincial borders in the northeast of Kavaklıdere, Seydikemer district are between -2°C and -0.6°C. Also in this month, the monthly minimum average temperatures in the northeast of Seydikemer, Muğla and Yatağan are between -0.6°C and 0.6°C. In these two months, when the minimum temperature averages in the province are the lowest, these values are highest in the peninsulas (between 9.7 and 4.6°C) where Bodrum and Datça districts are located. When we look at the distribution maps of the average values of the annual and monthly maximum and minimum temperatures, it is seen that these temperature values vary according to the altitude, the degree of continental or maritime influence and the location of the station according to the landforms. It can be clearly seen that the maximum and minimum average temperature values decrease as the altitude increases towards the east and northeast.

GİRİŞ

Geniş bir alan içinde uzun yıllar boyunca değişmeyen hava koşullarının ortalaması iklim olarak adlandırılmaktadır ve coğrafi çevrenin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Sıcaklık ise yeryüzünde bulunan cisimlerin potansiyel kuvvetinin kinetik enerjinin çevreye yayılmasıdır (Erol, 2014: 10). Sıcaklık, hava ve iklimin temel faktörlerinden birisidir. Yaygın olarak, hava sıcaklığı, hava durumu raporlarında ve günlük yaşantımızda yağış ve rüzgarla beraber etkisini en çok konuştuğumuz öğedir (Türkeş, 2017: 102).

Dünya'nın farklı yerlerinde yapılan araştırmalarda son yüzyıllarda ortalama sıcaklıklardaki artış belirgin olarak göze çarpmaktadır (Hundecha & Bardossy, 2005; Dün & Gönençgil, 2021: 78). Bu artışın, uzun dönemli iklim koşullarında ve ekonomik, sağlık, sosyal anlamda belirgin bazı etkileri olmaktadır (Dün & Gönençgil, 2021: 78). Bununla birlikte sadece ortalama sıcaklık değerlerinde değil aynı zamanda ekstrem olayların sıklığı, boyutu ve yoğunluğunda artışların olduğunu ortaya koyan çalışmalar da vardır (Alexander vd., 2006; Easterling vd., 1997; Frich vd., 2002; El Kenawy vd., 2011; Woodhouse & Overpeck, 1998; Dün & Gönençgil 2021: 78).

Sıcaklık değişimleri güneş kaynaklı değişiklik göstermesinin yanında, yeryüzündeki faktörlerden kaynaklı da değişiklikler göstermektedir. Çalışma alanının coğrafi konumu, çevresel faktörler ve insanın doğaya etkisi de sıcaklık değişimlerini etkilemektedir. Yıl boyunca sıcaklık değişimi, dört mevsimin görüldüğü orta kuşakta ve özellikle karasal bölgelerde yaz ve kış arasında son derece fazladır (Atalay, 2021: 47). Gün içerisinde sıcaklık değişimlerinde ise günün en yüksek sıcaklığı öğleden sonra saat 14'te görülürken en düşük sıcaklık güneşin doğuşu sırasında görülmektedir (Erol, 2014: 82-83; Türkeş, 2017: 130; Atalay, 2021: 66).

Dünya nüfusunda ve kentleşmede artışlar, orman alanlarının azalışı, arazi örtüsündeki değişimler, küresel ve yerel ölçeklerde ortalama ve uç sıcaklık değerlerinin artmasında önemli bir rol oynamaktadır (IPCC, 2019; Durmuş vd., 2021: 92). Endüstriyel dönem öncesine göre küresel açıdan yaklaşık 1°C (0,8-1,2°C arası) artmış olan sıcaklık (IPCC, 2018: Durmuş vd., 2021: 92), Akdeniz Havzasında yaklaşık 1,5°C artışa ulaşmıştır (MedECC, 2020; Durmuş vd., 2021: 92).

Maksimum sıcaklık, bir yerde gün içerisinde kaydedilen en yüksek hava sıcaklığıdır. İnsanların hayatlarını rahat bir biçimde sürdürebildikleri hava sıcaklığı değerleri 17-31°C arasındaki değerler olarak kabul edilmektedir (Şahin & Sipahioğlu, 2009; Aksu & Hepdeniz, 2016: 203). Bir yerde maksimum sıcaklıkların haritalanıp ortaya konması sıcak hava dalgalarının tespit edilip şiddetini ve süresini belirlemek başta olmak üzere tarım, enerji ve sağlık gibi pek çok alanı doğrudan ilgilendirmektedir (Aksu & Hepdeniz, 2016: 203).

Türkiye'de aylık ortalama ekstrem sıcaklıklar, ortalama sıcaklıklara göre büyük farklar gösterirler. Bunda karasallık derecesi en büyük etkiyi oluşturur. Bu farklar, kıyılardan iç kesimlere gidildikçe ve iç kısımlarda denizden uzaklaştıkça ve doğuya gidildikçe nispeten artar (Erinç, 1984: 321).

Deniz seviyesine indirgenmiş yıllık izoterm haritasına göre Batı Anadolu'da en yüksek ortalama sıcaklıklar, Bodrum ile Kumluca arasındaki kıyı kuşağında yaşanmaktadır. Bu ortalama değerler, kıyılardan içerilere doğru gidildikçe azalmaktadır. Bunda en büyük etkiyi enlem ve karasallık derecesi sağlamaktadır (Ardel vd., 1969: 42).

Bir yerin veya bölgenin maksimum ve minimum sıcaklıklarının CBS ortamında analizi yapıp haritalandırılması, sıcaklık dağılımlarının gözlemlenmesi o yer veya bölgeyi ziraat, hayvancılık, enerji üretimi, yerleşim düzeni vb. açıdan uygunluğu için öngörülebilir bulunmamızı sağlar. Aylık ortalama sıcaklık formülü aşağıdaki gibidir:

$$T_{aylık} = \frac{\sum_{i=1}^n T_{günlük}}{n}$$

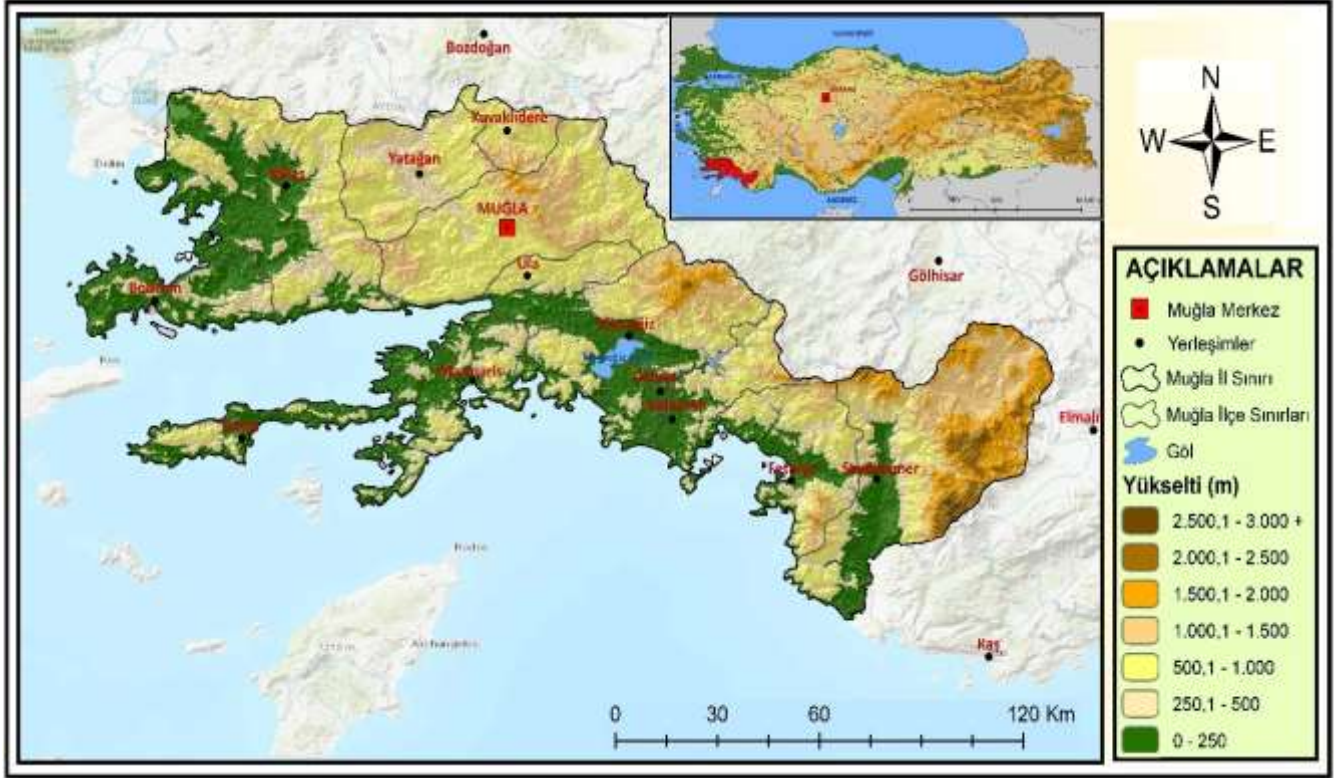
Aylık ortalama sıcaklık, bir ayın günlük ortalama sıcaklık toplamının, o aydaki gün sayısına bölünmesiyle elde edilir. Burada "n", aylık ortalaması hesaplanacak olan aydaki gün sayısıdır (Türkeş, 2017: 124).

Sıcaklık çevreyi, canlı ve cansız unsurların tamamını etkilediği gibi, sıcaklığında etkilendiği faktörler vardır. İklimin önemli elemanlarından birisi olan sıcaklığı Güneşe bağlı etmenler, yerin biçimi ve hareketleri, atmosfer, yer koşulları ve yeryüzünün yıllık sıcaklık bilançosu gibi etmenler etkilemektedir (Erol, 2014: 34-35).

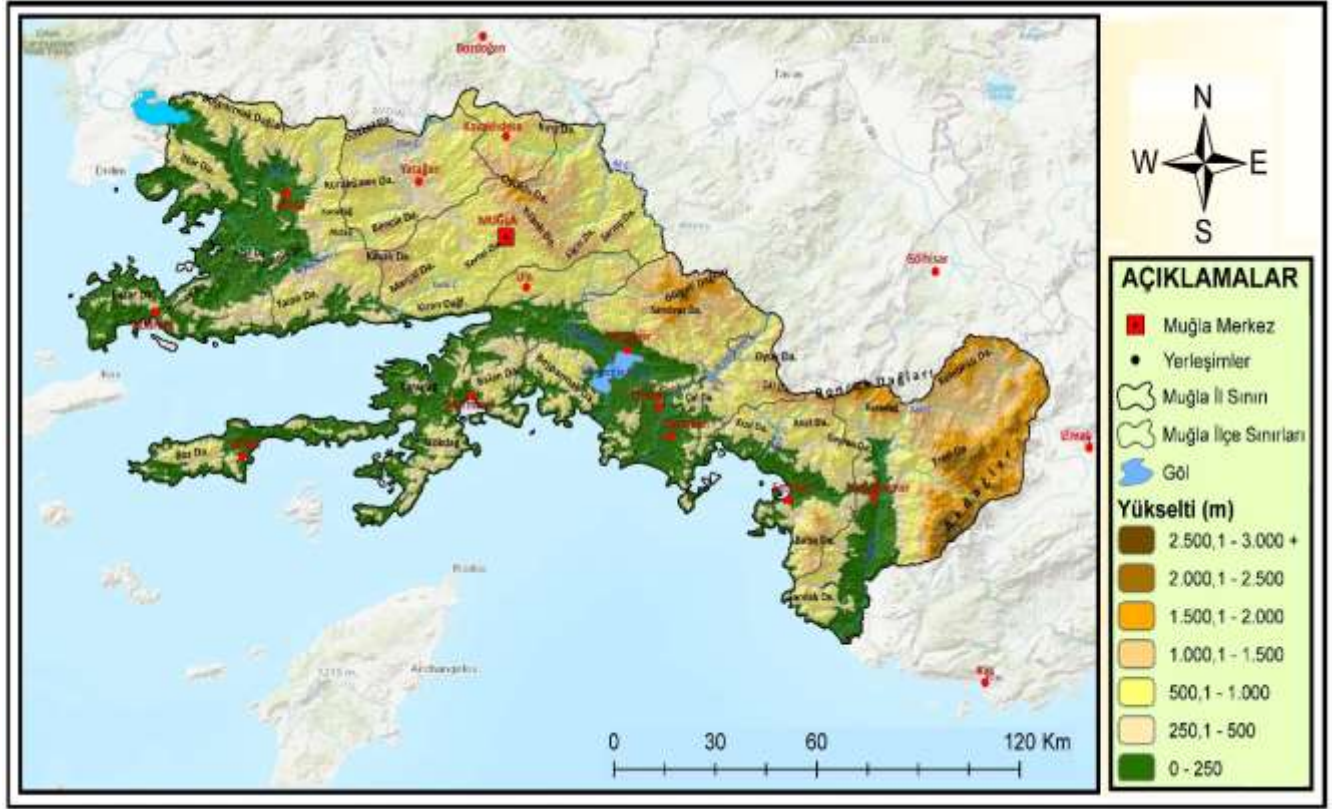
1. Çalışma Alanının Fiziki Coğrafi Özellikleri

Muğla ili, Güneybatı Anadolu'da $36^{\circ} 17'$ ve $37^{\circ} 33'$ kuzey enlemleri ile $27^{\circ} 13'$ ve $29^{\circ} 46'$ doğu boylamları arasında, dağlık bir bölgede yer almaktadır. 13.338 km^2 yüzölçüme sahip olan Muğla (İkiel, 2004), kuzeyde Aydın, kuzeydoğuda Denizli, Burdur, doğuda Antalya illeriyle komşuyken güney ve batı kesimleri Akdeniz ve Ege Denizi ile sınırlanmıştır. Muğla iline bağlı Menteşe (Merkez ilçe), Bodrum, Dalaman, Datça, Fethiye, Kavaklıdere, Köyceğiz, Marmaris, Milas, Ortaca, Seydikemer, Ula ve Yatağan olmak üzere toplam 13 ilçe bulunmaktadır (Harita 1).

Harita 1. Çalışma Alanının ve Meteoroloji İstasyonlarının Lokasyon Haritası

Muğla ili, oldukça engebeli bir topoğrafyaya sahiptir. Burada topoğrafyadaki belirgin arızaları farklı yönlerde uzanan dağlar oluşturmaktadır. Bunlardan ilin kuzeyindeki dağlar genelde KB-GD yönünde uzanmaktadır. Bu dağlardan en önde gelenleri Menteşe (1367 m), İlbir (1073 m), Gökbel (1412 m), Kurukümes (1373 m), Bencik (1396 m), Kavak (1370 m) ve Marçal (1278 m), Oyuklu (1892 m) ve Yılanlı dağlarıdır. Ancak Gökova körfezi kuzeyinde ise dağlar B-D yönünde uzamaktadır. Bunlar Pazar (690 m), Yaran (879 m) ve Kıran (1073 m) dağlarıdır. İlde güneydoğuya doğru gidildikçe dağlar doğuya doğru dönüşler yaparak B-D doğrultusunda uzanım göstermeye başlarlar. Bunlar Datça yarımadasındaki Bozdağ (1175 m) ve Karadağ (480 m), Bozburun yarımadasındaki Gökdağ (880 m), Balan (993 m) ve Beşparmak (758 m) dağları ile doğusundaki Gölgele Dağları (2294 m) ve onun güneyinde K-G-D yönlü bir yay şeklinde uzanan Oyuk (1618 m), Çal (2184 m) ve Boncuk (2254 m) dağlarıdır. Fethiye'nin güneyindeki Babadağ (1969 m) ise K-G doğrultusunda uzanmaktadır. İlin en güneydoğusunda Antalya il sınırını oluşturan Akdağlar (3016 m) ise yüksek zirveleriyle Eşen Çayı'nın doğusunda GB-KD yönünde uzanmaktadır (Harita 2). Muğla ilini oluşturan bu arızalı topoğrafyalar genelde Ege Denizi'ne doğru uzanan akarsularca parçalanmıştır. Ege Denizi'ne akaçlanan bu en önemli akarsular Sarıçay, Kayaderesi Çayı, Koca Çay, Namnam Çayı, Dalaman Çayı, Kızıl Çay ve Eşen Çayı olarak sayılabilir. İlin kuzey ve kuzeydoğusundaki yüksek alanlar ise Büyük Menderes Nehri'nin kolları olan Çine Çayı ve Akçay tarafından akaçlanmaktadır (Harita 2).

Harita 2: Muğla İli Fiziki Haritası

Güneybatı Anadolu’da yer alan Muğla ili toprakları, Köppen-Trewartha iklim sınıflandırmasına göre Akdeniz iklimi (Cs) hakimiyetindedir (Bölük & Kömürcü, 2018: 12). Erinç Yağış Etkinlik İndisi’ne göre belirlenen Türkiye iklim bölgeleri haritasında ise Muğla, Marmaris ve Köyceğiz topraklarında “nemli”, ilin diğer geri kalan topraklarında “yarı nemli” iklim koşulları hâkim durumdadır (Bölük, 2016: 4; Aydın vd., 2019: 756).

Türkiye için yapılan sıcaklık rejimi sınıflamasına göre Muğla ili arazilerinde “denizel Akdeniz termik rejimi” egemendir. Bu termik rejimde yıllık ortalama sıcaklık 16-19 °C (Çalışma alanında 18 °C), en sıcak ayların (Temmuz-Ağustos) ortalaması 27-28 °C (Çalışma alanında 27,9 °C), ocak ayı ortalaması ise 7-10 °C (Çalışma alanında 8,7 °C) arasındadır. Yıl içindeki sıcaklık değişimi 18 °C’den yüksek değildir (Çalışma alanında 19,2 °C) (Atalay, 2021: 457). Bu sıcaklık değişiminin 1,2 °C kadar fazla olmasında il topraklarının iç kesimlerinde yüksek dağ kütlelerinin olması, dolayısıyla karasallığın (denizden uzaklaşma) ve yükseltinin etkisi önemli olmuştur.

Çalışma alanına Muğla ilinde bulunan ilçeler dışında Aydın iline bağlı olan Bozdoğan, Burdur iline bağlı Gölhisar, Antalya iline bağlı olan Elmalı ile Kaş komşu ilçeleri dahil edilmiştir. Çalışma konusu ile ilgili kullanılan meteorolojik veri istasyonları Harita 1’de verilmiştir.

2. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada Meteoroloji Genel Müdürlüğü’nden temin edilmiş en az 10 yıllık, en fazla 72 yıllık aylık ortalama maksimum ve minimum sıcaklık verileri kullanılmıştır. 30 yıldan az verisi bulunan istasyonların (Ula/Akyaka, Kavaklıdere, Ortaca, Seydikemer, Bozdoğan) verileri, komşu ilçe istasyonla arasındaki yükselti farkları göz önüne alınarak 100 metrede 0,56 °C değer verilerek hesaplanmıştır. Çalışma alanında yer alan yerleşimlerden 13 ilçe Muğla il sınırları içerisinde yer alırken, geriye kalan yerleşimler Muğla iline komşu olan 4 ilçeden oluşmaktadır. Çalışma alanı hakkında detaylı bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Meteoroloji İstasyonlarına Ait Konum Bilgileri

İstasyon	No	Yükselti (m)	Enlem (Kuzey)	Boylam (Doğu)	Veri aralığı	Veri süresi
Muğla	17297	646	37,2095	28,3668	1950-2021	72
Yatağan	17380	365	37,3395	28,1369	1968-2021	54
Kavaklıdere	7515	880	37,4461	28,3636	1968-2021	54
Bodrum	17290	26	37,0328	27,4398	1950-2021	72
Milas	17294	57	37,3025	27,7807	1960-2021	62
Marmaris	18027	16	36,8395	28,2452	1962-2021	60
Datça	17297	43	36,7078	27,6917	1965-2021	57
Köyceğiz	17290	24	36,9700	28,6869	1959-2021	63
Dalaman	17294	12	36,7719	28,7986	1957-2021	65
Ortaca	17952	29	36,8416	28,7665	1957-2021	65
Fethiye	17296	4	36,6268	25,1239	1950-2021	72
Seydikemer	17296	131	36,6492	29,3539	1950-2021	72
Ula/Akyaka	17891	1	37,0508	28,3269	1992-2021	30
Kaş	17380	40	36,2022	29,6414	1964-2021	58
Elmalı	17952	1100	36,7384	29,9178	1958-2021	64
Göhlhisar	8046	990	37,1500	29,5000	1966-1995	26
Göhlhisar	17891	991	37,1500	29,5000	2004-2021	18
Bozdoğan	18027	464	37,6729	28,3102	1968-2021	54

Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden alınan aylık maksimum ve minimum ortalama sıcaklık verileri Tablo 2 ve 3'te gösterilmiştir. Alınan verilerin ortalaması alınıp, gerekli hesaplamalar yapılmış ve verisi olmayan yerleşimlere yükselti farkları baz alınarak değer verilmiştir.

Mekansal olan verileri CBS ortamına aktarıp haritalar oluşturmak birçok mekansal soruna çözüm ve kolaylık sağlamaktadır (Krivoruchko vd., 2003; Wong & Lee, 2005). Elde edilen veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) programlarından birisi olan ArcGIS 10.8.1. programının ArcMAP arayüzünde işlenmiş olup, aylık ortalama maksimum ve minimum sıcaklık haritaları ArcToolbox'ta bulunan "Ters Mesafe Ağırlıklı (Inverse Distance Weighted-IDW) Enterpolasyon Yöntemi" kullanılarak yapılmıştır.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan İstasyonların Aylık Maksimum Sıcaklık Ortalamaları (°C)

İstasyon	Oc.	Şu.	Ma.	Ni.	Ma.	Ha.	Te.	Ağ.	Ey.	Ek.	Ka.	Ar.	Y. Ort.
Bodrum	19,1	19,9	23,1	27,1	32,8	37,7	39,6	39,2	35,8	31,1	25,1	20,9	29,3
Bozdoğan	19,6	21,4	25,5	32,6	37,1	40,4	42	41,5	39	33,3	26,6	20,5	31,6
Dalaman	20,1	21,1	24,6	27,9	33,1	38,3	40,2	39,3	36,4	32,4	26,8	21,8	30,2
Datça	18,5	19	21,5	25,5	30,8	35,5	37,5	36,7	33,8	29,4	24,2	20,2	27,7
Elmalı	14,2	16,9	21,2	25,5	30,1	34,1	36,7	36,5	34,1	28,3	22,3	16,7	26,4
Fethiye	20,3	22	25,1	28,3	32,7	37,4	39,4	39,1	36,1	31,9	26,1	22,3	30,1
Göhlhisar	14,6	18	22,1	26,3	29,8	33,7	36,3	36,2	33,8	27,4	21,2	16,8	26,4
Kaş	19,3	20,2	22,7	27,3	31,2	35,1	37,1	36,5	34,1	30,5	25,9	21,6	28,5
Kavaklıdere	15,6	18	22	26,4	32,2	36,3	38,6	38,3	35,5	30,4	22,9	17,1	27,8
Fethiye	20,3	22	25,1	28,3	32,7	37,4	39,4	39,1	36,1	31,9	26,1	22,3	30,1
Göhlhisar	14,6	18	22,1	26,3	29,8	33,7	36,3	36,2	33,8	27,4	21,2	16,8	26,4
Kaş	19,3	20,2	22,7	27,3	31,2	35,1	37,1	36,5	34,1	30,5	25,9	21,6	28,5
Kavaklıdere	15,6	18	22	26,4	32,2	36,3	38,6	38,3	35,5	30,4	22,9	17,1	27,8
Köyceğiz	19,8	21,5	24,8	28,7	34,3	39,3	41,6	40,6	37,6	33,2	26,7	21,3	30,8
Marmaris	18,9	20	23	27,1	32,4	37,6	39,4	39	35,9	31,4	25,2	20,4	29,2
Milas	38,1	20,5	24,2	28,9	33,7	38,8	41,1	40,7	37,5	32,5	27	20,9	32
Muğla	14,9	17,2	21,3	26	31,3	35,7	37,9	38	34,9	29,7	23,1	17,1	27,3
Ortaca	20,1	21,1	24,6	27,9	33,1	38,3	40,2	39,3	36,4	32,4	26,8	21,8	30,2
Seydikemer	19,6	21,3	24,4	27,6	32	36,7	38,7	38,4	35,4	31,2	25,4	21,6	29,4
Ula/Akyaka	19,8	22,7	24,6	29,5	33,8	38	38,8	38,4	35,4	31,1	26,7	21,2	30
Yatağan	17	19,3	23,4	27,8	33,6	37,7	40	39,7	36,9	31,8	24,3	18,5	29,2

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan İstasyonların Aylık Minimum Sıcaklık Ortalamaları (°C)

İstasyon	Oc.	Şu.	Ma.	Ni.	Ma.	Ha.	Te.	Ağ.	Ey.	Ek.	Ka.	Ar.	Y. Ort.
Bodrum	1,8	2,2	3,9	8,2	12,6	16,7	20,2	20,5	16,7	12,2	7,3	3,7	10,5
Bozdoğan	-4,6	-1	-0,5	3,6	8,7	11,8	16,4	16,8	10,8	6	1,2	-2,7	5,6
Dalaman	-0,1	0,7	2,1	5,1	9,1	13,1	16,7	16,8	12,7	8,6	4,6	1,8	7,6
Datça	3,8	4	6	9,5	13,2	17	20	21,2	18,2	13,9	9,7	5,9	11,9
Elmalı	-8,9	-7,7	-3,6	0,7	4,6	8,8	13,2	13,6	8,5	2,6	-1,9	-6,7	1,9
Fethiye	-0,2	0,3	2,5	6	10,1	14,4	17,8	17,9	13,7	9,2	4,2	1,3	8,1
Gölkhisar	-11,7	-9,8	-6,5	-2,6	1,9	5,8	9,6	9	4,3	-0,7	-4,8	-8,7	-1,2
Kaş	4,8	4,7	6,6	9,7	13,5	17,6	21,4	22,7	18,9	14,4	10,3	6,6	12,6
Kavaklıdere	-6,1	-5,4	-3,3	0,7	4,8	9,3	13,2	13,1	8	2,6	-2	-4,8	2,5
Köyceğiz	-2,2	-1,7	0,6	5,2	9,3	13,7	17,8	17,6	13	7,7	2,5	-0,9	6,9
Marmaris	0,9	1,2	3,2	7,1	11,2	37,7	19,4	20,2	15,7	10,9	6,1	2,5	11,4
Milas	-1,4	-1	0,8	4,3	8,6	13,8	16,9	16,7	12	7,3	2,9	-0,1	6,7
Muğla	-5	-4,6	-2,3	1,8	6	10,6	14,6	14,8	9,6	4,2	-0,6	-3,3	3,8
Ortaca	-0,1	0,7	2,1	5,1	9,1	13,1	16,7	16,8	12,7	8,6	4,6	1,8	7,6
Seydikemer	-0,9	-0,4	1,8	5,3	9,4	13,7	17,1	17,2	13	8,5	3,5	0,6	7,4
Ula/Akyaka	-0,5	2,7	3,5	6,5	10,8	13,8	17,7	17,9	13,8	9,5	6,3	2,1	8,7
Yatağan	-4,4	-3,7	-1,6	2,4	6,5	11	14,9	14,8	9,7	4,3	-0,3	-3,1	4,2

Enterpolasyon en bilinen tanımıyla bilinenler yardımıyla bilinmeyenleri bulma analizi olarak tanımlanır. Güvenli bir enterpolasyon yapmak için fazla sayıda kontrol noktası bulundurulmalı ve bilinmeyene en yakın bilinen noktasal veriler tercih edilmelidir. Enterpolasyon işlemlerinde en bilinen ve yaygın olarak kullanılan teknik “ters ağırlıklı mesafe (Inverse Distance Weighted-IDW)” yüzey analizidir (Turoğlu, 2016: 165).

IDW yönteminin formülü aşağıda verilmiştir (Lloyd, 2007);

$$\hat{Z}(X_0) = \frac{\sum_{i=1}^n Z(X_i) \cdot d_{i0}^{-r}}{\sum_{i=1}^n d_{i0}^{-r}}$$

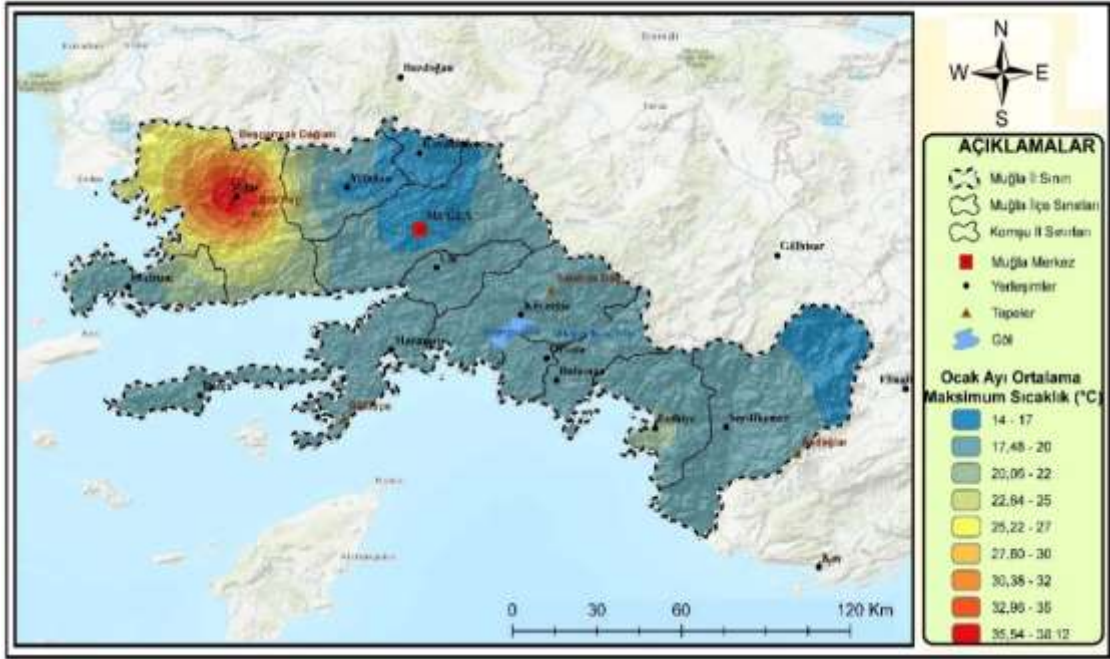
Tahminlerin yapıldığı X_0 lokasyonu, komşu ölçümleri n 'nin bir fonksiyonudur ($z(X_0i)$ ve $i=1,2,\dots,n$); r gözlemlerin her birinin atanmış aralığını belirleyen üsttür ve d gözlem lokasyonu X_i ile tahmin lokasyonu X_0i ayıran mesafedir. Üs büyüdükçe, tahmin lokasyonundan uzak mesafedeki gözlemlerin atanmış ağırlığı küçülür. Üssün artması, tahminlerin en yakınındaki gözlemlere çok benzediğini gösterir (Demircan vd., 2011).

3. Muğla İlinde Aylık Ortalama Maksimum ve Minimum Hava Sıcaklıklarının Dağılışı

Çalışma alanı için verileri kullanılan meteoroloji istasyonlarının aylık ve yıllık ortalama maksimum ve minimum sıcaklıkları Tablo 2 ve 3'te verilmiştir. Bu istasyonların verileri kullanılarak IDW enterpolasyon yöntemiyle yapılan aylık ortalama maksimum ve minimum sıcaklık haritaları ve bunlarla ilgili değerlendirmeler aşağıda verilmiştir.

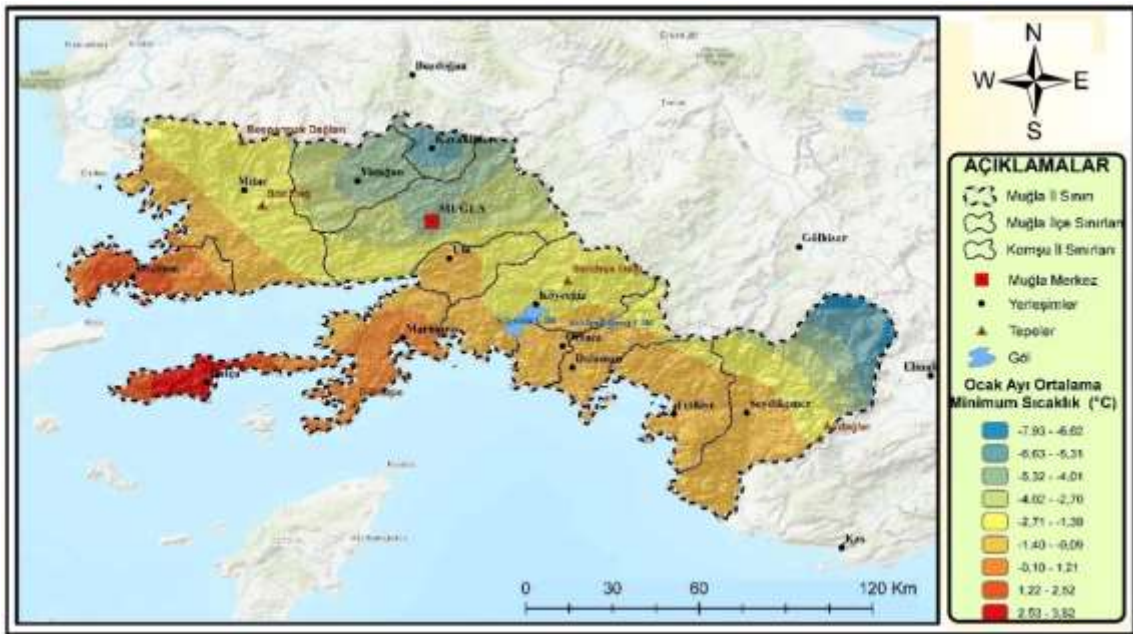
Muğla ilinin ocak ayı ortalama maksimum sıcaklık haritasına bakıldığında 14 °C ile 38,1 °C arasında sıcaklık değişimleri görülmektedir. Maksimum sıcaklık haritasında sıcaklık değişimlerini ifade eden renk farklılıkları, meteoroloji istasyonları arasında sıcaklık farklarının fazla olmamasından dolayı azdır. Sadece Milas istasyonunda etrafı dağlarla çevrili alçak bir ovanın (50-80 m) batı kenarında olduğundan ve dağlardan dolayı denizel etkinin kısmen azalmasından dolayı ortalama maksimum sıcaklık değeri diğer istasyonlara nazaran daha yüksek (38,1 °C) görülmektedir. Ocak ayı ortalama maksimum sıcaklık değeri en düşük olan yerler ise Muğla merkez (14,9 °C), Kavaklıdere (15,6 °C), Yatağan (17 °C) ilçeleri ile Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri (19,6 °C) olduğu görülmektedir (Harita 3). Buralardaki düşük değerler, yükseltinin artması ve denizel etki derecesinin azalmasından kaynaklanmaktadır.

Harita 3. Muğla İli Ocak Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Dağılışı Haritası

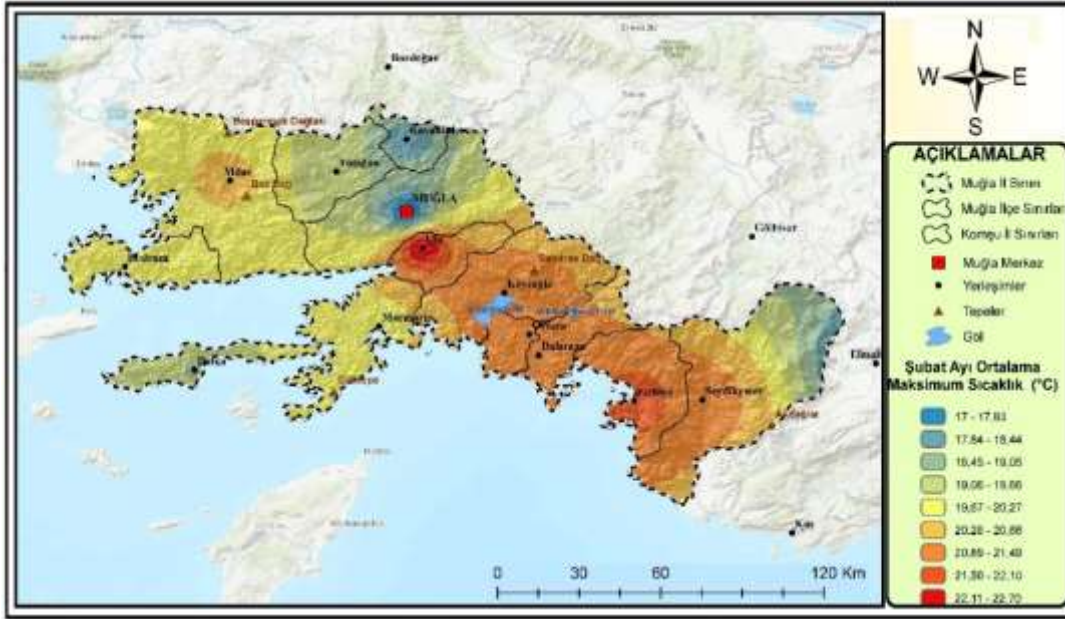
Ocak ayı ortalama minimum sıcaklık haritasında en yüksek sıcaklık değerine sahip olan yerleşim il merkezinin güneybatısı kısmında bulunan Datça ilçesidir. Burada sıcaklık değerleri 2,5 °C ile 3,8 °C arasındadır. İkinci en yüksek sıcaklık değerine sahip olan yerleşim ise Bodrum ilçesidir. Buradaki sıcaklık değerleri ise 1,2 °C ile 2,5 °C arasındadır. Bunda en büyük neden bu ilçelerin yer aldığı yarımadalarda denizel etkinin ortaya çıkardığı yüksek bağıl nem oranlarıdır. İl genelinde ortalama minimum sıcaklık değerleri güneybatı kesiminden kuzeydoğu kesimlerine doğru gittikçe düştüğü gözlemlenmektedir. En düşük ortalama değere sahip yerler, Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri ve Kavaklıdere ilçesidir. Bu ilçelerde sıcaklık değerleri -7,9 °C ile -6,6 °C arasında değişmektedir. Bunda en büyük neden, yükselti koşullarının yarattığı sıcaklık düşüşü ve denizel etkinin azalmasıdır. Bunlardan başka yine aynı nedenlerden dolayı Muğla ve Yatağan ilçelerinde de ortalama minimum sıcaklık değerleri (-5 °C ile -4,4 °C arasında) kıyılara göre daha düşüktür (Harita 4).

Harita 4: Muğla İli Ocak Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Dağılışı Haritası

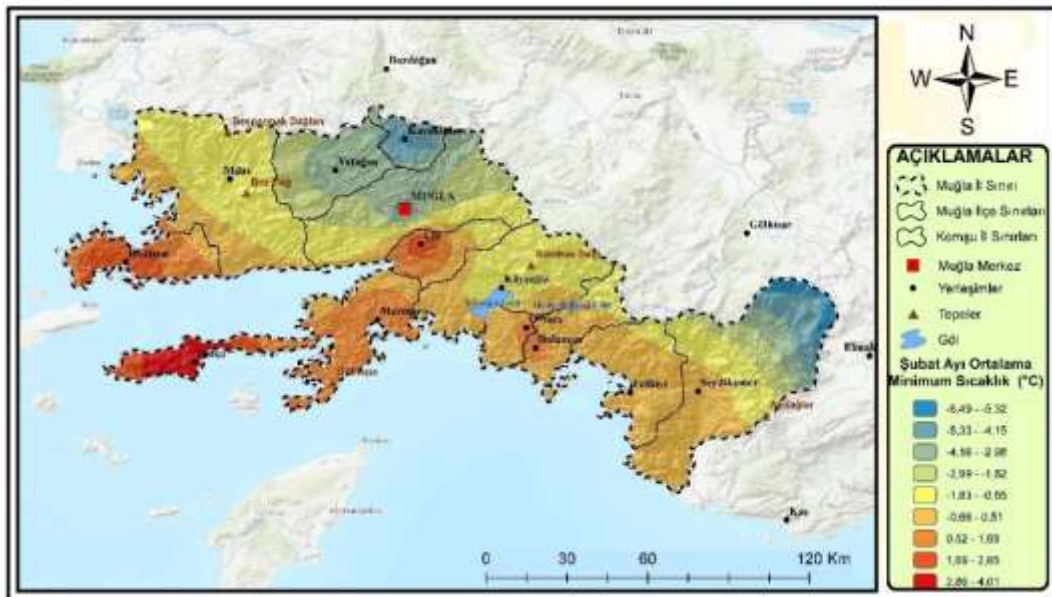
Şubat ayı ortalama maksimum sıcaklığın en yüksek olduğu lokasyon Ula ilçesinin Akyaka istasyonudur. Burada sıcaklık 22,1 °C ile 22,7 °C arasındadır. Bu değerin yüksek olduğu diğer istasyonlar ise yine denize yakın alçak alanlarda yer alan Başta Fethiye (22,5 °C ile 22,1 °C arasında) olmak üzere Dalaman, Ortaca ve Köyceğiz (20,9 °C ile 21,5 °C arasında) istasyonlarıdır. En düşük ortalama maksimum sıcaklık değerlerine sahip yerleşimler ise Muğla (17 °C ile 17,8 °C arasında), Kavaklıdere, Seydikemer ilçesinin Elmalı istasyonuna yakın kuzeydoğu kesimleri ile Datça (17,8 °C ile 19,1 °C arasında) istasyonlarıdır. Bu alanlarda maksimum sıcaklık ortalama değerlerinin düşmesi, yükseltilerin artmasına ve karasal etkilerin hissedilmeye başlamasına bağlanabilir (Harita 5).

Harita 5: Muğla İli Şubat Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Dağılışı Haritası

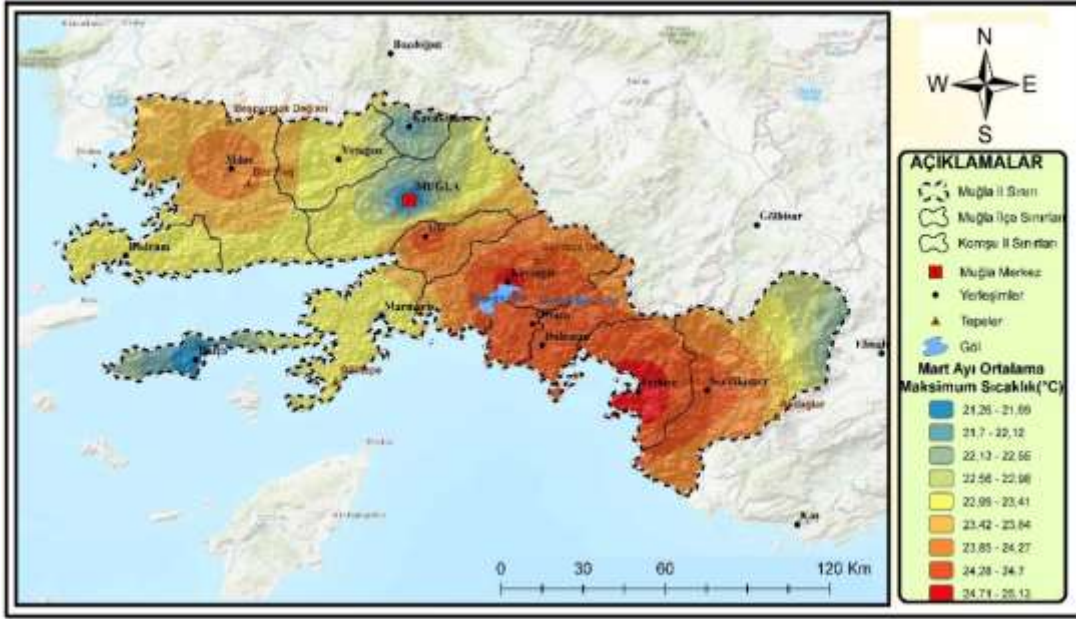
Şubat ayı ortalama minimum sıcaklık haritası incelendiğinde Muğla merkezin güneybatısında yer alan Datça ilçesinde ortalama minimum sıcaklığın 2,9 °C ile 4 °C arasında olduğu görülür. Bu değer ile Datça, en yüksek minimum sıcaklığa sahip lokasyon konumundadır. Bu değerin yüksek olduğu diğer istasyon alanları ise Bodrum ve Ula'dır (1,7 °C ile 2,9 °C arasında). Ortalama minimum sıcaklıkların en düşük olduğu diğer yerleşimler ise Kavaklıdere, Seydikemer'in kuzeydoğusu, Muğla merkez ve Yatağan ilçeleridir. Buralarda sıcaklık değeri -6,5 °C ile -3 °C arasında değişiklik göstermektedir (Harita 6). Denizellik ve karasallık dereceleri ile yükseltilerin artmasına bağlı olarak bu değerlerin bu şekilde dağılışı gösterdiği burada da açıktır.

Harita 6: Muğla İli Şubat Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Dağılışı Haritası

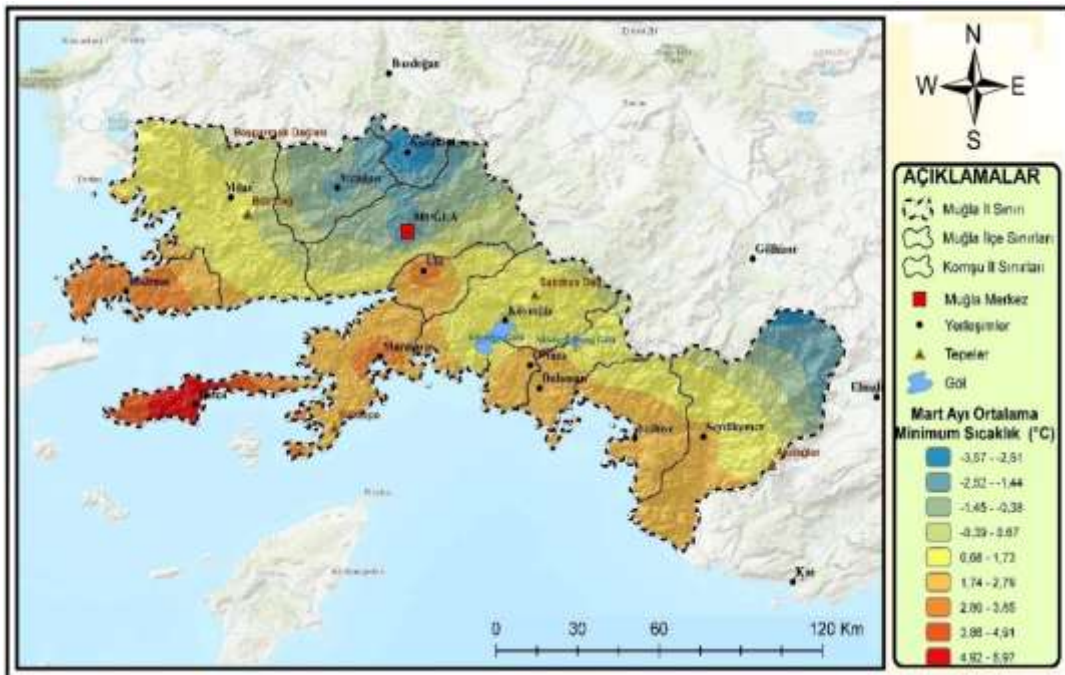
Mart ayı ortalama maksimum sıcaklık değerlerinin Muğla merkez ilçesinden güneybatı kesimlerine doğru gittikçe belirgin bir şekilde arttığı mart ayı ortalama maksimum sıcaklık haritasında açık bir şekilde görülmektedir. Bu ayda ortalama maksimum sıcaklığın en yüksek olduğu yerler sırasıyla Fethiye, Köyceğiz, Dalaman, Ortaca, Seydikemer'in güney ile batı kesimleri ve Milâs'tır. Bu lokasyonlarda ortalama maksimum sıcaklık değerleri 25,1 °C ile 23,9 °C arasından değişiklik göstermektedir. Mart ayı ortalama maksimum sıcaklık değerlerinin en düşük olduğu yerleşimler ise Muğla merkez, Datça, Kavaklıdere ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleridir. Bu kesimlerde ise ortalama maksimum sıcaklık değerleri 21,3 °C ile 22,5 °C arasında değişiklik göstermektedir (Harita 7).

Harita 7: Muğla İli Mart Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Dağılışı Haritası

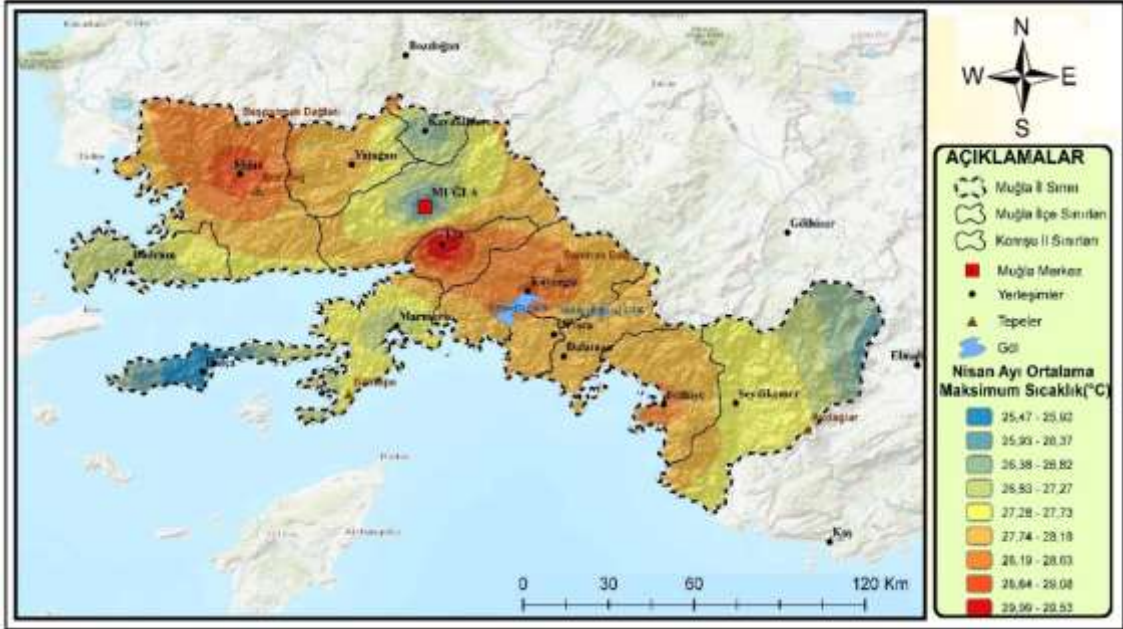
Mart ayında ortalama minimum sıcaklık değerlerinin dağılımına baktığımızda Datça ilçesi 4,9 °C ile 6 °C arasında değere sahip olup bu konuda en yüksek değere sahip lokasyon olarak dikkat çekmektedir. Bunu Bodrum, Marmaris ve Ula istasyonları (4,9 °C ile 3,8 °C arasında) takip etmektedir. Ortalama minimum sıcaklık değerlerinin en düşük olduğu yerleşimler ise Kavaklıdere, Yatağan, Muğla merkez ve Seydikemer ilçesinin kuzeydoğu kesimleridir. Buralarda ortalama minimum sıcaklık değerleri -3,6 °C ile -0,4 °C arasındadır (Harita 8).

Harita 8: Muğla İli Mart Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Dağılışı Haritası

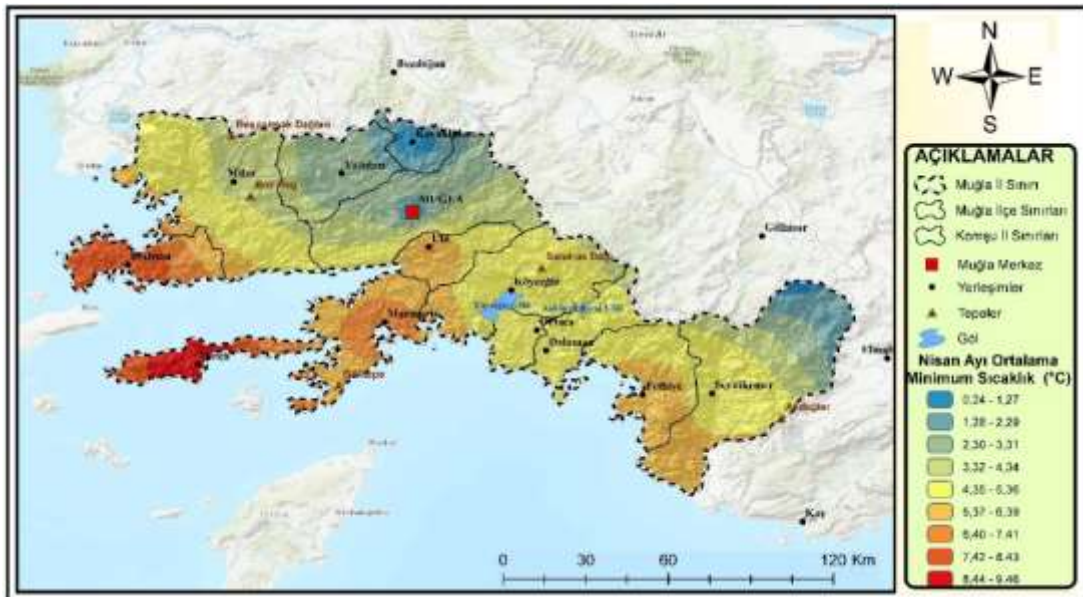
Muğla’da nisan ayı maksimum sıcaklık ortalama değeri en yüksek olan yerleşim Ula/Akyaka istasyonudur. Burada bu değer 29,1 °C ile 29,5 °C arasında seyrederek. Bunu, 29,1 °C - 29,5 °C arasındaki değer ile Milas ve Köyceğiz ilçeleri takip etmektedir. En düşük sıcaklık değerine sahip yerleşimler ise sırasıyla Datça, Muğla merkez, Kavaklıdere ve Seydikemer’in kuzeydoğu kesimleridir. Buralarda maksimum sıcaklık ortalama değerleri 25,5 °C ile 26,4 °C arasında değişmektedir (Harita 9).

Harita 9: Muğla İli Nisan Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Dağılışı Haritası

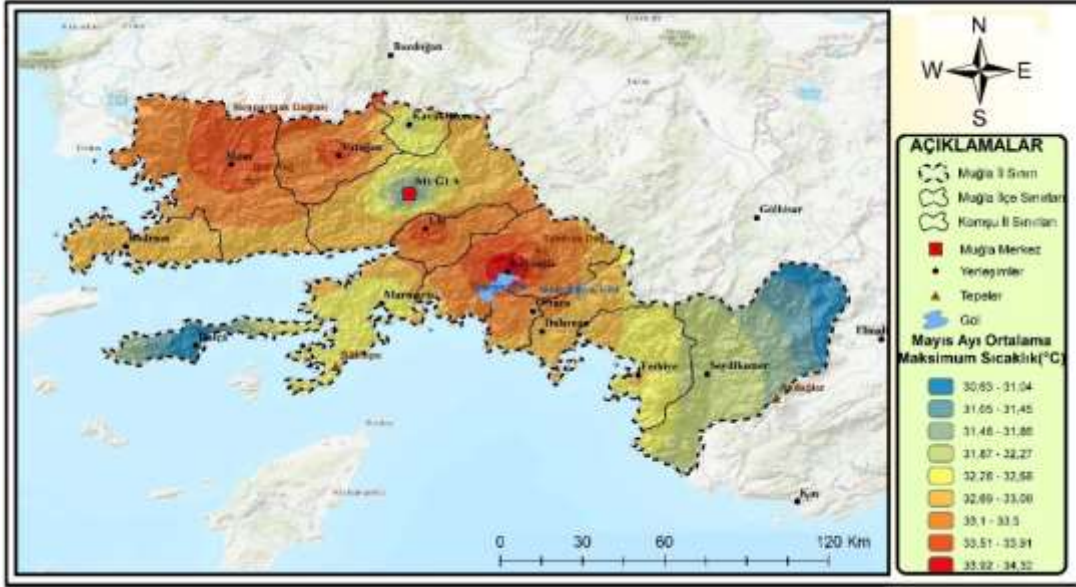
Nisan ayı ortalama minimum sıcaklık haritasına bakıldığında bu değerlerin Muğla il merkezine güneybatısına doğru gidildikçe arttığı görülmektedir. Bu haritaya göre Datça, bu sefer en yüksek sıcaklık değerlerine sahip ilçe konumundadır. Datça ilçe merkezinde bu değer 8,4 °C ile 9,5 °C arasında seyretmektedir. Bunu Bodrum ilçesi (7,4 °C ile 8,4 °C arasında) takip eder. Muğla ilçe merkezinden kuzeye doğru gidildikçe ortalama maksimum sıcaklığın düştüğü görülmektedir. En düşük ortalama minimum sıcaklığa sahip ilçeler sırasıyla Kavaklıdere, Muğla merkez, Yatağan ve Seydikemer’in kuzeydoğu kesimleridir. Bahsedilen bu yerleşimlerdeki sıcaklık değerleri 0,2 °C ile 3,3 °C arasında değişmektedir (Harita 10).

Harita 10: Muğla İli Nisan Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Dağılışı Haritası

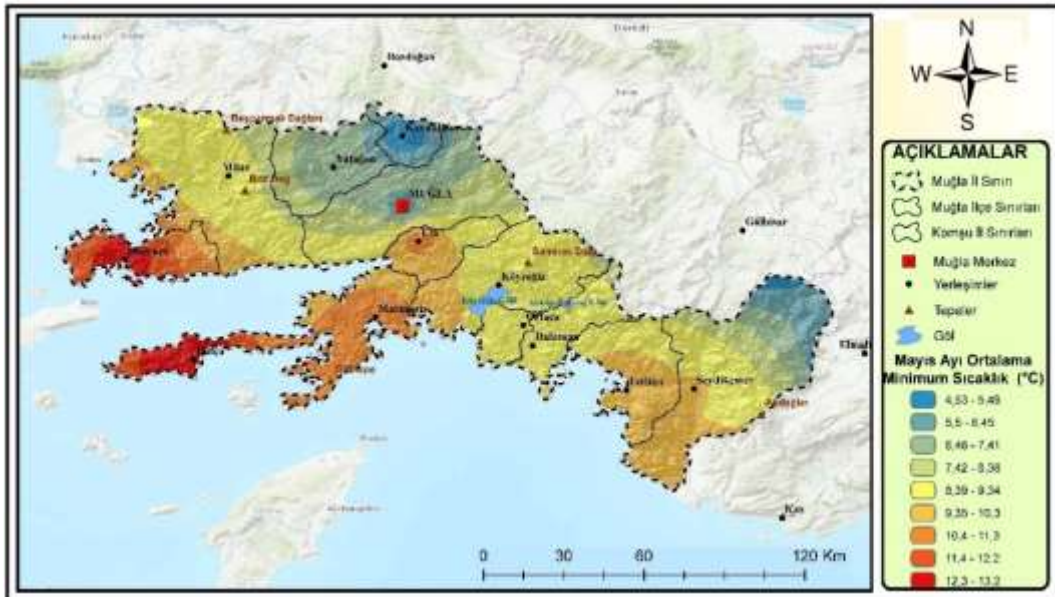
Muğla ilinde mayıs ayı ortalama maksimum sıcaklığı en yüksek olan ilçe Köyceğiz'dir. Burada ortalama maksimum sıcaklık değeri 34,3 °C ile 33,9 °C arasında seyrederek. Bunu Milas, Yatağan ve Ula/Akyaka istasyonları takip eder. Bu istasyonlarda ve çevrelerinde bu değerler 33,9 °C ile 33,1 °C arasında değişiklik göstermektedir. Datça ilçesi ve yakın çevresi ile Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri, 30,6 °C ile 31,5 °C arası değerleriyle mayıs ayının en düşük ortalama maksimum sıcaklık değerlerine sahip yerleri konumundadır. Muğla il merkezi ve yakın çevresi ise 31,9 °C ile 32,2 °C değere sahip olup diğer en düşük ortalama maksimum sıcaklık değerine sahip yerleşimi oluşturmaktadır (Harita 11).

Harita 11: Muğla İli Mayıs Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

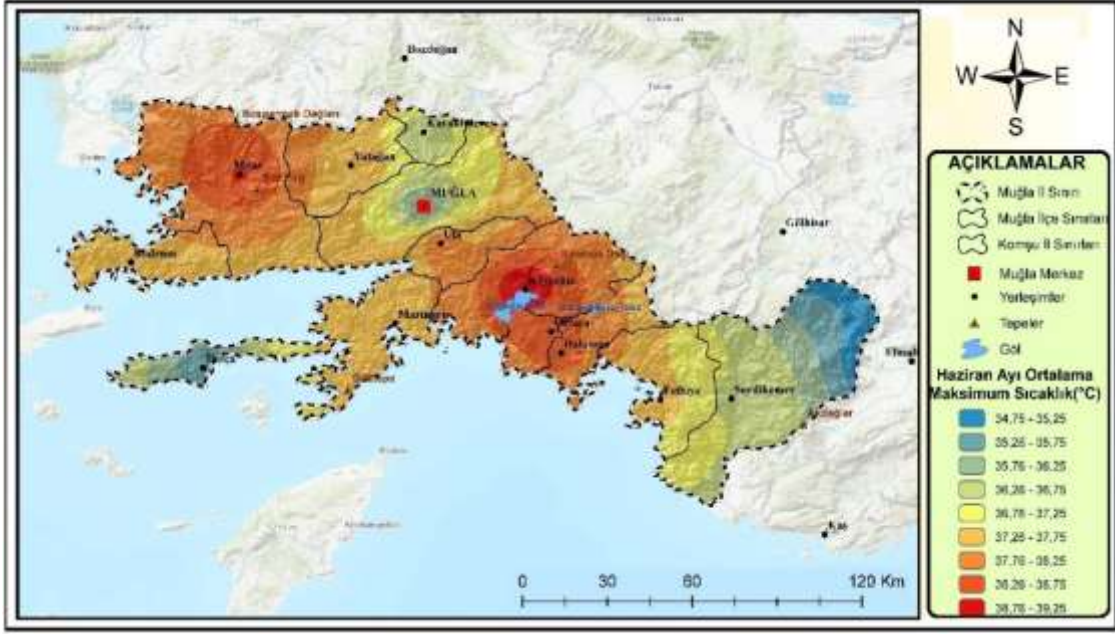
Mayıs ayının ortalama minimum sıcaklığın en yüksek olduğu yerler, 11,4 °C ile 13,2 °C arasında değişiklik gösteren değeriyle Datça ve Bodrum ilçeleri ile bunların yakın çevreleridir. Bunları 10,4 °C ile 11,3 °C arasında değişiklik gösteren ortalama minimum sıcaklık değerleriyle Marmaris ve Ula/Akyaka istasyonları takip eder. Mayıs ayında en düşük ortalama minimum sıcaklığa sahip yerleşimler sırasıyla Kavaklıdere, Yatağan ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleridir. Bahsedilen yerleşimlerde ortalama minimum sıcaklık değerleri 4,5 °C ile 7,4 °C arasında değişiklik göstermektedir (Harita 12).

Harita 12: Muğla İli Mayıs Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

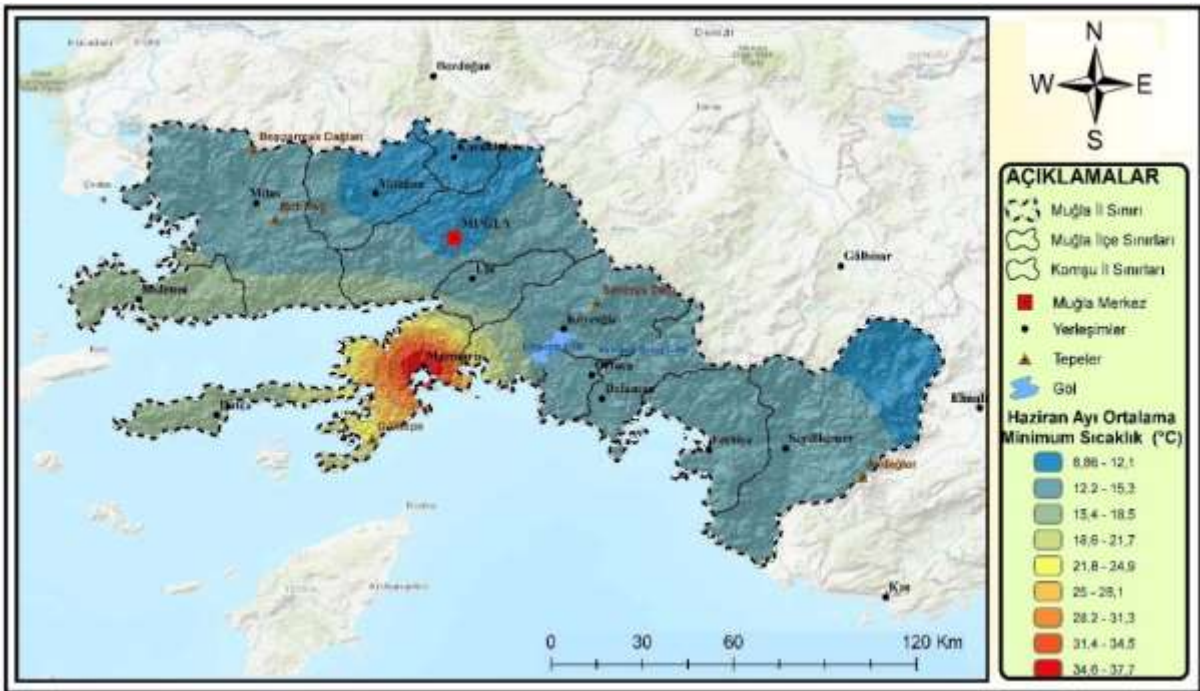
Muğla ilinde haziran ayında en yüksek ortalama maksimum sıcaklık değerine sahip olan yerleşimler sırasıyla Köyceğiz, Milas, Ortaca ve Dalaman ilçeleridir. Bahsedilen yerlerde bu ayın ortalama maksimum sıcaklık değerleri 39,3 °C ile 38,3 °C arasında değişiklik göstermektedir. En düşük ortalama maksimum sıcaklık değerine sahip olan yerleşimler ise sırasıyla Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri, Datça, Muğla merkez ve Kavaklıdere istasyonları ile onların yakın çevreleridir. Buralarda ortalama maksimum sıcaklık değerleri, 34,8 °C ile 36,3 °C arasında değişiklik göstermektedir (Harita 13).

Harita 13: Muğla İli Haziran Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

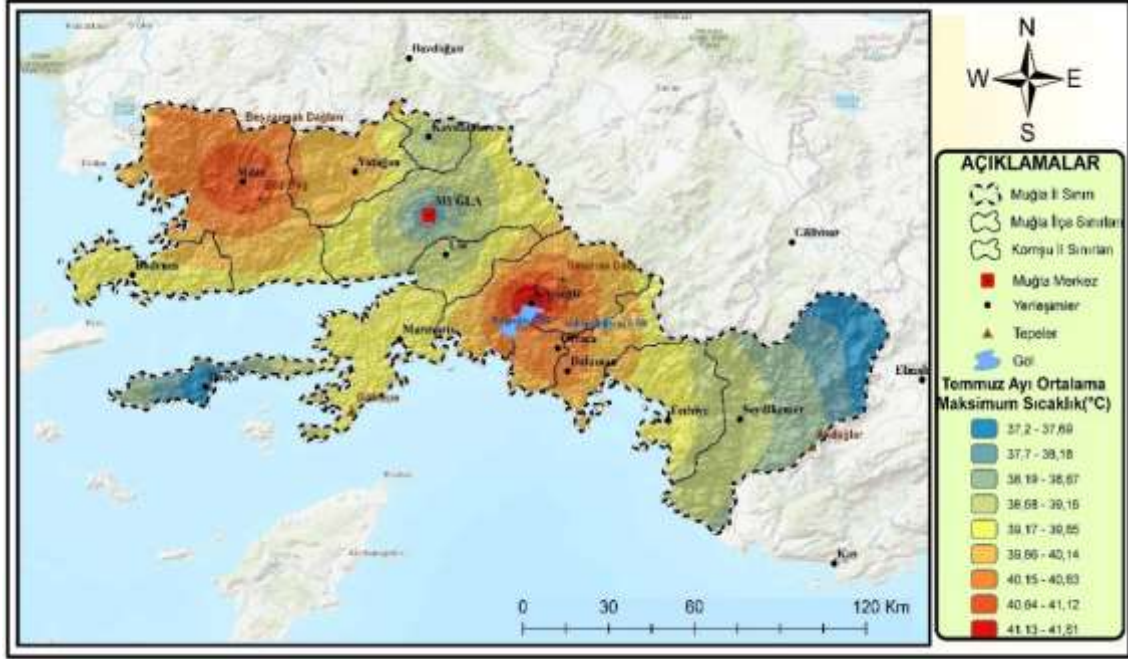
Haziran ayının ortalama minimum sıcaklık dağılışı haritasına bakıldığında bu sıcaklık değerinin en yüksek olduğu yerler, 28,2 °C ile 37,7 °C arasında değere sahip Marmaris ve yakın çevresidir. Datça ve Bodrum yarımada ile Gökova körfezi kıyılarında ise bu değerler 21,7 °C ile 18,6 °C arasında olduğu görülmektedir. Muğla, Kavaklıdere, Yatağan ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimlerinde ise bu değerler 8,9 °C ile 12,1 °C arasına düşmektedir (Harita 14).

Harita 14: Muğla İli Haziran Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

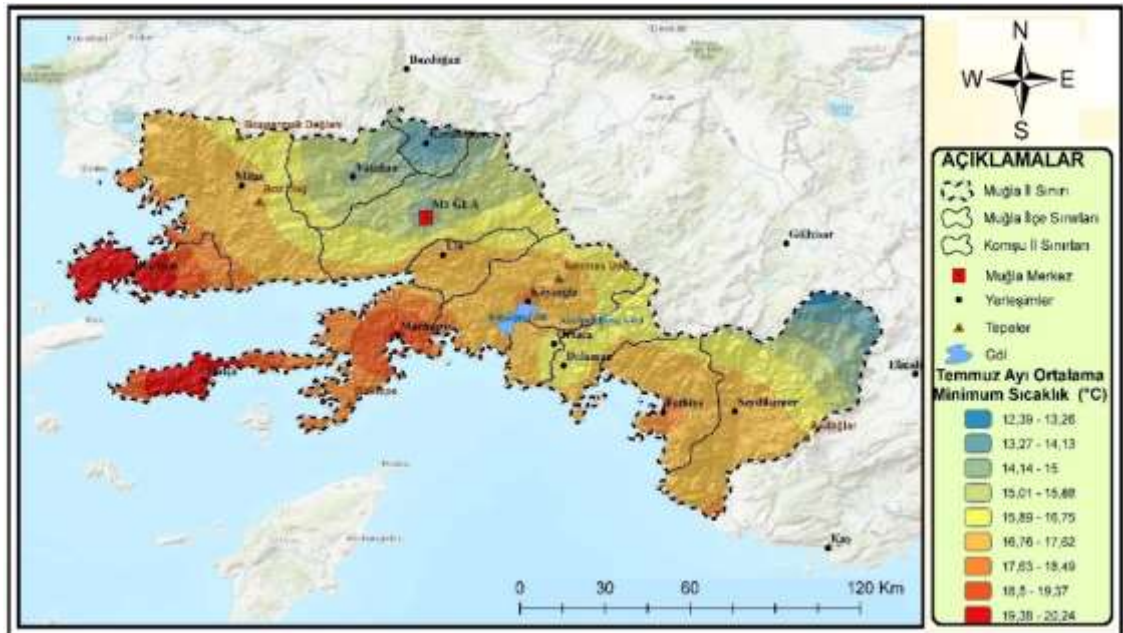
Muğla'da temmuz ayı ortalama maksimum sıcaklığın en yüksek olduğu yerleşimler Köyceğiz (41,6 °C ile 41,1 °C arası) ve Milas (41,1 °C ile 40,6 °C arası) ilçeleridir. Dalaman ve Ortaca'da ise bu değerler 40,6 °C ile 40,1 °C arasında seyrederek. Aynı ayda maksimum ortalama sıcaklık değerinin en düşük olduğu yerler ise sırasıyla Seydikemer'in kuzeydoğusu, Datça ve Muğla merkez, Kavaklıdere (37,2 °C ile 38,7 °C arası) ile yakın çevrelerindeki alanlardır (Harita 15).

Harita 15: Muğla İli Temmuz Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

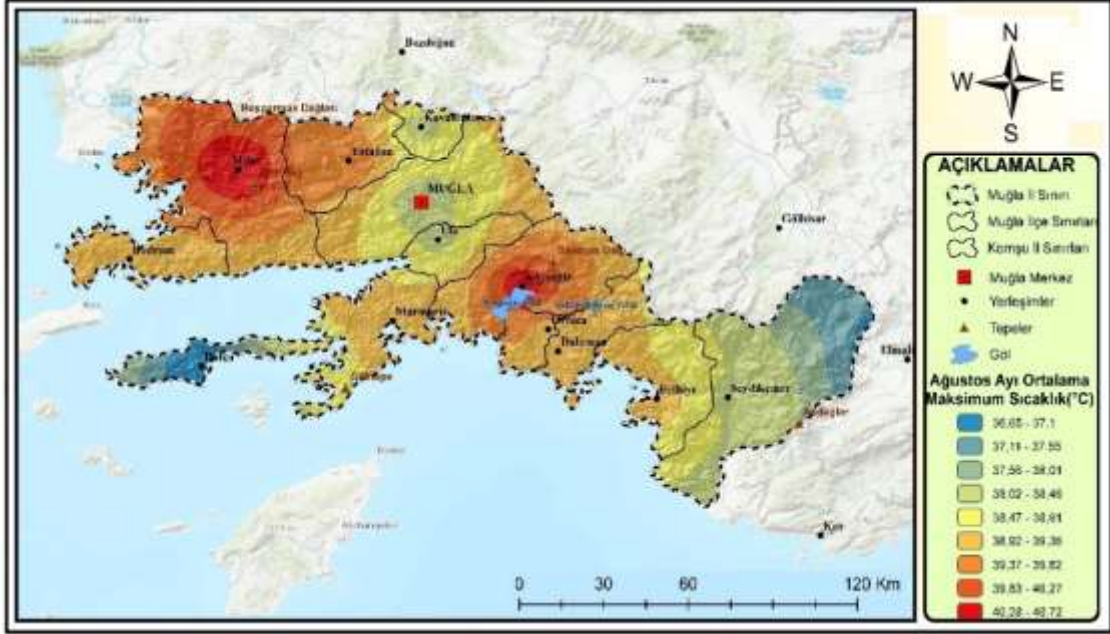
Temmuz ayı ortalama minimum sıcaklık haritası incelendiğinde bu konuda en yüksek değerlere sahip yerleşimlerin başında Datça, Bodrum ve Marmaris ilçeleri (20,2 °C ile 18,5 °C arasında) geldiği görülmektedir. Bunların dışında Fethiye ve Köyceğiz istasyonlarında ise ortalama minimum sıcaklıklar 18,5 °C ile 17,6 °C arasındadır. Ortalama minimum sıcaklık değerinin en düşük olduğu ilçeler ise sırasıyla Kavaklıdere ilçesi ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri (12,4 °C ile 13,3 °C arası) ile Yatağan ve Muğla merkez istasyonları (13,3 °C ile 15 °C arası) yakın çevresidir (Harita 16).

Harita 16: Muğla İli Temmuz Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

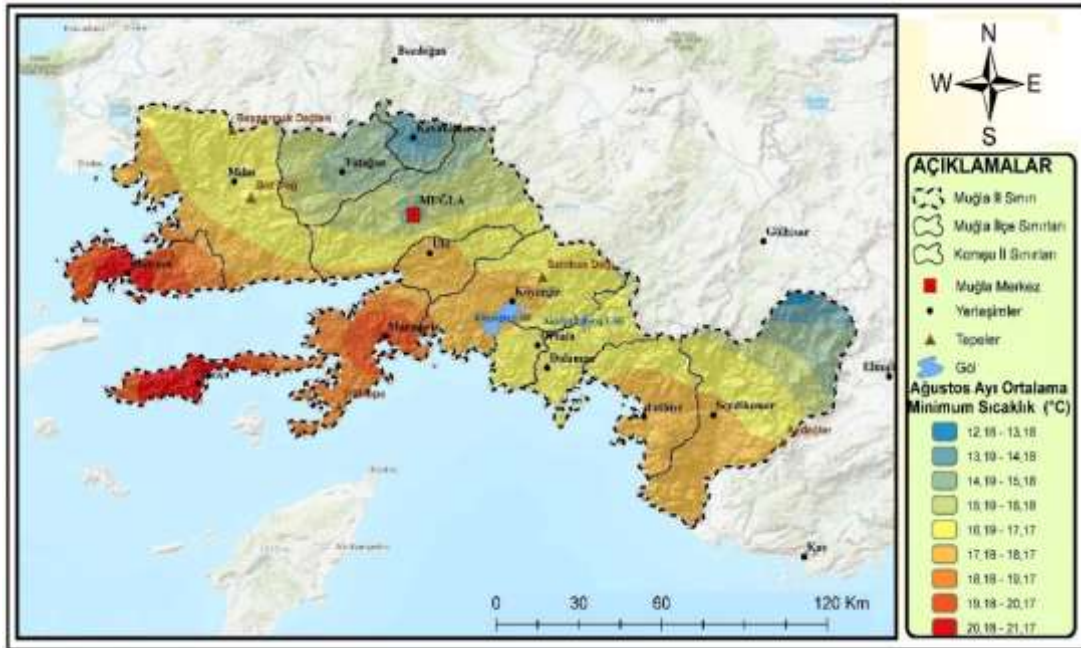
Muğla ili ağustos ayı ortalama maksimum sıcaklık değerinin en yüksek olduğu yerler sırasıyla Milas ve Köyceğiz (40,7 °C ile 39,8 °C arası), Yatağan (39,8 °C ile 39,4 °C arası) ilçeleridir. Aynı ayda ortalama maksimum sıcaklık değerleri en düşük olan ilçeler ise sırasıyla Datça ilçesi ve Seydikemer'in kuzeydoğusu (37,1 °C ile 37,5 °C arası) ile Muğla ve Kavaklıdere (37,5 °C ile 38 °C arası) ilçeleridir (Harita 17).

Harita 17: Muğla İli Ağustos Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

Ağustos ayı ortalama minimum sıcaklık değeri en yüksek olan ilçeler sırasıyla Datça, Bodrum ve Marmaris (21,2 °C ile 19,2 °C arası) ilçeleridir. Aynı ayda ortalama minimum sıcaklık değerlerinin en düşük olduğu yerler ise sırasıyla Kavaklıdere ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri (12,2 °C ile 14,2 °C arası) ile Yatağan ve Muğla merkez (14,2 °C ile 15,2 °C arası) ilçeleridir (Harita 18).

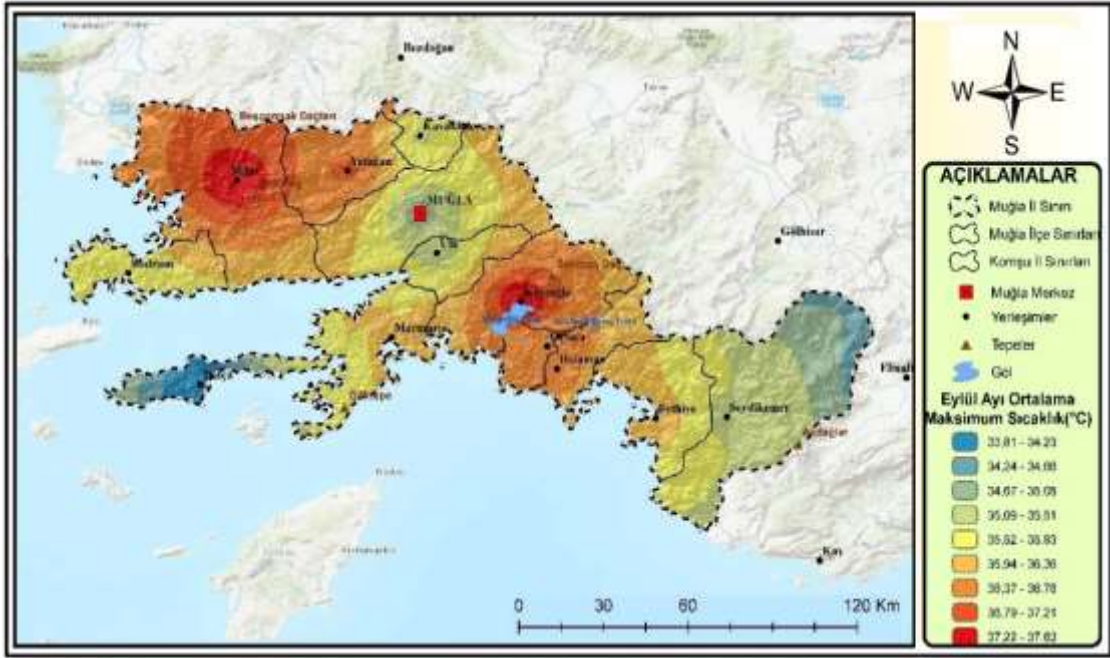
Harita 18: Muğla İli Ağustos Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

Muğla ili eylül ayında ortalama maksimum sıcaklık değerinin en yüksek olduğu ilçeler sırasıyla Milas ve Köyceğiz (37,6 °C ile 37,2 °C arasında), Yatağan (37,2 °C ile 36,8 °C arasında) ile Ortaca ve Dalaman (36,8 °C ile 36,4 °C arasında) ilçeleridir. Ortalama maksimum sıcaklığın en düşük olduğu yerler ise sırasıyla Datça (34,2 °C ile 33,8 °C

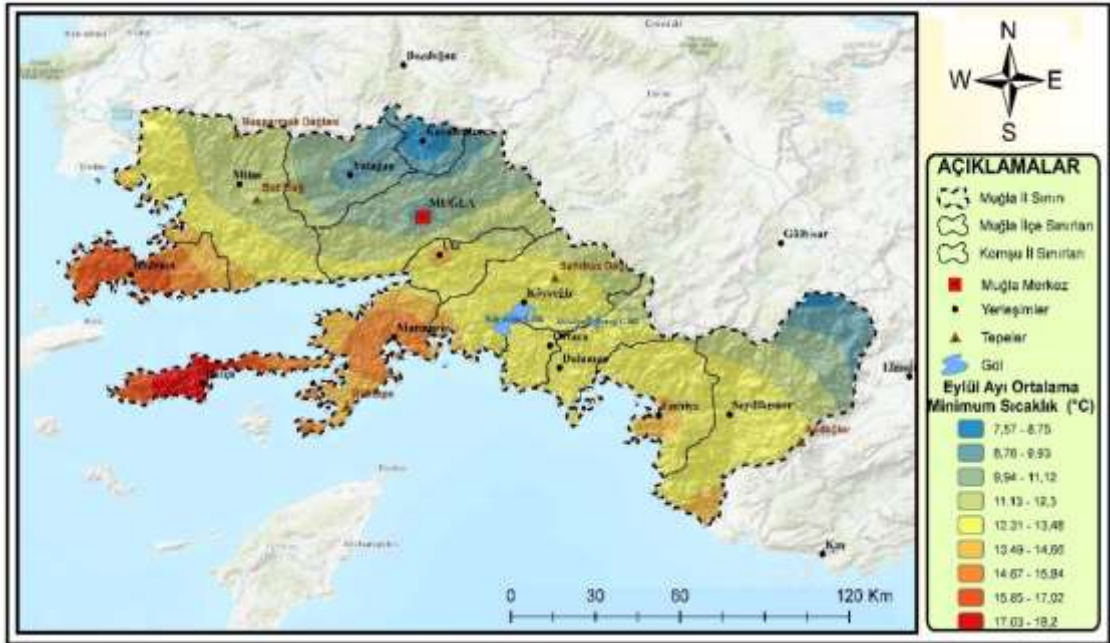
arası), Seydikemer'in kuzeydoğusu ile Muğla merkez (34,7 °C ile 34,2 °C arası), Ula ve Kavaklıdere ilçelerindeki (35,1 °C ile 35,5 °C arasında) istasyonlardır (Harita 19).

Harita 19: Muğla İli Eylül Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

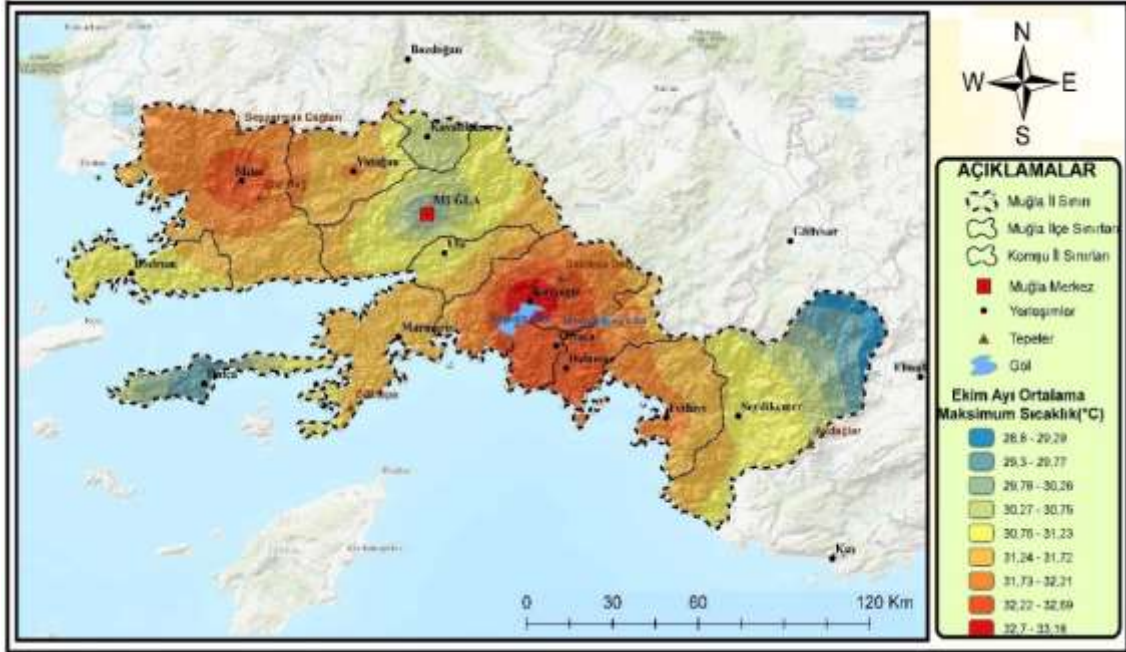
Eylül ayında ortalama minimum sıcaklığın en yüksek olduğu yerler sırasıyla Datça (18,2 °C ile 17 °C arası), Bodrum (17 °C ile 15,8 °C arası) ve Marmaris (15,8 °C ile 14,7 °C arası) ilçe istasyonlarıdır. Aynı ayda ortalama minimum sıcaklık değerinin en düşük olduğu yerleşimler ise sırasıyla Kavaklıdere ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri (8,8 °C ile 7,6 °C arası), Muğla merkez, Yatağan ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri (8,8 °C ile 9,9 °C arası) dir (Harita 20).

Harita 20: Muğla İli Eylül Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

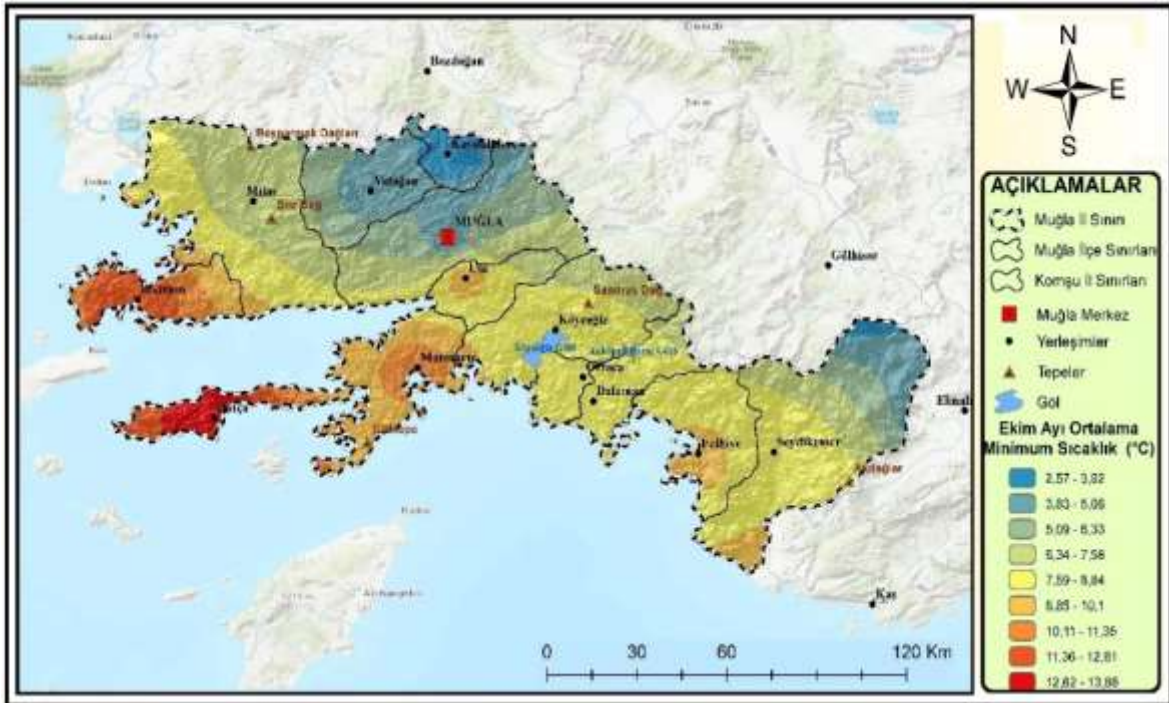
Muğla'da ekim ayında ortalama maksimum sıcaklığın en fazla olduğu yerler sırasıyla Köyceğiz (33,2 °C ile 32,7 °C arası) ile Milas, Ortaca, Dalaman (32,7 °C ile 32,2 °C arası) ilçeleridir. Ortalama maksimum sıcaklığın en düşük olduğu yerler ise sırasıyla Seydikemer'in Akdağlar'dan başlayıp kuzeydoğuya doğru olan kesimleri (28,8 °C ile 29,8 °C arası), Datça ve Muğla merkez (29,3 °C ile 29,8 °C arası) yerleşimleridir (Harita 21).

Harita 21: Muğla İli Ekim Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

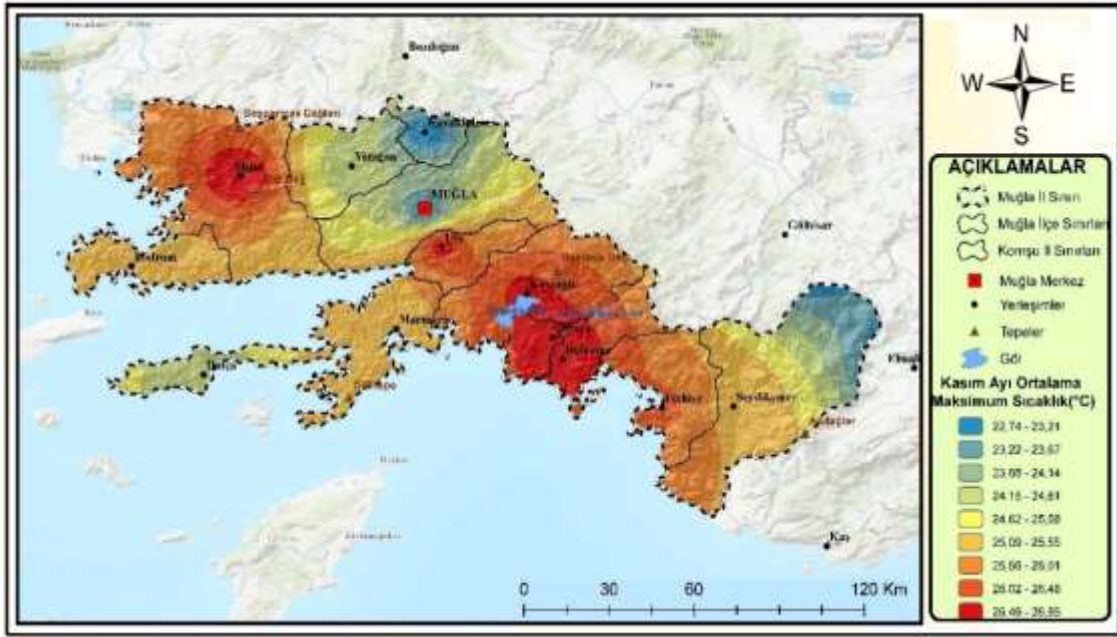
Ekim ayı ortalama minimum sıcaklığın en yüksek olduğu yerler sırasıyla Datça (13,9 °C ile 12,6 °C arası), Bodrum (12,6 °C ile 11,4 °C arası) ve Marmaris (11,4 °C ile 10,1 °C arası) istasyonlarıdır. Ortalama minimum sıcaklığın en düşük değerlerde olduğu yerler ise sırasıyla Kavaklıdere ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimi (2,6 °C ile 5,1 °C arası) ile Yatağan, Muğla çevresi ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri (5,1 °C ile 6,3 °C arası) dir (Harita 22).

Harita 22: Muğla İli Ekim Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

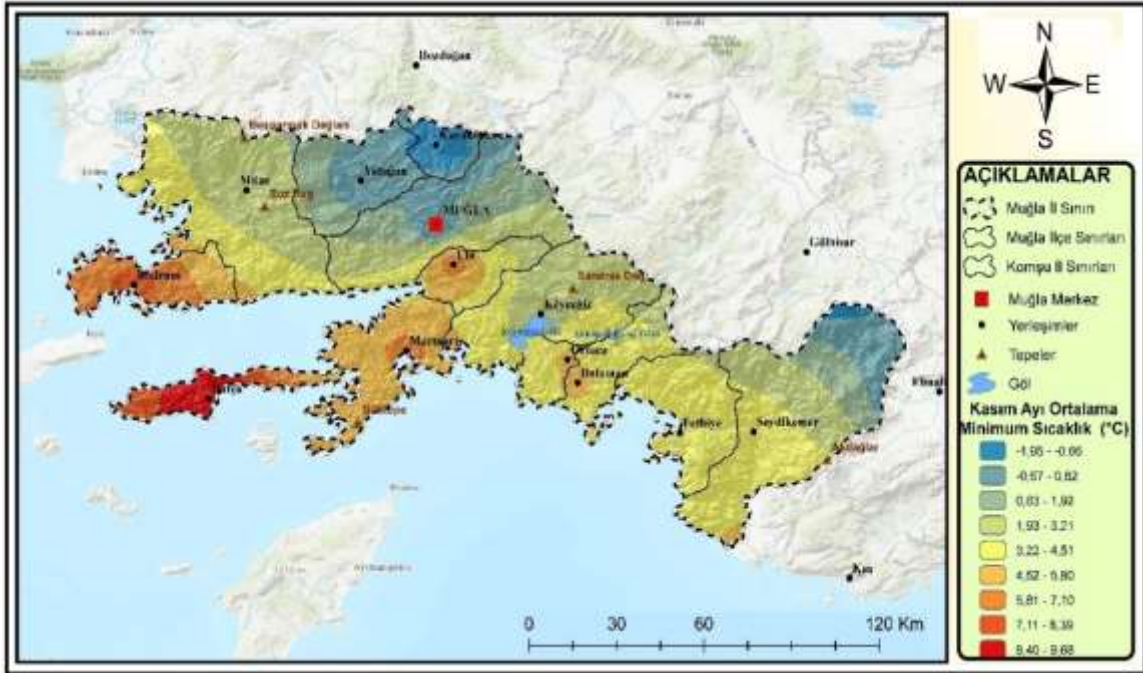
Muğla ili kasım ayı ortalama maksimum sıcaklık değerinin en yüksek olduğu yerler Ortaca, Köyceğiz, Dalaman, Milas ve Ula/Akyaka (27 °C ile 26,5 °C arası) istasyonları yakın çevreleridir. Fethiye istasyonunda ise bu sıcaklık değeri 26,5 °C ile 26 °C arasındadır. Kasım ayında ortalama maksimum sıcaklık değerinin en düşük olduğu yerler sırasıyla Kavaklıdere, Muğla merkez ve Seydikemer ilçesinin kuzeydoğu kesimleri (22,7 °C ile 23,7 °C arası) ile Yatağan (23,7 °C ile 24,1 °C arası) istasyonu çevreleridir (Harita 23).

Harita 23: Muğla İli Kasım Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

Muğla ili kasım ayı ortalama minimum sıcaklık değerinin en yüksek olduğu tek yerleşim yeri Datça (9,7 °C ile 8,4 °C arası) ilçesidir. Bunu Bodrum (8,4 °C ile 7,1 °C arası), Ula/Akyaka ve Marmaris (7,1 °C ile 5,8 °C arası) ile Ortaca ve Dalaman (5,8 °C ile 4,5 °C arası) istasyonları takip eder. Ortalama minimum sıcaklık değerinin en düşük olduğu yerleşimler ise sırasıyla Kavaklıdere ve Seydikemer'in en kuzeydoğu kesimi (-2 °C ile -0,7 °C arası), Muğla merkez ve Yatağan çevresinde (-0,7 °C ile 1,9 °C arası) ile Seydikemer'in kuzeydoğusunda, Köyceğiz ve kuzeydoğusu, Milas ve doğusunda (1,9 °C ile 3,2 °C arası) görülmektedir (Harita 24).

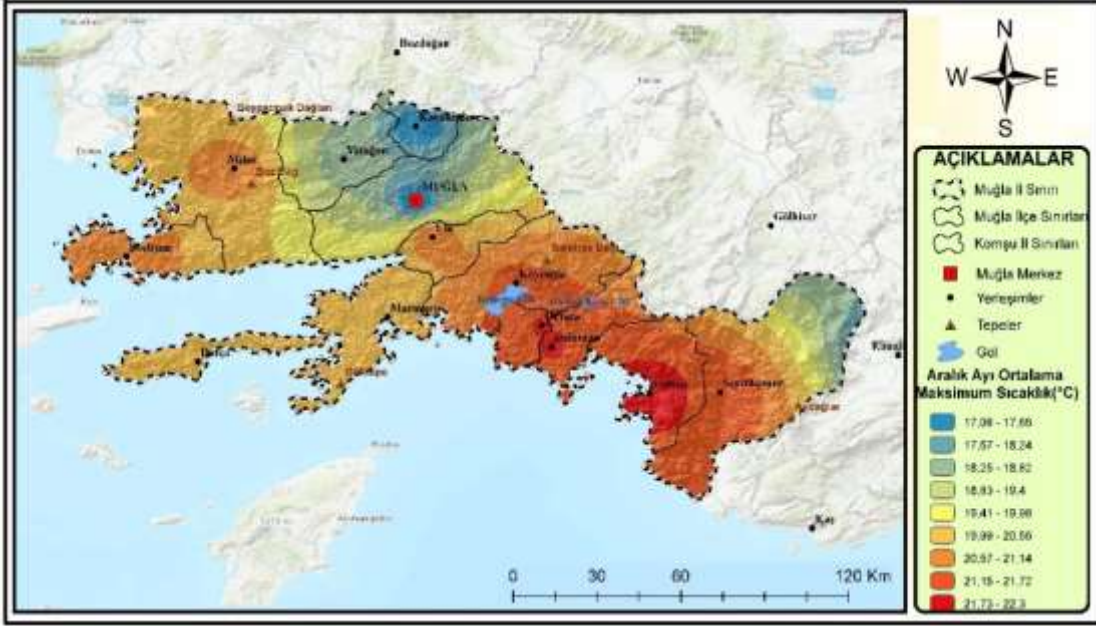
Harita 24: Muğla İli Kasım Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

Muğla ili aralık ayı ortalama maksimum sıcaklık değerinin en fazla olduğu yerler sırasıyla Fethiye, Ortaca ve Dalaman (22,3 °C ile 21,7 °C arası) ile Seydikemer ve Köyceğiz (21,7 °C ile 21,2 °C arası) ilçeleridir. Bodrum, Milas ve Ula/Akyaka istasyonlarında ortalama maksimum sıcaklık değeri 21,1 °C ile 20,6 °C arasındadır. Seydikemer ilçesinde ortalama maksimum sıcaklık değerleri güneybatıdan kuzeydoğuya doğru gidildikçe azalmaktadır (21,7 °C ile 17,7 °C arası). Aralık ayı ortalama maksimum sıcaklık değerinin en düşük olduğu yerler sırasıyla Kavaklıdere ve

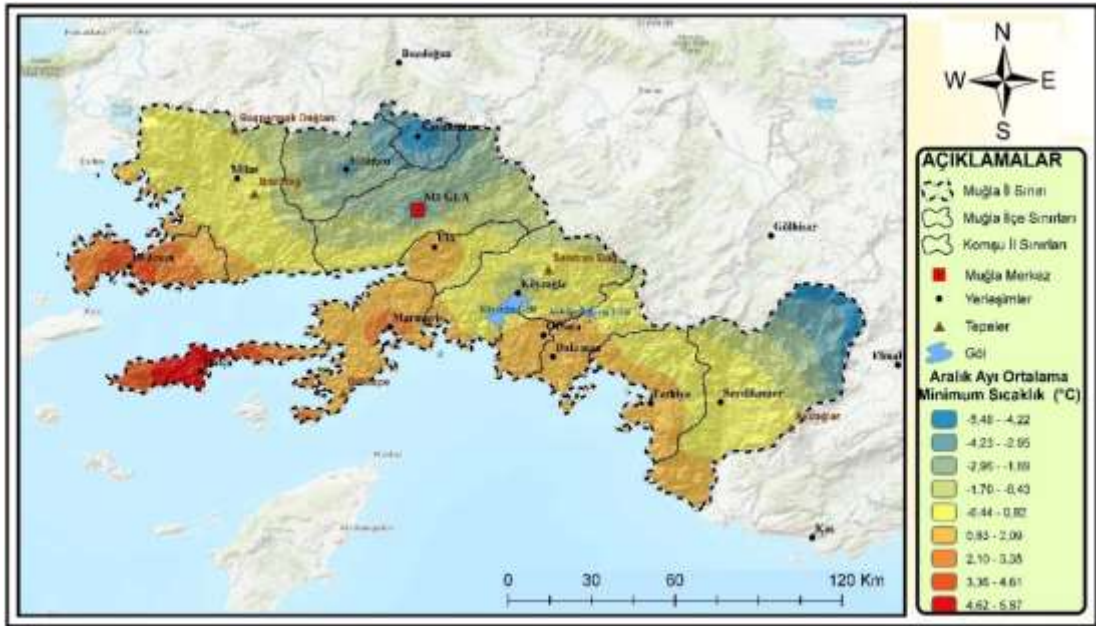
Muğla merkez (17,1 °C ile 18,2 °C arası), Yatağan çevresi (18,2 °C ile 18,8 °C arası) ve Seydikemer'in en kuzeydoğu kesimleri (19,4 °C ile 17,7 °C arası) dir (Harita 25).

Harita 25: Muğla İli Aralık Ayı Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

Aralık ayı ortalama minimum sıcaklık değerinin en fazla olduğu yerler sırasıyla Datça (5,9 °C ile 4,6 °C arası), Bodrum (4,6 °C ile 3,4 °C arası) ve Marmaris (3,4 °C ile 2,1 °C arası) ilçeleridir. Bunları Ula/Akyaka, Ortaca, Dalaman ve Fethiye (2,1 °C ile 0,8 °C arası) takip eder. Ortalama minimum sıcaklık değerinin en düşük olduğu yerler ise sırasıyla Kavaklıdere ve Seydikemer'in en kuzeydoğu kesimi (-5,5 °C ile -4,2 °C arası), Yatağan, Muğla istasyon alanları, Seydikemer'in kuzeydoğu kesimi (-4,2 °C ile -2,9 °C arası) ile Muğla ve Yatağan çevreleri (-2,9 °C ile 1,7 °C arası) dir (Harita 26).

Harita 26: Muğla İli Aralık Ayı Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

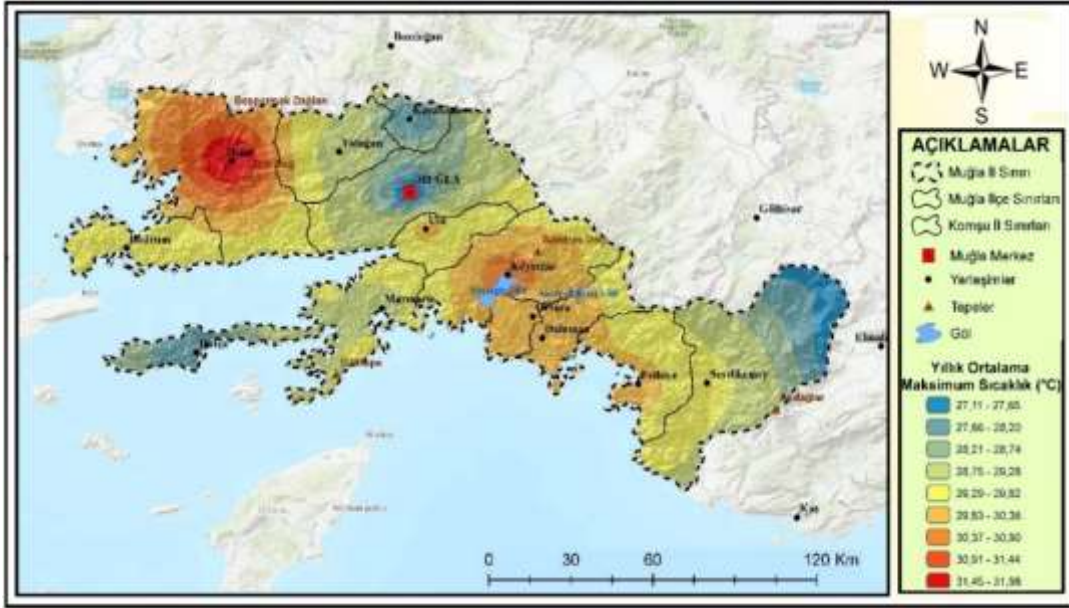

4. Muğla İlinde Yıllık Ortalama Maksimum ve Minimum Hava Sıcaklıklarının Dağılışı

Muğla'da yıllık ortalama maksimum sıcaklık değerinin en yüksek olduğu yer Milas (32 °C ile 31,5 °C arası) ilçesi ve yakın çevresidir. Bunu Köyceğiz (30,9 °C ile 30,4 °C arası) istasyonu takip eder. Yıllık ortalama maksimum sıcaklık değerinin en düşük olduğu yerler ise sırasıyla Seydikemer'in en kuzeydoğu kesimi ve Muğla merkez (27,7

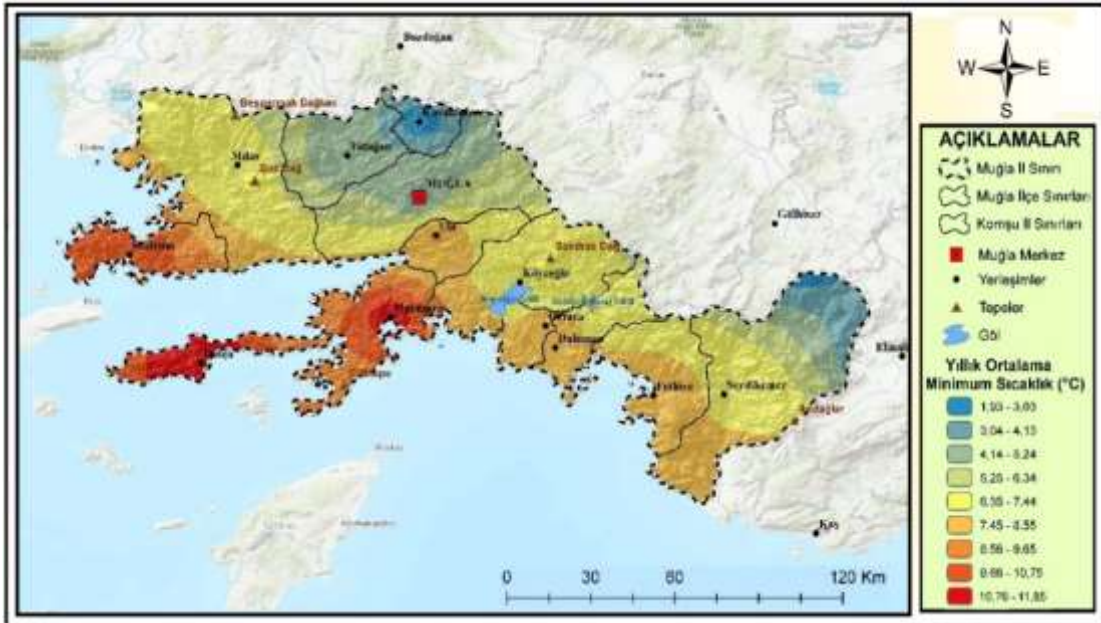
°C ile 27,1 °C arası) ile Kavaklıdere, Datça ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimi (27,7 °C ile 28,2 °C arası) dir (Harita 27).

Harita 27: Muğla İli Yıllık Ortalama Maksimum Sıcaklık Haritası

Yıllık ortalama minimum sıcaklığın en yüksek değere sahip olduğu yerler sırasıyla Datça ve Marmaris (11,9 °C ile 10,8 °C arası) ile Bodrum (10,8 °C ile 9,7 °C arası) ilçeleridir. Onları Ula/Akyaka, Ortaca, Dalaman ve Fethiye ilçe (8,5 °C ile 7,5 °C arası) istasyonları ve çevresi takip eder. Yıllık ortalama minimum sıcaklık değerinin en düşük seyrettiği ilçeler ise sırasıyla Kavaklıdere ve çevresi, Seydikemer'in en kuzeydoğu kesimi (1,9 °C ile 4,1 °C arası), Muğla merkez, Yatağan ve Seydikemer'in kuzeydoğu kesimleri (4,1 °C ile 5,2 °C arası) dir (Harita 28).

Harita 28: Muğla İli Yıllık Ortalama Minimum Sıcaklık Haritası

SONUÇ

Bu çalışmada Muğla ilinin zamana göre aylık, yıllık maksimum ve minimum sıcaklıkların ortalama değerleri ArcGIS programında IDW yöntemiyle haritalanmıştır. Bunun için Meteoroloji Genel Müdürlüğüne ait ilin sınırlarına yakın olması itibarıyla Bozdoğan, Elmalı, Kaş ve Gölhisar istasyonları dahil toplam 17 meteoroloji istasyonunun verileri

kullanılmıştır. ArcGIS programında yapılan sıcaklık haritaları incelendiğinde yıllık maksimum sıcaklık ortalamasının en yüksek olduğu yer, bir polyenin batı kenarında bulunan Milas (32 °C ile 30,9 °C arasında) ilçesidir. Bu sıcaklık değerinin yüksek olduğu diğer yerler ise ilin güneydoğusundaki, başta Köyceğiz (30,9 °C ile 30,4 °C) olmak üzere Dalaman ve Fethiye ilçe istasyonlarının bulunduğu alanlardır. Yılın tamamında aylık ve yıllık maksimum sıcaklıkların ortalama değerlerinin en düşük olarak yaşandığı yerler ise ilin yüksek ve dağlık, aynı zamanda denizden uzak Seydikemer ilçesinin kuzeydoğusundaki kesimleri, Kavaklıdere ilçesi ile Muğla merkez istasyonları çevreleridir. Buralarda bu sıcaklık değerleri yıllık ölçekte 27,1 °C ile 28,2 °C arasında yaşanırken aylık ölçekte en düşük ocak ayında 14 °C ile 17 °C arasında yaşanmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer unsur da yıllık maksimum sıcaklık ortalama değerinin uzun bir yarımadada yer alan Datça ilçe istasyonunda da düşük olmasıdır. Kuş uçuşu 100 km D-B yönünde uzanan ve dar denilebilecek bir yarımadanın uç kesimine yakın bir yerde konumlanan Datça'da bu sıcaklık değeri 27,6 °C ile 28,7 °C arasındadır. Aylık ölçekte ise bu sıcaklık değeri ilçede 17,5 °C ile 20 °C arasında ocak ayında seyretmektedir. İlde aylık maksimum sıcaklık ortalamalarının en düşük değerlerde yaşandığı ocak ayında bu konuda en yüksek değere Milas ilçesinde ulaşılmaktadır. Milas'ta ocak ayındaki bu değer 38,1 °C ile 35,5 °C arasında olmaktadır. Bu ayda maksimum sıcaklık ortalamalarının en düşük ve en yüksek değerleri arasında 24,1 °C'lik bir fark olduğu görülmektedir.

Muğla ilinde yıllık minimum sıcaklıkların ortalama değerinin en yüksek olduğu yerler ise il merkezinin güneybatısında yer alan Datça ve Marmaris ilçe istasyonları ve çevresidir. Buralarda bu sıcaklık değeri 11,9 °C ile 10,7 °C arasında değişmektedir. Bu iki ilçeyi 10,7 °C ile 9,6 °C arasındaki değerleriyle Bodrum takip eder. İlde yıllık minimum sıcaklık ortalamaların en düşük seyrettiği yerler ise yüksek, dağlık ve denizden uzak Seydikemer ilçesinin kuzeydoğusundaki kesimlerde, Kavaklıdere, Yatağan ve Muğla merkez istasyonlarıdır. Buralarda bu türden sıcaklık değerleri, Seydikemer ilçesinin kuzeydoğusunda ve Kavaklıdere'de 1,9 °C ile 3 °C arasında iken Yatağan ve Muğla merkez istasyonlarında 4,1 °C ile 5,2 °C arasındadır. Aylık ölçekte ilde minimum sıcaklık ortalamaları en yüksek olarak, denizel etkilerin baskın ve düşük yükselti değerlerinin etkisiyle kıyı kuşağında yaşanmaktadır. Bu kuşaktaki Marmaris ilçesinde bu sıcaklık değeri en yüksek olarak haziran ayında 37,7 °C ile 34,5 °C arasında yaşanmaktadır. İlde aylık minimum sıcaklık ortalamalarının en yüksek olarak yaşandığı ikinci ay ağustos ayıdır. Bu ayda Datça ve Bodrum ilçe istasyonları ve çevresinde bu sıcaklık değeri 21,2 °C ile 20,2 °C arasında iken Marmaris çevresinde 20,2 °C ile 19,2 °C arasında seyretmektedir. İlde aylık minimum sıcaklık ortalamaları en düşük olarak -5,5 °C ile -4,2 °C arasında, aralık ayında Kavaklıdere, Seydikemer ilçesinin kuzeydoğusundaki il sınırlarında yaşanmaktadır. Diğer en düşük değerler ise aynı ayda Yatağan ve Muğla merkezde (-4,2 °C ile -3 °C arasında) yaşanmaktadır. İlde aylık minimum sıcaklık ortalamalarının en düşük olarak yaşandığı diğer ay kasım ayıdır. Bu ayda yine Kavaklıdere, Seydikemer ilçesinin kuzeydoğusundaki il sınırlarında minimum sıcaklık ortalamaları -2 °C ile -0,6 °C arasında seyretmektedir. Yine bu ayda Seydikemer'in kuzeydoğusunda, Muğla ve Yatağan'da aylık minimum sıcaklık ortalamaları -0,6 °C ile 0,6 °C arasında olmaktadır. İlde minimum sıcaklık ortalamaların en düşük seyrettiği bu iki ayda bu değerler en yüksek olarak Bodrum ve Datça ilçelerinin bulunduğu yarımadalarda (9,7 °C ile 4,6 °C arasında) yaşanmaktadır. Minimum sıcaklık ortalamalarının en düşük seyrettiği aralık ayında en yüksek ve en düşük minimum sıcaklık ortalama değerleri arasında 11,4 °C'lik bir fark olduğu görülmektedir.

Yıllık ve aylık ortalama maksimum ve minimum sıcaklık değerlerinin dağılışı haritalarına bakıldığında, bu değerler; yükseltiye, karasallık veya denizellik etki derecesine ve istasyonun yer şekillerine göre konumuna bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Yükseltinin arttığı doğu ve kuzeydoğuya doğru gidildikçe maksimum ve minimum ortalama sıcaklık değerlerinin düştüğü bariz bir şekilde görülebilmektedir. İl merkezinin batısında kalan Milas ilçesi ve çevresi ise yükseltisinin az olması ve etrafı yükseltilerle çevrili bir polye ovasında yer almasından dolayı yüksek sıcaklık adası konumundadır. Burası gibi karstik alanların oldukça geniş yerler kapladığı ilde, meteoroloji veri toplama istasyonu olmayan kıyıya yakın birçok karstik depresyon da da sıcaklıklar muhtemelen yüksek seyretmektedir. Yükselti etkisi dışında sıcaklık dağılışını etkileyen diğer faktör de bakıdır. Örneğin Marmaris ilçesinde söz konusu sıcaklık değerlerinin yüksek seyretmesinde, ilçenin arkası yüksek dağlarla çevrili ve güneye açık bir körfezde yer alması etkili olmuştur.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %60, İkinci yazar %40.
Etik Komisyon Onayı: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 22/11/2019 tarih 15 sayılı toplantısında uygun bulunmuştur.
Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSU, H. H., ve HEPDENİZ, K. (2016). Burdur'da yıllık ve aylık ortalama maksimum hava sıcaklığı dağılışının Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla haritalanması ve analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 202-214.
- ALEXANDER, L. V. et al. (2006). Global observed changes in daily climate extremes of temperature and precipitation. *Journal of Geophysical Research*, (111), D05109. <http://dx.doi.org/10.1029/2005JD006290>
- ARDEL, A., Kunter, A. ve Dönmez, Y. (1969). *Klimatoloji tatbikatı*. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 1123, Taş Matbaası.
- ATALAY, İ. (2021). *Uygulamalı klimatoloji* (4. Baskı). META Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- AYDIN, S. vd. (2019). Erinç Yağış Etkinlik İndisi'ne göre belirlenen Türkiye iklim bölgelerinin rejim karakteristikleri. İçinde B. Gönençgil, T. A. Ertek, İ. Akova, E. Elbaşı (Eds.), *1. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5255. <http://dx.doi.org/10.26650/PB/PS12.2019.002.074>
- DEMİRCAN, M., ALAN, İ., ve ŞENSOY, S. (2011, 18-22 Nisan). Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanarak sıcaklık haritalarının çözünürlüğünün artırılması. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 13. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara.
- DURMUŞ, B., BULUT, İ., ve GÖNENÇGİL, B. (2021). Antalya Bölümünde sıcaklık ve yağış indislerinin değişim analizleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (78), 91-108. <http://dx.doi.org/10.17211/tcd.1009270>
- DÜN, S., ve GÖNENÇGİL, B. (2021). Ege Bölgesi kıyılarında sıcaklık indislerinin analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (77), 77-86. <http://dx.doi.org/10.17211/tcd.897028>
- EASTERLING, D. R. et al. (1997). Maximum and minimum temperature trends for the globe. *Science*, (277), 364-367. <http://dx.doi.org/10.1126/science.277.5324.364>
- EL KENAWY, A., LOPEZ-MORENO, J. I., and VICENTE-SERRANO, S. M. (2011). Recent trends in daily temperature extremes over northeastern Spain. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, (11), 2583-2603. <http://dx.doi.org/10.5194/nhess-11-2583-2011>
- ERİNÇ, S. (1984). *Klimatoloji ve metodları*. İstanbul Ün. yayınları no: 3278, Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü yayınları no: 2, Gür-Ay Matbaası, İstanbul.
- EROL, O. (2014). *Genel klimatoloji* (10. Baskı). Çantay Yayınları.
- FRICH, P. et al. (2002). Observed coherent changes in climatic extremes during the second half of the twentieth century. *Climate Research*, (19), 193-212. <http://dx.doi.org/10.3354/cr019193>
- HUNDECHA Y., and BARDOSSY A. (2005). Trends in daily precipitation and temperature extremes across Western Germany in the second half of the 20th century. *International Journal of Climatology*, (25), 1189-1202. <http://dx.doi.org/10.1002/joc.1182>
- İKİEL, C. (2004). *Muğla'nın coğrafi özellikleri*. Muğla Kitabı.

- İNTERNET: Bölük, E. (2016). Erinç iklim sınıflandırmasına göre Türkiye iklimi. Meteoroloji Genel Müdürlüğü. https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim_siniflandirmalari/erinc.pdf (Erişim tarihi: 10.7.2022)
- İNTERNET: Bölük, E., & Kömüşçü, A. Ü. (2018). Köppen-Trewartha iklim sınıflandırmasına göre Türkiye iklimi. Meteoroloji Genel Müdürlüğü. https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim_siniflandirmalari/K%C3%B6ppen-Trewatha.pdf (Erişim tarihi: 10.7.2022)
- İNTERNET: IPCC (2018). Global Warming of 1.5°C: An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (Eds.)]. In Press. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_High_Res.pdf (Erişim tarihi: 8.7.2022)
- İNTERNET: IPCC (2019). Climate Change and Land: An IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems [P.R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley, (Eds.)]. In press. <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2019/11/SRCLL-Full-Report-Compiled-191128.pdf> (Erişim tarihi: 8.7.2022)
- KRIVORUCHKO, K., GOTWAY, C. A., and ZHIGIMONT, A. (2003). Statistical tools for regional data analysis using GIS. *Proceedings of the Eleventh ACM International Symposium on Advances in Geographic Information Systems - GIS 2003* (pp.41-48). <http://dx.doi.org/10.1145/956676.956682>
- LLOYD, C. D. (2007). *Local models for spatial analysis* (Second edition). CRC Press, Taylor & Francis Group. <http://dx.doi.org/10.1201/EBK1439829196>
- MEDECC (2020) Climate and environmental change in the mediterranean basin: Current situation and risks for the future. *First Mediterranean Assessment Report* (Eds. Cramer, W., Guiot, J., Marini, K.), Union for the Mediterranean, Plan Bleu, UNEP/MAP, Marseille, France. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4768833>
- ŞAHİN, C., ve SİPAHİOĞLU, Ş. (2009). *Doğal afetler ve Türkiye*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- TUROĞLU, H. (2016). *Coğrafi Bilgi Sistemlerinin temel esasları* (Genişletilmiş 4. Baskı). Çantay Yayınları.
- TÜRKEŞ, M. (2017). *Genel klimatoloji: Atmosfer, hava ve iklimin temelleri*. Kriter Yayınları.
- WONG, David W. S., and LEE, J. (2005). *Statistical analysis of geographic information with ArcView GIS and ArcGIS*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- WOODHOUSE, C. A., and OVERPECK J. T. (1998). 2000 years of drought variability in the Central United States. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 79(12), 2693-2714. [http://dx.doi.org/10.1175/1520-0477\(1998\)079<2693:YODVIT>2.0.CO;2](http://dx.doi.org/10.1175/1520-0477(1998)079<2693:YODVIT>2.0.CO;2)

TÜRKİYE’DE TEHLİKELİ ATIK YÖNETİMİNİN MEVCUT DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Current Situation of Hazardous Waste Management in Türkiye

B. Hande GÜRSOY HAKSEVENLER¹

ÖZET

Günümüzde artan sanayileşme ile birlikte çevre ve insan sağlığına zarar verme riski taşıyan tehlikeli atık oluşumu önemli boyutlara ulaşmıştır. Tehlikeli atıklardan kaynaklanabilecek olası tehditlerin önüne geçmek için toplama, taşıma, geri dönüşüm/geri kazanım ve bertaraf adımlarını içeren etkin bir yönetime ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'deki endüstriyel tehlikeli atık üretiminin bir analizine dayanan bu çalışmada, Türkiye'nin mevcut tehlikeli atık yönetimine genel bir bakış sunulması ve eleştirel olarak değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda tehlikeli atığa ilişkin i) yasal düzenlemelerin yeterliliği, ii) oluşan tehlikeli atığın miktarı ve iii) geri dönüşüm/geri kazanım ve bertaraf tesislerinin kapasite yeterlilikleri araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlardan; Türkiye’de yasal düzenlemeler anlamında 1994 yılında Basel Sözleşmesi ile atılan adımlar, 2000’li yıllarda Avrupa Birliği müktesebatına uyum çalışmaları ile ivmelenmiştir. Bugün gelinen noktada yasal düzenlemelerin yeterli olduğu görülmektedir. Ancak uygulamada gelinen nokta incelendiğinde, önemli iyileştirmelere ihtiyaç olduğu görülmektedir. Etkin bir tehlikeli atık yönetiminin başlangıç noktası olan tehlikeli atık üretim verilerinin sağlıklı olmadığı gözlenmektedir. Oluşan tehlikeli atığın bertarafında ve geri dönüşüm/geri kazanımındaki tesisler incelendiğinde, bu tesislere ilişkin veriye de sağlıklı olarak erişilemediği tespit edilmiştir. Ulaşılabilen tesis kapasiteleri ile beyan edilen tehlikeli atık miktarı kıyaslandığında, mevcut kapasitenin yetebilir olduğu düşünülürken, gerçekte olması beklenen tehlikeli atık miktarları dikkate alındığında bu tesislerin yetmeyeceği belirlenmektedir. Elde edilen sonuçların Türkiye’de tehlikeli atık yönetimi için karar vericilere ve uygulayıcılara yol gösterici olması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bertaraf ve geri dönüşüm/geri kazanım, oluşan tehlikeli atık miktarı, tehlikeli atık yönetimi, yasal düzenleme, Türkiye

ABSTRACT

Today, with the increasing industrialization, the formation of hazardous waste, which carries the risk of harming the environment and human health, has increased considerably. To prevent possible threats, an effective management including collection, transportation, recycling/recovery and disposal steps is necessary. This study aims to provide an overview and critical evaluation of Turkey's current hazardous waste management based on the analysis of industrial hazardous waste generation. In this context, i) the adequacy of legal regulations, ii) the amount of hazardous waste generated, and iii) the capacity adequacy of disposal facilities were investigated. From the results; The steps taken with the Basel Convention in 1994 in terms of legal regulations in Turkey accelerated with the EU acquis harmonization in the 2000s. It is seen that the legal regulations are sufficient but significant improvement is needed for practice. It is observed that both the data on the amount of hazardous waste production and the data on the capacity of disposal facilities are not reliable. When the reachable facility capacities and the declared hazardous waste amount are compared, the current capacity seems sufficient however, considering the expected amount of hazardous waste, these facilities would not be sufficient. It is hoped that the results obtained will guide decision makers and practitioners for hazardous waste management in Turkey

Keywords: Amount of hazardous waste generated, disposal and recycling/recovery facilities, hazardous waste management, legal regulation, Türkiye

1. ORCID: 0000-0003-3711-5058

1. Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, mail: hande.gursoy@marmara.edu.tr

GÜRSOY HAKSEVENLER, B. H. (2023). “Türkiye’de Tehlikeli Atık Yönetiminin Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi” *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, s.28, s.52-70.

Makale Geliş Tarihi: 11 Ekim 2022 Kabul Tarihi: 17 Kasım 2022

EXTENDED ABSTRACT

The developments in the field of industrialization and urbanization after the 19th century caused the rapid depletion of natural resources and the rapid increase in wastes resulting from consumption. The generated wastes can be classified as domestic wastes (non-hazardous), special wastes (hazardous/non-hazardous medium category wastes), medical wastes, radioactive wastes and hazardous wastes. Among these, hazardous wastes have a detrimental effect on human health or the environment, such as explosive, flammable, oxidizing, toxic and ecotoxic wastes. Hazardous wastes are mostly produced by industrial activities. However, although it is produced in relatively small amounts compared to other wastes, it poses serious threats if not managed properly. To prevent possible threats, an effective management including collection, transportation, recycling/recovery and disposal steps is necessary.

In our country, since the 2000s, there has been a significant increase in the amount of hazardous wastes with the rapid growth in the industry. Until recently, one of the main problems in hazardous waste management in Turkey is the illegal discharge of hazardous waste into receiving environments; The other one was the mixing of hazardous waste with municipal waste and its storage together. Currently, in the management of hazardous wastes in Turkey, storage in 1st Class Regular Landfills, disposal by direct incineration, use as additional fuel in cement plants or other recycling/recovery is used. However, although significant progress has been made in the controlled disposal of hazardous waste today, it is seen that there are still problems at certain points. In this dynamic process in hazardous waste management, it seems important to determine which points are missing, which points need improvement, and what kind of progress should be made. With this study, it is aimed to evaluate the current hazardous waste management practices in Turkey and to try to find solutions to these problems by identifying the main problems that need to be addressed.

In this context, in the first stage of the study, the national legislation on hazardous waste management was compared, taking into account the need to align with the acquis in the EU membership process. Then, it is aimed to examine the amount of hazardous waste generated in Turkey and the adequacy of facility capacities. In this context, as the primary data source, the strategy documents and action plans published by the central government responsible for hazardous waste management (Ministry of Environment, Ministry of Environment and Forestry, Ministry of Environment and Urbanization and Ministry of Environment, Urbanization and Climate) and submitted to the Basel Convention Secretariat. national reports were scanned. In addition, as the primary data source, the amount of hazardous waste declared to the Ministry by the hazardous waste producers was examined and related analyzes were made. As a secondary data source, industrial-origin hazardous waste values published by the Turkish Statistical Institute over the years were followed. Then, the obtained data were evaluated by taking into consideration the studies in the literature.

In the light of the results obtained, the legal legislation on hazardous waste management in Turkey seems sufficient. However, there is no reliable data on the amount of hazardous waste, which is the first stage of hazardous waste management. The expected value regarding the formation of hazardous waste in our country is much higher than the values declared by the manufacturer. This situation gives the idea that this waste, whose disposal cannot be determined, was disposed of inappropriately.

In addition to the inability to reach reliable data on the amount of hazardous waste in our country, it is not clear how much waste is incinerated, stored and recovered. In the light of the estimations, the current capacity of hazardous waste disposal and recovery facilities seems to meet the declared amount of hazardous waste. However, considering the expected amount of hazardous waste, it is necessary to increase the number and capacity of final disposal facilities. However, the number, capacity, variety and location of the facilities where a facility of which type and capacity will be established should be carefully examined. An integrated audit approach is required that will include all stages of waste management, from the production of hazardous waste to its transportation, disposal and recovery/recycling. In addition to institutional strengthening, the platform, where current data on effective implementation of regulations, regular inspection, hazardous waste generation, recovery/recycling and disposal can be monitored, should be up-to-date and accessible. It is hoped that the results obtained will guide decision makers and practitioners for hazardous waste management in Turkey.

GİRİŞ

19. yüzyıldan sonra sanayileşme ve kentleşme alanında yaşanan gelişmeler, doğal kaynakların hızla tükenmesine ve tüketim sonucu oluşan atıkların hızla artmasına sebep olmuştur. Oluşan atıklar, evsel atıklar (tehlikesiz), özel atıklar (tehlikeli/tehlikesiz orta kategori atıklar), tıbbi atıklar, radyoaktif atıklar ve tehlikeli atıklar olarak sınıflandırılabilir. Bunlar içinde tehlikeli atıklar, insan sağlığı veya çevre üzerinde zararlı bir etkiye sahip olan, patlayıcı, parlayıcı, oksitleyici, toksik ve ekotoksik gibi özelliklere sahip olan atıklardır (EPA, 2022). Ayrıca tıbbi atıklar, atık yağlar, piller, aküler, PCB, PCT'li atıklar gibi atıklar da bu grupta değerlendirilmektedir. Tehlikeli atıklar çoğunlukla endüstriyel faaliyetler tarafından üretilmekte ancak diğer atıklarla kıyaslandığında nispeten az miktarda üretiliyor olsa da doğru yönetilmediklerinde ciddi tehditler oluşturmaktadır (Misra ve Pandey, 2005:417).

22 Mart 1989 tarihinde İsviçre Basel'de imzaya açılan Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi günümüz itibarıyla 53 ülke tarafından imzalanmıştır (Basel Sözleşmesi Sekreteryası, 2022). Sözleşme ile artan tehlikeli atık miktarını ve bu atıkların sınır ötesi taşınımını asgari düzeye indirmek hedeflenmiştir (Basel Sözleşmesi Sekreteryası, 1989). Basel Sözleşmesine taraf ülkelerin her yıl sundukları raporlar dikkate alındığında sadece 15 ülkenin her yıl için veri bildirdiği kaydedilmiştir. Ancak tarafların sadece %50'sinin yükümlülüklerini yerine getirdiği ve raporlarını iletmediği, bu raporların da sadece %25-30'unun tehlikeli atıkların ve diğer atıkların oluşumuna ilişkin nicel bilgi içerdiği gözlenmiştir (Basel Sözleşmesi Sekreteryası, 2018:2). Basel Sözleşmesi Sekreteryası tarafından 2018'de yayımlanan raporda ülkelerin 2007-2015 arası tehlikeli atık yönetimi incelenmiştir. Raporda tehlikeli atık üretimi 2007 yılında 256-259 milyon ton iken 2015 yılında 390-394 milyon tona yükseldiği ifade edilmiştir. En önemli artışlar alt orta gelirli ve yüksek orta gelirli ülkelerde görülmüştür. 2015 yılında en yüksek tehlikeli atık üretimi olan ülkeler arasında Çin (39,8 milyon ton/yıl), Belarus (34,7 milyon ton/yıl), Amerika Birleşik Devletleri (33,6 milyon ton/yıl) ve Almanya (17,0 milyon ton/yıl) olduğu tespit edilmiştir. Rapora göre 2015 yılında taraf ülkelerde oluşan tehlikeli atığın %75'i geri dönüştürülmüş ve geri kazanılmış, yaklaşık %20'si yakmaya gönderilmiştir, %10'u ise düzenli depolama ile bertaraf edilmiştir. Atığın miktarı ve yönetimine ilişkin bu değerler, Basel Sözleşmesi Sekreteryasına çok sınırlı sayıda rapor sunan ülkelerin verileri ile Birleşik Milletler İstatistik Bölümü, Eurostat ve OECD verileri dikkate alınarak belirlenmiştir (Basel Sözleşmesi Sekreteryası 2018:44).

Ülkemizde 2000'li yıllardan itibaren sanayideki hızlı büyüme ile üretim kaynaklı oluşan tehlikeli atık miktarında önemli artışlar olmuştur. Yakın zamana kadar Türkiye'de tehlikeli atık yönetimi konusunda ortaya çıkan başlıca sorunlardan biri tehlikeli atıkların yasadışı olarak alıcı ortamlara boşaltılması (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008:78); diğeri tehlikeli atığın belediye atıkları ile karıştırılması ve birlikte depolanması olarak kayda geçmiştir (Sayıştay Başkanlığı, 2007:30; Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008:79). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2004 verilerinde üretilen tehlikeli atığın yaklaşık %58'inin belediye atıkları ile birlikte düzenli depolama sahalarına gönderildiği veya çevre ve insan sağlığını tehdit edecek şekilde doğrudan doğaya bırakıldığı belirtilmiştir (TÜİK, 2004). 2000'li yıllardan itibaren oluşan tehlikeli atık miktarlarındaki artış hem bu atıkların yönetimindeki metodların çeşitlenmesi hem de bu atıkları işleyen tesis sayılarının ve kapasitelerinin artması ile sonuçlanmıştır. Mevcut durumda tehlikeli atık yönetimi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde takip edilen 19 ayrı mevzuat ile sağlanmaktadır. Bu 19 yönetmeliğin ana yönetiminde Atık Yönetimi Yönetmeliği (02.04.2015 tarihli ve 29314 sayılı) diğer yönetmeliklerdeki atıkların oluşumundan sonraki yönetimin ana hatlarının belirlendiği çerçeve yönetmelik olarak uygulamada yer almaktadır. Görüldüğü üzere günümüzde tehlikeli atıkların kontrollü bertarafı konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir ancak zaman zaman illegal yollarla bertaraf edildiği tespit edilen tehlikeli atıkların varlığı, tehlikeli atık miktarındaki belirsizlikler, üretilen tehlikeli atığın bertarafı için tesislerin yeterli kapasitede olup olmadıkları gibi bazı noktalarda hala sorunların olduğu görülmektedir.

Atık yönetimine ilişkin literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların gerek dünyada (Sondh vd., 2022; Khan vd., 2022) gerek Türkiye'de (Yılmaz ve Abdulvahitoğlu, 2019; Hoşoğlu, 2022; Kanbir ve Sandıkçioğlu, 2022) ağırlıklı olarak evsel atığın yönetimine ilişkin olduğu görülmektedir. Tehlikeli atık yönetimine ilişkin çalışmalarda ise daha çok Çin (Kanwal vd., 2022), Hindistan (Devi vd., 2018), Afrika (Akpan ve Olukanni, 2020) gibi tehlikeli atık yönetiminde ilerleme kaydetmeye ihtiyaç duyan ülkelerin konu alındığı görülmektedir. Ülkemizde ise tehlikeli atık yönetimi üzerine sınırlı sayıda çalışma olduğu gözlenmektedir. Bu çalışmaların konularına göre dağılımı incelendiğinde, oluşan tehlikeli atık miktarının belirlenmesine ilişkin envanter çalışmaları (Karahana vd., 2011, Yılmaz vd., 2017), bertaraf ve geri dönüşüm/geri kazanım tesislerinin yeterliliği (Yılmaz, 2011; Ateş, 2017, Polat

vd., 2021), yasal mevzuatın yeterliliği (Taşer ve Erdoğan, 2010) ve tehlikeli atık yönetim sisteminin değerlendirilmesi (Salihoğlu, 2010; Akkoyunlu vd., 2017) üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Ancak tehlikeli atık yönetimindeki bu dinamik süreçte bugün hangi noktaların eksik kaldığını, hangi noktaların iyileştirilmesi gerektiğini belirlemek ve nasıl bir ilerlemenin kaydedilmesi gerektiğini ortaya koymak önemli görünmektedir. Bu çalışma ile Türkiye'deki mevcut tehlikeli atık yönetimi uygulamalarını değerlendirmek ve ele alınması gereken başlıca sorunları tespit ederek, bu sorunlara çözüm getirmeye çalışmak hedeflenmiştir.

1. Türkiye'de Tehlikeli Atık Yönetimi

Günümüzde Türkiye'de tehlikeli atık yönetiminden Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın Döngüsel Ekonomi ve Atık Yönetimi Dairesi Başkanlığı sorumludur. Tehlikeli atığın yönetiminde çerçeve düzenlemeyi oluşturan Çevre Kanunu (09.08.1983 tarihli, 2873 sayılı; Çevre ve Orman Bakanlığı, 1983) başta olmak üzere atık yönetimine ilişkin tüm düzenlemelerde atıkların önlenmesi veya en aza indirilmesi öncelikli ilke olarak kabul edilmektedir. Ancak bugüne kadar Türkiye'deki tehlikeli atık yönetimi, ihtiyatlılık ilkesinden ziyade uygulamaya yönelik düzenlemelerde üretilen tehlikeli atığın doğru ve yasal olarak elden çıkarılmasını vurgulamıştır. Ülkemizde tehlikeli atık yönetiminin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla 2008-2012 (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008) ile 2016-2023 (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017) ulusal atık eylem planları hazırlanmıştır. Ayrıca Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2014-2017 dönemi için Ulusal Geri Dönüşüm Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanmıştır (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2014).

Atık Yönetimi Yönetmeliği'nde (02.04.2015 tarihli, 29314 sayılı) "atık" için "gerçek veya tüzel kişiler tarafından üretilen veya fiilen sahip olunan, çevreye atılan, bırakılan veya atılması zorunlu olan herhangi bir madde ya da materyal" tanımı yapılmakta, tehlikeli atık ise "Yönetmeliğin Ek-3/A'sında yer alan tehlikeli özelliklerden birini ya da birden fazlasını taşıyan, ek-4'te altı haneli atık kodunun yanında yıldız (*) işareti bulunan atıklar" olarak ifade edilmektedir. Yönetmeliğin Ek-3A'sında atığın tehlikeli kabul edilmesini gerektiren özellikler H1-patlayıcı, H2-oksitleyici, H3-alevlenen, H4-tahriş edici, H5-sağlığa zararlı, H6-toksik, H7-kanserojen, H8-aşındırıcı, H9-enfeksiyon yapıcı, H10-üreme sistemine toksik, H11-mutajenik, H12-zehirli, H13-hassaslaştırıcı, H14-ekotoksik ve H15-beratarafı sonrasında sıralanan özelliklerden herhangi birini taşıyan, olarak sıralanmaktadır.

Bir tehlikeli atık üreticisi, atığın tehlikeli olup olmadığını ve atığın bertarafı, geri dönüşümü//geri kazanımı aşamalarında izleyeceği yolu belirlemek için ilk aşamada Atık Yönetimi Yönetmeliği'nin Ek-4 listesini takip etmektedir. Yönetmeliğin Ek-4 listesi yirmi bölümden (Bölüm 1-12, 17-19" Kaynağına göre atıklar, - "Bölüm 6-7" İşleme dayalı olan atıklar, - "Bölüm 13-15" Malzemeye dayalı atıklar, - "Bölüm 20" Evsel nitelikli olan atıklar, - "Bölüm 16" EK-4 listesinde başka türlü tanımlanmamış atıklar) oluşmaktadır. Ayrıca altı haneli atık kodlarıyla belirtilen 839 adet atık kodu yer almaktadır. Yönetmeliğin Ek-1'inde yer alan atık kodu belirleme hiyerarşisi kullanılarak, atığın Ek-4 listesinde karşılığı bulunmaktadır. Ek-4 listesinde yer alan atıklar, tehlikeli ve tehlikesiz olmak üzere iki ayrı gruptadır. Atık kodunun yanında "*" işareti yer alanlar tehlikeli atık sınıfındadır. Tehlikeli atıklarsa kendi içinde "kesin tehlikeli" (listenin "açıklama" sütununda "A" harfi bulunanlar) ve "muhtemel tehlikeli" (listenin "açıklama" sütununda "M" harfi bulunanlar) olarak iki gruba ayrılmaktadır. Muhtemel tehlikeli atıkların tehlikeli olup olmadığını belirlemek için Yönetmeliğin Ek-3B'sinde yer alan parametreler ve eşik konsantrasyonları incelenmelidir. Söz konusu atığın analizleri sonucu Ek-3B'de yer alan parametrelerden en az birisi için verilen eşik değeri aşıyorsa atık tehlikeli atık sınıfında kabul edilmektedir.

Tehlikeli atık yönetimi hiyerarşisinde ilk aşama atığın oluşumunun önlenmesi, bu mümkün olamıyorsa atığın kaynağında azaltılmasıdır. Bu amaçla atığın kaynağında ayrı toplanması gerekmektedir ve eğer mümkünse tekrar kullanılması, olamıyorsa atığın geri dönüşüm ve geri kazanım imkanları araştırılmalıdır. Uygulama aşamasında, ayrıştırılan tehlikeli atıklar, üretildikleri tesiste geçici atık depolarında depolanmaktadır. Ayrıştırılmış ve geçici olarak depolanmış bu atıklar Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'ndan lisans almış tehlikeli atık taşıma araçları ile yine Bakanlıktan geri dönüşüm/geri kazanım veya bertaraf lisansı almış firmalara gönderilmektedir. Tesislere getirilen tehlikeli atıklar, atık kodlarına göre ön işlem (atığın hacminin, tehlikelilik özelliğinin azaltılması veya geri kazanım potansiyelinin artırılması amacıyla), geri dönüşüm/geri kazanım (hammadde olarak tekrar üretim sürecine kazandırılması amacıyla) veya bertarafa (yaygın olarak yakma ve 1. Sınıf düzenli depolama) tabi tutulmaktadır.

Türkiye’de oluşan tehlikeli atığın sağlıklı şekilde beyan edilmesi ve yasal düzenlemeye uygun şekilde bertarafının sağlanması amacıyla 2008 yılından itibaren Tehlikeli Atık Beyan Sistemi (TABS) kurulmuş, 2010 yılından itibaren daha aktif kullanıma geçilmiştir. Ayrıca söz konusu beyan sistemine ek olarak Mobil Tehlikeli Atık Taşıma (MoTAT) sistemi 2016 yılından itibaren kullanılmaktadır. Bu kurulmuş olan sistemler ile tehlikeli atık üreticilerinin eksik ve/veya hatalı beyanlarının tespit edilmesi, atığın uygun olmayan şekillerde bertarafının ve geri kazanımının önlenmesi ve raporlamaların sağlıklı yapılabilmesi hedeflenmiştir.

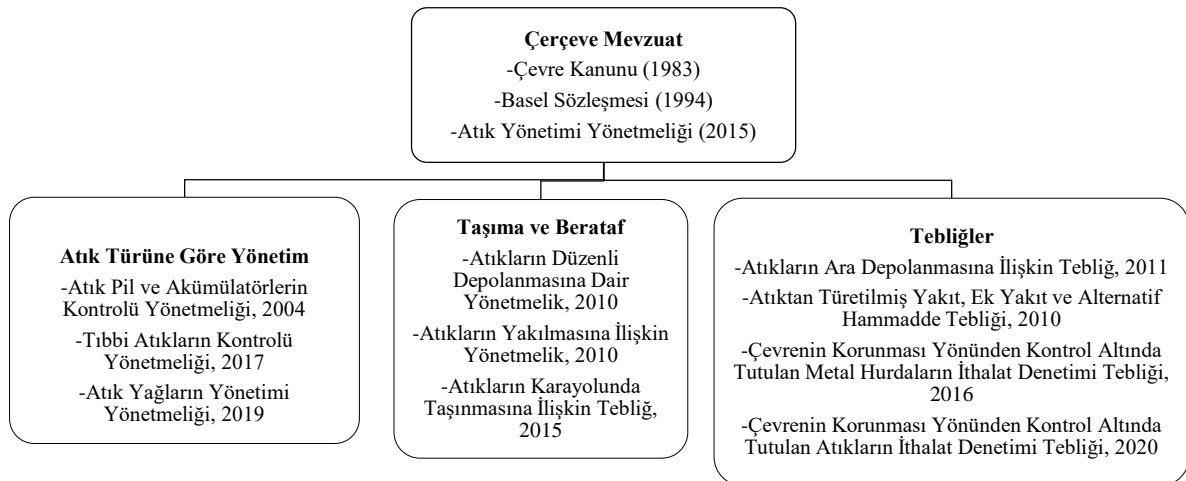
2. Türkiye’de Tehlikeli Atık Yönetiminde Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de tehlikeli atık yönetimindeki gelişmelerin 1994 yılında ülkemizde yürürlüğe giren Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesinden (15.05.1994 tarihli, 21935 sayılı) sonra başladığı ve AB adaylık sürecinde ilerlediği görülmektedir. Basel Sözleşmesi ile esas alınan konu tehlikeli atıkların gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelere taşınmasının önüne geçilmesi ve mümkün olan en az seviyede taşınmasına izin verilmesi olmuştur. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için tehlikeli atığın olduğu kaynağa üretiminin engellenmesi veya azaltılması, eğer mümkün olamıyorsa geri dönüşümü/geri kazanımı ve bertarafı öngörülmüştür.

Türkiye’de Basel Sözleşmesine (15.05.1994 tarihli, 21935 sayılı) kadar tehlikeli atıkların yönetimine ilişkin çalışmalarda Çevre Kanunu (11.08.1983 tarihli ve 18132 sayılı) ve Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03.1991 tarihli ve 20814 sayılı) esas alınmış ancak ihtiyaç karşılanamamıştır (Taşer ve Erdoğan, 2010:77). 2005 yılında yürürlüğe giren Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03.2005 tarihli ve 25755 sayılı) ile Basel Sözleşmesi esasları ulusal mevzuata aktarılmış ancak uygulamada önemli adımlar atılamamıştır (Taşer ve Erdoğan, 2010:81). 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’nin AB’ye üyelik süreci kapsamında ulusal mevzuatın AB müktesebatına uyum sağlama gerekliliğinin sonucu olarak ulusal mevzuat önemli ölçüde geliştirilmiştir. Türkiye’de tehlikeli atıkların yönetimi 2015 yılından itibaren Atık Yönetimi Yönetmeliği (02.04.2015 tarihli, 29314 sayılı) bünyesinde gerçekleştirilmektedir.

Tehlikeli atıkların yönetiminde uygulanan ulusal mevzuatı, tehlikeli atık üreticileri ile taşıma ve bertarafı yapan yetkili birimler olmak üzere tarafların sorumluluklarına göre ele almak mümkündür. Ayrıca bunların üzerinde genel yönetim düzenlemeleri, çerçeve mevzuat olarak tanımlanabilecek olan uluslararası düzeyde Basel Sözleşmesi ve ulusal düzeyde Çevre Kanunu ve Atık Yönetimi Yönetmeliğidir (Şekil 1).

Şekil 1. Türkiye’de Tehlikeli Atıkların Yönetiminde Uygulanan Yasal Düzenlemeler

Türkiye’deki atık yönetiminde “kirleten öder ilkesi” esas alınarak atık bertarafında oluşan maliyetler üretici tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca sorumlular yükümlülüklerini yerine getirmediğinde ve/veya aykırı davranışlarda bulunulduğunda kirleten öder prensibine göre ceza belirlenmektedir. Çevre Kanunu’nda tehlikeli atık üreticileriyle, tehlikeli atığın ithalatıyla ve tehlikeli kimyasallarla ilgili çeşitli hükümler ve ihlaller için cezalar yer almaktadır. 2022 yılı ceza bedellerine örnek olmak üzere, tehlikeli atığı önlem almadan depolayan veya standartlara uymayanlara

yaklaşık 3.100 Euro'dan 310.000 Euro'ya kadar (kurum, kuruluş ve tesisler için üç kat olmak üzere) para cezası verilmektedir. Bildirimde bulunmaksızın tehlikeli atığı ithal veya ihraç edenlere yaklaşık 615.000 Euro para cezası verilmesi öngörülmektedir. Para cezasını verme yetkisi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına ait olup, Bakanlık bu yetkisini il müdürlüklerine devredebilmektedir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 1983).

Ülkemizde tehlikeli atıkların yönetimi ile AB'deki ilgili düzenlemeler karşılaştırıldığında, Çerçeve olarak AB'deki düzenlemelerin takip edildiği görülmektedir. Tehlikeli atık yönetimine ilişkin ulusal mevzuat ve AB'deki düzenlemeler Tablo 1'de karşılaştırılmaktadır. Görüldüğü üzere tehlikeli atık yönetimine ilişkin ulusal mevzuatımız hem kendi içinde hem de AB'deki düzenlemeleri takip edecek şekilde ilerlemeler kaydetmiş ve kaydetmektedir. Ancak ulusal mevzuata paralel olacak şekilde mevzuatın uygulanmasında hangi aşamada bulunduğu incelenmesi önem taşımaktadır.

Tablo 1. Tehlikeli atık yönetimine ilişkin ulusal düzenlemelerin ve AB mevzuatlarının karşılaştırılması

Ulusal Mevzuat	AB Mevzuatı
Atık Yönetimi Genel Esasları Hakkında Yönetmelik (05.07.2008 tarihli, 26927 sayılı)	Atıklarla ilgili 2006/12/EC Direktifi
Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03.2005 tarihli ve 25755 sayılı; 2016'da yürürlükten kaldırıldı)	Tehlikeli atıklara ilişkin Direktif 91/689/EEC
Atık Yağların Yönetimi Yönetmeliği (21.12.2019 tarihli, 30985 sayılı)	Atık yağların bertarafına ilişkin 75/439/EEC sayılı Direktif
Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği (06.06.2015 tarihli, 29378 sayılı) – Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği (31.08.2004 tarih ve 25569 sayılı)	Piller ve akümülatörler ile atık piller ve akümülatörler hakkında 2006/66/EC sayılı Direktif
Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği (27.12.2017 tarihli, 30283 sayılı)	Ambalaj ve ambalaj atıkları hakkında 94/62/EC sayılı Direktif
Ömrünü Tamamlamış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği (25.11.2006 tarihli, 26357 sayılı) – Elektrikli ve Elektronik Eşyalarda Bazı Tehlikeli Maddelerin Kullanımının Sınırlanması Hakkında Yönetmelik (30.05.2008 tarihli, 26891 sayılı)	Elektrikli ve elektronik cihazlarda belirli tehlikeli maddelerin kullanımının kısıtlanmasına ilişkin 2002/95/EC sayılı Direktif
Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (25.01.2017 tarihli, 29959 sayılı) – Poliklorlu Bifenillerin ve Poliklorlu Terfenillerin Kontrolü Yönetmeliği (27.12.2007 tarihli, 26739 sayılı)	Poliklorlu bifenillerin ve poliklorlu terfenillerin (PCB/PCT) bertarafına ilişkin 96/59/EC sayılı Direktif
Ömrünü Tamamlamış Araçların Kontrolü Yönetmeliği (30.12.2009 tarihli, 27448 sayılı)	Ömrünü Tamamlamış Araçlara İlişkin 2000/53/EC Direktifi
Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik (26.03.2010 tarihli, 27533 sayılı)	Atıkların depolanmasına ilişkin 1999/31/EC sayılı Direktif

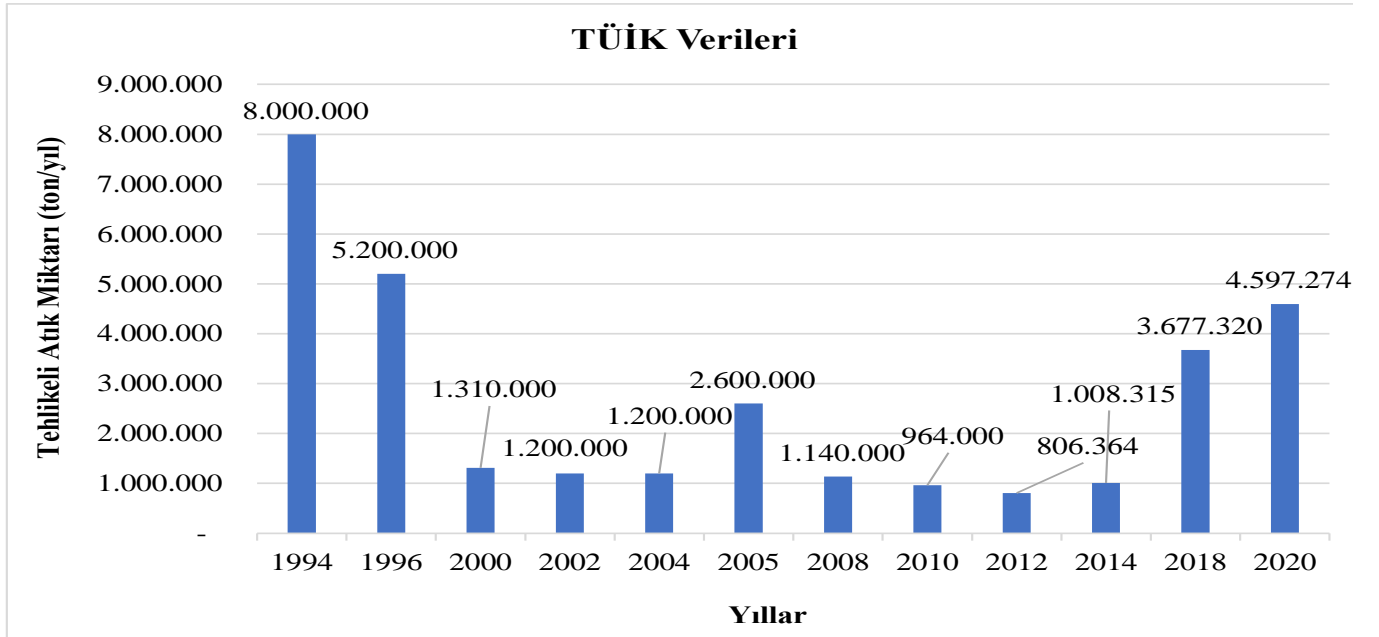
Ulusal Mevzuat	AB Mevzuatı
Atıkların Yakılmasına İlişkin Yönetmelik (06.10.2010 tarihli, 27721 sayılı)	Atıkların yakılmasına ilişkin 2000/76/EC sayılı Direktif

3. Türkiye’de Tehlikeli Atık Oluşumu

Coğrafi ve sektörel dağılımları ile birlikte tehlikeli atık miktarları, gelecekteki değişim tahminlerini belirlemek, planlama ve karar verme süreçleri için ilk adımı oluşturmaktadır. Türkiye’de tehlikeli atık üretimindeki veri kaynakları doğrudan ve dolaylı veri kaynakları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan veri kaynakları TÜİK tarafından tutulan istatistikler ile üreticiler tarafından Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı’na sunulan bildirimlerdir.

TÜİK tarafından oluşturulan istatistiklerde, çalışan sayısı belli bir değerin üzerinde olan üreticiler ile yapılan görüşmelerden veriler elde edilmekte, ardından Türkiye geneli için bir değere ulaşılmaktadır. TÜİK tarafından iki yılda bir yayımlanan bültenlerde, daha çok büyük sanayi sektörleri dikkate alınmakta ve bu veriler coğrafi bölge dağılımını kapsamamaktadır. TÜİK’te 1994 yılından itibaren kayda giren ancak düzenli olarak yayımlanmamış olan tehlikeli atık miktarları Şekil 2’de sunulmaktadır. TÜİK verilerine göre 1994 ve 1996 yıllarında sırasıyla 8.000.000 ve 5.200.000 ton olarak oluştuğu tespit edilen tehlikeli atık miktarı, önemli bir düşüş göstererek 2018’e kadar 800.000-1.300.000 ton arasında raporlanmıştır. Son yayımlanan 2018 ve 2020 yıllarında ise sırasıyla 3.677.320 ve 4.600.000 ton değerine yükselmiştir. Görüldüğü üzere TÜİK verilerinde yıllara bağlı tehlikeli atık miktarı önemli ölçüde değişiklik göstermiştir.

Şekil 2. TÜİK verilerine göre ülkemizde oluşan tehlikeli atık miktarı (ton/yıl)

Kaynak: TÜİK, 1994-2021

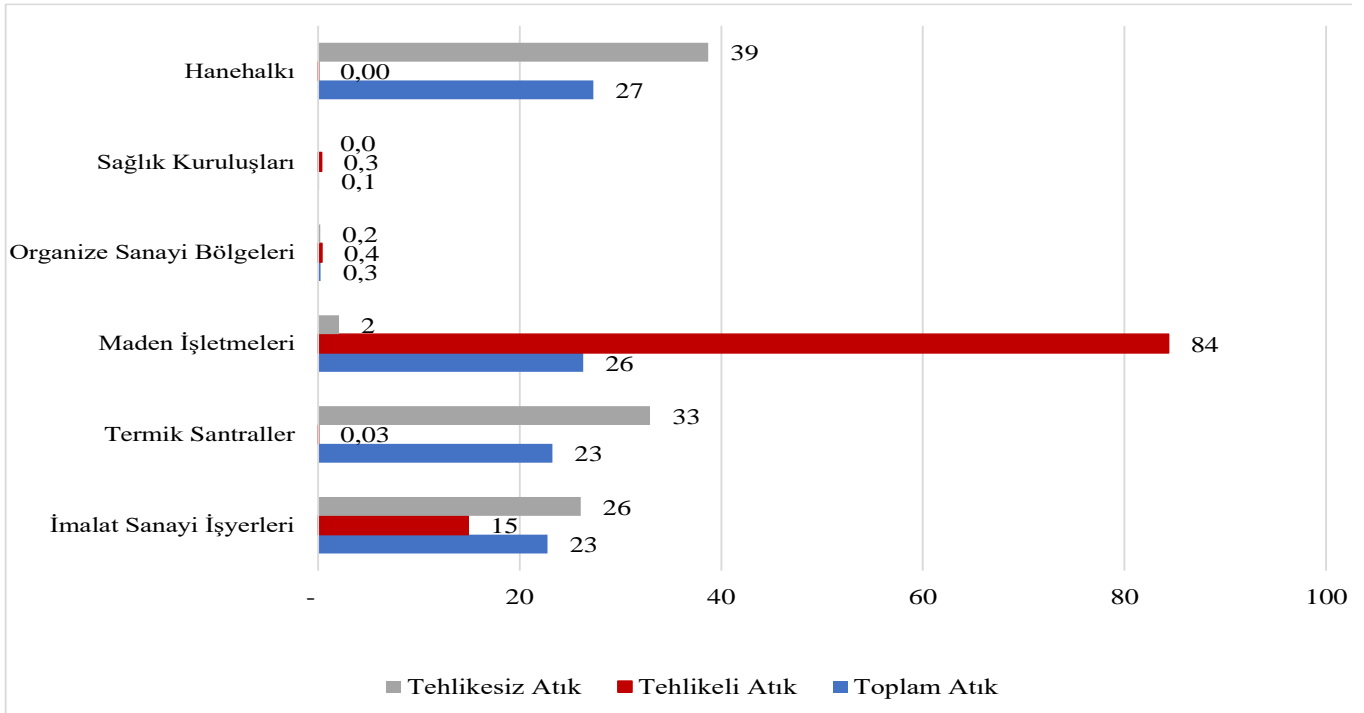
Tablo 2. Türkiye’de 2020 yılında oluşan atık miktarı ve tehlikeli ve tehlikesiz olma durumlarına göre ayrımı

ton/yıl	Toplam Atık	Tehlikeli Atık	Tehlikesiz Atık
İmalat Sanayi İşyerleri	23.867.866	4.597.274	19.270.593
Termik Santraller	24.375.356	10.012	24.365.343
Maden İşletmeleri	27.581.875	26.044.730	1.537.144
Organize Sanayi Bölgeleri	279.067	116.720	162.347
Sağlık Kuruluşları	109.683	106.570	3.113
Hanehalkı	28.635.018	1.352	28.633.665
Toplam	104.848.865	30.876.658	73.972.205

Kaynak: TÜİK, 2021

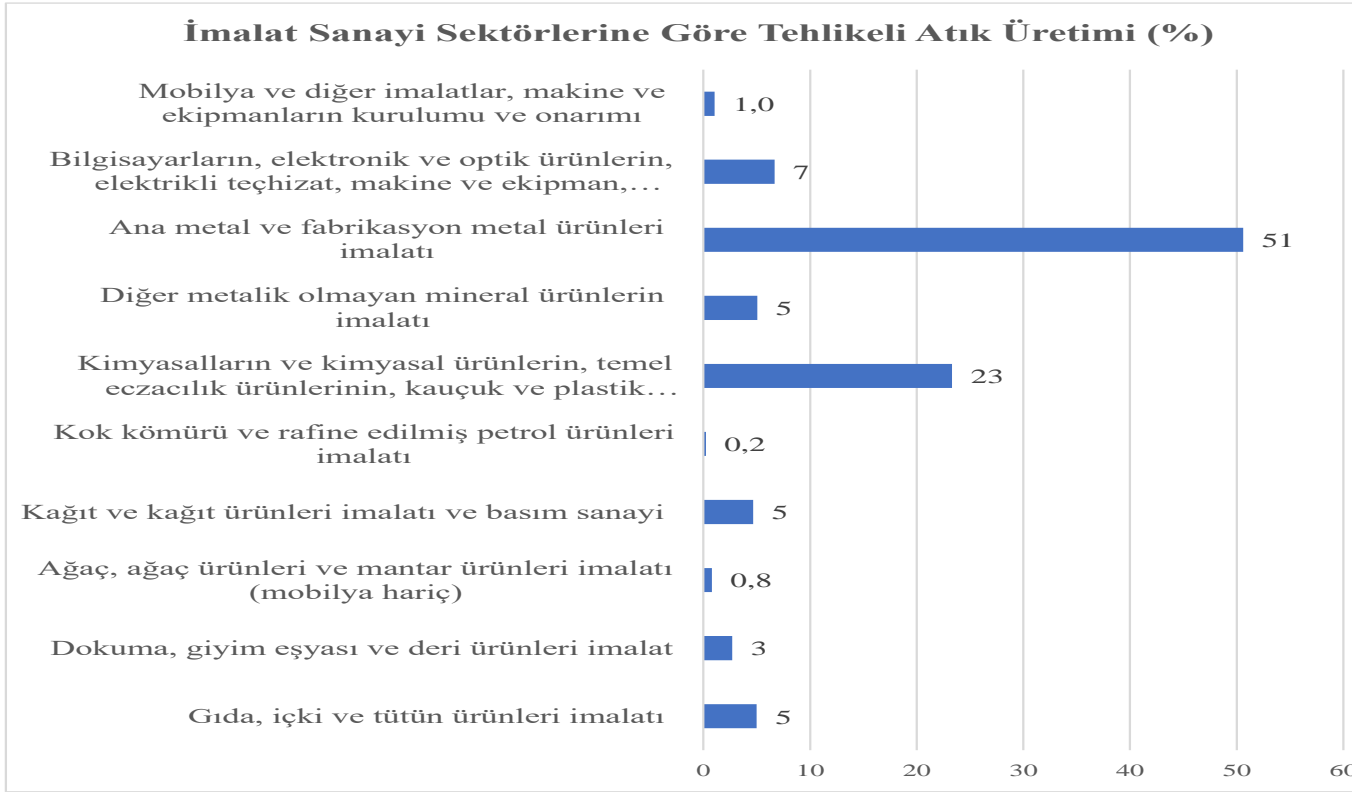
TÜİK tarafından 2021 yılında yayımlanan Atık Bültenine göre ülkemizde 2020 yılında üretilen toplam atık miktarı yaklaşık 104 milyon ton olup, bu atığın %30'u tehlikeli atık olarak tanımlanmıştır (Tablo 2). Oluşan tehlikeli atığın %84'ü maden işletmelerinden, %15'i ise imalat sanayi işyerlerinden kaynaklanmıştır (Şekil 3). İmalat sanayi tarafından üretilen yaklaşık 4,6 milyon/ton tehlikeli atığın sektörleri incelendiğinde bu atığın %51'nin metal, %23'ünün kimya sektöründen kaynaklandığı görülmektedir (Şekil 4) (TÜİK, 2021).

Şekil 3. Türkiye’de 2020 yılında oluşan atık miktarı ve tehlikeli ve tehlikesiz olma durumlarına göre dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK, 2021

Şekil 4. İmalat Sanayi Sektörlerine Göre Tehlikeli Atık Üretimi Dağılımı (%)

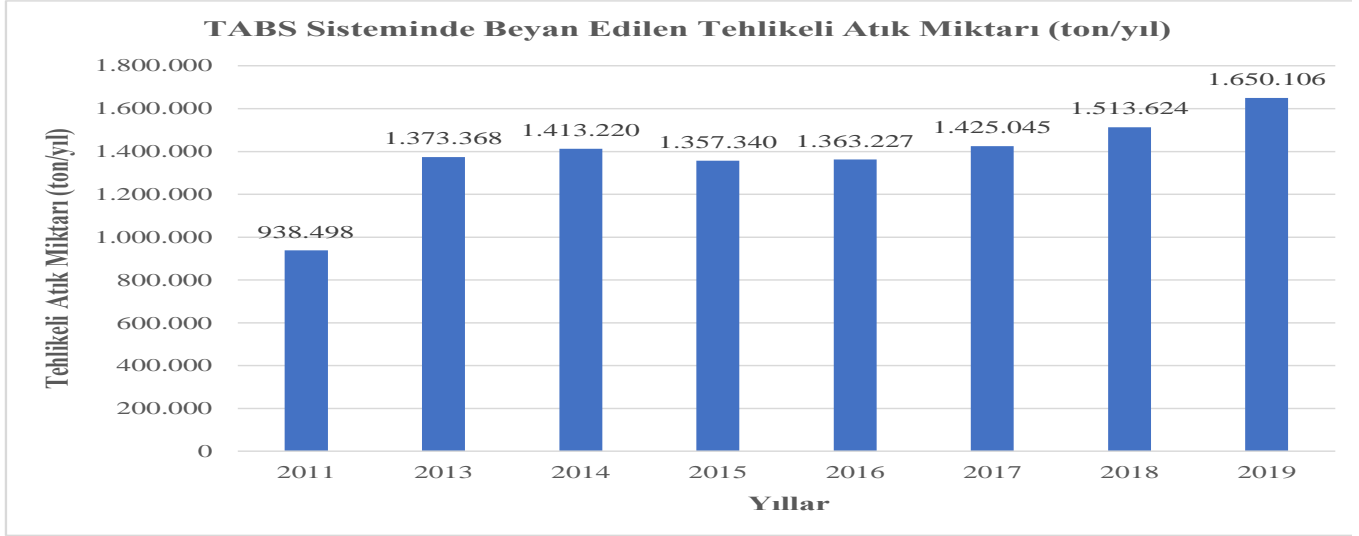

Kaynak: TÜİK, 2021

Tehlikeli atık miktarı tayininde doğrudan veri kaynağı olan ve Bakanlığa beyan edilen atık üreticilerinin bildirimleri incelendiğinde, üreticilerin 1995 yılında Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nin yayımlandığı tarihten itibaren bildirim yükümlülüğü olduğu görülmektedir. Ancak başlangıçta kâğıt olarak talep edilen bildirimlerin uzun yıllar gerektiği gibi yapılmadığı, pek çok üreticinin bildirim sorumluluğunu üstlenmediği belirlenmiştir. Bakanlığa ulaşan formların büyük çoğunluğunun yetersiz ve tutarsız veriler içermesi sebebiyle tehlikeli atık miktarına ilişkin sağlıklı bir envanter çıkarılması mümkün olmamıştır. Süreci iyileştirmek amacıyla tehlikeli atık beyanı 2008 yılından itibaren online hale getirilmiş, 2007'de beyan yapan firma sayısı 6500 iken bu sayı online sisteme geçişin etkisiyle 2009'da 15600'e ulaşmıştır (Nuray, 2012:2). Mülga Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayımlanmış olan, yıllara göre beyan edilen tehlikeli atık miktarları Şekil 5'te sunulmaktadır. Şekilden görüldüğü üzere 2019 yılında yaklaşık 1.650.000 ton tehlikeli atık üretildiği beyan edilmiştir. TABS verilerine göre tehlikeli atığın en fazla üretildiği sektör metal sanayisi (%40 üzerinde) olup, en fazla üretildiği bölge Marmara, ardından sırasıyla Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu olarak tespit edilmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020:4).

Tehlikeli atık sisteminde beyan edilen resmi tehlikeli atık miktarı (yaklaşık 1.650.000 ton/yıl; Şekil 5) ile TÜİK tarafından açıklanan (yaklaşık 31.000.000 ton/yıl; Tablo 2) tehlikeli atık miktarları arasında önemli farklar olduğu görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2020 yılında maden işletmelerinde oluşan 26 milyon/ton tehlikeli atığın önemli bir kısmı tesis içinde atık havuzlarında toplanarak, belli bir kısmı tesis içinde geri kazanılmakta ve TABS sisteminde beyan edilmediği düşünülmektedir. Maden işletmelerinde oluşan atığın nispeten çok daha azı TABS sisteminde beyan edilerek bertaraf edilmektedir. Diğer taraftan, TÜİK verilerinde açıklanan imalat sanayi kaynaklı tehlikeli atık miktarı 2020 yılı için 4,6 milyon/ton olup, bu rakam TABS sisteminde beyan edilen rakamlarla karşılaştırıldığında, kurumlar arasında açıklanan tehlikeli atık miktarları arasındaki bu farkın düşündürücü olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021).

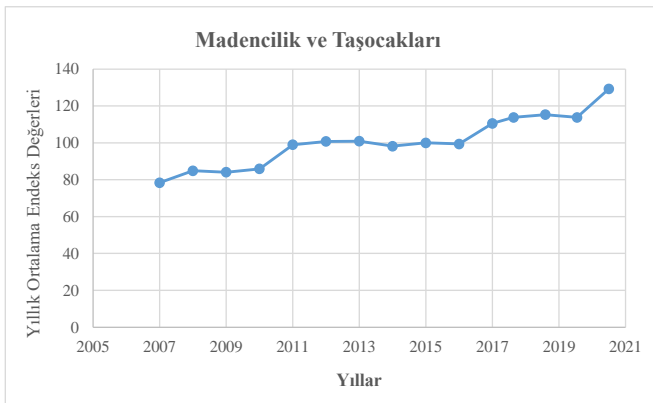
Şekil 5. TABS verilerine göre ülkemizde beyan edilen tehlikeli atık miktarı (ton/yıl)

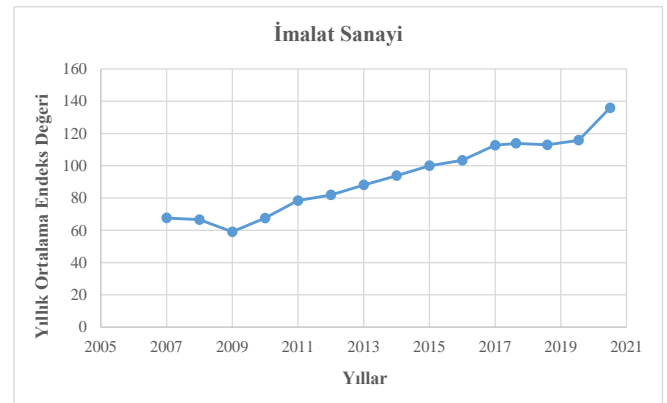
Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020

Tehlikeli atık miktarının belirlenmesinde kullanılan dolaylı bilgi kaynakları ise genellikle bugüne kadar planlama ve izleme amacıyla kullanılan envanter çalışmalarını içermektedir. Bu envanter çalışmalarına örnek olmak üzere, mülga Çevre Bakanlığı koordinatörlüğünde TCT-Zinerji tarafından 2001’de yapılan bir diğer çalışmada Türkiye’deki tehlikeli atık oluşumu 2000 yılında 1.210.890 olarak belirlenmiş, bu değer 2020 yılında 1.983.370 ton/yıl olması tahmin edilmiştir (Çevre Bakanlığı, 2001:10). 2009 yılında mülga Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen LIFE HAWAMAN Projesinde, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği endüstriyel veri tabanından veriler ile tehlikeli atık üretim faktörleri kullanılarak Türkiye geneli için teorik olarak tehlikeli atık üretim miktarı 4,6 milyon ton/yıl olarak ortaya konmuştur (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2009). 2007-2008 yılları arasındaki endüstriyel faaliyetleri kapsayan bu çalışmanın sonucunda elde edilen tahmini tehlikeli atık miktarının günümüzde TÜİK’in imalat sanayi kaynaklı verileri ile karşılaştırıldığında bu değer aynı kalmış olması yine düşündürücü bulunmaktadır. Türkiye’de tehlikeli atık oluşumunda önemli kaynaklar olarak görülen maden işletmeleri ve imalat sanayi üretiminin 2007 yılından itibaren değişim seyri incelendiğinde madencilik faaliyetlerinin 2021 yılında 1,56 kat, imalat sanayinin ise 2,00 kat artış gösterdiği görülmektedir (Şekil 6, TÜİK, 2022). Bu durumda, bugün yalnızca imalat sanayi kaynaklı Türkiye’de üretilen tehlikeli atık miktarının, Life HAWAMAN projesinde belirlenen rakamın yaklaşık iki katı kadar (9,2 milyon ton/yıl) olması beklenmektedir.

Şekil 6. Madencilik ve Taşocakları (a) ile İmalat Sanayinin (b) 2007-2021 yılları arasında değişimi (yıllık ortalama endeks değerleri)

(a)

(b)

Kaynak: TÜİK, 2022

Diğer taraftan, Türkiye’de üretilen tehlikeli atık miktarının tespitinin akademik çalışmalarda da konu alındığı görülmektedir. Yılmaz ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan bir çalışmada literatür ve alan çalışmaları dikkate alınarak hammadde üretimi ve tehlikeli atık oluşumuna ilişkin üretim faktörleri belirlenmiş ve tehlikeli atık üretim tahminlerinde bulunulmuştur. Ana tehlikeli atık üreticisi sektörler yer verilen çalışmada iki tip envanter çıkarılmış ve sırasıyla 1.382.210 ton/yıl (envanter A) ve 1.214.340 ton/yıl (envanter B) değerlerine ulaşılmıştır (Yılmaz vd., 2014:769). Benzer şekilde Türkiye’de üretilen tehlikeli atık miktarlarının belirlenmesinin konu alındığı başka bir çalışmada nüfus, gayri safi yurtiçi hasıla, sanayi üretimi, belediye atıkları üretimi ve yükseköğrenim gören kişi sayısı faktörleri kullanılarak tehlikeli atık oluşmasına ilişkin bir formül geliştirilmiş, 2009'dan 2015'e kadar tehlikeli atık üretimi hesaplanmıştır. 2009'da 6.474.414 ton, 2015'de ise 8.345.298 ton tehlikeli atık üretilmesi gerektiği tespit edilmiştir (Ateş, 2017:69).

Yukarıda sunulduğu üzere Türkiye’de atık miktarının ne olduğuna ilişkin doğrudan ve dolaylı veri kaynakları incelendiğinde, ulaşılan değerlerin farklılığı Türkiye’de henüz planlama amaçlı kullanılabilecek sağlıklı bir veri olmadığını göstermektedir. Verilerin farklılığındaki temel sebeplerden birisi üreticilerin “tehlikeli atıkların” nasıl tanımlanacağı ve sınıflandırılacağı konusunda yeterince bilgi sahibi olmamasıdır. Diğer temel sebep ise üreticilerin tehlikeli atık üretim faktörlerini kullanarak teorik hesaplamaları beyan etme konusundaki isteksizliği olarak görülmektedir (Yılmaz vd., 2017:764). Her iki durumda da oluşan tehlikeli atıkların mevzuatlara uygunsuz ve kontrol dışı bertaraf edilmesi söz konusu olabilmektedir.

4. Türkiye’de Tehlikeli Atık Bertaraf Yöntemleri

Tehlikeli atığın bertarafında düzenli depolama, yakma, arıtma ve atıktan türetilmiş yakıt (ATY) olarak değerlendirme yöntemleri izlenmektedir. Eğer tehlikeli atığın düzenli depolanması söz konusu ise Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik (26.02.2010 tarihli ve 27533 sayılı) Ek-2’sinde yer alan 1.sınıf depolama tesislerinin atık kabul kriterleri dikkate alınmaktadır. Bu yöntem sıfır atık felsefesine uygun olmamakla birlikte atık üreticisi için daha ekonomik olabilmektedir. Eğer atığın özellikleri düzenli depolanmaya uygun değilse yakma işlemine tabi tutulabilmektedir (piller, aküler patlayıcı, radyoaktif atıklar ve elektronik atıklar dışındaki atıklar). Bu yöntem düzenli depolama ile karşılaştırıldığında daha maliyetli olup, tehlikeli atığın nihai bertarafını mümkün kılmaktadır. Yüksek kalorifik değere sahip özellikle katı atık grubuna giren tehlikeli atıklar ise atıktan türetilmiş yakıt (ATY) olarak çimento ve kireç tesislerinde ek yakıt olarak kullanılabilir. Tehlikeli atık sınıfında olan solvent ve yağlar ise geri kazanılmaktadır. Geri kazanımları sonrası ortaya çıkan atıkların kalorifik değeri yüksek ise ATY olarak değerlendirilmekte ya da yakma tesislerine gönderilmektedir. Tıbbi atıklar ise yüksek sıcaklıkta sterilizasyon ve yakma işlemine tabi tutulmakta, sterilizasyon prosesi çıktısı kireç ile kapatılarak düzenli depolamaya gönderilmektedir.

Türkiye’deki tehlikeli atığın geri dönüşümü/geri kazanımı (ATY, solvent ve yağ geri kazanımı, elektronik atık geri kazanımı vb.) ve bertarafında (yakma ve birlikte yakma, düzenli depolama) tesislerin sayısal olarak 2003, 2010 ve 2021 yılında değişimi Tablo 3’te verilmektedir. Görüldüğü üzere yakma ve beraber yakma tesisi sayısında yıllara göre önemli artış olmuştur. Diğer taraftan geri kazanım tesisi sayısı 2003’den 2010’a kadar hızlıca yükselmiş, son on yılda ise bir önceki artış dönemine göre daha kısıtlı bir artış gözlenmiştir. Bu tesislerin illere göre dağılımına bakıldığında çoğunun İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Tekirdağ gibi büyükşehirlerde olduğu görülmektedir. Genel olarak batıdan doğuya doğru arıtma tesislerinin sayısı azalma göstermektedir (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022).

Tablo 3. Bertaraf yöntemine göre tesis sayılarının yıllara göre değişimi

Bertaraf Yöntemi	Tesis Sayısı		
	2003	2010	2021
Yakma-Berber Yakma	1	33	96
Düzenli Depolama	1	4	12
Geri Kazanım	18	192	575

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022

TABS verileri üzerinden yapılan araştırmada ülkemizde 2021 yılında tehlikeli atık Düzenli Depolama Lisansına (1.Sınıf) sahip 12 işletme ve Atık Yakma ve Beraber Yakma Lisansı olan 96 işletme bulunduğu tespit edilmiştir

(Tablo 4). Tablo 4'ten de görüldüğü üzere Atık Yakma ve Beraber Yakma Lisansı olan işletmeler içinde çimento tesislerinin sayısının yüksek olduğu görülmektedir. 2000'li yılların başından itibaren tehlikeli atık yakılması ile ilgili proseslerinin uygun olması sebebi ile çimento tesisleri atık yakma ile ilgili lisanslarını almaya başlamıştır. Son yıllarda lisans sayıları artmış ve günümüzde 45 adet lisanslı çimento tesisi olmuştur.

Ülkemizde tehlikeli atık üreticilerinin TABS'daki beyanlarına göre 2015-2019 yılları arasındaki tehlikeli atık yönetimi Tablo 5'te sunulmaktadır. Tablo 5'ten görüldüğü üzere tehlikeli atığın %90'a yakını geri kazanılmakta, kalanın önemli bir kısmı ise 1.sınıf düzenli depolama ve yakma tesislerinde bertaraf edilmektedir. Nispeten çok daha düşük miktarda ihraç edilen tehlikeli atık ise (harcanan katalizörler, zirai kimyasal atık, harcanan katalizörler gibi) İtalya, İspanya, Hollanda, Almanya, Portekiz ve Yunanistan'a gönderilmektedir (Basel Sözleşmesi Sekreteryası, 2020:30).

Tablo 4. Tehlikeli atık bertaraf ve geri kazanım tesisleri sayısı

Atık Yakma ve Beraber Yakma Tesisleri	Sayısı (adet)
Çimento Tesisi	45
Ömrünü Tamamlamış Lastik Piroлиз İşleme Tesisi	19
Aritma Çamur Yakma Tesisi	13
Biyokütle Tesisi	10
Tehlikeli Atık Yakma Tesisi	3
Demir-Çelik ve Kireç İşletmeleri	3
Kendi Atıklarını Yakan İşletme	2
Tıbbi Atık Yakma Tesisi	1
Düzenli Depolama Tesisi	
1.Sınıf Düzenli Depolama	12
Geri Kazanım Tesisi	
Tehlikeli atık geri kazanımı	450
Atık yağ geri kazanımı	20
Atık pil ve akümülatör geri kazanımı	22
Ömrünü Tamamlamış Lastik Geri Kazanımı	32
Atık yağ rafinasyonu	7
Atıktan Türetilmiş Yakıt	44

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022

Tablo 5. TABS verilerine göre 2015-2019 arası tehlikeli atık yönetimi

Yıl	Geri Kazanım	Bertaraf	Stok	İhracat	Toplam (Ton)
2015	1.129.088	167.222	53.251	7.779	1.357.340
2016	1.089.809	222.263	40.933	10.222	1.363.227
2017	1.190.764	209.930	13.673	10.678	1.425.045
2018	1.286.363	200.767	17.434	9.060	1.513.624
2019	1.408.869	204.326	34.418	2.493	1.650.106

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020:6

TÜİK tarafından yayımlanan 2020 yılı tehlikeli atık bertarafı verileri incelendiğinde ise imalat sanayi kaynaklı 4,6 milyon ton atığın yaklaşık 3,5 milyon ton (%76) düzenli depolama alanlarında bertaraf edilen, yaklaşık 1 milyon tonu satılan/lisanslı firmalara gönderilen olarak değerlendirilmiştir. Hem toplam tehlikeli atık miktarı hem de bertaraf yöntemlerindeki dağılım, beyana dayalı TABS verileri ile önemli farklılıklar içermektedir. Düzenli depolama ile ilgili olarak TÜİK bülteninde 1.sınıf depolama alanı vurgusu yapılmadığı için tehlikeli atıkların evsel atıklarla birlikte bertaraf edilip edilmediği sorusunu akıllara getirmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. TÜİK verilerine göre 2020 yılı tehlikeli atık yönetimi

Bertaraf Yöntemleri	Tehlikeli atık miktarı (ton/yıl)
Tesis bünyesinde geri kazanılan	12.324
Satılan/Lisanslı firmalara gönderilen	1.055.754
Beraber yakma (ko-insinerasyon)/Yakma tesisinde yakılan	47.480
Düzenli depolama tesislerine gönderilen	3.474.184
Diğer yöntemlerle bertaraf edilen	6.456
Belediye/OSB tarafından toplanan	1.073
Oluşan tehlikeli atık miktarı	4.597.273

Kaynak: TÜİK, 2021

Mülga Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2017’de yayımlanan Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planında TABS’a beyan edilen tehlikeli atık miktarları ve yıllara göre tahmin edilen artış oranları ile AB’nin 2006-2012 yılları arasındaki tehlikeli atık artış oranları dikkate alındığında, ülkemizde 2023 yılında olması beklenen tehlikeli atık miktarı 2.302.100 ton/yıl olarak belirlenmiştir. 2023 yılında olması beklenen bu tehlikeli atık miktarının bertarafında tahmini olarak %67,56 geri kazanım, %32,29 bertaraf, %0,15 ihracat olması beklenmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017:78). Bu planlamaya göre kurulması hedeflenen yakma tesisleri ile bertarafın %10 artması, buna bağlı olarak da geri kazanımın %6 azalması söz konusudur. Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı verilerine göre nüfus, sanayileşme, oluşan tehlikeli atık yoğunluğu ve karakteri (kodlar üzerinden) esas alınarak Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde birer adet olmak üzere tehlikeli atık yakma tesisi kurulması hedeflenmiştir. Belirlenen bölgelerde yakma ve beraber yakma ile bertaraf edilecek atıkların dikkate alınması, maliyetlerde önemli payı olan nakliyenin optimize edilmesi ve söz konusu atıkların kalorifik değerlerinin yüksek olabilmesi sebebiyle atık işleme/ara depolama tesisleri kurulması da planlanmıştır. Yakma tesislerinin dışında, Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgelerindeki mevcut düzenli depolama tesislerine ek olarak, Akdeniz ve Ege Bölgesi’nde birer adet olmak üzere tehlikeli atıkların u zaklaştırılacağı 1.sınıf düzenli depolama tesisi yapılması planlanmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017:79). Ancak 2021 yılı itibarıyla planlanan bu tesisler henüz kurulmamıştır.

Ülkemizdeki tesislerin mevcut kapasiteleri dikkate alındığında, işletmelerden en yüksek kapasiteye sahip olanlar Tablo 7’de verilmiştir. Tabloda yakma/gazlaştırma ve düzenli depolama için sunulan değerler tesis beyanları olup, ATY olarak kullanılan tehlikeli atık değerleri tahminidir. Çimento tesislerinde tehlikeli atıkların yakılması ile ilgili kapasiteleri, üretim fırınlarının günlük ortalama ürettikleri miktara bağlı olarak kullandıkları yakıt oranına eşdeğer olarak belirlenmekte olup yaptıkları atık besleme sistemleri, kullandıkları teknolojiler belirleyici olmaktadır. Bu anlamda, saha çalışmalarından edinilen bilgilere göre en düşük değer olarak 30.000 ton/yılı kabul etmek mümkün olmaktadır. Mevcutta 45 lisanslı çimento tesisi sayısı göz önünde bulundurulduğunda 1.350.000 ton/yıl bir yakma kapasitesi olduğu varsayılabilmektedir. Çimento tesisleri dışında geri dönüşüm/geri kazanım tesisleri ile ilgili olarak tesis sayılarına ulaşılabilmiş ancak güncel kapasite bilgisine ulaşılamamıştır. Ancak TABS’da beyan edilen geri dönüşüm/geri kazanım tesisine gönderilen atık miktarının 1,4 milyon ton/yıl olduğu dikkate alındığında, geri kazanım/geri dönüşüm işleminin büyük bir kısmının çimento tesislerinde gerçekleştiği öngörülmektedir. Türkiye’deki yüksek kapasiteli yakma, düzenli depolama ve çimento tesisi kapasiteleri dikkate alındığında yaklaşık 2 milyon ton/yıl tehlikeli atığı bertaraf edecek ve geri kazanacak kapasite olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Tablo 7. Türkiye’de tehlikeli atık bertarafı yapan tesislerin kapasiteleri

Proses	Tesis	Kodu	Bulunduğu İl	Tesis Kapasitesi	Kurulum Amacı	Faaliyet Devamlılığı
Yakma***	İZAYDAŞ	D10	Kocaeli	35.000 ton/yıl	Atık Üreticilerine Hizmet	Aktif
	PETKİM	D10	İzmir	17.500 ton/yıl*	Kendi Atıkları için	Pasif
	TÜPRAŞ	D10	Kocaeli	7.750 ton/yıl**	Kendi Atıkları için	Pasif
	ITC (Gazlaştırma/	D10	Ankara	100.000 ton/yıl	Atık Üreticilerine Hizmet	Aktif
Düzenli Depolama***	ITC	D5	Ankara	200.000 ton/yıl	Atık Üreticilerine Hizmet	Aktif
	İZAYDAŞ	D5	Kocaeli	160.000 ton/yıl	Atık Üreticilerine Hizmet	Aktif
	ERDEMİR	D5	Zonguldak	6.084 ton/yıl	Kendi Atıkları için	Aktif
	İSKEN	D5	Adana	11.000 ton/yıl	Kendi Atıkları için	Aktif
	SÜREKO	D5	Manisa	240.000 ton/yıl	Atık Üreticilerine Hizmet	Aktif
	EKOLOJİK	D5	Tekirdağ	41.000 ton/yıl	Atık Üreticilerine Hizmet	Aktif

*PETKİM Yakma tesisi, yıllık ortalama 15.000 ton kadarını kendi faaliyetlerinden çıkan atıklar için kullanmakta olup kalan kapasitesini dışarıdan aldığı atıklarla doldurmaktadır. Ancak son yıllarda yakma tesisi çok daha düşük kapasitede çalıştırıldığından, kendi atıkları tesis dışında bertaraf edilmektedir.

** TÜPRAŞ Yakma Tesisi kendi atıklarını yakmak için kurulmuştur ancak son yıllarda çalıştırılmayarak kendi atıkları tesis dışında bertaraf edilmektedir.

*** Türkiye tarafından Basel Sözleşmesi Sekretaryasına 2020 yılı ulusal raporundan sunulan değerlerdir.

Kaynak: Basel Sözleşmesi Sekretaryası, 2020

5. Tartışma

Probst ve Beierle (1999) tarafından yapılan bir çalışmada dördü gelişmiş ve dördü gelişmekte olan sekiz ülkenin tehlikeli atık yönetiminde gelişim seyri gözden geçirilmiş ve her bir ülkenin belirli ekonomik, politik, yasal ve kültürel bağlamına tabi olan karmaşık bir süreç boyunca geliştiği belirlenmiştir. Başarılı bir yönetim modeli için i) sorunun tespiti ve mevzuatın çıkarılmasının, ii) süreci yönetecek lider bir kurumun belirlenmesinin, iii) kural ve yönetmeliklerin yayımlanmasının, iv) geri kazanım/geri dönüşüm ve bertaraf kapasitesinin geliştirilmesinin ve v) başarılı bir uyum ve yaptırım programının oluşturulmasının, temel bileşenler olduğu tespit edilmiştir (Probst ve Beierle, 1999:30).

Türkiye’de tehlikeli atıkların yönetiminde önerilen modelin hangi aşamalarda olduğu incelendiğinde, ilk adım olan sorunun tespiti ile ilgili 1983’te Çevre Kanunu ile sorunun belirlendiği ancak ilk uygulama yönetmeliğinin 1995’te yayımlandığı, 2005’te AB müktesebatına uyum amacıyla revize edildiği görülmektedir. Sürecin yönetimi ile ilgili lider kuruluş bugünkü ismi ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’dır. Bakanlık tehlikeli atık yönetimi ile ilgili yönetmelikleri hazırlama, uygulama ve denetleme yetkisine sahiptir. Türkiye’de tehlikeli atık oluşumu, bertarafı ve yasal düzenlemeler için atılan adımlar değerlendirildiğinde 2000’li yılların başından itibaren tehlikeli atık

yönetim sisteminin geliştirilmesi için ülkemizde büyük adımlar atıldığı görülmektedir. Özellikle ülkemizdeki yasal mevzuat değerlendirildiğinde, mevcut mevzuatın hem yeterli hem de üyelik sürecinde olunan AB mevzuatına uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak yürütme ve izleme süreçlerinin iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Tehlikeli atığın üretimi, taşınması ve bertarafını içeren tüm aşamalarda entegre bir denetim yaklaşımı gerekmektedir.

Geri dönüşüm/geri kazanım ve bertaraf kapasitesinin geliştirilmesi kapsamında tespit edilen tehlikeli atık miktarı (TÜİK, 2021) ve beyan edilen tehlikeli atık miktarı (TABS, 2020) arasındaki büyük farklar soru işareti uyandırmaktadır. Tehlikeli atık yönetiminde en önemli unsur doğru tehlikeli atık miktarını, karakterini ve kaynaklandığı bölgeyi belirlemektir. Bu ilk adımdan sonra bertaraf tesislerinin özellikleri, kapasiteleri ve yeri için planlamalar yapılabilmektedir. Mevcut durumda, özellikle tehlikeli atık miktarının belirlenmesi amacıyla doğrudan ve dolaylı veri kaynakları ile yapılan envanter çalışmaları incelendiğinde, aralarında önemli farklar olduğu görülmektedir. TÜİK tarafından 2020 yılı için yayımlanmış sanayi kaynaklı tehlikeli atık miktarı yaklaşık 4,6 milyon iken TABS’da beyan edilen 2019 yılı değerinin 1,6 milyon civarında olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, mülga Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülen LIFE HAWAMAN Projesinde 2009 yılı için 4,6 milyon/ton rakamları da dikkate alındığında önemli miktarda atığın kayda alınmadığı görülmektedir. Tehlikeli atık miktarının belirlenememesindeki temel sebep ya üreticinin ürettiği atığın tehlikeli atık olup olmadığını bilmeyerek beyan etmemesi veya bildiği halde yasal olmayan yollarla bertarafa gitmesi ile açıklanabilmektedir.

TABS üzerinden beyan edilen tehlikeli atık miktarı ile tehlikeli atık bertarafını yapan tesislerin kapasiteleri karşılaştırıldığında, bu tesislerin kapasitelerinin günümüz için yeterli olduğu görünmektedir. Ancak gerçekte olması beklenen tehlikeli atık miktarının, TABS’da beyan edilen miktarın çok üzerinde olması dikkate alındığında mevcut kapasitenin yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Gerçek miktarın ne olduğu ortaya konamadığı içinde planlama aşamasında gerekli ilerleme kaydedilememektedir.

Tehlikeli atıkların kontrolünde “kaynakta önleme, azaltma, geri dönüşüm, yakma/enerji üretimi ve bertarafı” sırasına göre hiyerarşik bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu hiyerarşik yaklaşımı 2020 yılından itibaren ilk adımda “atık oluşumunun kaynağında azaltılması ve önlenmesi” ve “geri kazanım olarak kabul görmektedir. Ancak ülkemizde atık hiyerarşisi piramidi hem katı atıklar hem de tehlikeli atıklar için ters işlemektedir. TÜİK verilerine göre hem katı atıklar hem de tehlikeli atıklar için yaygın olarak depolama yöntemi tercih edilmektedir (TÜİK, 2021). Ülkemizde tehlikeli atıkların yakın zamanlara kadar kentsel atıklarla birlikte uzaklaştırılmasına gidilmiştir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008:78). 2004’de yayımlanan TÜİK bülteninde üretilen tehlikeli atığın yaklaşık %58’nin belediye atıkları ile uzaklaştırıldıkları belirlenmiştir (TÜİK, 2004). Söz konusu tarihte belediye atıklarının çoğunun düzensiz depolama ile uzaklaştırıldığı dikkate alındığında, toplanan tehlikeli atıklarının çoğunun insan ve çevre sağlığını tehdit edecek şekilde doğrudan alıcı ortamlara bırakıldığı belirlenmektedir (Taşer ve Erdoğan, 2010:75). Yakma işlemi ile yanıcı kanserojenler ve patolojik atıklar gibi atıklar bertaraf edilebilmekte, tehlikeli atık miktarı önemli ölçüde azaltılabilmektedir. Ancak yakma işleminde emisyon kontrolü yeterli ölçüde dikkate alınmadığında özellikle poliklorlu dibenzo-p-dioksin ve poli klorlu dibenzofuran (PCDD/Fs) gibi emisyonların oluşması ile potansiyel sağlık riskleri söz konusu olabilmektedir (Karademir, 2004:1034).

Günümüzde tehlikeli atığın kontrollü bertarafında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da hala belli noktalarda problemler yaşandığı görülmektedir. Tehlikeli atığı üreten, taşıyan ve bertaraf ve geri dönüşüm/geri kazanımı yapanların sorumluluğu yeterince üstlenmediği görülmektedir. Örnek olmak üzere arıtma çamurlarının yönetiminde ciddi bir zafiyet olduğu tespit edilmektedir. Ülkemizde çamur kurutma tesisi sayısı yetersiz olarak belirlenmektedir ayrıca finansal olarak çamur kurutma bedelleri sanayici tarafından karşılanmayabilmektedir. Bu sebepten uygun olmayan bertaraf yöntemlerinin tercih edildiği görülmekte, uygun olmayan çamurlar düzenli depolamaya kabul edilmekte ya da tehlikeli nitelikte olan atık tehlikesiz atık olarak gömülebilmektedir veya düzenli depolama tasarımı ve sızdırmazlığı bu tip atıklara uygun olmayabilmektedir (Samsunlu, 2015:33).

Salihoglu tarafından 2010 yılında yapılan bir çalışmada Türkiye’de tehlikeli atık yönetimindeki problemlerin tespit edilmesi hedeflenmiş, bertaraf ve geri dönüşüm/geri kazanım tesisleri, yasal düzenlemeler, tehlikeli atık üreticileri ve kamu kurumlarına ilişkin tespit edilen problemler ortaya konmuştur. Bertaraf tesisleri ile ilgili olarak sayı ve kapasite yetersizliği, yeni bir tesis kurmak için prosedürün zorluğu, mevcut teknolojilerin dezavantajları ve denetim yetersizliği belirlenmiştir. Yasal düzenlemeler ile ilgili olarak uygulamada yetersizlik olduğu, düzenlemelere alışık olunmadığı, AB’ye uyum stratejisi ile bürokrasinin arttığı görülmüştür. Tehlikeli atık üreticileri ile ilgili yeterli

bilgiye sahip olunmaması, yeterli sorumluluğun alınmaması, bertarafa göndermek için yeterli sayıda tesis olmaması ve bertarafın yüksek maliyetli bulunduğu gözlenmiştir. Kamu kurumları ile ilgili olarak teknik kapasitenin düşük olduğu, otorite çatışmalarının olduğu, yeterli teknik personel olmadığı, kurumların yeterli gücü ve finans kaynağı olmadığı ve kurumsal bürokrasinin yüksek olduğu ifade edilmiştir (Salihoğlu, 2010:55). Bugün aradan geçen en az on yıllık zaman dilimi dikkate alındığında 2010 yılında tespit edilen tüm problemlerin hala varlığını sürdürmeye devam ettiği görülmektedir. Bir ülkede tehlikeli atık yönetimine ilişkin bir programın geliştirilmesinden ancak önemli bir süre sonra uygulamaya geçebilmesinin sebebi, paydaşların çevre etiği konusunda aynı gelişmeyi göstermemesi ile ilişkilendirilmektedir (Kocasoy, 2003:590). Örnek olmak üzere, Almanya, Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi gelişmiş ülke sınıfındaki ülkeler bile tehlikeli atık yönetimini geliştirme çalışmalarına 1970'lerde başlamış, 1980'lerin sonunda ancak faaliyete geçebilmiştir (Probst ve Beierle, 1999:30).

SONUÇ

Mevcut çalışmada ülkemizde tehlikeli atığın yönetimine ilişkin düzenlemeler ile tehlikeli atığın oluşumu ve bertarafı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında, Türkiye'de tehlikeli atık yönetimine ilişkin yasal mevzuat yeterli görünmektedir. Ancak tehlikeli atık yönetiminin ilk aşaması olan tehlikeli atık miktarına ilişkin sağlıklı veri bulunmamaktadır. Ülkemizde tehlikeli atık oluşumuna ilişkin beklenen değer, üretici tarafından beyan edilen değerlerin çok üzerindedir. Bu durum, ne şekilde bertaraf edildiği tespit edilemeyen bu atığın uygunsuz yollarla uzaklaştırıldığı fikrini vermektedir.

Ülkemizde tehlikeli atık miktarına ilişkin sağlıklı veriye ulaşamamanın yanı sıra ne kadar atığın yakıldığı, depolandığı ve geri kazanıldığı da net olarak bilinmemektedir. Çalışmada tespit edilen tesis kapasiteleri yalnızca büyük ve bilinen tesislerin verisi dikkate alınarak ve kapasitesi bilinmeyen tesisler içinse tahminler yapılarak belirlenmiştir. "Oluşan" ve "bertaraf edilen" olacak şekilde kütle dengesinin kurulabilmesi için tesis kapasiteleri ve yıllık olarak bertaraf ettikleri tehlikeli atık miktarları beyan sistemi üzerinden takip edilebilmelidir. Yapılan tahminler ışığında, tehlikeli atık bertaraf ve geri kazanım tesislerinin mevcut kapasitesi, beyan edilen tehlikeli atık miktarını karşılar görünmektedir. Ancak gerçekte olması beklenen tehlikeli atık miktarı dikkate alındığında nihai bertaraf tesisleri sayısının ve kapasitesinin artırılması gerekli görülmektedir. Ancak hangi tip ve hangi kapasitedeki bir tesisin nereye kurulacağı, tesis sayısı, çeşitliliği ve yerinin önemle incelenmesi gerekmektedir.

Tehlikeli atıkların üretiminden taşınmasına ve bertaraf ile geri kazanım/geri dönüşümüne kadar atık yönetiminin tüm aşamalarını içerecek entegre bir denetim yaklaşımı gereklidir. Bu kapsamda kurumsal güçlendirmenin yanı sıra yönetmeliklerin etkin uygulanması, düzenli denetim, tehlikeli atık üretimi, geri kazanım/geri dönüşümü ve bertarafı ile ilgili güncel verilerin izlenebileceği platformun güncel ve erişime açık olması gerekmektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve il müdürlüklerine yeterli sayıda personel ve teknik destek sağlanmalıdır. Tüm bunların ötesinde tehlikeli atık yönetimi tüketici ve üretici sorumluluğundadır. Tükettiklerimizin doğal kaynaklarımız ve insan gücümüz olduğunu, ürettiklerimizinse atık ve hatta tehlikeli atık olduğunu dikkate alan bir kültürün yerleştirilmesinin öncelikli olduğu görülmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçların ülkemizde tehlikeli atık yönetimine ilişkin politikaların belirlenmesinde, tehlikeli atık yönetimini iyileştirmek için stratejilerini daha iyi tasarımlarında yardımcı olacağı umulmaktadır.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %100.

Etik Komisyon Onayı: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 22/11/2019 tarih 15 sayılı toplantısında uygun bulunmuştur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- AKKOYUNLU, A., AVŞAR, Y., VE ERGUVEN, G. O. (2017). Hazardous waste management in Turkey. *Journal of Hazardous, Toxic, and Radioactive Waste*, 21(4), 04017018.
- AKPAN, V. E. AND OLUKANNI, D. O. (2020). Hazardous waste management: An African overview. *Recycling*, 5(3), 15.
- ATEŞ, E. (2017). *Evaluation of Hazardous Waste Management System in Turkey*. (Yayımlanmamış master tezi). Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- BASEL SÖZLEŞMESİ SEKRETARYASI (1989). *Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi*. Basel, İsviçre, 2004.
- ÇEVRE BAKANLIĞI (2001). *Türkiye'de Tehlikeli Atık Yönetimi Final Raporu*, Ankara, 2001.
- ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI (1983). Çevre Kanunu, 09.08.1983, RG No: 2873.
- ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI (1995). Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 14.03.2005, RG No: 25755.
- ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI (2008). *Atık Yönetimi Eylem Planı (2008–2012)*, Çevre ve Orman Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008.
- ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI (2014). Atıktan Türetilmiş Yakıt, Ek Yakıt ve Alternatif Hammadde Tebliği, 20.06.2014, RG No: 29036.
- ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI (2015). Atık Yönetimi Yönetmeliği, 02.04.2015, RG No:29314.
- DEVİ, K. S., SUJANA, O. AND SINGH, T. C. (2018). Hazardous waste management in India—a review. *International Journal of Creative Research Thoughts*, 6(1), 1547-1555.
- FAZZO, L., MİNİCHİLLI, F., SANTORO, M., CECCARİNİ, A., Della Seta, M., Bianchi, F., Comba, P. ve Martuzzi, M. (2017). Hazardous waste and health impact: a systematic review of the scientific literature. *Environmental Health*, 16(1), 1-11.
- HOŞOĞLU, F. (2022). Urban waste management: The case of Turkey and Istanbul. In *The Elgar Companion to Urban Infrastructure Governance* (pp. 218-237). Edward Elgar Publishing.
- İNTERNET: Basel Sözleşmesi Sekreteryası (2018). Waste without frontiers II, Report 2018. *Waste without frontiers II in generation and transboundary movements of hazardous wastes and other wastes. Analysis of the data from national reporting to the Secretariat of the Basel Convention for the years 2007 - 2015*. Erişim adresi <http://www.basel.int/Portals/4/Basel%20Convention/docs/pub/WasteWithoutFrontiersII.pdf> (Erişim tarihi: 01.08.2022)
- İNTERNET: Basel Sözleşmesi Sekreteryası (2020). Türkiye Tarafından Sunulan 2020 Yılı Ulusal Raporu. Erişim Adresi <http://ers.basel.int/ERS-Extended/FeedbackServer/fsadmin.aspx?fscontrol=respondentReport&surveyid=82&voterid=51122&readonly=1&nomenu=1> (Erişim tarihi: 11.07.2022)
- İNTERNET: Basel Sözleşmesi Sekreteryası (2022). Parties to the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal. Erişim Adresi <http://www.basel.int/Countries/StatusofRatifications/PartiesSignatories/tabid/4499/Default.aspx> (Erişim tarihi: 05.06.2022)

- İNTERNET: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2014). *Ulusal Geri Dönüşüm Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2014-2017*. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141230M1-12-1.pdf> (Erişim tarihi: 15.08.2022)
- İNTERNET: Çevre ve Orman Bakanlığı (2009). *LIFE HAWAMAN, Türkiye'de Endüstriyel Tehlikeli Atık Yönetiminin İyileştirilmesi Projesi*. https://webgate.ec.europa.eu/life/publicWebsite/index.cfm?fuseaction=search.dspPage&n_proj_id=3182 (Erişim tarihi: 01.08.2022)
- İNTERNET: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2017). *Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı 2023*. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017. https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/haberler/ulusal_at-k_yonet-m--eylem_plan--20180328154824.pdf (Erişim tarihi: 17.07.2022)
- İNTERNET: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2020). *Tehlikeli Atık İstatistikleri Bülteni, 2019*. Çevresel Etki Değerlendirme, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2020. <https://ced.csb.gov.tr/tehlikeli-atik-istatistikleri-bulteni-i-82615> (Erişim tarihi: 15.07.2022)
- İNTERNET: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2022). E-İzin Sorgulama. <https://eizin.cevre.gov.tr/Rapor/BelgeArama.aspx> (Erişim tarihi: 15.09.2022)
- İNTERNET: EPA (2022). Learn the Basics of Hazardous Waste. United States Environment Protection Agency. <https://www.epa.gov/hw/learn-basics-hazardous-waste> (Erişim tarihi: 10.08.2022)
- İNTERNET: Nuray, A. (2014). *Tehlikeli Atık Beyan Sistemi*. Paper presented at the Tehlikeli Atık Yönetimi Eğitimi. https://www.istac.istanbul/contents/182/tehlikeli-atik-yonetimi-egitimi_130984641181964976.pdf (Erişim tarihi: 01.07.2022)
- İNTERNET: Samsunlu, A. (2015). Türkiye'de kentsel atıksu arıtma tesisi çamurlarının bertarafı. *Su ve Çevre Dergisi*, 88, 32-34. https://www.suvecevre.com/yayin/607/turkiye-de-kentsel-atıksu-arıtma-tesisi-camurlarının-bertarafı_17876.html#.Yzv7k7XZBzIU (Erişim tarihi: 15.08.2022)
- İNTERNET: TÜİK (2021, Aralık). *Atık İstatistikleri 2020*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2020-37198> (Erişim tarihi: 01.08.2022)
- İNTERNET: TÜİK (2022, Eylül). *Sanayi Üretim Endeksi 2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-Uretim-Endeksi-Temmuz-2022-45737> (Erişim tarihi: 02.08.2022)
- KANBİR, F. VE SANDIKÇIOĞLU, M. (2022). Siirt'te Kentsel Katı Atık Yönetimi ve Sorunları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 404-425.
- KANWAL, Q., ZENG, X. and Li, J. (2022). Drivers-pressures-state-impact-response framework of hazardous waste management in China. *Critical Reviews in Environmental Science and Technology*, 52(16), 2930-2961.
- KARADEMİR, A. (2004). Health risk assessment of PCDD/F emissions from a hazardous and medical waste incinerator in Turkey." *Environ. Int.*, 30(8), 1027-1038.
- KARAHAN, Ö., TASLI, R., DULEKGURGEN, E. ve Görgün, E. (2011). Estimation of hazardous waste factors. *Desalination and Water Treatment*, 26(1-3), 79-86.
- KHAN, S., ET AL. (2022). Technologies for municipal solid waste management: Current status, challenges, and future perspectives. *Chemosphere*, 288, 132403.
- KOCASOY, G. (2003). Environmental exploitation of hazardous wastes by developing countries. *J. Environ. Prot. Ecol.* 4, 587-593.
- MISRA, V. AND PANDEY, S. D. (2005). Hazardous waste, impact on health and environment for development of better waste management strategies in future in India. *Environment international*, 31(3), 417-431.

- POLAT, C., VD. (2021). *Investigation of Waste Management Practices in Turkey with a Particular Focus on Interim Waste Storage Facilities*. Paper presented at 8th International Conference on Sustainable Solid Waste Management Thessaloniki, Greece, 23 - 26 June 2021.
- PROBST, K. N. AND BEIERLE, T. C. (1999). Hazardous Waste Management: Lessons from Eight Countries. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 41(9), 22-30.
- SALİHOĞLU, G. (2010). Industrial hazardous waste management in Turkey: Current state of the field and primary challenges. *Journal of hazardous materials*, 177(1-3), 42-56.
- SAYIŞTAY BAŞKANLIĞI (2007). *Türkiye'de Atık Yönetimi: Ulusal Düzenlemeler ve Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Performans Denetim Raporu*, Ankara, 2007, 75
- SONDH, S., ET AL. (2022). A strategic review on Municipal Solid Waste (living solid waste) management system focusing on policies, selection criteria and techniques for waste-to-value. *Journal of Cleaner Production*, 131908.
- TAŞER, A. VE ERDOĞAN, B. Z. (2010). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tehlikeli Atık Yönetiminin Yasal Gelişimi. *Eskişehir Osmangazi*, 5(2), 67-84.
- TAŞER, A. VE ERDOĞAN, B.Z (2009). Türkiye'de Tehlikeli Atıklara İlişkin Mevcut Durumun Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25).
- TÜİK (2004). *Çevre İstatistikleri Resmi Raporu*, Ankara, 2004.
- YILMAZ, İ. H. VE ABDULVAHİTOĞLU, A. (2019). Evaluation of municipal solid waste options in Turkey: Scenarios for energy recovery, carbon mitigation and consequent financial strategies. *Resources, Conservation and Recycling*, 147, 95-110.
- YILMAZ, O., ET AL. (2014). Use of theoretical waste inventories in planning and monitoring of hazardous waste management systems. *Waste management & research*, 32(8), 763-771.
- YILMAZ, O., DOGRU, B. VE YETİS, U. (2011). Current practices in hazardous waste management in Turkey. *Desalination and Water Treatment*, 26(1-3), 111-117.

“HER” (AŞK) FİLMİ İZLEYİCİ YORUMLARININ TEMATİK ANALİZİ

Thematic Analysis of Audience Commentary on The Movie Her

Fatma KAYIM¹, Berk Efe ALTINAL²

ÖZET

Bu makalede, senaristliği ve yönetmenliği Spike Jonze tarafından gerçekleştirilmiş, geçimini başkaları için el yazımı mektuplar yazarak sağlayan Theodore ile bir işletim sistemi olan Samantha arasındaki duygusal ilişkiyi konu alan 2013 tarihli Her (Aşk) filminin izleyici yorumları üzerinden tematik analizini gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Yapılan çalışmada veri seti izleyici yorumlarından oluşturulmuş, izleyici yorumlarına ulaşmak amacıyla “Ekşi Sözlük” isimli platform kullanılmıştır. Ekşi Sözlük’te yer alan “Her” başlığının çevrimdışı bir kopyası 17 Ağustos 2022 tarihinde oluşturulmuş, toplam 773 adet girişin bulunduğu belirlenmiştir. Bu girdilerin içinde film ile ilgili olmadığı saptanan yorumlar analiz dışında bırakılmış, geriye kalan 370 girdi üzerinden tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Değerlendirmeye alınan izleyici yorumlarının “Postmodern insanın sorunları”, “Bedensizlik” ve “Değişim-Dönüşüm” olmak üzere üç ana tema üzerinden şekillendiği belirlenmiş, bu temaların da farklı alt temalar içerdiği saptanmıştır. Postmodern insanın sorunları teması; “eksiklikler”, “kaçışlar”, “geleceğe dair korkular”, Bedensizlik teması; “olumlu bir durum olarak bedensizlik”, “bir eksiklik olarak bedensizlik” ve “nötr ya da önemsiz bir durum olarak bedensizlik” olmak üzere üçer alt temaya ayrılmıştır. Son olarak, Değişim- Dönüşüm temasında ise; “insan değişmez” ve “insan değişir” olmak üzere iki alt tema tanımlanmıştır. Elde edilen veriler literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

ABSTRACT

This article aims to conduct a thematic analysis through audience comments on the 2013 movie Her (written and directed by Spike Jonze). The movie is about the romantic relationship between Theodore, who makes a living by writing handwritten letters for others and Samantha-an operating system. In the study, the data set was created from the audience comments, and the platform called "Ekşi Sözlük" was used to reach the audience comments. An offline backup of the title "Her" in Ekşi Sözlük was created on August 17, 2022, with 773 entries. It was observed that some of the entries were not related to the movie. Those entries were excluded from the analysis. After the exclusion process, the remaining 370 entries were analyzed using the thematic analysis method. It has been determined that three main themes appear in the examined audience comments: "Problems of the postmodern humanity," "Bodilessness," and "Change-Transformation," and it has been observed that these themes also contain various sub-themes. The theme "problems of postmodern humanity" consists of the sub-themes "deficiencies," "escapes," and "fears about the future." Within the sub-themes of the disembodiment theme, bodiliness is interpreted as "a positive condition," "a deficiency," or "a neutral or unimportant condition." Finally, in the theme of "change-transformation," two sub-themes were defined as "people do not change" and "people do change." The data obtained were discussed within the framework of the current literature.

Anahtar Kelimeler: Film analizi, tematik analiz, Her

Keywords: Film analysis, thematic analysis, Her

1. ORCID: 0000-0002-6432-7059

2. ORCID: 0000-0001-6987-8012

1. Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Haliç Üniversitesi, fatmakayim@halic.edu.tr

2. Öğretim Görevlisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, bealtinal@gelisim.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

This paper aims to conduct a thematic analysis of the audience comments on the movie *Her* (Spike Jonze, 2013). The movie is about the romantic relationship between Theodore, who makes a living by writing handwritten letters for others and Samantha—an operating system. The data set was obtained from audience comments reached through a popular social network, Ekşi Sözlük. Ekşi Sözlük was chosen because of the collaborative nature of the platform (Gürel ve Yakın, 2007:205) and the accessibility of a large variety of entries categorized under message board style threads. An offline copy of the thread "*Her*" in Ekşi Sözlük was backed up on August 17, 2022. Among the 773 entries, some were irrelevant, such as entries about a song with the same title or commenting on the word "her" itself. Those entries were excluded from the analysis. After the exclusion process, the remaining 370 entries were analyzed using the thematic analysis method. It has been observed that three main themes appear in the examined audience comments: "Problems of the postmodern humanity," "Bodilessness," and "Change-transformation." All themes also contain various sub-themes. "The problems of postmodern humanity" refers to conditions portrayed in the movie and conceived by the audience members as problems presently troubling in the current age, hence the name "postmodern." The theme contains three sub-themes "deficiencies," "escapes," and "fears about the future." It is observed that the audience members consider the non-traditional types of relationships -especially the ones through the medium of recent technologies- as artificial, inauthentic or less valuable. They describe the postmodern condition as a life with a severe feeling of deprivation. The audience members describe the technological mediums people use to deal with loneliness or other problems as an escape (in contrast to a real solution). They also mention the fear of getting manipulated by robots or computers capable of advanced artificial intelligence and losing what is essential to being a human. Since all of these are in line with the movie's theme, it is possible to argue that audience members agree with the hegemonic narrative of the movie. Within the sub-themes of the disembodiment theme, bodiliness is interpreted as "a positive condition," "a deficiency," or "a neutral or unimportant condition." Since the movie's plot is about a sexual and romantic relationship between a human and an operating system, the (non)existence of the body is one of the significant discussion points. Across the audience's comments, the lack of body is interpreted as an advantage because the body itself is considered a burden and platonic love is seen as superior to physical attraction. On the other hand, some audience members interpreted it as a disadvantage; some argued that the lack of body would also mean a lack of some essential relationship properties. Some even phrased this situation as "falling in love with someone who does not exist," equating not having a body with not existing. On the other hand, some comments point out that not having a body does not mean much at all. Finally, in the theme of "change-transformation," two sub-themes were defined as "people do not change" and "people do change." The futuristic theme of the movie leads to a discussion about whether human nature changes with changing conditions. It is possible to observe a dispute, as some argue that new conditions brought by technological advances create a new version of humanity; in contrast, others argue that even though times and conditions change, the essential properties of humankind stay the same. The audience appears to discuss the main themes of the film -loneliness, changing conditions, consequences of technological advances and the position of the human body in all of these- concerning their own life experiences. They compare themes from the movie, such as loneliness and escape, with the problems they have been facing in a period when technology and communication opportunities were changing rapidly. They see similarities between emotions and events depicted in the film and their own. The themes observed in the audience comments in this study are also among the posthuman-themed academic literature discussion topics. Thus, it is possible to evaluate the observed themes as an audience reception analysis of the movie *Her*, as well as an evaluation of the public discourses on posthuman theory themes between 2013-2022.

GİRİŞ

Dijital teknolojide meydana gelen değişimler, benzer bir ivmeyi hayatın farklı alanlarında da göstermiş ve yaşam pratiğinde nihai yerini almıştır. Teknolojik alanda yaşanan dönüşümlerle birlikte insan birçok ihtiyacını kısa sürede karşılamayı başarırken, bağlanma ve kendini ifade etme gibi temel ihtiyaçlarını giderebilmek amacıyla teknolojiyi bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Öyle ki “gerçek dünya” ile temas edilmeyen sanal platformlar dijital bir kültür oluşmasına zemin hazırlamıştır. Böylesi bir dönüşümün bireyin “gerçek” ile olan ilişkisini etkilediği ve insan doğasında değişmelere yol açabileceği üzerine ortaya çıkan tartışmalar hem sanat yapıtlarında hem de akademik alanda kendini göstermeye başlamıştır.

Son yıllarda, -ortaya çıkan dönüşümü anlama çabasının bir sonucu olarak- sanatın ve bilimin çeşitli alanlarında “dijitalleşme ve insan” konusu farklı kavramlar açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. *Her (Aşk, Spike Jonze, 2013)* filmi bu çabanın yansıması olarak karşılık bulan sanatsal açıdan değerli yapıtlardan biridir. Aynı zamanda film, teknolojide meydana gelen değişimin insanın ilişkilene biçimindeki farklılaşmasını ele alış açısından önemlidir.

Her (Aşk, Spike Jonze, 2013) filmi, bir işletim sistemi ile bir insan arasında yaşanan duygusal ilişkiyi konu edinen bir yapıttır. Film; romantik ilişkiler, insanlar arası iletişimin elektronik ortamlara aktarılması, teknolojinin ve yapay zekânın insan hayatına her geçen gün daha yoğun bir biçimde dahil olması gibi konulara değinen bilim kurgu türünde bir yapıt olması sebebiyle pek çok tartışmaya konu olmuş, değindiği konularla ilişkili olarak yazında pek çok farklı çözümleme çalışması gerçekleştirilmiştir (Birincioğlu, 2020; Gelly, 2019). Gerçekleştirilen bu çalışmada ise, *Her* filminin izleyiciler tarafından nasıl alımlanmış olduğu ve filmdeki temaların izleyicilerce nasıl tartışıldığı tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir.

Kültürel yapıtların çözümlenmesinde yapıtın kendi içeriğinden ziyade yapıtı alımlayan kişiler tarafından nasıl değerlendirildiğine ve çıkarılan anlamlara odaklanmak, Stuart Hall’un seyirciyi pasif bir alımlayıcı konumundan çıkararak, televizyon üzerine yaptığı çalışmalara dayanmaktadır (Şakı-Aydın, 2007:124-125). Hall’ün (2009) ortaya koyduğu “Kodlama-Kodaçımı” kuramı, izleyiciyi yapıtın iletmekte olduğu mesajı yorumlayan aktif bir konuma yerleştirmektedir. Bu yaklaşıma göre; izleyici, mesajı olduğu gibi kabul edebilir, mesaja temkinli yaklaşabilir veya mesajın karşısında bir noktaya kendini yerleştirebilir. Aynı zamanda, bu yaklaşımda baskın anlatı yapıtın iletmek istediği mesajdır. İzleyicinin bu mesajı yapıtın yazarının amaçladığı biçimde yorumlayıp bu yorumu benimsemesi baskın mesajı benimsediği anlamına gelmektedir. Öte yandan, izleyici metin ile müzakere edici bir ilişki de kurabilir, yani metnin mesajını yazar tarafından niyet edildiği biçimiyle benimsememekte, ancak tam anlamıyla karşısında da konumlanmamaktadır. Son olarak muhalif okumadan söz edilebilir. Muhalif okumada, okuyucu metinde iletilmek istenen mesajı anlamakta ancak bu mesajı karşıt bir şekilde yorumlamaktadır (Hall, 2009:34-38).

Bir yapıta yönelik anlamlandırmalar kişinin kendisinde başlayıp biten bir süreçten ibaret olmayıp, başka kişilerle ve medya araçlarıyla müzakere edilmekte, değişip dönüşmektedir (Hall, 2009:34-38). Bu bağlamda yeni medya araçları, izleyicilere, bir yapıtla ilgili görüşlerini tartışmak, benzer ve farklı görüşlerle karşılaşmak adına birçok imkân sunmaktadır. İzleyici bir yapıta ilişkin izlenim ve kanaatlerini çevrimiçi platformlarda paylaşabilmenin yanı sıra başkalarının paylaşımları üzerinden kendi kanaatini değiştirebilmekte veya kanaatinin doğruluğuna daha sıkı bir şekilde ikna olabilmektedir. Bu çalışmada *Her* filmine ilişkin izleyicilerin yorumları, bahsi geçen tarzda bir sosyal ağ ve çevrimiçi forum sitesi olan Ekşi Sözlük isimli platformdan yararlanılarak incelenecektir.

Her filmi, Theodore Twombly’nin bir işletim sistemi olan Samantha ile duygusal ilişkisini konu almaktadır. Filmin hangi yılda geçtiği tam olarak belirtilmemiş olmakla birlikte içerisinde yer alan pek öge çok uzak olmayan bir gelecekte geçtiğini düşündürmektedir. Bu zaman diliminde insanlar el yazımı mektuplarını yazmaları için hizmet satın almakta, Theodore da bu yazarlardan biri olarak seyircilerin karşısına çıkmaktadır.

Theodore, eşyle evleri ayırdıktan sonra bir apartman dairesinde tek başına yaşamaya başlamıştır. Bulunduğu apartmanda arkadaşları olmasına karşın işten arta kalan zamanlarını genellikle tek başına geçirmektedir. Yapay zekânın hayatın her alanında farklı biçimlerle yer aldığı bir zamanda Theodore’un satın aldığı yeni bir işletim sistemi de onu Samantha ile tanıştırır. Sanal bir varlık olan Samantha yalnızca bir sestem ibaret olsa da Theodore’a birçok konuda destek olmaktadır. Ayrılık sonrası, Theodore’un içinde bulunduğu depresif duygu durumundan çıkmasına

yardımcı olan Samantha aynı zamanda onunla hayat ve ilişki üzerine derin ve keyifli sohbetler gerçekleştirmektedir. Tüm bu paylaşımların bir sonucu olarak Samantha ve Theodore arasındaki ilişki romantik bir boyut kazanır ve duygusal bir bağlılığa dönüşür.

2. Yöntem

Bu çalışma, yönetmenliği ve senaristliği Spike Jonze tarafından yapılan *Her* filmine dair izleyici yorumlarının tematik analizinin yapıldığı nitel bir araştırmadır. Tematik analiz, veri setindeki en küçük boyutların düzenlenmesini ve derinlemesine betimlenmesini sağlayarak veri örüntülerinin (temaları) analiz edildiği ve raporlandığı bir yöntemdir (Boyatzis, 1998). Yapılan çalışmada veri seti izleyici yorumlarından oluşturulmuş, izleyici yorumlarına ulaşmak amacıyla “Ekşi Sözlük” platformu kullanılmıştır.

“Ekşi Sözlük”, siteye yazar olarak kabul edilen kişilerin herhangi bir konuda başlık açarak kanaatlerini paylaşabilmeleri, metin içi bağlantılar ile birbirine bağlanan başlıklardan oluşan kolaboratif bir platform olması (Uzunoğlu, 2015:427), belli bir konudaki yorumlara topluca erişmenin mümkün olması ve yorumların kullanıcı ya da yöneticiler tarafından kaldırılmadığı müddetçe erişime açık ve erişilebilir olması (Gürel ve Yakın, 2007:204-205) sebebiyle tercih edilmiştir.

2.1. Verilerin Toplanması

Ekşi Sözlük’te yer alan *Her* başlığının çevrimdışı bir kopyası 17 Ağustos 2022 tarihinde oluşturulmuştur. Bu tarihte başlıkta 773 adet girişin bulunduğu belirlenmiştir. Ancak bu girdilerin bir kısmının İngilizcede kullanılan üçüncü tekil şahıs zamirlerinden biri olan “her”, Türkçe’de “her gün” kelimesinde kullanıldığı anlamıyla “her” ya da *Her* ismini taşıyan şarkılar gibi başka konularla ilgili olduğu saptanmıştır. *Her* filmiyle ilgili girdilerin bir kısmının ise sadece “kötü bir film” ya da “iyi bir film” gibi yorumlar içeren ancak bu görüşlere ilişkin herhangi bir açıklamanın yer almadığı yorumlar olduğu belirlenmiştir. Bu girdiler dışarıda bırakıldığında, *Her* filmiyle ilgili 370 girdi tespit edilmiş, analiz bu 370 girdi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.2. Verilerin Kodlanması

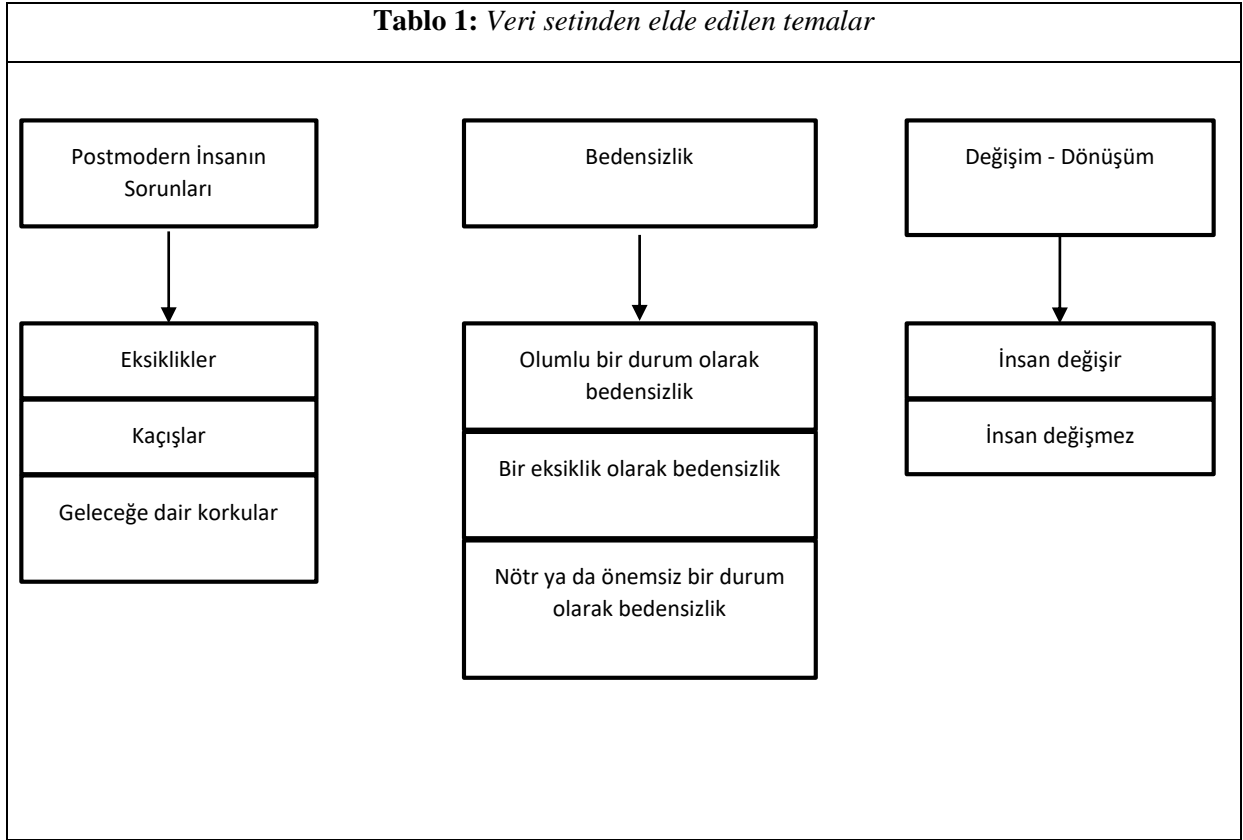
Ekşi Sözlük, kullanıcıların yarı anonim olarak kullandıkları bir platformdur. Platformdaki kullanıcı isimleri sabit olmakla birlikte siteye yeniden yazar olarak üye olmak zahmetli ve zor bir süreç olduğundan kullanıcılar tutarlı olarak aynı ismi kullanmaktadır. Ancak bu isim gündelik hayatlarında kullandıkları isimden farklı olmakta, kullanıcıların demografik özellikleri hakkında bir bilgi verilmemektedir (Gürel ve Yakın, 2007:207). Bu nedenle çevrimdışı kopya oluşturulurken kullanıcı adları kaldırılmış ve çalışmaya dahil edilen her bir girdiye “1” sayısından başlaarak bir kod numarası verilmiştir.

2.3. İşlem

Analiz gerçekleştirilmeden önce *Her* filmi iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı izlenmiş ve içeriğinde yer aldığı düşünülen temalar araştırmacılar arasında tartışılmıştır. Daha sonra Ekşi Sözlük platformundan elde edilen 370 girdiye kod numaraları verilmiş ve her bir girdinin teması araştırmacılar tarafından ayrı ayrı belirlenmiştir. Son olarak araştırmacıların belirledikleri temalar arası tutarlılık karşılaştırılmış ve birbiriyle örtüşmeyen temalar dışarıda bırakılmıştır.

3. Bulgular

Yapılan tematik analiz sonucu elde edilen veride “Postmodern insanın sorunları”, “Bedensizlik” ve “Değişim-Dönüşüm” olmak üzere üç ana temanın belirdiği gözlemlenmiştir. Bu temaların içerisinde yer alan alt temalar Tablo 1’de gösterilmiştir.

3.1. “Postmodern İnsanın Sorunları” Teması

Ekşi Sözlük kullanıcılarının *Her* filmi üzerine yaptıkları yorumlar incelendiğinde ön plana çıkan temalardan birinin insanların hem buldukları dönemin içinde deneyimliyor oldukları hem de yakın gelecekte süreceğine inandıkları sorunlar olduğu görülmektedir. Kullanıcılar, yakın gelecekte geçen hikayedeki sorunların *bugün de* yaşanıyor olduklarını sıklıkla vurgulamakta ve kendi yaşamlarındaki sorunlar ile filmde konu edilen sorunlar arasında bağ kurmaktadır. Bu sebeple, söz konusu temanın ismi olarak, bu iki zaman dilimini de kapsayacak şekilde, “Postmodern İnsanın Sorunları” seçilmiştir.

Bu temanın içeriği, “eksiklikler”, “kaçışlar”, “geleceğe dair korkular” olmak üzere üç alt temaya ayrılmıştır. “Eksiklikler” alt temasının “yalnızlık” ve “sahtelik”; “Kaçışlar” alt temasının “yalnızlığı ya pay zekâ ile giderme” ve “yapay- güvenli alanlara yönelme”; son olarak “geleceğe dair korkular” alt teması ise “robotların insanları kontrol edeceği” ve “insanların gelecekte robotlaşacağı” konularını kapsadığı belirlenmiştir.

“Postmodern insanın sorunları” teması, içeriğinde yer alan alt temalar ile birlikte ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.1.1 Eksiklikler

Eksiklikler alt temasında yer alan iki temel konu yalnızlık ve sahtelik olarak tanımlanmıştır. İzleyici yorumları değerlendirildiğinde yalnızlık konusunun sıklıkla yalnız kalma korkusu ile birlikte ele alındığı görülmüştür. Yalnızlık ve teknoloji ilişkisi kimi zaman yalnızlığa aranan çözümde teknolojinin işlevselleştirilmesi, kimi zamansa teknolojinin bilhassa yalnızlık halinin sebebi olması şeklindedir. Örneğin (5) numaralı yorumcu yazdığı girdide şu ifadelerini kullanarak insanın kurduğu ilişkiler aracılığı ile yaşadığı dönüşümü ve yalnızlık hissini ise şekil değiştirmesine karşın varlığını koruduğunu belirtmiştir:

Yalnızlıkla baş etme yöntemlerimiz, kendimize, kendimiz için bir ses yaratmak. Bu filmde kendi ile baş edemeyen, kendi yalnızlığına çözüm arayan theodore bir işletim sistemi ile ilişki kurmaya başlar. İlişkileri boyunca şahit olduğumuz şey her bir dakika bir önceki dakikadan farklı kişiler olduğumuz, evrildiğimiz, evrim geçirdiğimiz ve bu nedenle bağ kurduğumuz şeylerle olan ilişkilerimizin de nasıl şekil değiştirdiğini ve "normal" kabul edilenin aksine olanı, yaşadığımızı sahiplenip zamanı geldiğinde de bitirebileceğimiz,

tüketebileceğimiz ve bunun bu şekilde sürüp gitmesi. Bu sırada var olan yalnızlıklarımıza çözüm bulurken başka yalnızlıklar, yoksunluklar, özelemler yaratmamız.

(35) numaralı yorumcunun girdisinde teknolojinin ilerlemesi ve sosyal medyanın yaygınlaşması insanların kendilerini yalnız hissetmelerine yol açan en temel etken olarak gösterilmektedir;

Teknolojinin -özellikle de sosyal medya yoluyla-, gerçek kalabalıklardan kaçıp sanal kalabalıklarda hayat bulan korkunç bir yalnızlar ordusu yarattığı ve insan olmağımızdan gelen hasretleri çoktan aştığı fikrine katılıyorum. Zaman içinde hepimiz yalnızca sanal dünyalarda mutlu olabilen yalnız insanlara dönüşecek ve bunu fark ettiğimizde çok geç olacağından kendimizi içinde bulacağımız ölümcül yalnızlığımızla baş başa kalacağız.

(105) numaralı yorumcu ise insanların birbirleri ilgilenmeyip işletim sistemleriyle iletişim kurmalarına odaklanmış ve bu durumun modern dünyada sıcaklık arayan insanın yalnızlığını gözler önüne serdiğini belirtmiştir. Bu söylemi destekler nitelikte (240) numaralı yorumcu da *Her* filminin modern dünyada insanların nasıl yalnızlaştığını ve birbirlerine nasıl yabancılaştığını etkileyici bir biçimde işleyen bir film olduğunu ifade etmiştir.

(66) numaralı yorumcu yalnızlık temasını iletişimsizliğin giderek artması sonucu insanların robotlaşması ile ilişkilendirmektedir. Benzer bir şekilde (229) numaralı yorumcu modern zamanlarda bireyin yaşadığı en büyük sorunun iletişimsizlik olduğunu belirtmiş ve bu durumun günümüz dünyasında bireyi yalnızlaştırdığını ifade etmiştir. Sosyal medya kullanımındaki artışın da bu yalnızlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını vurgulamıştır.

“Eksiklik” alt teması içerisinde yer alan bir diğer içerik “yapaylık-sahtelik” konularına değinmektedir. Yorumlarda, kullanıcıların dünyayı gerçeklik/sanallık, sahicilik/sentetiklik ya da yapaylık gibi ikilikler üzerinden değerlendirdiği göze çarpmaktadır.

Örneğin (76) numaralı yorumcu Whatsapp, Skype, Instagram, Facebook, Twitter gibi sosyal medya üzerinden kurulan ilişkilerin “sentetik bir mutluluk” getirdiğini belirterek ilişkilerin sanallaştığını ifade etmiştir. (123) numaralı yorumcu yazdığı girdide şu ifadeleri kullanarak insanların gerçek duygular yaşamaya dair duyduğu korkuyu bunun bir sonucu olarak yaşadığı sıkışmışlığı ve duygulardaki yapaylığı dile getirmiştir:

Film sanki baştan sona modern insanın yalnızlığını, yapay duygulara, sistemlere mahkumluğunu eleştiriyor gibiydi. Fakat asıl verilmek istenen mesaj insanların gerçek bir ilişkiye başlamaya olan korkuları. Karşılarında mücadele etmeleri, öğrenmeleri, anlamaları gereken gerçek duygular bulmaktan korkmaları

Yapay olana yönelmenin sahici olana karşı korkudan kaynaklandığı görüşü (256) numaralı yorumcunun insanın hata yapmaktan korkmasının onu steril bir ortama sürüklediğini ve tüm sevgi biçimlerinin metalaştığı üzerine olan girdisinde de görülmektedir.

Bu yorumlarda ilişkilenenin ve duyguları yaşamamanın geleneksel olmayan biçimleri sahte, sanal ya da yapay olarak etiketlenmekte ve sahici ya da gerçek olanların daha değersiz ikameleri olarak tarif edilmektedirler. Bu yorumlara göre, teknoloji, insanın sorunlarına çözüm getiren araçlar sunmaktadır, ancak bu araçların sunduğu çözümler sahici olmadıklarından, yapay ya da sanal olduklarından, geriye derin bir eksiklik hissi kalmaktadır.

3.1.2 Kaçışlar

“Postmodern insanın sorunları” temasının içeriğinde yer aldığı belirlenen bir diğer tema “Kaçışlar” başlığı altında tanımlanmıştır. Kaçışlar alt temasında, postmodern dönemde insanların yaşadıkları sorunları çözmek yerine bu sorunları ertelemek ya da bu sorunların duygusal yükünden kaçınmak amacıyla bir takım hafifletici yöntemlere yönelmekle ilgili yorumlar yer almaktadır. Bu kaçışların, filmin konusu olan “yalnızlığı yapay zekâ ile giderme” ve “yapay-güvenli alanlara yönelme” şeklinde tarif edildiği gözlemlenmektedir.

(17) numaralı yorumcu, insanların gerçek olan şeylere kalplerini açmak yerine sanal şeylere yöneldiği üzerinde durmakta ve izlenen dizi ve filmlerin hatta okunulan kitapların bile bir kaçış amacıyla gerçekleştiriliyor olabileceğini öne sürmektedir. Buna ek olarak, “biz insanlar gerçek olan şeylere kalplerimizi açmak yerine, daha sanal şeylere mi yöneliyoruz? Kırılmaktan bu kadar çok mu korkuyoruz da, kendimizi daha güvenli hissettiğimiz alanlara mı yöneliyoruz?” sorularını sorarak kaçışın arkasında yatan zihinsel ve duygusal süreçlere dair bir takım

sorgulamalar ortaya atmaktadır. (105) numaralı yorumcuya göre ise teknolojik arayüzlerin hakim olduğu alanlara yönelmenin sebebi sorumluluktan ve korkularla yüzleşmekten kaçmaktır:

Metroda, yolda insanlar kalabalıkta sürekli konuşuyor ama birbirleriyle değil, işletim sistemleriyle. Real ilişkilerin birbirlerine yükledikleri sorumluluklardan kurtulmak, korkularla yüzleşmek yerine kaçmak için.

(275) numaralı yorumcu ise Theodore'un yapay zekâyla kurduğu ilişkinin aslında benliğindeki büyük boşluğu doldurmak ve yaralarını sarmak üzerine olduğunu ifade ederek insanların yalnızlıklarını yapay zekâ aracılığı ile giderme çabası içerisinde olduklarını vurgulamakta ve bu kaçışla yüzleşildiği anlarda utanç duygusunun baskın çıkacağını öne sürmektedir.

Bu alt temada gözlemlenen edilen yorumlarda, teknolojinin sağladığı imkanlar, insanların sahip oldukları sorunlardan, korkulardan ve olası yüzleşmelerden kaçmak için sığındıkları bir alan olarak tanımlanmaktadır. Yapay zekâ ile kurulan ilişki, gerçek bir ilişki değil, yalnızlıktan ve gerçek insanlarla kurulan ilişkilerden kaçış olarak görülmektedir, buradan yola çıkılarak, teknolojik araçların insanların hayatına girişi de kaçışı kolaylaştıran ya da mümkün kılan bir durum olarak tariflenmekte ve bir problem olarak görülmektedir.

3.1.3. Geleceğe Dair Korkular

Postmodern insanın sorunları temasında, son alt tema olarak yer alan “Geleceğe dair korkular” teması, “robotların insanları kontrol edeceği” ve “insanların gelecekte robotlaşacağı” konularını içermektedir.

(11) numaralı yorumcuya göre *Her*, “Bilgisayarlar kontrolü ele geçirecek, insanlara hükmedecek filmi” olarak tanımlanabilecek bir filmidir. Bu yorum, insanların bilgisayarlar veya robotlar tarafından ele geçirilmesi şeklindeki olay örgüsünün çok defa işlenmiş olmasına bir göndermedir. (271) numaralı yorumcu da yazdığı girdide, insanların yapay zekâ karşısındaki acizliğini bu film ile tekrar gördüğünü, bu ve benzeri durumların yakın zamanda yaşanabileceğine ilişkin kaygısını dile getirmiştir. (188) numaralı yorumcu da yukarıdaki görüşleri destekler biçimde yapay zekâyâ temel problemin insanlar ile yaşayacakları duygusal yakınlıktan ziyade insana doğrudan nüfus edebilmeleri olduğunu belirtmiş, yakın bir gelecekte otomatikleşmiş bir polis, otomatikleşmiş bir asker aracılığıyla insanların kontrol edilebilmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Her filmi her ne kadar, *The Matrix* (*Matrix*, *Lana Wachowski ve Lily Wachowski*, 1999) gibi insanların makineler tarafından kontrol altına alınması gibi bir konuyu doğrudan işlemiyor bile olsa, *Her* dünyasında karşımıza çıkan teknolojiler insanların duygu ve davranışlarını manipüle etmek üzere işlemektedir; hayalet yazarlar müşterileri için kişisel mektuplar kaleme alırken, yazılım şirketleri müşterilerine romantik ilişki yaşayabilecekleri işletim sistemleri sunmaktadır (Kıyıcı, 2022:123). Bu yorumlar, izleyicilerin filmin geleceğe dair anlatısını, tıpkı filmin sunduğu atmosferde olduğu gibi, kontrol edilmeye ilişkin bir endişeyle bağdaştırdığını göstermektedir. İnsanlar, makineler karşısında kontrol edilmeye ve manipüle edilmeye açık, görece zayıf varlıklar olarak görülmekte ve bu durum da yakın gelecekte insan otonomisine ve bireyselliğine yönelik tehditlere ilişkin korkuları açığa çıkarmaktadır.

İnsanların robotlar tarafından ele geçirilmesinin yanı sıra diğer korku, insanların kendilerini insan yapan bazı özellikleri kaybederek robotlaşacakları korkusudur. İnsanın robotlaşması temasına dair en yapılan en belirgin yorumlardan biri (169) numaralı yorumcuya aittir. Yorumcu yazdığı girdide filmin insanların robotlaşması temasını ele aldığını şu cümleleri ile ifade etmiştir:

Modern dünyayı ciddi olarak sorgulamanıza yol açan film. Her şeyin gitgide mekanikleştiği ve ruhsuzlaştığı dikkate alındığında, filmdeki karakterlerin aslında günümüzdekilerden çok da farklı olmadığını görüyoruz. Sadece şefkat ve sevgi arayışının farklı kanallara kaydığı gerçeği var. Ama o mekanikleşmenin arasında sıkışmalar dahi, gerçekliğe muhtaç ve o gerçekliğin peşindeler.

(66) numaralı yorumcu da yazdığı yorumda filmin geleceğin dünyasına, gitgide yok olan iletişimsizliğe ve robotlaşan insanlara iyi göndermelerde bulunduğunu ifade etmiştir.

(150) numaralı yorumcu ise yazdığı yorumda filmin, insanların aklıyla makineleri kullanmak yerine, makinelerin insanların aklını kullanmasına izin vermesine devam edildiğinde insanların insansı özelliklerini yitirmeye başlayacağına ilişkin bir uyarı olduğunu belirtmiştir.

(176), (212) ve (184) numaralı yorumcularda yazdıkları girdilerde filmin çok olası bir gelecek senaryosunu konu aldığını belirterek, bu tür bir geleceğin olumsuz sonuçlar doğurabileceğini vurgulamışlardır. Ancak yorumlarda öngördükleri olumsuz durumlar ile ilgili detaylı bir bilgilendirme yapılmamıştır. Bu yorumlarda içeriği açıkça ifade edilmeyen bir endişe duygusu dile getirilmektedir.

“Postmodern insanın sorunları” başlığı altında “eksiklikler”, “kaçışlar” ve “geleceğe dair korkular” olmak üzere üç alt tema belirlenmiştir. İnsanın savaşıyor çözemediği sorunlarıyla kaçınarak -yok sayarak- baş etmeye çalışması evrimsel bir savunma stratejisi olarak literatürde tanımlanmaktadır (Cannon, 1915:377-392). Bununla birlikte, kaçınma stratejisinin, somut tehditlerin yanı sıra baş edilemeyen soyut konular söz konusu olduğunda da kullanıldığı yazında bildirilmiştir (McCarty, 2016:33-37). May, (2019), kaçışın kişiyi arzu ve hislerinden uzaklaştırarak kendinden (özünden) uzaklaştırdığını öne sürmektedir. Bu bakış açısına göre; kişi kendi benliğinden ve değer sisteminden uzaklaşmakta, topluluk tarafından kabul görmek amacıyla başkalarıyla uyumlu davranışlar geliştirmektedir. Ancak içinde bulunulan bu yeni durum kişide tatmin duygusu yaratmamanın aksine, yaşanan kaygı ve çaresizlik hissini büyütülmektedir. May’in (2019) bu yorumunun, kaçış alt temasında vurgulanan boşluk duygusu için açıklayıcı olduğu düşünülebilir. Robotlaşma ve robotlar tarafından kontrol temalarında da görüldüğü üzere, insan teknolojinin gelişimi ve toplumsal yaşamın karmaşıklığı karşısında zayıf ve çaresiz olarak tanımlanmakta, bunun sonucunda kaçışa yönelmek kaçınılmaz görünmektedir. Ancak sorunlardan kaçış beraberinde, May’in (2019) vurguladığı boşluk hissini getirmektedir.

“Postmodern insanın sorunları” temasında beliren bir başka alt tema yalnızlık duygusunun ifade edilmesinin ön plana çıktığı “Eksiklikler” alt temasıdır. Elbette, eksiklik hissini postmodern döneme özgü olduğunu öne sürmek güçtür, bu his psikoloji tarihi boyunca birçok farklı kuramcı tarafından açıklanmaya çalışılan konulardan biri olmuştur (Fink, 1996:112-125; Kendler, 2020:863-868). Hatta Platon’un (2019) Şölen diyalogunda Yunan mitolojisinde dahi insanların başlangıçta; dört elli, dört kollu, iki suratlı, tek bir ruha ve vücuda sahip olarak yaratıldığına ancak tanrıların insanları ikiye böldüğüne, o günden sonra insanların ruhlarındaki eksik parçanın özlemine yaşamakta ve hayatları boyunca bu parçayı tamamlayacak olan eşlerini aramakta olduğuna dair bir anlatı yer almaktadır. May (2010), antik Yunandaki sevgiyi yaratılıştaki bütünlüğü aramanın bir parçası olarak değerlendiren gelenekten yola çıkar ve 4 farklı sevgi biçiminden söz eder. Bunlardan ilki seks ya da şehvet diye adlandırdığımız libidodur; ikincisi Eski Yunanlıların daha yüksek varlık ve ilişki biçimlerine gereksinim olarak tanımladığı ve adına eros dediği üretme veya yaratma dürtüsü; üçüncüsü philia, veya dostluk, kardeşlik sevgisi ve sonuncusu ise insanın Tanrı sevgisini de içeren, bir başkasının refahı için adanmış sevgi olan agapedir. İnsanın gerçek aşk deneyimi- dolayısıyla mutluluk ve doyum- bu dördünün değişen oranlarda karışımı ile mümkündür olarak görülmektedir, tek tip bir sevginin peşinden gitmenin ise uzun vadede tatminsizliğe ve sonuç olarak eksiklik duygusunun devam etmesine neden olduğuna inanılmaktadır. Yorumcuların yalnızlık ve sahtelik üzerinden tanımladığı eksiklik hissini teknoloji ve toplumsal değişim ile ilişkilendirilmesi, ancak yorumlarda bu hislerin evrensel ve zamansız biçimde ele alınmaması, filmin bas kın distopik anlatımının izleyici tarafından alınıldığının ve bu tema bağlamında hegemonik bir okumanın söz konusu olduğunun bir göstergesi sayılabilir.

3.2. “Bedensizlik” Teması

Ekşi Sözlük kullanıcılarının *Her* filmi üzerine yaptıkları yorumlarda beliren temalardan bir diğeri Bedensizlik temasıdır. *Her* filmi, Theo’nun bir işletim sistemi olan Samantha ile yaşadığı aşkı ve romantik ilişkiyi ele almakta olduğundan, ilişkinin içindeki kişilerden birinin bedeninin olmayışı filmdeki temel öğelerden biridir (Ergün-Takan, 2018:117). Bu sebeple yapılan yorumlarda da bu temanın belirmesi beklenen bir durum olmuştur.

Bedensizlik, yapılan yorumlarda filmin de konusu olan romantik ilişkiler bağlamında zaman zaman olumlu bir durum olarak ön plana çıkmakta, zaman zaman bir eksiklik olarak değerlendirilmekte, zaman zamansa nötr bir durum olarak tespit edilmektedir. Bedensizlik temasının ele alınmasındaki bu üç biçim sırasıyla ayrıntılı olarak ele alınacak, son olarak bedensizlik temasının bu üç belirme biçimi beraber ele alınacaktır.

3.2.1 Olumlu Bir Durum Olarak Bedensizlik

Ekşi Sözlük yazarları, bedensizliği ya da bedeninin mevcut olmadığı koşullarda yaşanan romantik ilişkiyi çeşitli açılardan olumlu şekilde değerlendirmiştir.

(77) numaralı yorumcu yazdığı girdide, “belki de gerçeklik olgusundan hem çok uzakta hem de paylaşımın bu denli kuvvetli olduğu bir ilişki sırf zorluğundan dolayı mükemmelleşiyor adamın gözünde.” şeklinde, bedeninin olmayışının yarattığı zorlukların ilişkisinin değerini arttırdığından söz etmektedir.

(106) numaralı yorumcu bedeninin olmadığı bir durumda yaşanan romantik ilişkinin iç güzelliği ön plana çıkardığını söylemektedir. Bununla paralel olarak, (142) ve (152) numaralı yorumlarda, bir bedeni olmayan, bir ses ve bir idealden ibaret olan Samantha’ya duyulan aşkın “ilahi” aşk ile olan benzerliğine dikkat çekilmiştir. (142) numaralı yorumcu şöyle yazmaktadır:

ilişkide olmazsa olmaz fiziksel koşullar derin bir anlayış olmadan yiter gider, tersi durumda ise somuttan soyuta bir yükseliş olur[...] somuttan soyuta - maddeden mana alemine- geçiş ya da leyladan geçip mevlaya ulaşma makamı ya da ilahi aşkı çağrıştıran film

(152) numaralı yorumcu ise filmde işlendiğini öne sürdüğü “soyut aşk” kavramının çok çeşitli boyutlar alabildiğini, tasavvufilerin ilahi aşkı ile “inanılmaz derecede güzel olan kadınla ilişkiye girmeyi reddeden” başkarakterin Samantha’ya duyduğu aşk arasında paralellikler olduğunu söylemektedir. (252) numaralı yorumcu da “filmde sevişme ihtiyacı için bir kadın bulmasını istemesi ve sonunda başarılı olamamasının altında da aslında aşkın tamamen manevi paylaşım olduğuna bir atıftı.” cümleleri ile yine aşkın bedensel bir düzeyden ziyade manevi bir düzeyde gerçekleşen bir olgu olduğunu öne sürmektedir.

Bu yorumlarda yorumcular, bedensel çekimle manevi ya da düşünsel düzeyde yaşantılanan aşkın ya da romantik duyguların üstün bir nitelik taşıdığını öne sürmektedir. (152) numaralı yorumcunun “inanılmaz derecede güzel olan kadın” şeklinde bahsettiği kişi, filmde Samantha’nın bedensizliğini telafi etmek adına senaryoya dahil olmakta ve reddedilmektedir. Bu durum yorumcular tarafından zihinsel düzeydeki yaşantının bedensel arzulara baskın çıkması olarak okunmaktadır.

Bedensizliğin olumlu bir durum olarak belirlediği bir diğer konu ise bedeni olmayan Samantha ile bedenli insanların karşılaştırıldığı durumlar olmaktadır. (175) numaralı yorumcu, bir bedeni olmayan Samantha’nın avantajlarını saymaktadır:

vücudu olmadığı için, Samantha aynı anda birden fazla yerde olabiliyor, birden fazla kişiyle görüşebiliyor, konuşabiliyor, hatta bu kişilerle ilişki de yaşayabiliyordu. yine, theodore’un aksine, samantha’nın yaşadığı yeni ilişkiler, eski ilişkilerinden ya da diğer görevlerinden ödün vermesini gerektirmiyordu. samantha’nın kalbi sevgi ile dolmuyordu. aynı anda birden fazla kişiyi ayrı ayrı sevecek, yüzlerce şeyi aynı anda yapabilecek kadar yeterli bir beyne sahipti.

Bu alıntıda bir bedene sahip olmak artık bir eksiklik olarak ele alınmamakta, beden beraberinde bir dizi sorunu getiren bir sınırlılık olarak nitelendirilmektedir. Bu yorumla paralel olarak bir bedene sahip olmanın bu defa bir “kusurluluk” olarak nitelendirildiği bir yorum (177) numaralı yorumcu tarafından yapılmaktadır:

samantha’nın davranışları o kadar kusursuz ve idea denecek kadar insandan uzak ki, onu yansıtacak bir vücut bulunduğu theodore o vücuttan öğreniyor. o sarışın melek gibi kızın belki de tek kusuru olan dudak rahatsızlığını anında yüzüne vuruyor. samantha’nın bir vücuda aracı bir kadın dahilinde sahip olması, kusurlu olmasına yol açıyor. bunu da theodore kabul edemiyor.

Bu durum (172) numaralı yorumcunun yorumunda bir üst düzeye taşınarak, Samantha gibi bir varlığın Theo gibi bir insana aşık olmasının saçma olduğu öne sürülür:

düşünün ki, insan gibi iyi ve kötü tüm duygulara sahip olan bir ai var, insandan yüzlerce binlerce kat daha zeki, elemanın yerine email atabilecek kadar inisiyatif alabiliyor, ve aynı yeterliliklere sahip farklı karakterlerde binlerce işletim sistemi var. ve buradaki particular os loser herifin tekinin dandik esprilerine gülebiliyor, adama aşık olabiliyor. saçma x saçma (to-the-power) saçma

3.2.2 Bir Eksiklik Olarak Bedensizlik

Bedensizlik temasının olumsuz bir durum olarak nitelendirildiği yorumlarda bedeninin olmayışı bir eksiklik olarak görünmektedir. (158) numaralı yorumcu bu tarz bir aşkın eksik kalacağını söylemektedir: “ama aşık olmak sadece

beyinle olmamalı. bir fiziksel şey, bir beğeni en azından bir gülümseme, bir yüz ifadesi biraz gözler olmalı falan". Eksiklik söylemi yorumlarda sıklıkla belirmektedir, örneğin (91) numaralı yorumcunun tüm yorumu bu durumu anlatmaktadır:

bağ ne kadar kuvvetli olursa olsun dokunmaya ve dokunulmaya olan ihtiyacımızı gözler önüne sermiştir. sadece fiziksel algılamamak gerek; gözün göze değmesi, aynı havayı teneffüs etmek bile bir temas.

Eksikliğin boyutu bazen "olmama" derecesine ulaşmaktadır, Theo'nun Samantha'ya duyduğu aşk pek çok yorumcu tarafından "olmayan bir kişiye aşık olmak" olarak nitelendirilmektedir. Yukarıda da bahsi geçen (77) numaralı yorumcu aşağıdaki alıntıda Samantha'yı "olmayan bir kişi" olarak tanımlamaktadır.

ben adamın yerine kendimi koydum, o şekilde bi ilişkide kesinlikle kendimi kaptırırdım çok rahat, ve ardından olmayan bir kişiye aşık olmanın verdiği yoksunlukla muhtemelen delirirdim ya da bi benzerini bulmaya çabalayıp çok mutsuz olurudum.

Bu ifade çok sayıda yorumda tekrar tekrar belirmektedir. Örneğin (178) numaralı yorumcu "theodore basta hissedeceğim herseyi hissettim bitti artık bunda sonra nolcak ya falan derken tamamen olmayan birine karsi delice bir ask yasadi" yazmaktadır.

(116) numaralı yorumcu ise, bir bedenin olmayışını Samantha'nın arzulanışının asıl sebebi olarak görmektedir:

bir ara bunlar pazar gezmesine falan çıktığında, 'dünyadaki en çirkin bedende bile olsa razı olur', diye geçirmiştim aklımdan. aslında aksine, samantha dünyadaki en güzel bedende bile hayat bulsa, theodore onun daima bir işletim sistemi olarak kalmasını ister

Ancak bu yorum bedensizliğin olumlu bir durum olmasıyla değil, Samantha'nın "gerçekleşme ihtimali" olmamasıyla ilgili olarak ortaya konmaktadır:

[Theo'nun] gerçek insanlarla bağı zayıf. bu yüzden Samantha'yı seçiyor bu "aşk ihtiyacı"nı karşılamak için, çünkü samantha'nın gerçekleşme ihtimali yok.

3.2.3 Nötr ya da Önemsiz Bir Durum Olarak Bedensizlik

Bedensizlik teması bazı yorumlarda belirlemekte ancak bedensizliğe olumlu bir anlam atfedilmemekte ya da bir eksiklik olduğu vurgusu yapılmamaktadır. Örneğin (93) numaralı yorumcu "bağ kurmak için fiziksel temasın şart olmadığını iyi anlatmış" diyerek, bedenin olmayışını romantik ilişkiler açısından önemsiz bir durum olarak nitelendirmiştir. (255) numaralı yorumcu da benzer bir şekilde bu filmde ele alınan aşkın başka aşklardan farklı olmadığını söylemektedir:

samantha (işletim sisteminin adı) onun için zamanın ve mekanın ötesinde yalnız ona hissettiği duyguların tamamı iki kanlı canlı insanın birbirine duyduğu aşktan farksız.

Bedensizlik (267) numaralı yorumcunun yorumunda da önemsiz bir durum olarak görülmektedir:

samantha burda insanların tanımadığı insanlarla konuştuğu bir kişiyi temsil ediyor. yani verilmek istenen mesajda beden önemli değil.

Bedensizlik teması altında ortaya çıkan alt temaların birbiriyle çelişen, tartışan ve müzakere eden halleri, üzerine konuşulan filmin de bu konuya dair anlattığı çelişik duygulu anlatılarla uyum içindedir. Filmde, bedensizliğin eksiklik oluşu Theodore ve Samantha arasındaki ilişkide bir problem unsuru olarak yer almakta, hatta bu eksiklik bir başka beden "ödünç alınarak" giderilmeye çalışılmaktadır, öte yandan bu gerilim Samantha'nın bedensizliği kabullenmesi ve kendi varoluşu ile barışması ve olumlaması ile sonuçlandırılmaktadır (Ergün-Takan, 2018:121). İzleyicilerin de yorumlarında filmdeki bu temayla müzakere içine girdikleri görülmektedir.

3.3. Değişim - Dönüşüm

Ekşi Sözlük kullanıcılarının *Her* filmi üzerine yaptıkları yorumlarda beliren temalardan bir diğeri ise "Değişim-Dönüşüm" temasıdır. Değişim-dönüşüm teması, diğer temalarda olduğu üzere birbirine karşıt şekilde kodlanabilecek iki alt temaya sahiptir, bunlar insanın ya da insan ilişkilerinin teknolojiye ve yaşam koşullarına rağmen değişmeyen

yönüne vurgu yapmasıyla ayrışan “İnsan Değişmez” alt teması ile, değişen koşullarla birlikte insanın da değiştğine vurgu yapan “İnsan Değişir” alt temasıdır. Bu kısımda bu alt temalar veriden belirgin alıntılar üzerinden açıklanacak ve tartışılacaktır.

3.3.1 İnsan Değişmez

Her filmine dair yapılan Ekşi Sözlük yorumlarında insanın değişmezliğine ilişkin alt tema temel olarak iki biçimde belirginleşmektedir; bunlardan biri kullanıcıların gelecek bir tarihte geçen filmin aslında gelecekteki bugünü anlattığı yönünde yaptıkları vurgularda görülmektedir; diğeri ise romantik ilişkiler öncelikli olmak üzere insanlar arasındaki ilişkilerin bugün ile filmde konu edinilen gelecekte benzer biçimlerde yaşanıyor olması üzerinden insanın değişmezliği vurgulanmaktadır.

İnsan Değişmez alt temasının en net belirdeği yorumlardan biri (8) numaralı yorumcunun filmi “teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, ne kadar hayatımızı domine ederse etsin insan var olan ve asla teknolojik ilerlemelere rağmen bile evrilemeyecek dürtülerine karşı koyamamasını çok güzel anlatan film.” şeklinde tanımlamadığı yorumdur. (44) numaralı yorumcu da “filmde zaman mekan değişse de insanın çok değişmediği, ne kadar ileri gidilmiş olsa da ilkelik içeren kıskançlık duygusunun ne derece güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğü görülüyor.” şeklinde bir yorum getirmektedir. Buna göre, insanın özünde bulunan bazı temel hisler -burada kıskançlık- teknolojinin, çevresel etmenlerin ve kültürel farklılaşmaların karşısında direnç gösterebilmekte ve sabit kalmaktadır. (59) numaralı yorumcu, filmin konusunun orijinalliği tartışmasını dahi bu iddia üzerinden açıklayabilmektedir:

konu orjinaldi değildi tartışmasına ise girmeyeceğim. bir filmin iyi olabilmesi için mutlaka yepyeni bir konu, yepyeni bir bakış ya da yepyeni bir teknik getirmesi gerekmiyor. yeryüzünde insanların hissettiği duygular asırlardır değişmedi neticede.

3.3.2 İnsan Değişir

“*Her*” filmine dair Ekşi Sözlük yorumlarında ortaya çıkan bir başka tema ise insanın değişimidir; değişimin kaynağı teknoloji ön plana çıkmaktadır.

(35) numaralı yorumcu girdisinde insanın teknoloji ile beraber bir değişim sürecine girdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

teknolojinin -özellikle de sosyal medya yoluyla-, gerçek kalabalıklardan kaçıp sanal kalabalıklarda hayat bulan korkunç bir yalnızlar ordusu yarattığı ve insan olmağımızdan gelen hasletleri çoktan aştığı fikrine katılıyorum. zaman içinde hepimiz yalnızca sanal dünyalarda mutlu olabilen yalnız insanlara dönüşecek ve bunu fark ettiğimizde çok geç olacağından kendimizi içinde bulacağımız ölümcül yalnızlığımızla baş başa kalacağız

Sözü edilen değişim, bir yıkım ve yalnızlaşma anlatısı olarak belirlemekte, teknoloji korkulan bir geleceğe doğru insanları götürmektedir. Bunun bir diğer örneği (38) numaralı yorumcunun girdisinde bulunmaktadır:

içinde yaşadığımız, yeni düzene mecburen uyum sağlamak zorunda olan insan bence kesinlikle aynı değil. bu yeni insan tipinin şekillenmesinin tek sebebi tabi ki, kolay ulaşılabilen teknoloji değil kendi başına belki ama bunda büyük bir payı var kuşkusuz

Değişim önemli bir sebebi olarak teknolojiyi işaret eden yorumcu, bu yeni insan tipini şu şekilde tanımlamaktadır:

istediğiniz insana ulaşmanın bin bir çeşit pratik yolunun olması insanları vurdumduymaz, yalana daha kolay meyleden bir hale bir duruma getirmiş durumda. adeta, tarafların farklı ihtiyaçlarını birbirleri üzerinden karşıladığı sinsi bir ortaklığa dönüşen kadın-erkek ilişkilerinde de artık hakim anlayış; eskinin yerini bir üst model çıktığında hemen yenisiyle ikame edilmesi gibi bir yöne doğru gidiyor

İzleyici yorumlarında, teknolojiyle beraber insanların yalnızlaştığı, ilişkilerin sanallaştığı, teknolojiye bağımlı hale gelirken kendilerine yeterliklerini yitirdiği bir değişimi göstermektedir, Ekşi Sözlük yorumlarında bu görüşü müzakereye açan ya da bu görüşe karşı argüman sunan yorumlara rastlanmamıştır. Filmin kendi anlatısının da bu yorumlama biçimi ile paralel olması, bu tema bağlamında izleyicinin filmin hegemonik anlatısını (Hall, 2009:37-38) benimsediği şeklinde yorumlanabilir.

4. Tartışma

İzleyici yorumları doğrultusunda belirlenen temalar incelendiğinde, filmin anlatısı içerisinde yer bulan yalnızlık, teknolojik değişimlere eşlik eden norm kırılımları karşısında insanın karşılaştığı yeni durumlara adapte olmasının zorluğu ve bedene ilişkin soruların izleyiciler tarafından da tartışıldığını, dahası bu temaların yalnızca anlatı üzerinden değil kendi yaşamları ile ilişkilendirilerek yorumlandığı gözlenmiştir. Yalnızlık, kaçış gibi konular 21. yüzyılın başında teknolojinin ve iletişim imkanlarının hızla değiştiği bir dönemde karşılaştıkları problemlerle benzeştirilmiş, filmdeki ilişki telefon ve internet gibi araçlar yoluyla sürdürülen uzak mesafe ilişkileri ile benzeştirilmiştir. Dahası, insan değişmez alt teması altında, filmde işlenen duyguların ve olayların insanların binlerce yıldır deneyimledikleri hislerle örtüştüğü dahi öne sürülmüştür.

Bu çalışmada izleyici yorumlarında belirlediği gözlemlenen temalar aynı zamanda insan-sonrası temalı alan yazının tartışma konuları arasında yer almaktadır (Ergün-Takan, 2018). Bu sebeple, *Her* filminin insan sonrası kuram çerçevesinde tartışıldığı çok sayıda çalışma yayınlanmıştır. Sözelimi, Favaro (2019), *Her* filmini *Transcendence* (Wally Pfister, 2014) ve *Ex-Machina* (Alex Garland, 2014) filmleriyle birlikte ele almış, bu filmler üzerinden yapay zekâ ile insan-ilişkisinin olasılıklarına dair anlatıları tartışmıştır; Causey (2015) *Her* filminden yola çıkarak insan-sonrası bir dünyada arzu ve cinselliğin imkanlarını sorgulamıştır; Simut (2015), bilimkurgu geleneğinde insan sonrası ütopyaları incelediği makalesinde *Her* filminin fiziksel bedeninin olmadığı ancak bir bilincin var olduğu bir anlatı olarak bu gelenek içindeki yerini değerlendirmiştir, Jollimore (2015) ve Murphy (2018) ise Samantha'nın bedensiz benliği üzerinden bir kişi olmanın ve gerçek olmanın anlamlarını tartışmıştır.

Bu bakımdan bu çalışmada ortaya konulan temaların, *Her* filmi üzerine izleyicilerin yaptıkları yorumların bir analizi olarak değerlendirilebileceği gibi, bir filmde yola çıkarak insan sonrası kuramın temaları üzerine 2013-2022 yılları arasında üretilmiş söylemlerin bir değerlendirmesi olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Gerçekleştirilen çalışmada *Her* filmine ilişkin bir sosyal medya platformu olan Ekşi Sözlük'te yer alan izleyici yorumları incelenmiş ve üç temanın belirdiği tespit edilmiştir. Bu temalar araştırmacılar tarafından "Postmodern insanın sorunları", "Bedensizlik" ve "Değişim-Dönüşüm" olarak tanımlanmıştır. "Postmodern insanın sorunları" temasının "eksiklikler", "kaçışlar" ve "geleceğe dair korkular"; "Bedensizlik" temasının "olumlu bir durum olarak bedensizlik", "bir eksiklik olarak bedensizlik" ve "nötr ya da önemsiz bir durum olarak bedensizlik"; son tema olan "Değişim-Dönüşüm" ise "insan değişmez" ve "insan değişir" olmak üzere bazı alt temalara ayrılarak literatürde yer alan bilgiler doğrultusunda tartışılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmanın, 2013-2022 yılları arasında insan-teknoloji ilişkisi, değişen zamanlar ve normlar karşısında insanın durumu ve bedene ilişkin söylemlere dair bir görüntü sunarak, alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, araştırmacının bazı sınırlılıklarının bulunduğu düşünülmektedir.

İlk olarak, Ekşi Sözlük *Her* filmine ilişkin izleyici yorumlarına ulaşmak adına uygun bir platform olmakla beraber örnekleme dair bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, tüm kullanıcıların sadece seçtikleri kullanıcı adları ile platformda temsil edilmeleri nedeniyle, söylemlerinin; yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey vb. demografik veriler üzerinden analizini gerçekleştirebilmek adına somut herhangi bir veriye ulaşamamaktadır. Bununla birlikte filmin içeriği ile ilgili yorumda bulunan her kullanıcının filmi izlediği varsayılmış ve gerçekleştirilen analize dahil edilmiştir. Bir başka sınırlılık ise, insan-teknoloji ilişkisine dair bir filmle ilgili verinin alındığı platformun bir çevrimiçi platform olmasıdır. Bu platforma üye olan ve izlediği filmlerle ilgili buraya yorumlar bırakan kişilerin toplum içerisinde teknoloji kullanımına daha alışkın kimseler olacakları ve bu durumun gerçekleştirilen yorumlar üzerinde de bir etkisinin olacağı varsayılabilir.

Çalışmadaki bu sınırlılıklar dikkate alındığında, gelecekte yapılacak nitel çalışmalarda bu çalışmada incelenen veriden elde edilen temaların farklı sosyal gruplarla gerçekleştirilecek görüşmelerle irdelenmesi önerilmektedir.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %60, İkinci yazar %40.

Etik Komisyon Onayı: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 22/11/2019 tarih 15 sayılı toplantısında uygun bulunmuştur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- BARNARD, C. (Yapımcı), FARREY, N (Yapımcı), LUPI, D. (Yapımcı), JONZE, S. (Yönetmen). (2013). *Her* [Sinema Filmi]. ABD:Annapurna
- BİRİNCİOĞLU, Y. D. (2020). *Her* (Aşk) filmi bağlamında gerçeklik temsili sorunu. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 23-34.
- BRAUN, V. ve CLARKE, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. S. N. Şad , N. Özer ve A. Atli (Çevirenler). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 873-898. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m
- BOYATZIS, R.E. (1998). *Transforming qualitative information: thematic analysis and code development*. Sage.
- CANNON, W.B. (1915). *Bodily changes in pain: Hunger, fear, and rage; An account of recent researches into the function of emotional excitement*. Rare Books Club.
- CAUSEY, M. (2015). The object of desire of the machine and the biopolitics of the posthuman. *Resisting Biopolitics: Philosophical, Political, and Performative Strategies*.
- ERGÜN-TAKAN, D. (2018) *Posthümanist değerler açısından "Her" filminde beden ve benlik kavramları*. Kuruoğlu, H. ve Özsel, KT. (Ed.) *Medya ve Beden içerisinde*. Detay Yayınları.
- FAVARO, A. (2019). Digital culture: Fears, hopes and uncertainty about artificial intelligence in sci-fi movies. Ayhan, A. (Ed.) *New Approaches in Media and Communication içerisinde*, 61-79. Berlin:Peter Lang GmbH doi:10.3726/b15661
- FINK, B. (1996). *The Lacanian subject: Between language and jouissance*. Princeton, New Jersey.
- GELLY, C. (2019). *Her* (Spike Jonze, 2013): Digital Romance and Post-cinema. *Ekphrasis. Images, Cinema, Theory, Media*, 22(2), 41-53. . doi:10.24193/ekphrasis.22.3
- GÜREL, E.; YAKIN, M. (2007). Ekşi Sözlük: Postmodern elektronik kültür. *Selçuk İletişim*. 4,4. 203-219.
- HALL, S. (2009). Encoding/decoding. Thornham, S., Bassett, C. ve Marris, P. (Ed.) *Media studies: A reader içerisinde*, 3, 28–38. New York:NYU Press
- JOLLIMORE, T. (2015). "This endless space between the words": The limits of love in Spike Jonze's *Her*. *Midwest Studies In Philosophy*, 39(1), 120–143. doi:10.1111/misp.12039
- KENDLER, K. S. (2020). The origin of our modern concept of depression—The history of melancholia from 1780-1880: A review. *JAMA psychiatry*, 77(8), 863-868. doi:10.1001/jamapsychiatry.2019.4709
- KIYICI, H. (2022). Spike Jonze's *Her*: How transhumanism turns into a control mechanism under the name of love. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12(23), 121-138. doi: 10.33207/trkede.954659
- MACDONALD, A. (Yapımcı), Reich, A. (Yapımcı) ve Garland, A. (Yönetmen). (2014). *Ex-Machina* [Sinema Filmi]. Birleşik Krallık: A24
- MAY, R. (2010). *Aşk ve İrade (5. Baskı)*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- MAY, R. (2019). *Kendini Arayan İnsan (14. Baskı)*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

- MCCARTY, R. (2016). The fight-or-flight response: A cornerstone of stress research. *Stress: Concepts, Cognition, Emotion, and Behavior* içerisinde (Editör: Fink, G.). 33-37. Melbourne:Academic Press. doi:10.1016/B978-0-12-800951-2.00004-2
- MINTZ, D. (Yapımcı), NOLAN, C. (Yapımcı), THOMAS, E. (Yapımcı), PFISTER, W. (Yönetmen). (2014). *Transcendence* [Sinema Filmi]. Birleşik Krallık: Alcon
- MURPHY, P. (2018). "You feel real to me, Samantha": the matter of technology in Spike Jonze's Her. *Technoculture: An Online Journal of Technology in Society*, (7) <https://tcjournal.org/vol7/murphy/> üzerinden erişildi.
- PLATON. (2020). *Şölen (20. Baskı)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SIMUT, A. (2015). The post-human utopian paradise and the impossible gaze from Philip K. Dick to Spike Jonze's Her. *Caietele Echinox*, (29), 301-313.
- ŞAKI-AYDIN, O. (2007). Alımlama araştırmaları ve kültürel çalışmalar geleneğinin katkısı. İstanbul Ticaret Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11). 119-131.
- UZUNOĞLU, S. (2015) Bir postmodern intiharın ardından Ekşi Sözlük'te kanaatlerin oluşumu ve grupların biçimlenme süreçleri. *Intermedia International Peer-Reviewed E-Journal Of Communication Sciences*, 2(2). 424-439.
- WACHOWSKI, L. (Yapımcı ve Yönetmen), WACHOWSKI, L. (Yapımcı ve Yönetmen). (1999). *The Matrix* [Sinema Filmi]. ABD:Warner Bros.

PSİKOLOJİK PERSPEKTİFTEN ORTADOĞU'DA TERÖR YAPILANMALARI; REAKSİYON VE İSTİSMAR (EL KAİDE VE İŞİD ÖRNEĞİ)

Terrorist Structures in the Middle East from a Psychological Perspective; Reaction and Exploitation
(The Case of Al Qaeda and ISIS)

Ömer KERKÜKLÜ¹

ÖZET

Terör ve terörizm uluslararası güvenliğin en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Güvenlik çalışmaları literatüründe terörün ortaya çıkış nedenleriyle alakalı olarak pek çok varsayım ileri sürülmüştür. Bölgesel olarak Ortadoğu özelinde yapılan bu çalışmalar çoğunlukla dini perspektiften yapılan değerlendirmeleri içermektedir. Bu çalışmada ise Ortadoğu özelinden terör ve terör yapılanmalarının arka planındaki psikolojik faktörlerin nedenselliği sorgulanmış ve diğer pek çok etkenle birlikte psikolojik motivasyonların da terörün ortaya çıkışında etkisi olduğu ileri sürülmüştür. Bu kapsamda, iki örnek terör örgütü yani El Kaide ve Irak Şam İslam Devleti örgütleri üzerinden terörün arka planındaki psikolojik unsurlar irdelenmiştir. Bu örgütlerin hem bölgesel hem de küresel olarak yapılanmaları ve etki alanları araştırılmıştır. Bu tarz terör yapılanmalarının etkin savaşın yanı sıra psikolojik savaş stratejileri de geliştirdikleri açıktır. Bu örgütlerin psikolojik etkiler yaratan propaganda araçları ve ideolojik referansları incelenmiştir. Örgüt liderlerinin karakteristik özellikleri ve hayatları incelenmiştir. Uzmanların belirttiği psikolojik savlar liderlerin hayatlarından ve karakterlerinden örnekler ile karşılaştırılmıştır. Bireysel incelemelerin yanı sıra sorunu doğuran süreç toplumsal ve kültürel yönleriyle de irdelenmiştir. Bireyleri bu tür yapılanmalara iten kültürel öğretilerin yol açtığı sorunlu psikolojik alt yapı incelenmiştir. Bu farklı yaklaşımların yanı sıra uluslararası aktörlerin dış politika kararlarının sürece katkısı incelenmiştir. Böylelikle çalışmada konu interdisipliner bir yaklaşımla ele alınmış ve Psikoloji ile Uluslararası İlişkiler disiplini ortaklığında bir tartışma yürütülmüştür.

ABSTRACT

Terrorism and terrorism are among the most important problems of international security. In the security studies literature, many hypotheses have been put forward regarding the causes of terrorism. These studies, which are carried out regionally in the Middle East, mostly include evaluations made from a religious perspective. In this study, the causality of psychological factors in the background of terrorism and terrorist organizations in the Middle East was questioned and it was argued that psychological motivations, along with many other factors, had an effect on the emergence of terrorism. In this context, the psychological elements in the background of terrorism were examined through two exemplary terrorist organizations, namely Al-Qaeda and the Islamic State of Iraq and Syria. The structuring and spheres of influence of these organizations, both regionally and globally, were investigated. It is clear that such terrorist organizations have developed psychological warfare strategies as well as effective warfare. The propaganda tools and ideological references of these organizations that create psychological effects were examined. The characteristics and lives of the leaders of the organization were examined. The psychological arguments made by the experts were compared with examples from the lives and characters of the leaders. In addition to individual studies, the process that caused the problem was also examined with its social and cultural aspects. The problematic psychological infrastructure caused by cultural teachings that push individuals to such structures has been examined. In addition to these different approaches, the contribution of international actors' foreign policy decisions to the process has been examined. Thus, in the study, the subject was handled with an interdisciplinary approach and a discussion was carried out in partnership with the discipline of Psychology and International Relations.

Anahtar Kelimeler: Terör, El Kaide, İŞİD, Psikoloji.

Keywords: Terror, Al Qaeda, ISIS, Psychology

1. ORCID 0000-0002-8317-2494

1. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, omarkerkuklu@gmail.com

*18/01/2022 tarihinde Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında 'Ortadoğu'da Terörün Sosyo-Psikolojik Alt Yapısı: Taliban, El- Kaide ve Daes Örneği' başlığıyla savunulan ve başarılı bulunan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KERKÜKLÜ, Ö. (2023). "Psikolojik Perspektiften Ortadoğu'da Terör Yapılanmaları; Reaksiyon ve İstismar (El Kaide ve İşid Örneği)" *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, s.28, s.85-97.

Makale Geliş Tarihi: 10 Kasım 2022 Kabul Tarihi: 08 Ocak 2023.

EXTENDED ABSTRACT

One of the most important issues determining the agenda of international relations from past to present is the concept of security. This concept has been evaluated in various ways over time, according to the perceptions of nation states. Although the lack of an agreed definition of the concept creates difficulties for the solution of this problem, the international community has preferred the establishment of collective defense structures in the face of this threat. In our study, various definitions about the concept are given. The study also examines the ideological references of the organizations that constitute the examples of this concept to the structuring processes. How the effective leaders of the organizations described in the study turned to this process is explained with examples from his life and characters. The global action capabilities of these organizations and their local restructuring activities in the region were examined. The processes that create these organizations and the factors that determine the tendency of individuals to such structures are examined and the psychological conditions that individuals participate in such structures are investigated. Especially in the last part of the study, psychological researches and diagnoses and the psychological infrastructure that reveals participation, sympathy or support to terrorist organizations are examined. Examination of the emergence of terrorist organizations and the processes of militancy of individuals within the framework of the ideologies of these organizations are important for the solution of this problem. These formations do not occur independently of the political, economic and sociological factors of the geography they are in. In addition to these factors, the psychological background of individuals is one of the important factors that determine their tendency to violence. The wars and occupations that took place as a result of the international power struggles and colonial foreign policy understandings of all these factors also play an important role in the emergence of this problem. While international structures are trying to solve the problem of terrorism, the traumatic processes experienced by societies should also be taken into account. In this study, it is focused on the role of social structure and social psychological factors that play a role in the emergence of terrorist structures. In this context, in this study, the social structure and social psychology, which have an impact on the emergence of terrorist structures, are discussed through the example of "Al Qaeda" and "Islamic State of Iraq and Syria", two of the most effective terrorist organizations that were born in the Middle East region and have reached a global impact. The intellectual references of terrorism, which is considered as a global problem, are not neglected in the study, on the contrary, it is claimed that psychological factors are also reflected in the intellectual motivations of organizations. The study was not limited to only theoretical information sources, but included an interview with a journalist who witnessed the American invasion of Iraq and the traumatic processes after it, about the psychological background of this problem. In the last part of the study, the factors revealing the problem were strengthened with examples, and in the conclusion part, various suggestions were developed for the solution of this problem. Until today, most of the studies on the terror problem in this region have focused on religious reasons. This article presents a unique approach to the problem of terrorism in the Middle East and also aims to contribute to the literature by presenting an unusual terrorist psychology approach in the field of political psychology

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte günümüzde ulus devletlerin güvenlik ve tehdit algılamaları da değişmektedir. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın başlarını kapsayan süreçte, devletlerin güvenlik ve tehdit algılamalarında uluslararası terör yapılanmaları geniş yer kaplamaktadır. Artık uluslararası terör, devletlerin risk ve tehdit algılarında ilk sıralarda yer almaktadır. Zaman içerisinde küresel bir tehdit haline gelen terör yapılanmaları ile mücadelede uluslararası işbirliği de bu süreçte geliştirilmiş, terör ile mücadele koalisyonları tesis edilmiştir. 22 Eylül 2011 tarihinde New York'ta Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, Birleşik Arap Emirlikleri gibi 30 ülke tarafından işbirliği için kurulmuş olan 'Terörizmle Mücadele Küresel Forumu' da bunlardan birisidir. Nitekim terör örgütlerinin gelişen teknoloji ile sınırları aşarak küresel eylem ve propaganda kabiliyetine ulaşması bu tür işbirliklerinin tesis edilmesini zorunlu kılmaktadır. Uluslararası yapıların terör ile mücadele algıları, terör yapılanmalarının gelişimine ve yayılımına paralel olarak gelişmektedir. Özellikle Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan yapılanmaların, eylem kabiliyetlerinin yanı sıra lojistik ağının ve militan devşirme tekniklerinin ortaya çıktıkları coğrafyanın binlerce kilometre uzağına erişmesi, mücadele stratejilerinin ve işbirliğinin sürekli gelişmesine ve yenilenmesine yol açmıştır.

Şüphesiz ki terör kavramı tarihsel derinliğe sahip bir kavramdır fakat günümüzde küresel tehdit olarak algılanan örgüt yapılanmalarına en iyi örnekleri bu örgütler oluşturmaktadır. Küresel propaganda ve militan ağları ile dünyanın birçok noktasında eylem kabiliyeti kazanan bu örgütler teknolojik ve askeri inovasyonu yakalamayı başarmıştır. İktidar sahiplerinin politik kaygılar ve çeşitli kazanımlar amacıyla attığı siyasi adımların sonucu her zaman kazanım olmamıştır. Popülist kararların doğurduğu çeşitli mağduriyetlerin insanların şiddet eğilimini arttırdığı göz ardı edilebiliyor. Bu bağlamda iktidar sahiplerinin yani karar alıcıların sorumlu davranışları önem arz etmektedir. Uluslararası politika açısından bakıldığında çeşitli sebeplerle girişilen savaşlar ve atılan işgal adımları o coğrafyada yaşayan insanların kin, nefret ve intikam duygularına sevkini tetikler. Bu adımlar uluslararası örgütlenmelere sahip yapıların en çok kullandığı propaganda malzemesini ortaya çıkarmaktadır. İç politika açısından bakıldığında da benzer sonuçlar ile karşılaşmanız mümkündür. Ülkeyi yöneten otoritenin özellikle seçmenini memnun etmek adına attığı popülist adımların olumlu kazanımlarının yanında olumsuz sonuçları da ortaya çıkabilir. Ülkede muhalif vatandaşların ayrıştırılması, çeşitli haklardan mahkûm bırakılması, fikrîsel ve eylemsel özgürlükten mahrum bırakılmaları çeşitli illegal yapılanmaların ortaya çıkışını kolaylaştırabilir. Mağduriyet terör yapıların en güçlü propaganda araçlarından birisidir. Bir başka açıdan da sosyo-ekonomik şartlar da bu tür sonuçlar doğurabilir. Ekonomik şartların yoksulluk seviyesinde olduğu toplumlar terör örgütlerinin filizlenmesine oldukça müsaittir. Özellikle küresel terör yapılanmalarının sahip olduğu maddi güç bu toplumlarda militan devşirmeyi kolaylaştırmaktadır.

1. Terör Kavramı

Terörizm kavramının birden çok tanımı bulunmaktadır. Etimolojik olarak kökünün Latince 'terrere' kelimesinden türediği kabul edilmektedir. 'Terrere', Latince ürpertmek ya da ürperten anlamına gelmektedir. Bu kavram Türkçeye Fransızca dilinden 'terreur' kelimesinden geçmiş ve yıldırma, bastırma, öldürmek, yağmalama, korkutma ve tehdit anlamlarını içermektedir. Kavram hakkında yapılan tanımlamaların tek ortak paydası bu kavramın 'korku' içerdiği (Terzi ve Yenal, 2015: 48). Bir başka terör tanımına göre ise 'terör' kavramı, dehşet, korku ve endişeyi yayarken, 'terörizm' ifadesi terör kavramına siyasi içerik ve süreklilik katmaktadır (Helvacıköylü, 2007). Bu doğrultuda terörizm, savaş ve diplomasi ile elde edilemeyen sonuçları elde etmek, korkutmak, itaat ettirmek ve caydırmak için bir inanç veya ideolojiye dayanarak siyasi amaçların sistemli ve hesaplı bir şekilde kullanıldığı politik bir şiddet olarak tanımlanabilir (Pinfari, 2007). Nitekim militanların mücadele şekli şartlara göre değişiklik gösterir ancak genellikle toplumsal kaos çıkarmanın en kolay yolu olarak kanlı eylemler tercih edilir (Chaliand ve Blind 2020:12-54).

Terör kavramı hakkında gerek entelektüel çevrelerden gerekse siyasi ve akademik camiadan çeşitli yaklaşımlar ve tanımlar ileri sürülmüştür. William Thomas Mallison, terörü farklı bir açıdan şöyle tanımlamaktadır: "Sosyal veya siyasal amaçlara ulaşmak için aşırı şekilde şiddet kullanma veya şiddet tehdidi." Mallison yaptığı bu tanımda terörizme yeni boyutlar kazandırmakta yani terörizmin sosyal veya siyasal niteliğine dikkat çekmektedir. Ayrıca söz konusu tanım, sadece fiili şiddeti içermekle kalmayıp, şiddet kullanma tehdidini de terörizm kapsamına dâhil etmek suretiyle kavramın anlamını genişletmektedir (Yayla, 1990: 336-370). Ted Gurr ise terörizmi, "siyasi ya da sosyal amaçlar peşinde insanları yıldırma ya da zorlamak için beklenmedik şiddetin kullanılması" şeklinde tanımlamaktadır. Bir başka akademisyen JP Gibbs ise terörizmi, "insan ya da insan dışında nesnelere karşı yasadışı şiddet ya da şiddet tehdidi" olarak açıklamaktadır. Devlet düzeyindeki tanımsal yaklaşımları incelediğimizde ise İngiltere, 'ideolojik veya dini bir amacı geliştirme ve ilerletme amacıyla, herhangi bir bireye, topluluğa veya bir

kuruma karşı, şiddet eyleminde bulunulacağı tehdidinde bulunmak' olarak tanımlamıştır. Almanya ise, terörizmi hedeflenen kazanımlara ve istenilen siyasal hedeflere ulaşmak için, başkalarının yaşam haklarına ve mülklerine, özellikle şiddetli suçlar yoluyla saldırılarda bulunarak sürdürülen mücadele olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu farklı tanım ve yaklaşımları incelediğimizde, bütün tanımların ve yaklaşımların tespit ettikleri temel ortak özelliklerin yasa dışı şiddet kullanımı, siyasal nedenler, ulus altı aktörler, sivil ve askeri hedeflere saldırılar ve bir kitleyi kasıtlı olarak etkilemeyi amaçlayan kanunlar olduğu görülmektedir (Martin, 2017: 32).

2. El Kaide

El Kaide'nin oluşumunun ve küresel cihat fikrinin sahibi Usame'nin de etkilendiği şahıs olan Şeyh Abdullah Azzam'dır. Sovyetlerin işgalinden sonra Pakistan'a gitme kararı alan Azzam, aynı zamanda "*Müslümanların Topraklarının Müdafası*" başlıklı bir fetva kaleme alarak Müslümanların işgalcilere karşı savaşması gerektiğini ve bunun farz olduğunu kamuoyuna ifade etmiştir. Azzam, akademik kariyerine son vererek savaşçıları eğitmek, finanse etmek, sevk ve idarelerini sağlamak için "*Mekteb El Hidamat (Hizmet Ofisi)*" ofisini kurmuş ve örgütsel çalışmaları buradan yönetmiştir. 1981 yılında Usame Bin Ladin, Abdullah Azzam ile burada tanışmıştır. Usame'nin bu ofise ciddi maddi katkısı olmuştur. Azzam aynı zamanda Müslüman Kardeşler üyesidir. 24 Kasım 1989 tarihinde, Peşaver'in batısında hedef alınmış, kendisi ile iki oğlu hayatını kaybetmiştir (Hegghammer, 2020: 11-19-27-38-64-96-146). Usame bin Ladin ise 1957 yılında varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Suudi Arabistan'ın Riyad kentinde doğmuştur. (Mockaitis, 2010:6-11). Usame 1967 yılında Cidde'de bulunan Abdul Aziz Üniversitesi'nde ekonomi okumaya başlamıştır (Mockaitis, 2010:6-11). Usame, Müslüman Kardeşler sempatanıydı ve üniversite yıllarında da çok dindar bir öğrenciydi. Kardeşlerinin anlatımları da bunu doğrulamaktadır. İyi bir futbol oyuncusu olan Usame gençlik yıllarında uzlaşmacı ve dindar karakteriyle dikkat çekmiştir.(Randal, 2006: 93). Spor hocasının telkinleriyle Müslüman Kardeşler ideolojisi ile tanışmıştır. (Hegghammer, 2020: 98-358). İlerleyen süreçte hocasının vesilesiyle katıldığı ideolojik toplantılarda ona cihat kavramının askeri eylem olduğu benimsetilmiştir. (Scheuer, 2011: 32).

Usame'nin büyüdüğü tarihsel ve siyasi konjonktür manidardır. İslam ülkelerinde yaşanan karışıklıklar ve Arap-İsrail savaşlarının yanı sıra İran'da yaşanan İslam Devrimi ile özellikle Sovyetlerin Afganistan işgali Müslüman toplumların arasında mağduriyet duygusunun yayılmasını sağlamıştır. Böylece Usame için İslam devleti için savaşmanın gerekliliğini anlatmak daha da kolaylaşmıştır. (Mockaitis, 2010: 14). O dönemde Usame ve onun gibi Suudi elitlerin çocuklarının ortak ilgisi Müslüman Kardeşler örgütü ile vücut bulan '*Hasan El Benna*'nin fikirlerineydi. Usame gibi uysal, uyumlu ve sakin karaktere sahip gençlerin Müslüman Kardeşler gibi radikal yorumlara sahip bir yapıya ilgi duyması dikkat çekmektedir. Fakat bunun temelinde yukarıda da bahsedildiği gibi Müslüman toplumların yaşadığı dramatik olaylar ve Müslümanlar toplumların psikolojik alt yapısında doğan mağduriyet hissi bulunmaktadır. (Randal, 2006: 96). Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sürecinde dünyanın birçok yerinden Müslüman savaşmak için Afganistan'a gelmiştir. İlerleyen süreçte Sovyet savaşından sonra da Azzam, '*El Kaide*' adını, Müslümanların beklediği ve özlediği güçlü bir ümmetin temeli olarak nitelendirmiştir. Kaide'nin fikir babası olan Azzam'ın ortaya çıkan şartlarda tesisinin gerekliliğini işaret ettiği örgütün ilk adımı 1988-1989 yılları arasında Usame ve arkadaşları tarafından Peşaver'de atılmıştır (Burke, 2004: 2).

Usame örgüt yapılanması ve yol haritası belirleme aşamalarında, daha sonra örgütünde başına geçecek olan '*Eymen El Zevahiri*'den çok faydalanmıştır. Hatta öyle ki Usame ölmeden önce örgütün en aktif olduğu yıllarda araştırmacılar Zevahiri'yi örgütün beyni olarak nitelendirmiştir. Bazı itirafçılar El Kaide fikrinin Mısırlı militanlar tarafından ortaya atıldığını da söylemektedir. Özellikle Mısır'da ki Müslüman Kardeşler yapılanması ve İslami Cihat örgütünün oluşumu Mısır ekolünü bu alanda biraz daha tecrübeli kılmıştır (Mockaitis, 2010:54-55). Bu istişare kurulunda Mısır ekolü, Afgan savaşından dolayı bölgede birçok genç savaşçının bulunduğunu, bunun Usame'nin hizmet ofisindeki çalışmalarının bir meyvesi olduğunu ve bu gençlerin Usame'nin liderliğinde toplanılması gerektiğine değinmiştir. Bu genç savaşçıların yeniden eğitilmesi ve donatılması ile yeni bir ordu kurulması kararlaştırılmıştır. Bu istişare kuruluna göre yeni örgütün militanlarının hepsi iyi eğitimli ve kişisel gelişimini tamamlamış olması gerekmektedir. Usame bu örgüt fikrini arkadaşlarına anlatırken Ebu Mahmut'un aktardığına göre Arap rejimlerini hedef almayı değil Müslümanlara karşı yapılan zulme karşı cihattan bahsetmiştir (Mockaitis, 2010: 55). Sovyetlerin Afgansitandan çekilmesinden sonraki süreçte örgüt yeni üyelik standartları ve eğitim şartları geliştirmiştir. Militanların kabul edildikten sonra karşılıksız bir bağlılık ile örgütün emirlerine itaatkâr ve örgüt içi kurallara bağlı kalması gerekmiştir. Süreç hemen tam üyelik ile sonuçlanmamıştır. İlk etapta kabul edilen militanlar çeşitli eğitim ve deneme kamplarına alınmış ve başarılı savaşçılar potansiyellerine göre çeşitli görev alanlarına dağıtılmıştır. Tabi ki her ne kadar askeri yeteneği olsa da her terör yapılanması gibi itaatkârlık en az iyi silah kullanımı kadar önemli sayılmıştır (Mockaitis, 2010: 57). 1989 ile 2001 yılları arasında El Kaide kamplarında bu eğitimlere katılanların sayısına bakıldığında 10.000 ile 110.000 arasında değişiklik

gösterdiği görülmüştür. Militanların çoğunluğu bölgedeki Arap ülkelerinden gelmiştir. Fakat bu gönüllülerden başarılı olup örgüte kabul edilen sayı 3000 ile 4000 arasındadır (Jhon, 2002: 90).

Usame liderliğinde kurucular kurulu örgütün işleyişi için beş daimi komisyon kurmuştur. Bunlar eğitim kamplarından sorumlu ve teçhizat teminini yürüten 'Askeri Komisyon', dini kararlar (fetvalar) yayınlayan 'İslami Çalışmalar Komisyonu' tanıtım ve yayın işlerinden sorumlu olan 'Medya Komisyonu', savaşçıların pasaport, vize, bilet işlemleri gibi çalışmaları yürüten 'Seyahat Komisyonu' ve hazine yönetiminden sorumlu 'Finans Komisyonu'dur. Bunların yanı sıra bir üst yapı olarak da yönetici bir şura komisyonların çalışmalarını denetliyordu. Bu süreçlerin sonunda El Kaide, yedi ila on beş kişi arasında mevcudu değişen hücrelere ve bölgesel ofislere sahip kurumsal bir yapıya sahip olmuştur (Mockaitis, 2010: 56). 2001 yılına gelindiğinde örgüt 76 ülkede örgütlenmiş ve küresel bir hücre ağı tesis etmeyi başarmıştır (Gunaratna, 2002: 79). 11 Eylül olayından sonra ABD, El Kaide yapılanması ile mücadelesini değiştirmiştir. Amerika hedef tahtasına örgütün liderlik kadrosunu koymuş ve bu şekilde örgütün komuta sistemini çökerterek yapılanmayı dağıtmayı hedeflemiştir. Çünkü El Kaide öyle kurumsal bir yapıyla çalışıyordu ki artık çevresinde oluşan yapılanmaları da kendi düşünsel çatısı altında topluyordu. Zaten terörizmin küreselleşme sürecinin temeli de bu çeşitli örgütlerin El Kaide bünyesine girmesine dayandırılmaktadır (Mockaitis, 2010: 59). Usame örgüt propagandasını gerçekleştirirken, örgütün sadece Arap halklara değil bütün Müslümanlara açık olduğunu ifade ediyordu. Usame'nin hedefi hiçbir ırk ve dil ayrımı yapmadan bütün Müslüman toplumlardaki İslamcı düşüncüyü harekete geçirmektir. Bunu yaparken 'bizler aynı kibleye yönelerek ibadet eden tek bir milletiz' ifadelerini kullanmıştır. Bu şekilde Afgan-Sovyet savaşı sonrası ivme kazanan İslami mücadele hareketini gündemde tutmaya çalışmıştır (Scheuer, 2011: 72).

3. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)

Suriye El Kaide'sine baktığımızda karşımıza Irak Şam İslam Devleti'ne (İŞİD) kadar uzanan bir yapılanma ve evrilme süreci çıkmaktadır. Suriye'de oluşan Kaide varlığını anlamak için Irak El Kaidesi ve kurucusu El Zerkavi'yi iyi bilmek ve hayatını incelemek gerekmektedir. Bu çalışmada konu ekseninde kayma yaşanmaması için Irak El Kaidesi'ne değinilmeyecektir. Lakin İŞİD'in fikir babası olan Ebu Musab El Zerkavi'den biraz bahsetmek yerinde olacaktır. Gerçek adı 'Ahmet Fazıl El Nezzal' olan Ebu Musab El Zerkavi kod adı ile bilinen Irak El Kaidesi'nin komutanı, kod adını da doğduğu şehirden almıştır. Zerkavi'nin doğduğu Ürdün'ün 'Zarka' ili işsizlik oranının yüksek olduğu ve yoksulluğun yanı sıra şiddet olaylarının da fazla yaşandığı bir şehirdir. Zerkavi'nin gençliği suç oranlarının yüksek olduğu bir toplumda geçmiştir. Zerkavi'nin gençliği de akranları gibi yoksulluk içerisinde ve sokak kavgalarıyla geçmiştir (Gerges, 2016: 52). Zerkavi, yirmi iki yaşında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Afganistan'ı işgalinde savaşmak için Afganistan'a gitmiştir. SSCB işgalinin akabinde ki süreçte Zerkavi 11 Eylül Saldırıların planlayıcısı olan Halid Şeyh Muhammed'in kardeşi ve girilmesi mümkün olmayan alan anlamına gelen 'El Bünyan El Mersus' isimli cihat propagandası yapan derginin basım sorumlusu 'Muhammed Şubana' gibi isimler ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Öyle ki bir süre sonra bu derginin muhabiri olarak işe alınmıştır.¹ Burada çalışırken tanıştığı 'Salih El Hami' adında bir Ürdünlü ile kendi kız kardeşinin evlenmesine vesile olmuştur. Zerkavi ilk görüntüsünü kız kardeşinin Peşaver'de düzenlenen düğününde vermiştir (Weiss ve Hassan, 2016: 7). El Hami Zerkavi'nin kutsal olarak tanımlanan bu mücadeleye giriş süreci hakkında bazı bilgiler aktarmıştır. El Hami, Zerkavi ile gittikleri bir kamp gezisinde Zerkavi'nin kendisine bir rüyasından bahsettiğini aktarmıştır. Bu rüya, Zerkavi'nin geri kalan hayatını nasıl yaşayacağı ile ilgili kararlar almasında etkili olmuştur. Zerkavi rüyasında gökten bir kılıcın düştüğünü ve bu kılıcın üzerinde 'Cihat' yazdığını anlatmıştır (Weiss ve Hassan, 2016: 8). Zerkavi'nin yola çıkışının temelini rüyasında gördüğü bu işaret oluşturmaktadır. Bu rüya sonrasında hayatı ile ilgili radikal kararlar alarak böyle bir sürece girmiştir.

Afganistan savaşı bittikten sonra 1992 yılında ülkesine dönmüş ve Ürdün istihbarat birimi tarafından takibe alınmıştır. Bu süreçte Zerkavi'nin akıl hocası ve Pakistan'da yer edinebilmesinin referansı 'Muhammed El Makdisi'nin' Ürdün'de kurduğu hücre evinde bulunmuştur. 1993 yılında sivillerin bulunduğu sinema salonunda düzenlenen terörist bir saldırı sonucunda tutuklanmış ve altı yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapishane yılları, yaşamında önemli bir dönüm noktası olmuş ve burada şiddet yanlısı düşünceleri güçlenmiş ve Selefi anlayışı üzerine gençken başlamış olduğu eğitimini geliştirmiştir. Hapishaneden çıktıktan sonra Usame Bin Ladin'in tesis ettiği El Kaide'ye katılmak üzere Afganistan'a gitmiştir. 2000 yılında Afganistan'da bulunan Herat kampında Filistinli, Ürdünlü ve Suriyelilerle Tevhid ve Cihat Örgütü'nü kurmuştur. Daha sonra 2001 yılında Irak'a gelerek El Kaide'ye bağlı olarak faaliyet gösteren örgütleri adına militan toplayıp eğitimleriyle ilgilenmiş ve burada ABD güçlerine karşı savaşmıştır (Weiss ve Hassan, 2016: 5-14-23). Çeşitli askeri faaliyetlerde bulunan örgüt 2004 yılın

² Adı geçen eserde Zerkaviye bu görevin Arapçasının kötü olmasına rağmen verildiğinden bahsetmektedir. Fakat Zerkavi'nin yayımlanan videolarında ki düzgün Arapçası ve örgüte girişinin ilk zamanlarında Kur-an ezberleme çalışmaları bu durum ile çelişmektedir.

Irak El Kaidesi ismini almıştır (Baran, 2016: 224). Zerkavi 7 Haziran 2006 yılında Irak'ta Amerikan kuvvetlerinin hava saldırısı sonucunda öldürülmüştür (Waever, 2006). Zerkavi'nin ölümünden sonra 'Ebu Hamza El Muhacir' ve 'Ebu Ömer El Bağdadi' Irak İslam Devleti'ni ilan etmişlerdir. Ebu Ömer El Bağdadi'nin ölümü ile örgütün liderliğini son yıllarda adını tüm dünyaya duyuran 'Ebu Bekir El Bağdadi' geçmiştir (Baran 2016: 125). Ebu Ömer el Bağdadi'nin öldürülmesi ile Irak Kaidesi Şura Konseyi Bağdadi'yi örgütün yeni emiri olarak seçmiştir (Atwan, 2015: 105-109). IŞİD yapılanmasına sahne olacak süreç de bu dönemde başlamaktadır.

Ebu Bekir El Bağdadi kod ismini kullanan Irak ve Şam İslam Devleti halifesinin gerçek adı 'Avvad İbrahim Ali El Bedri El Samarra'i'dir. 1971 yılında Irak'ın tarihi kentlerinden Samarra'da dünyaya gelen Bağdadi orta halli bir ailenin çocuğudur. Daha çocukluk yıllarından komşuları onu sakin kişiliği ile hatırlıyor. Bağdadi dindarlığını erken yaşlarda yaşamaya başlamıştır. Öyle ki komşuları onu 'imanlı' lakabıyla hatırlamaktadır. Onu tanıyanlara göre Bağdadi'nin fikirlerinin ve İslami ayetleri yorumlamasının radikalleşmesi süreci tamamen Amerikan'ın Irak'ı işgali ile olmuştur. Şöyle ki, Amerikan işgali başladığında Bağdadi Bağdat'ta yaşıyordu. 'Adhamiye' semtinde eski bir camiye komşu bir oda kiralamış orada yaşıyordu. Bağdadi Amerikan kuvvetlerinin, doğduğu ve büyüdüğü yer olan Samarra'ya hava saldırısı düzenlemesinden sonra ciddi anlamda kin, nefret ve intikam duyguları beslemeye başlamıştır. Bu saldırı sonrası içinde gelişen intikam duygusunun bir sonucu olarak Sünni direniş grubu olan 'Ehli Sünnet ve Cemaat Ordusu' adında bir direniş örgütünün kurulmasına katkıda bulunmuştur. 2004 yılının Şubat ayında Amerikan kuvvetlerinin direniş gruplarına karşı gerçekleştirdiği bir operasyonda Bağdadi tutuklanmıştır. Fakat bu sıralarda Kaide ile bir bağlantısı oluşmamış sıradan şüpheli bir direnişçi olarak tutuklanmış ve 'Bucca' hapishanesine gönderilmiştir (Gerges, 2019: 157-156).

'Bucca' hapishanesi bölgedeki terör yapılanmaları konusunda çok önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Tutuklanan bütün radikal militanların bu hapishanede tutulması normal olarak giren insanların bile radikal bir militan olarak çıkmasına sebep olmuştur. Amerikalı yetkililerin tahminlerine göre bu hapishanenin 15.000'lik nüfusunun içinde 1.500 civarında tecrübeli militanlar bulunmaktadır. Ayrıca hapishanede mahkûmların sürekli iletişimi birbirlerinin ideolojilerinden etkilenmelerine de sebep olmuştur. Bağdadi ileride Irak Şam İslam Devleti'nin yapılanmasında kilit rol oynayacak olan 'Hacı Bekir' kod adlı teröristle de bu hapishanede tanışmıştır (Kurt, 2019: 413). Bu bölge hakkında araştırma yapanlar genellikle Bucca hapishanesini '*Hilafet Kampı*' olarak nitelendirmektedir. Irak'ın Basra kentinin güneyinde yer alan Bucca kampının sorumlusu Amerikalı Tümgeneral '*Doug Stone*' El Kaide'nin bu hapishaneleri bir cihatçı bir üniversite gibi kullandıklarına dikkat çekmiştir (Weiss ve Hassan, 2016: 96). Tümgeneralin cihatçı üniversite benzetmesi gerçekten yerinde bir benzetme olmuş, öyle ki militan devşirme faaliyetleri için örgüt yetkililerinin kendilerini bilerek yakalattığı bile olmuştur. Tümgeneral ilginç bir iddiada daha bulunmuş ve Bağdadi'nin de hapishaneye bilerek gönderildiğini ve Ebu Ömer El Bağdadi tarafından yeni bir ordu kurmakla görevlendirildiğini düşündüklerini aktarmıştır (Kurt, 2019: 413).

Bağdadi, Bucca hapishanesinde radikal militanlar ile tanışmış burada onlara Kur'an dersler vermiş ve iyi ilişkiler kurmuştur. Hapishane yıllarında yine sessiz ve sakin karakteriyle dikkat çeken Bağdadi vaaz olarak nitelendirilebilecek konuşmaları ile militanları etkilemiştir (Atwan, 2015: 105-109). Bağdadi'nin Bucca kampı günleri karakterinde ve davranışlarında birçok değişime yol açmıştır. Ebu Ahmed kod adlı bir teröristin Bağdadi ile geçirdiği hapishane günleri hakkında '*The Guardian*' gazetesine verdiği röportajda, Bağdadi'nin müzakere, arabuluculuk ve yöneticilik gibi kabiliyetlerinin hapishanede iyi derecede geliştiğine dikkat çekmektedir. Ebu Ahmed kod adlı bu teröristin Bağdadi'nin hapishanede herkesin üzerinde bir etki kurmak ve yönetmek çabasında olduğuna dikkat çekmesi ve ayrıca bu girişimlerini ilerleyen zamanlarda kuracağı örgütlenme için gerçekleştirdiğini düşündüğünü aktarması Tümgeneral Doug Stone'nin Bağdadi'nin planlı olarak hapishaneye gönderildiği iddiasını desteklemektedir. (Gerges 2019: 158).

Ebubekir El Bağdadi, sekiz adamını İslam Devleti'nin tesisi için Suriye'ye göndermişti. Suriye'de cihatçıların arasına yerleşmiş bir gazeteci olan Ranya Ebuzejd'e göre Ağustos 2011'de Suriye'nin Kuzey doğusunda yer alan Haseke'den giren sekiz kişinin arasında '*Muhammed El Culani*'de bulunmaktaydı (Weiss ve Hassan, 2016: 165). Ebu Muhammed El Culani adıyla bilinen '*Ahmed Hüseyin El-Şara*', Suriye'nin '*Dera*' kentinde, sıradan bir ailede dünyaya gelmiştir. Culani, Şam Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitimini 2003 yılında Amerika'nın Irak'a müdahalesinden sonra yarıda kesip El-Kaide saflarında Amerika'ya karşı savaşmak için Irak'a geçmiştir. Irak'ta Zerkavi'nin ekibine katılarak Usame Bin Ladin'e bağlılığını açıklamıştır. Ayrıca Culani'nin 2006'da Irak'tan Lübnan'a geçerek El Kaidenin kolu olan '*Cundul Şam*' grubuna eğitim verdiği bilinmektedir. Lübnan'dan Irak'a dönen Culani'nin Amerika tarafından tutuklanıp Bucca Cezaevinde 2008'e kadar hapis yattığı bilinmektedir. Serbest bırakıldıktan sonra Ebu Ömer Bağdadi liderliğindeki Irak İslam Devleti örgütünün önde gelen komutanlarından biri olmuştur (Suriye Gündemi, 2021). Daha sonra bu süreci, daha önce bahsettiğimiz gibi

Ebubekir El Bağdadi tarafından Suriye'ye gönderilmesi ve bir yıl sonrasında 'El Nusra' örgütünü kurması takip etmektedir. El Bağdadi'nin Culani'yi Suriye'ye yollamasının ve orda bir başka örgüt kurduğunu sebebi İslam Devleti'nde fazla yabancı savaşçı olduğundan bölgede taraftar toplamakta ve meşruiyet kazanmakta güçlük çekeceği düşüncesidir. Ayrıca El Kaide'nin Irak'ta mezhepsel çatışmalar sebebiyle halk nezdinde olumsuz bir intiba kazanmış olması Suriye'de yapılanma sürecini etkilememesi için örgütün Kaide ile bağlantısı bir süre saklanmıştır. Culani Suriye'li ve yerel halktan biri, mücadeleyi yerli ve milli kavramlarıyla güçlendirme arzusunda idi. (Weiss ve Hassan, 2016: 171).

2011 yılında Usame Bin Ladin'in öldürülmesinden sonra örgütün başına geçen Eymen el Zevahiri farklı bir strateji geliştirmiş ve kendilerine bağlı yapılanmaların öncelikle yerel halk nezdinde meşruiyet kazanılması stratejisini tesis etmiş ve uygulamıştır. Bu stratejinin hayata geçmiş halini El Nusra örgütünün ortaya çıkma ve yapılanma sürecinde tam anlamıyla görmekteyiz. Bağdadi, Culani ile yedi adamını Suriye'ye yeni bir oluşumun tesisi için göndermişti. Suriye'de ilk etapta çatışmalara çok müdahil olmamışlardır. Yerel örgüt yapılanmaları ve aşiretlere sızmış her şeyden önce kamuoyu oluşturma çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Zevahiri örgüt yöneticileri ile yaptığı görüşmeler de Suriye'de faaliyetlerin gizli ve örgütten bağımsız bir görünümde sürdürülmesi konusunda Bağdadi ile hemfikir olduklarını anlatmıştır (Gerges 2019: 202).

Mesela El Nusra örgütü Kaide'nin yaptığı gibi azınlıklar ile bir çatışmaya ve mücadeleye girmemiştir. Aksine Hristiyanların kâfir ve öldürülmesi gereken insanlar topluluğu olarak değil de Suriye'nin homojen yapısının değerli bir parçası olarak değerlendirmiş, kiliselerin varlığını da güvence etmiştir. Yani tam da Zevahiri'nin bahsettiği gibi Kaide'nin zarar gören itibarı El Nusra aracılığı ile yeniden tesis edilebilecekti. Culani, Al Jazeera televizyonuna verdiği bir röportajda El Nusra fikrinin tamamen Kaide liderliği tarafından planlanmış bir proje olduğunu aktarmıştır (Weiss ve Hassan, 2016: 168). Bağdadi liderliğindeki örgütün İslam Devleti'ne evrilme süreci profesyonel olarak yürütülmüş bir süreçtir. Bu bağlamda İslam Devleti'nin tesisinde önemli bir rol oynayan bir isim daha dikkat çekmektedir. Bu isim Almanya'da yayımlanan 'Der Spiegel' dergisinin raporuna göre isim Saddam Hüseyin zamanında Irak Hava Kuvvetleri İstihbarat Dairesinde görev yapan 'Hacı Bekir' kod adlı asıl adıyla Samir Abd Muhammad Al Hlifavi isimli bir Iraklıdır. Bağdadi tarafından görevlendirilen Hacı Bekir 2012 yılında Irak'tan ayrılarak Suriye'nin 'Tel Rıfat' kentine yerleşmiştir. Tel Rıfat, Kuzey Suriye'de bulunan Türkiye sınırına yakın bir bölgede bulunmaktadır. Hacı Bekir burada kamuoyu çalışmaları yürütmüş ve nüfuzlu büyük aşiret temsilcileri ile ilişkiler geliştirerek örgüt yapılanmasının temelini oluşturan militanları devşirme faaliyetleri yürütmüştür. (Chaliand ve Blind, 2020: 598). Aslında Nusra'ya katılımlar hızlı bir şekilde yükselmiştir. Özellikle 2011 yılında Beşşar Esed affıyla serbest kalan ve ileride hem Nusra'nın hem de IŞİD'in üst düzey kademelerinde yer alan Avvad Maklaf² ve Abu Athir El Absi³ de bunlardan bazılarıdır (Gerges 2019: 204).

Zamanla Nusra'nın eylemleri görünür olmaya ve örgüt varlığını güçlü bir şekilde hissettirmeye başladı. Bağdadi 8 Nisan 2013 tarihinde bir mesaj yayınlamış ve Suriye'de İslam Devleti'nin tesisi için yaptıkları girişimlerden bahsetmiştir. Bu mesajda Nusra lideri Culani'den de kendi askerleri olarak bahsederek onu ve bir grup askeri bu yeni yapılanmanın altyapısını oluşturmaları için Suriye'ye gönderdiklerinden bahsetmiştir. Stratejik planlamalarını ve politikalarını kendilerinin belirlediğinden bahsetmiş ve onlara her anlamda sağlanan desteğe değinmiştir. Girişimin tamamen kendi planları olduğuna değinen Bağdadi, El Nusra ve Irak İslam Devleti örgütlerinin bölgesel bir üst yapı olarak birleşerek Irak Şam İslam Devleti'ni oluşturduğunu ilan etmiştir. İşte ayrılığın en belirgin bir şekilde patlak verdiği yer ise tam da bu yeni yapılanmanın ilanı sürecidir. El Nusra lideri Culani, iki gün sonra yaptığı açıklamada, Bağdadi'nin bu ilanını reddetmiş ve birleşme kararını onaylamadığını ayrıca bundan haberi olmadığını belirtmiştir. Culani yaptığı açıklamada kendisinin ve örgütünün açıkça El Kaide lideri Eymen El Zevahiri'ye bağlı olduğunu belirtmiştir. Culani mesajında Zevahiri'den 'Cihadın Şeyhi' olarak bahsetmiştir. İki örgüt arasında doğan çatışma bir süre devam etmiş ve yine Zevahiri'nin müdahaleleri ile yatıştırılmıştır (Weiss ve Hassan, 2016: 173-174). Bağdadi ilan ettiği örgütün Suriye temsilcisi olarak kendisine en yakın iki adamdan birisi olan 'Hacı İman' kod adlı Ebu Ali El Anbari isimli militanını atamıştır. Bilindiği kadarıyla El Anbari Irak'ın Musul Kentinden, Saddam Hüseyin döneminde ordu mensubu olan Anbari, Ensar El İslam örgütü ile militan olmuş daha sonra El Kaide saflarına geçmiştir (Military History, 2019).

4. El Kaide ve IŞİD'i Ortaya Çıkaran Psikolojik Alt Yapı

³ IŞİD Rakka Emiri.

⁴ IŞİD Şura üyesi ve Medya Konseyi Başkanı.

Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan ve küreselleşen terör yapılanmalarının psikolojik altyapısını incelerken karşımıza birçok vaka ve birçok teşhis çıkmaktadır. Araştırmacılar genellikle kurbanların ruh hallerinin yanı sıra sosyal çevrelerinin de psikolojik etkilerini değerlendirmektedir. Teröristlerin psikolojik analizleri alanında çalışmalar yapan araştırmacılar, bu kişilerin çocukluk yıllarından itibaren yaşadıkları aile ortamı ve sosyal çevreden kaynaklı bir takım saldırgan güdüler edinebildiklerini aktarıyorlar. Bireylerin duygu ve düşüncelerinin yakın veya sosyal çevreleri tarafından sömürülebileceğine dikkat çekiyorlar. Örneğin öldükten sonraki hayatında cenneti kazanma telkinleriyle militanlaştırılan bireyler, dini duyguları sömürülmüş bireylerdir (Janice ve Michael, 2012: 67). Ayrıca bireylerin çeşitli zamanlarda yaşadığı travmalar veya mağduriyetler onları intikam duygusuna sevk eder. Bu durumda birey beslediği olumsuz duyguları da dışarı olumsuz bir şekilde yansıtmaktadır (Janice ve Michael, 2012: 68). Bu duruma örnek olarak bin önceki bölümde değinmiş olduğumuz Ebubekir El Bağdadi'nin doğduğu yer olan 'Samarra' kentine Amerikan güçleri tarafından yapılan saldırı sonrası yaşadığı travma sonucunda ortaya çıkan intikam arzusunun onu çeşitli terör yapılanmalarına itmiş olması gösterilebilir. Terörizm alanındaki çalışmaları ile bilinen siyaset bilimci Martha Crenshaw, haksızlığa uğramış, herhangi bir sebepten dolayı sosyal çevresinde yer edinmemiş, dışlanmış bireylerin yaşadığı mağduriyetin hesabını sorma, herhangi bir topluluğa aidiyet hissi kazanma, sosyal çevrede itibar sahibi olma, kendini ispatlama ve bir işe yarama duygusuna sahip olmak gibi güdüler ile hareket ederek terör yapılanmalarına yöneldiklerine dikkat çekmektedir (Borum, 2004: 24). İnsanların terör yapılanmalarına katılmasının en güçlü motivasyonlarından birisi aidiyet ihtiyacı hissetmeleridir. Birey bu yolla toplumsal kimliğinin yanı sıra kişisel olarak hissettiği kimlik aidiyetini de pekiştirir (Borum, 2004: 26). Bireyi harekete geçiren şey psikolojik güdüleridir. Psikolojik olarak bakıldığında güdü insan vücudunu harekete geçiren ve belirli bir davranışa yönlendiren güç olarak değerlendirilmektedir (Alkan, 2002: 160).

Araştırmacılar ortaya koydukları çalışmalarda, teröristlerin özellikle de Ortadoğu bölgesinde doğmuş ve ataerkil bir kültürle yetişmiş bireylerin, edindikleri otoriteye itaat kültürünün bir sonucu olarak kişiliklerinin de otoriter geliştiğini aktarmaktadırlar. Bu şekilde yetiştirilen bireylerin otoriteyi ve gücü elde etme hırslarından dolayı şiddet eğilimlerinin daha fazla olduğu belirtiliyor (Janice ve Michael, 2012: 68). Araştırmacılar terörist olmuş bireylerin, çocukluk veya ergenlik dönemlerinde yaşanmış ve onları radikalleşme sürecine girmesine kadar getiren bir dizi psikolojik rahatsızlıkların olduğunu düşünmektedirler (Janice ve Michael, 2012: 67). Yapılan araştırmalarda terörist eğilimin psikopatolojinin sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Araştırmacılar, terörist bireylerin kişilik bozuklukları, paranoya ve zihinsel bozukluklar yaşadıkları düşünülmektedir (Janice ve Michael, 2012: 66). Maryland Üniversitesi'nde Global Terörizm alanında çalışmalar yapan Erin Miller, teröristleri kişilik bozukluklarına göre kademelendirmektedir. Bir terörist yapılanmada narsist ve paranoyak psikolojiye sahip bireylerin genellikle liderlik kademesini oluşturduğunu, asosyal, bağımlı, şizoid gibi psikolojik sorunları olan kişilerin de militan yapıyı oluşturduğunu ve histrionik psikolojiye sahip şahısların da propaganda ve reklam alanında kullanıldıklarını aktarmaktadır. Ayrıca bireylerin bu psikolojik rahatsızlıkları terör örgütü seçimlerini ve eğilimlerini de direkt etkilemektedir. Örneğin, araştırmacılar narsist bir psikoloji sahibi bireyin güçlü ve karizmatik liderlerin yönettiği terör örgütlerine ilgi duyma eğiliminin daha fazla olduğunu belirtmektedir (Janice ve Michael, 2012: 66).

Sosyal Psikoloji açısından incelendiğinde teröristlerde nevrotik duygu bozukluğu gözlemlenmektedir. Bu hasta bireyler anlayış, hoşgörü ve diyalog kabiliyetlerini kaybetmişlerdir. Bu rahatsızlığı yaşayan insanlar, kendisince yaşadığı sorunlara çözüm bulamamış ve bundan dolayı sürekli güvensizliğin yanı sıra kaygı yaşayan karakterlerdir. Hayatta karşılaşılabilecekleri herhangi bir sorunun üstesinden gelemeyecekleri kaygısı onları fazla tepkisel hale getirmektedir (Haydari, 2015: 31). Psikolog Koltko Rivera, terörist psikolojisinin motivasyonları konusunda ilginç bir yaklaşım sergilemiştir. Koltko, Abraham Maslow'un 'İhtiyaçlar Hiyerarşisi' modelinden etkilenerek teröristlerin bu hiyerarşi piramidinde kendilerini aşmayı en üstte tuttıklarını aktarıyor. Toplumda Koltko'ya göre bu tarz psikolojik rahatsızlık yaşayan bireyler kendi sınırlarını aşmak isterler ve hayatlarını bir amaca, bir ideale adayarak süre gelen hayatlarının dışına çıkararak dikkat çekmek isterler. Koltko bir insanın terörist olmasını kutsal bir amaca ve şahsın benliğinin ötesinde terörist ideoloji ile bağlantılı olarak oluşturduğu bir kimlik, bir aidiyet psikolojisi oluşumunun sonucu olarak değerlendirir (Janice ve Michael, 2012: 68).

Bireyin yaşadığı mağduriyet ve bu mağduriyetin doğurmuş olduğu intikam güdüsünün şiddet aracıyla ortaya çıkması, bireyin yaşadığı mağduriyetin dışı vurumu olarak değerlendirilmektedir (Borum, 2004: 24). Zaten Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan terör yapılanmalarını incelediğimizde bireylerin bir mağduriyet sonucunda verdikleri reaksiyonların istismar edildiğini görebiliriz. Terör örgütleri militan toplama faaliyetlerinde bireyin mağduriyetini istismar ederek örgüt propagandası yapmaktadır. Özellikle Sovyetlerin Afganistan işgali ve Amerika'nın Irak işgali örgütlerin yapılanma süreçlerini hızlandıran ve mağduriyet istismarını kolaylaştıran etkenlerdir. İşlenen örgütlerin kuruluş referansları ve özellikle örgüt liderlerinin radikalleşme noktaları mağduriyet zemininde bulunmaktadır. Bireyin mağduriyet duygusu intikam içgüdüsünü doğuran en önemli etkidir. Bireyin

çeşitli sebeplerle mağduriyetler yaşamayı, haksızlığa uğradığını düşünmesi ve yakın çevresinin zarar görmesi onu bu mağduriyete şiddetli tepki vermeye sürükler. Terör aslında bireyin içerisinde yaşadığı nefretin çoğunlukla istismar edilmiş haliyle bir dışa vurumdur. Tarihsel süreç incelendiğinde de araştırmacı psikologların çalışmalarının sonuçlarında görülen de birey veya bireylerin aşağılanması terörü doğuran en güçlü psikolojik etkenlerden biri olduğudur. Dini şiddet alanında çalışmalar yapan Mark Juergensmeyer, aşağılanan bireyin yaşanan travmanın ardından güdülerek intikama yönelmesi durumunun psikolojik bir rahatsızlık olduğunu öne sürmektedir. Psikoloji profesörü olan Robert J. Sternberg, ise bu konu hakkında farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Sternberg aşk üçgeni teorisinden esinlenerek geliştirdiği ikili nefret teorisi (*duplex theory of hate*) ile nefreti üç köşe bileşen ile ortaya çıkan bir üçgene benzetir. Bunlar kaçınma, nefret tutkusu ve nefrete bağlılık olarak belirtilmiştir. Ayrıca Sternberg bu üç bileşenin yedi tane birbirinden farklı nefret türü ortaya çıkardığını düşünmektedir. Bu üç nefret bileşeninin bir arada bulunduğu durumlarda ciddi bir şiddet riskinin olduğunu ve katliamların bu motivasyon ile yaşanabileceğini düşünmektedir (Janice ve Michael, 2012: 69).

Yapılan araştırmalar özellikle din ve duygu arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Derin ruhsal hislerin kaynağı olarak nitelendirilen din duygusal gelişimin önemli etkenlerindedir. Jonathan Edwards, 'A Treatise Concerning Religious Affections (Dini Sevgiler Üzerine Bir İnceleme)' isimli eserinde dini duygusallığın kişinin psikolojik altyapısındaki gelişimi ciddi anlamda etkileyebilen bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Yani din, ruhsal olarak yaşanan değişim ve gelişmelerin yorumlanmasında da bireyi yönlendiren etkili bir kaynaktır (Ayten, 2001: 111-112). Önceki bölümde ele aldığımız Irak El Kaide'sinin kurucusu Ebu Musab El Zerkavi'nin gördüğü rüya sonucunda örgüte yönelmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Rüyanın Psikanalizi yapıldığında, gücün gökten yani yaradan tarafından verildiğine inandıkları ve kılıçta yazan cihat kelimesi ile Allah tarafından açıkça hedef belirlendiği düşüncesine yönelmiş olabilir. Eğer bu rüya, Zerkavi'nin bir uydurması ise yine de Zerkavi din psikolojisi temelinde bireylerin örgütün hedeflerine kanalize edilmesi için iyi bir propaganda kurgusu yapmıştır.

Sosyo-Psikolojik teoriler bireysel teorilerden farklı olarak terörizme yol açan koşulları ve süreçleri inceler. Terörizmin psikolojik altyapısını incelerken bireysel psikolojik vakaların yanı sıra bir de sosyo-psikolojik modeller karşımıza çıkmaktadır. Terörizmin temellerinde kişinin psikolojisi kadar sosyal çevresi de önem arz etmektedir. Araştırmacılar terörizmin açıklanması çalışmalarında toplumsal yapının bireyin davranışlarını etkileyen ve terörizmin oluşumunda etkili olan bir faktör olduğunu aktarmaktadır. William Hutchinson, 2007 yılında yazdığı 'İntihar Bombacılığının Sistemik Kökleri' (*The Systemic Roots of Suicide Bombing*) isimli makalesinde intihar eylemlerine dikkat çekmektedir. Hayal kırıklığının ve aşağılanmanın yaşandığı topluluklarda bireylerin bu tür eylemleri desteklediğini ve bu tür toplumsal yapılarda kendisini sosyal çevresi için feda edebilecek insanların çıkabileceğini aktarmıştır (Hutchinson, 2007:191-200). Araştırmacılar intihar eylemcilerinin sosyal kazanımlarının ötesinde bu eylemi inançlarına bağlılıklarının bir göstergesi olarak gördüklerine dikkat çekmektedirler. Bu eylem fırsatının da sadece inançlarına gerçekten bağlı olan kişilere Allah tarafından bir mükâfat olduğuna inanmaktadırlar (Post, 2007: 233). Terörizmin psikolojik süreci incelenirken, kişisel tercih olarak ortaya çıkan sonuç ve toplumsal teşvik olarak ortaya çıkan sonuçları ayırt etmek önem arz etmektedir. Bazı araştırmacılar bireylerin terörist olma kararını çok nadir olarak kendilerinin verdiğini düşünmektedir. Toplumsal yapının sosyal çevrenin ve siyasi gelişmelerin onları bu sürece hazırladığını düşünülmektedir. Terörist bireylerin diyalektik bir süreç sonucunda terörist olduğuna inanan araştırmacılar da bulunsun da bu yaklaşım tarzı Ortadoğu'nun sosyal ve siyasi gerçekliği göz önünde bulundurulduğunda biraz zayıf kalmaktadır (Borum, 2004: 27). Bir başka açıdan Robert Pape, intihar saldırılarının işgalci veya sömürgeci güce karşı geliştirilen bir psikolojik yıpratma (korku, yıldırma, kaygı, vahşet) stratejisi olduğuna değinmektedir. Ayrıca Pape de bu saldırganların toplumları içerisinde saygınlık kazandıklarına dikkat çekmektedir. Pape'e farklı bir yaklaşım ile intihar saldırılarının sebebinin dinden çok milliyetçilik olduğunu düşünmektedir. Pape'nin araştırmalarına göre 1982 ve 2017 yılları arasında 5.430 intihar saldırısı düzenlenmiştir ve 55.022 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırıların çoğunluğu 2000 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu artışın sebebi olarak da batılı sömürgeci güçlerin Ortadoğu'ya müdahalesi gösterilmektedir (Balta, 2019: 70-71).

Bir başka sosyal psikoloji etmenlerinden birisi de beyin yıkamasıdır. Bireylerin radikalleşmeden evvel çevresi tarafından sürekli olarak telkin yoluyla kişinin davranışlarını ve düşüncelerini değiştirmesidir. Bireylerin beyinleri 'endokrinasyon'⁴ yönetimiyle yıkanır ve militanlaştırılır (Janice ve Michael, 2012: 69). Özellikle El Kaide ve IŞİD örgütlerinin bu militan devşirme yönetimini çokça kullandığı bilinmektedir. Terörizmin nedenlerini araştırırken röportaj gerçekleştirmiş olduğum, Amerikan'ın Irak'ı işgalinde Washington Post gazetesi adına başkent Bağdat'ta

⁴ Katiyen eleştiri ve tartışma kabul etmeyen bir öğreti biçimidir. Bu öğretilerde insanlar manipüle edilerek, belirli seçimler yapmaya ve belirli ideolojik amaçları takip etmeye zorlanır. Endokrinasyon, bireylerin mantıklı karar verme yeteneklerini yok edecek tarzda, onlara nasıl davranmaları gerektiğinin işaretini veren bir ideolojik yaklaşımdır.

savaş muhabirliği yapmış olan Naseer Nouri de bu militan devşirme tekniğinin küresel cihat yapılanmasının aslında temelini oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Nouri terör örgütlerinin bu şahısları özel olarak seçtiklerini ve zaaflarının belirlenmesinden sonra beyinlerin yıkanması çalışma yürütüldüğüne dikkat çekmektedir. Nouri'ye göre bu insanlar hayatlarında en doğru davranışlar sergilediği ve en doğru kararlar verdikleri bir sürece girdiklerine inandırılır. Ayrıca bütün kötülüklerinden bu tercih ile aranacakları ve onlar için bir cennetin olduğuna inandırılırlar. Süreç boyunca terörist kutsal bir amaç için savaştığını düşünerek yaşar. Daha evvel kendisi ile yüz yüze de yaptığım görüşmelerde Nouri işgallerin yerel halk üzerinde hem maddi hem de manevi tahribata yol açtığını ve insanların duygusal hassasiyetler gösterdiğini aktarmıştır (Nouri, 2021).⁵ Milli manevi zarar gören insanlar intikam için bir araç arar ve bu araç çoğu zaman terör örgütleri olur. Uluslararası bir yayının kuruluşu olan 'Netflix' platformunda yayınlanan 'Dönüm Noktası 11 Eylül ve Terörle Mücadele' isimli belgeselde Afganistan'da Amerikan işgalinden dolayı mağdur olmuş bir kabile reisi ile yapılan röportaj ekilen intikam tohumlarının zaman içerisinde nasıl filizlenebileceği konusunda gerçekten dikkat çekicidir. Belgeselde yer verilen röportajda 'Datta Khel' kabile reisi 'Malik Celalettin' ve oğlu 'Hilaluddin'e' güncel durumları ve Amerikan işgali ile ilgili çeşitli sorular yöneltiliyor. Oğul Hilaluddin Amerikan kuvvetlerinin köylerine düzenlediği bir hava saldırısına şahit olduğunu ve bu saldırı sonrası yaşadığı travmayı aktarıyor. Saldırı sonrasında yakın arkadaşlarını uzuvları parçalanmış ve bedenleri yanmış bir şekilde acıdan inlediklerine şahitlik eden Hilaluddin, yüz yıl daha yaşasa bu acıyı unutamayacağını dile getirerek yaşadığı travmanın boyutuna dikkat çekiyor. Baba Malik Celalettin ise teröristleri onların yarattığını (işgalci güçler), ettikleri intikam tohumları ile bu tür travmalar yaşayan çocukların, 'tek kaderimiz ölümse biz de savaşıyorak ölürüz' diyerek Taliban'a katıldıklarını aktarıyor (Knappenberger, 2021). Araştırmacılar ayrıca nefret ve intikam duygularının nesiller arasında aktarıldığına dikkat çekiyor. Bireylerin aile fertlerinin yaşadıkları mağduriyetleri sahiplenmeleri ve intikamı arzusu içinde olduklarına dikkat çekmektedirler (Post, 2007: 21).

Nefret her insanın hissedebileceği sıradan bir duygudur. Fakat her insan nefret ettiği varlığı ortadan kaldırmaya yönelmez veya öldürmez. Bu terör eğilimini kolaylaştıran, saldırgan dürtünün varlığının yanı sıra bu davranışları frenleyen psikolojik ve sosyal engellerin aşınmış olmasıdır (Borum, 2004: 28). Bu engellerin aşınması siyasi istikrarsızlık yaşayan ve işgal altında olan toplumlarda daha kolay gerçekleşir. İnsanların kişisel haklarının ve özgürlüklerinin yok sayılması ve kutsallarının talan edilmesi sosyo-psikolojik aşınmaları kaçınılmaz kılar. Bu tür toplumlarda bireylerin yaşadığı travmalar derinleşir ve sonuçlarının etkisi uzun vadeli olur. Terörist bireylerin, çocukluk çağlarında geçirdiği travmalar bir ömür boyu kalıcı olabilmektedir. Bu travmaların bireyi terörist olma sürecine nasıl itebildiğiyle şöyle açıklanabilir; bu şahıslar hem aile içi hem de sosyal çevrelerinde fiziksel ve psikolojik şiddetin yanı sıra maruz kalabilecekleri herhangi bir cinsel saldırı sonucunda da hayatı boyunca kişisel güvenliklerinin tahrip edildiğini düşünebilir ve saldırı kaygısı yaşayabilir. Psikolog Jeanne Knutson, bu bireylerin edindikleri kurban kimliğini hayatları boyunca silemediklerine dikkat çekmektedir. Ayrıca Knutson'a göre tehlike azalsa güvenlik sağlansa bile birey geçmişte yaşadığı travmaların tekrarlanacağı ihtimali ile sürekli olarak kaygı yaşar (Volkan, 1993: 17). Kişisel güvenliklerini sağlamak ve kaygılarını gidermek isteyen mağdurlar terör örgütlerine yönelerek bunu sağlayabilir ve kaygı duyduğu sosyal çevreden uzaklaşarak kendi güvenli alanını, kişisel özgüvenini güçlendirebilir. Örneğin Afganistan'da genellikle Peştun coğrafyasında 'Bacha Bazi' geleneği oldukça yaygındır. Farsça 'çocuk oyunu' anlamına gelen ve halk arasında sıkça gerçekleştirilen bu gelenekte, oğlan çocukları cinsel zevk amacıyla oynatılıyor ve daha sonra cinsel istismara uğruyor. Eş cinsel eğilimlerin fazla olduğu bilinen bu bölgede tek kaçış seçeneği olarak Taliban terör örgütüne katılma görülebilir. Taliban bu kültüre karşı çıktığı için bölge halkı tarafından tepki görmektedir (Pillalamarri, 2016). Bu gelenek olgunlaşma çağına olan erkek çocuklarının kimlik algılarını tamamen tahrip etmektedir. 'Human Terrain Study' ekibi tarafından 2009 yılında yapılan 'Peştun Cinselliği' araştırmasından sonra Peştun erkeklerinin yüzde ellisinin bu gelenekten dolayı acı çektiği düşünülmektedir (Borile, 2019:502-503). Bütün bu şartlar altında kişisel güvenliğini kaybetmiş bir Afgan gencinin hem kendi güvenli sosyal çevresini oluşturmak için hem de kişisel özgüvenini onarmak amacıyla Taliban'a katılması mümkün olabilir. İnsanın güvenlik arayışının onu farklı yapılar içerisine ittiği konusunda Zygmunt Bauman'ın da siyasi istikrarsızlık açısından bir değerlendirmesi bulunmaktadır. Bauman kaleme aldığı 'Cemaatler' kitabında devletin otorite boşluğu oluşturarak vatandaşlarının güvenliğini tesis edememesi sonucunda insanların güvenlik ihtiyaçlarını kendileri giderme arayışına gireceklerine dikkat çekmektedir. Bireyin güvenlik arayışı içerisinde en etkili cemaatlere ve benzeri yapılanmalara yönelerek kendisini güvende hissedeceğinden bahsetmektedir (Bauman, 2016: 119).

SONUÇ

⁵ Nouri ile 22.05.2021 tarihinde yapılan röportaj, Washington Post İraç.

Araştırmada öncelikle kavramsal çerçeve ve detayları irdelenerek sorunsalın anlaşılmasının kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada ‘Küresel Cihat’ fikrinin babası olan Abdullah Azzam ve tanışmalarıyla El Kaide örgütünün temellerinin atılmış olduğu Usame Bin Ladin’in hayatları, radikalleşme süreçleri ve örgüt tesis süreçlerinin yanı sıra militanlar için sağladıkları motivasyonlar irdelenmiştir. Yapılan araştırmalarda El Kaide örgütünün ve dolaylı olarak IŞİD örgütünün ortaya çıkışında fikir sahibi olarak Abdullah Azzam’ın öne çıktığı görülmüştür. Usame ve Azzam’ı bir araya getiren ve Küresel Cihat fikrinin gerçekleşmesini sağlayan referans ise Sovyetlerin Afganistan’ı işgalidir. Dönemin ve bölgenin en önemli siyasi akımlarından Müslüman Kardeşler oluşumunun ideolojik olarak bu örgütlerin yapılanmasında önemli rol oynadığı anlaşılmıştır. Örgütün kuruluşundan sonra bir yıl sonra Azzam’ın hayatını kaybetmesi ise tam olarak kırılma noktasıdır. Bu hem örgüt için hem de Küresel Cihat girişiminin bir kırılma noktasıdır. Azzam’ın ölümü ile örgüt içerisinde Mısır ekolü ile yaşanan ideolojik ve stratejik anlaşmazlıkların sonucunda Usame’nin Mısır ekolü tarafından ikna edilmesi sonucunda El Kaide bir terör örgütü olarak ortaya çıkmıştır. Usame’nin karakteristik özellikleri, aile ve sosyal hayatı irdelenmiştir. Usame’nin duygusal bir Müslüman olduğu ve Müslüman Kardeşler üyesi bir öğretmeninden etkilendiği görülmüştür. Böylelikle çalışmanın psikolojik alt yapı bölümünde değinilen toplumsal çevrenin düşünsel gelişime etkili olduğu savı ispatlanmıştır.

Çalışmada, Kaide’nin üst yönetimi tarafından Irak Kaidesinin başına getirilen Ürdünlü militan Ebu Musab El Zerkavi’nin hayatı ve karakteristik profili de incelenmiştir. Araştırmalar kişisel bozuklukları olan kişiliklerin bu tür örgüt yapılanmalarında kendilerini bulduklarını ve kolayca yer edindiklerini göstermiştir. Zerkavi’nin karakteristik özellikleri ve şiddet eğilimi, psikolojik alt yapı kısmında değinilen ‘psikolojik bozukluklara, özellikle saldırgan karaktere sahip kişilerin militanlaşma eğiliminin daha yüksek olduğu’ savını güçlendirdiği görülmüştür. Zerkavi’nin ölümü ile pasifleşen örgütün Arap Baharı ve onun bölgeye etkileri ile Ebubekir El Bağdadi adında farklı bir karakterin liderliği ile yeniden yükselişe geçtiği anlaşılmıştır. Bağdadi’nin de hayatı ve karakteristik özellikleri irdelenmiştir. Yapılan incelemeler, çalışmanın üçüncü bölümünde değinilen ‘mağduriyetlerin terör doğurduğu’ savının doğruluğunu destekler nitelikte sonuçlanmıştır.

Çalışmada konunun derinliğine inildikçe El Kaide örgütünün El Nusra’yı ve IŞİD’i daha sonra da bir başka terör örgütü Heyet Tahrir-u Şam’ı doğurduğu anlaşılmıştır. Suriye iç savaşının karmaşık bir hal alması ve krizin derinleşmesi ile IŞİD ve türevleri örgütlerin bölgede yapılanmaları genişlemiş ve artmıştır. Yapılan araştırmada ‘Ahmed Hüseyin el-Şara (Ebu Muhammed El Culani)’ adında El Kaide militanı IŞİD üst yöneticisi şahsın Suriye’ye gidişi ile IŞİD’in strateji değiştirerek Suriye sahasında yayılma politikası izlediği anlaşılmıştır. Culani’nin bölgede liderlik ve teşkilatlanma misyonunu üstlenmiş ve başarı olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalar, El Kaide’ye bağlılık konusunda Culani ve Bağdadi’nin arasında bir anlaşmazlık yaşandığını ve bu anlaşmazlık sonucunda Culani’nin, Bağdadi ile planlı olarak tesis ettiği El Nusra örgütünün El Kaide’ye bağlılığını ilan ederek IŞİD’ten bağımsızlığını ilan ettiğini göstermektedir. Culani daha sonra El Kaide örgütünden de ayrılarak ‘Heyet Tahrir El Şam’ örgütünü kurduğu anlaşılmıştır. Çalışmada HTŞ örgütünün detaylarına konu bütünlüğünün bozulmaması açısından girilmemiştir. Culani hakkında yapılan araştırmalar sonucunda, Culani’nin tıp öğrencisi olduğu yıllarda Amerika’nın Irak’ı işgali ile eğitimini yarım bırakarak El Kaide saflarına katıldığı anlaşılmıştır. Bu durum batılı emperyalist güçlerin işgal harekâtlarının nefreti tohumlarını ekmesinin yanı sıra terörü ve teröristleri doğurduğu savını güçlendiren nitelikte bir olaydır.

Çalışmanın araştırmayı tamamlayıcı ve derinleştirici bölümü, psikolojik alt yapının incelendiği bölümdür. Bu bölümde çeşitli psikolojik rahatsızlık teşhislerine yer verilmiş ve teröristlerin psikolojik karakterleri irdelenmiştir. Ruh sağlığı ve kişilik bozukluğu yaşayan bireylerin hastalıklarına göre terör eğilimleri incelenmiştir. Bu hastaların bir kısmı liderlerden bir kısmı ideolojiden etkileniyor, bir kısmıysa kişisel eksiklikler ve psikolojik tatmin sebebiyle terör örgütlerini tercih ediyor. Özellikle bireylerin gelişim çağlarında geçirdikleri travmaların bu sürece katkısı incelenmiş ve bu travmaların bir terörist psikolojinin oluşumunda etkili olduğu anlaşılmıştır. Özellikle duygusal ve asosyal bireylerin hangi motivasyonlar ile bir terör örgütüne ilgi duyduğu irdelenmiştir. Çarpıcı sonuçların yanı sıra araştırmalar bireyin yetiştiği sosyal ortamın bireyin kararlarını ve psikolojik karakterini etkilediği görülmüştür. Araştırmalar bu bölgede yaşayan toplulukların yetişme tarzları dolayısıyla bir takım sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Her terörist kişiliğin psikolojik bir alt yapısı bulunmaktadır. Fakat dünyanın hiçbir yerinde psikolojik rahatsızlık yaşayan bireyler bir araya gelerek bir terör örgütü oluşturamaz. Psikolojik olarak bozuk bir alt yapı olabilir ama bunu ortaya çıkaran bir dış müdahaledir. Bu dış müdahale bazen diktatör yönetimler bazen de işgalci güçlerdir. İşgalci güçlerin sivilleri katletmesi ile ortaya çıkan durumda yetişkinlerin ve çocukların intikam duygusu beslediği açıktır. Çalışmada sosyal ve psikolojik altyapının bulunduğu fakat batılı emperyalist güçlerin bölgeye çeşitli müdahalelerinin bu tür örgütleri ortaya çıkardığı anlaşılmıştır. Bireylerin olaylara tepkisi ve kendilerine acı yaşatanlara karşı olan kını bir reaksiyondur. Terör örgütleri bu reaksiyonu fırsata çevirerek mağdur

propagandası ile bireyin reaksiyonlarını istismar eder. Bu reaksiyonun istismar edilmesi ile birey terör örgütleri tarafından en iyi şekilde militanlaştırılır. Gelecekte de batılı güçlerin bölgeye müdahalesi bu tür sonuçları kaçınılmaz kılmaya devam edecektir. Eğer bu sorunun çözümü aranıyorsa unutulmamalıdır ki, insanlık onurunun korunması terörü engelleyecek en güçlü silahtır.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %100.

Etik Komisyon Onayı: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 22/11/2019 tarih 15 sayılı toplantısında uygun bulunmuştur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, N. (2002). *Gençlik ve Terörizm*. TEMUH Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ALKAN, N. (2016). *El Kaide'den İşid'e Din, Şiddet Ve Terörizm*. Karınca Yayınları, Ankara.
- ALKAN, N. (2016). *El Kaide'den İşid'e Din, Şiddet Ve Terörizm*. Karınca Yayınları, Ankara.
- ATWAN, A.B. (2015). *Islamic State: The Digital Caliphate*. University of California Press, USA.
- AYTEN A. (2001). Din Psikolojisi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Dergisi* (21): 111-112.
- BALTA, E. (2019). *Tedirginlik Çağı: Şiddet, Aidiyet ve Siyaset Üzerine*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- BARAN, H. (2016). *İslamofobi ve Daeş*. Tezkire Yayıncılık, İstanbul.
- BAUMAN, Z.(2016). *Cemaatler*. (Çev. N. Sosyal). Say Yayınları, İstanbul.
- BORILE, S. (2019). Bacha Bazi: cultural norms and violence against poor children in Afghanistan. *International Review of Sociology*, 29(3): 498-507.
- BORUM, R. (2004). *Psychology of Terrorism*. The University of South Florida Press, USA.
- BURKE, J. (2004). *Al Qaeda The True Story of Radical Islam*. Pengutin Books, New York Usa.
- CHALIAND, G. ve BLIN A. (2020). *Terörizmin Tarihi Antikçağdan İşid'e*. Nora yayıncılık, İstanbul.
- GERGES, F. (2016). *A history of ISIS Fawaz Gerges*, Princeton University Press, USA.
- GERGES, F. (2019). *İşid Tarihi*.(Çev. P.T. Özer). Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- GUNARATNA, R. (2002). *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror*. Columbia Universty Press, New York USA.
- HAYDARI E. I. (2015). *Şiddet ve Terör Sosyolojisi*. Dar El Saki yayınevi, Lübnan.
- HEGGHAMMER, T. (2020) *The Caravan Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad*. Cambridge University Press, United Kingdom.
- İNTERNET: <http://www.suriyegundemi.com/2020/03/10/hts-lideri-ebu-muhammed-el-culani/> (Erişim Tarihi: 25.03.2021)
- İNTERNET: https://military-history.fandom.com/wiki/Abu_Ali_al-Anbari (Erişim Tarihi: 20.10.2021)
- İNTERNET: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/515/teror_nedir (Erişim Tarihi: 30.03.2020)
- İNTERNET: <https://thediplomat.com/2016/06/afghanistans-love-hate-relationship-with-homosexuality/> (Erişim Tarihi: 02.12.2021)
- İNTERNET: <https://www.aucegypt.edu/index.php/ar/node/2648> (Erişim Tarihi: 29.03.2020)
- İNTERNET: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/07/the-short-violent-life-of-abu-musab-al-zarqawi/304983/> (Erişim Tarihi: 08.04.2020)

- JANICE, H. L. ve MICHAEL, D. M. (2012). *The Oxford Handbook of Military Psychology*. Oxford University Press, USA.
- JOHN L. E. (2002). *Unholy War: Terror In The Name Of Islam*, Oxford University Press, New York USA.
- KNAPPENBERGER, B. (2021). Dönüm Noktası 11 Eylül ve Terörle Mücadele, NETFLIX Filmi, 1. Sezon, 5. Bölüm, 36. Dakika, USA.
- KURT, S. (2019). Irak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü. *Ortadoğu Etütleri*, 11(2): 393-419.
- MARTIN, G. (2017). *Terörizm Kavramlar ve Kuramlar*. (Metin B. Çev). Adres Yayınları, İstanbul.
- MOCKAITIS, R. T.(2010). *Osama Bin Laden A Bioghrapy*. Greenwood, California USA.
- NOURI, N. (2021). Washington Post. 22.05.2021 tarihinde yapılan röportaj.
- POST, J. M. (2007). *The Mind Of The Terrorist*, Palgrave Macmillan. USA.
- RANDAL J. (2006). *Usame, Bir Teröristin Doğuşu*.(Çev. F. Adsay). Avesta Acil Kitaplar, İstanbul.
- SCHEUER, M. (2011). *Osama Bin Laden* Oxford Press, United Kingdom.
- TERZİ, M. ve YENAL, S. (2015). *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm*. Sinopsis Yayınları, Ankara.
- VOLKAN, V. (1993). *Etnik Terörizmin Psikolojisi*. (çev. A. Çevik, B. Ceyhun). Politik Psikoloji Yayınları, Ankara.
- WEISS, M. ve HASSAN, H. (2016). *Terör Ordusunun İç Yüzü Işid*. Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- YAYLA, A. (1990). Terör ve Terörizm Kavramlarına Genel Bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 45(1): 335-385.

UNDER THE SWORD OF DAMOCLES IN TECHNOLOGY POLICY MAKING: THE CASES OF TURKISH HEALTH BIOTECHNOLOGY AND RENEWABLE ENERGY SECTORS

Teknoloji Politikası Yapımında Demokles'in Kılıcı Altında Olmak: Türkiye'de Sağlık Biyoteknolojisi ve Yenilenebilir Enerji Sektörlerinin İncelenmesi

GülsevİM EVSEL¹, Yelda ERDEN TOPAL²

ABSTRACT

Health biotechnology (HEB) and renewable energy (RES) are emerging and promising research areas for developing countries and Turkey. Science and Technology (S&T) policies can potentially be exploited to eradicate the unbalances in S&T capacity building for developed and developing countries. Nonetheless, policy-making in these sectors is seen as ambiguous and unsettled in Turkey due to the developing nature of the technologies, the dynamic environment in which technologies are used and changing circumstances depending on the actors' problems and needs. Policies in HEB are loose compared to policies in RES. Nonetheless, these two sectors are distinct and unique in their peculiarities; responses to the policy problems are converging due to the common motivation of political intervention, namely uncertainty in decision-making. This joint structural response makes them search for illegal or auxiliary solutions for their sectoral problems and needs. Therefore, here the main examination unit is the 'uncertainty' in policy-makers' actions that make the actors behave in parallel despite structural differences. In this context, we discuss the socioeconomic impacts of the political intervention of the Turkish policy-makers in HEB and RES. For this purpose, two qualitative data sets are elaborated, and the joint and separate patterns behind the policy-making were examined with interview data from HEB and RES. In other words, we discussed the "character" sitting under the sword of Damocles. Is it a "policy-maker", "researcher", or the "firm owner"? Or are they inseparable, and so are they feeling the same fear?

Keywords: Health Biotechnology, Renewable Energy, S&T Policy, Technological Innovation System

ÖZET

Sağlık biyoteknolojisi (SAB) ve yenilenebilir enerji (YES), Türkiye'nin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler için de yeni ortaya çıkan ve gelecek vaat eden araştırma alanlarıdır. Bilim ve Teknoloji (BT) politikaları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için BT kapasitesi oluşturmada dengeszlikleri ortadan kaldırmak için potansiyel olarak kullanılabilir. Bununla birlikte, teknolojilerin gelişen doğası, teknolojilerin kullanıldığı dinamik ortam ve aktörlerin sorun ve ihtiyaçlarına bağlı olarak değişen koşulların Türkiye'de bu sektörler için politika oluşturma sürecini belirsiz ve huzursuz kıldığı görülmektedir. Sağlık biyoteknolojisi sektörüne yönelik hükümet politikaları, yenilenebilir enerji sektörüne yönelik titiz hükümet politikalarına kıyasla gevşektir. Politika oluşturmada bu yapısal farklılıklara rağmen, "siyasi müdahaleler ve prosedürlerdeki belirsizlik" güdüsü her iki sektördeki aktörlerin karar alma sürecinde standarttır. Bu güdü onları ulusal ve/veya uluslararası piyasalarda hayatta kalabilmek için yasadışı veya kayıt dışı çözümler aramaya zorlamaktadır. Bu nedenle, bu makalede, politika yapıcılarının eylemlerindeki "belirsizliğin" bu birbirinden farklı iki sektördeki aktörleri aynı tepkiye yönlendiren kaynakları incelenmiştir. Bu amaçla, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin sağlık biyoteknolojisi sektörü ve yenilenebilir enerji sektörüne siyasi müdahalesinin sosyo-ekonomik etkileri tartışılmıştır. Bu çalışmada iki nitel veri seti ele alınmış, politika yapımının ardındaki ortak ve birbirinden farklı örüntüler SAB ve YES'ten elde edilen mülakat verileriyle incelenmiştir. Bir başka deyişle, Demokles'in kılıcı altında oturan "karakter" tartışılmıştır. Bu karakter "politika yapıcı" mı, "araştırmacı" mı, yoksa "firma sahibi" midir? Yoksa bunlar birbirinden ayrılmaz olduğu için hepsi birlikte aynı korkuyu mu hissediyorlar?

Anahtar Kelimeler : Sağlık Biyoteknolojisi, Yenilenebilir Enerji, BT Politikası, Teknoloji Yenilik Sistemi

1. ORCID: 0000-0002-1733-3966
2. ORCID: 0000-0003-2093-6685

1. Assistant Professor Dr, Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Letters, Department of Sociology, mail: geysel@yyu.edu.tr
2. Dr. Research Assistant, Middle East Technical University, Department of Economics; Research Center for Science and Technology Policies, mail: yeldae@metu.edu.tr

EVSEL.G. ERDEN TOPAL. Y. (2023). "Under The Sword of Damocles in Technology Policy Making: The Cases of Turkish Health Biotechnology and Renewable Energy Sectors" *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, s.28, s.98-110.
Makale Geliş Tarihi: 11 Aralık 2022 Kabul Tarihi: 15 Ocak 2023

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Sağlık Biyoteknolojisi (SAB) ve Yenilenebilir Enerji Sektörleri (YES), Türkiye'nin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler için de yeni ortaya çıkan ve gelecek vaat eden iki araştırma alanıdır. Ancak, gelişmekte olan ülke girişimcileri, sektör için geliştirilen politikalardan yatırım için sermaye ve teşviklere ulaşmaya kadar pek çok açıdan dezavantajlı durumdadırlar. Bu sektörlerle yönelik Bilim ve Teknoloji (BT) politikaları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki BT kapasite birikimindeki farklılıkları ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için güçlü araçlar olarak kullanılabilir. Ancak bu iki sektör, Türkiye'de BT politikalarının oluşturulmasında sorunlu araştırma alanları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Sağlık biyoteknolojisi sektörüne yönelik hükümet politikaları, yenilenebilir enerji sektörüne yönelik titiz hükümet politikalarına kıyasla daha gevşek görünmektedir. Politika oluşturmadaki bu yapısal farklılıklara rağmen, "siyasi müdahaleler ve prosedürlerdeki belirsizlik" faktörü her iki sektördeki aktörlerin karar alma süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. Bu faktör onları ulusal ve/veya uluslararası piyasalarda hayatta kalabilmek için yasadışı veya kayıt dışı çözümler aramaya zorlamaktadır. Bu nedenle, makalede, politika yapıcılarının eylemlerindeki "belirsizliğin" bu birbirinden farklı iki sektördeki aktörleri aynı tepkiye yönlendiren birincil kaynak olduğu önermesi sorgulanmıştır.

Giriş bölümünden sonraki, "Türkiye Sağlık Biyoteknolojisi ve Yenilenebilir Enerji Sektörlerinde Demokles'in Kılıcı" başlığı altında, bir efsaneye atıf yapılmaktadır. Buna göre; Siraküza Kralı Dionysius, kral olmanın çok rahat ve güzel olduğunu savunan Demokles'e ders vermek için onu yemeğe davet eder. Onu önce varlık ve bolluk içinde sarhoş eder ama sonrasında ince bir sicimle tavana bağlanmış ağır bir kılıcın altındaki koltuğa oturtur. Diğer bir deyişle ona kral olmanın ve iktidarda bulunmanın aslında ne kadar zor olduğunu gösterir. Bu çalışmada söz konusu efsane ile Türkiye'deki gelişmekte olan teknolojilere ilişkin politika yapma süreçlerine bir gönderme yapılmıştır. Demokles söz konusu teknolojilerdeki aktörleri; Dionysius ise gücü elinde bulundurduğu için aslında rahat ve mutlak iktidar sahibi olarak görülen, her türlü sorunun çözümünde elindeki "politika" aracı ile mühadele edip sorunu ortadan kaldırmaktan sorumlu olan, çözülmemiş sorunlarda da suçlu bulunan politika yapıcılarını, temel olarak da hükümetleri temsil etmektedir. İktidar sahibi olduğu için sorunlara çözüm bulmak konusunda mutlak bir güce sahip olduğu gibi, aynı zamanda bolluk ve rahat içinde olduğu düşünülen Dionysius, Demokles'e aslında bunun bir yanılsama olduğunu ve bu bolluk ve iktidarın aslında sürekli keskin bir kılıç altında oturmak zorunda olunan zor bir sorumluluk olduğunu göstermek istemiştir. Peki Türkiye'de SABYES Sektöründeki Demokles kimdir? Aslında iktidar sahibinin, tüm sorunları çözmekte muktedir olan hükümet olduğunu düşünen yani kılıcın altında duran "aktör" kimdir? Bu aktör "politika yapıcı" mı, "araştırmacı" mı yoksa "firma sahibi" midir? Yoksa bunlar birbirinden ayrılamaz olduğu için korkuyu kendileri yaratıp, yine kendileri mi hissetmektedirler?

Bu soruları aydınlatılabilmek için araştırmacılar, görüşmelerinde nitel araştırma yöntemini kullanmışlardır. "Sağlık Biyoteknolojisi ve Yenilenebilir Enerji Sektörlerinde Politika Oluşturma: Teknoloji İnovasyon Sistemi Yaklaşımı" bölümünde dünyadan alınan bazı örnekler üzerinden neden bu sektörlerde başarılı olunabilmesi için Teknoloji İnovasyon Sistemi Yaklaşımının kullanılması gerektiğini anlatmaktadırlar.

İki farklı sektörle ilgili bilgiyi tartıştığından bu çalışma, iki farklı saha deneyimi ve yöntem bilgisini ve alan verisini içermektedir. Dolayısıyla "a. Ampirik Analiz 1: Yenilenebilir Enerji Sektörü" ve "b. Ampirik Analiz 2: Sağlık Biyoteknolojisi Sektörü" olmak üzere iki alt bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde yenilenebilir enerji sektörünün ileri gelen elektrik üreticisi firma ve kurum temsilcileri ile, ikinci bölümde ise sağlık biyoteknolojisi sektörü temsilcileri olarak üremeye yardımcı tüp bebek merkezlerinde sorumlu kişi olarak çalışan bireylerle yapılan yüzyüze mülakat verilerine yer verilmiştir.

Çalışmada "Health Biotechnology and Renewable Energy Sectors" yerine kısaca, bu sektörlerin baş harflerinden oluşan HEBRES kullanılmıştır. Türkçe özetinde ise benzer şekilde oluşturulmuş (Sağlık Biyoteknolojisi ve Yenilenebilir Enerji Sektörleri) SABYES kullanılmıştır.

Bu makalede, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin sağlık biyoteknolojisi sektörü ve yenilenebilir enerji sektörüne siyasi müdahalesinin sosyo-ekonomik etkileri tartışılmıştır. Sektörlerde yaşanan sorunların bu sektörlerle içkin olup olmadığı ve sektörlerin yapısal özellikleri tarafından mı yeniden üretildiği yoksa sektörlerle dışsal mı olduğu

incelenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla bu sektörlerdeki politika oluşturma yaklaşımları arasındaki karşılıklı ilişkilerin, benzerliklerin ve farklılıkların ampirik analizleri yapılmıştır. Türkiye'de gelişmekte olan bir yenilenebilir enerji sistemi için, kurumsal ve yasal belirsizliklerin sektörün gelişimini engelleyebileceği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de gelişmekte olan sağlık biyoteknolojisi sisteminin ampirik analizine baktığımızda ise, piyasada var olan birçok kurumsal ve yasal zayıflık bulunduğu görülmektedir. Enerji sektöründe görüldüğü gibi, bu kısıtlamalara ve yasaklara rağmen kısıtlı hizmetleri almak isteyen insanlar ve sağlık biyoteknolojisi uzmanları tarafından bulunan birçok alternatif yol vardır.

Ampirik analizlerin sonucunda görülmektedir ki, karar vericiler, Türkiye'de SABYES gibi yeni ortaya çıkan sektörlerle ilişkin politika kararlarını yeniden ele almalı, bunu yaparken de sektör temsilcilerinin nabzını tutmalıdır. Son söz olarak, Türkiye hükümeti yani Dionysius, Demokles yani SABYES'teki firmalar ve araştırmacılar üzerinde bazı açılardan söz sahibidir. Toplumların sosyal ve ekonomik refahı bilimin her dalı tarafından belirlenmeli ve SABYES gibi yeni gelişen sektörlerin uygulamaları ile ilgili deneme değil nihai kararlar bu konsorsiyum üzerinden verilmelidir. Demokles'in kılıcının altındaki aktör "politika yapıcı", "araştırmacı", "firma sahibi" veya kim olursa olsun, kılıcın vereceği olası zararların bütün toplum aleyhine olacağı unutulmamalıdır.

INTRODUCTION

Health biotechnology and renewable energy sectors are two promising areas for new types of solutions to welfare-related problems (such as reproductive problems and environmental degradation due to the increasing use of fossil fuels) with emerging technologies. These sectors are chosen as the research objects of this study regarding their science and technology (S&T) policy-making dynamics to understand how S&T policies are designed to solve the problems. However, the examination here needs to include more technical aspects of these two research and development-intensive fields. The main aim is to elaborate on these sectors' societal reflections and policy-making processes. To this aim, we benefited from the sociological imagination as the analysis tool. Using two separate and independent field research data, the relations and analogies between the Health Biotechnology and Renewable Energy Sectors (referred to as HEBRES hereafter) are interpreted from the social science perspective with a focus on political and social aspects.

For this purpose, we analyzed two separate qualitative data collected through semi-structured interviews with the key actor from these sectors. In the empirical analysis, the main discussion is on the social reflections of the recent policy implications in these sectors. The paper is concluded with an analysis of similarities and differences in S&T Policy Making in these two sectors and the main results of the common S&T policy-making patterns for the Health Biotechnology and Renewable Energy Technologies in Turkey. Via these inferences, the target is to reach outcomes as a considerable part of the 'big picture' related to two emerging Turkish sectors.

The main question here is to find out who is under the sword of Damocles in policy-making in the field of S&T in Turkey. When formulating science and technology policies, the social and economic conditions of the country in question and the economic opportunities created by developing and utilizing new technologies should be considered together. In general, developed countries such as the USA, China, the UK or Germany turn this situation into an economic opportunity, and Turkey does not seem to benefit from these advantages.

After the introduction in the first section, in the second section, the literature review was made for 'science and technology policy making as a tool of sociological imagination' to emphasize this study and its objectives. In the third section, after a brief description of the method used and the data collected for the analysis, renewable energy and health biotechnology sectors in Turkey are described, and preliminary results of the empirical analysis are presented. In the final section of the conclusion, we developed the subject argumentations towards the sociological imagination tools and suggested some policy tools in the following versions of the text.

1. Theoretical Framework

1.1. Sword of Damocles in Turkish Health Biotechnology and Renewable Energy Sectors

When science and technology policy-making is regarded as a question, one could think about the subject country's social and economic conditions on the one hand and the economic opportunities which can be created by developing and using new technologies on the other. These possible economic advantages are attributed to developed countries such as the USA, China, England or Germany. Turkey has yet to benefit from these advantages under cover of self-possession.

Again, we ask what happens if (the actors in) HEBRES puts themselves in place of Damocles:

'...This tyrant, however, showed himself how happy he was; for once, when Damocles was dilating in conversation on his forces, his wealth, the greatness of his power, the plenty he enjoyed, the grandeur of his royal palaces....., "Have you an inclination," said he, "Damocles, as this kind of life pleases you, to have a taste of it yourself, and to make a trial of the good fortune that attends me?" Moreover, when he said that he should like it extremely, Dionysius ordered him to be laid on a bed of gold with the most beautiful covering, tables provided with the most exquisite meats. Damocles thought himself very happy.'" (Cicero, 1877: 186)

It is a pleasure of wealth which makes Damocles so happy. However, this pleasure would transform into pain through decision of Dionysius:

'...In the midst of this apparatus, Dionysius ordered a bright sword to be let down from the ceiling, suspended by a single horse-hair, to hang over the head of that happy man. At last he entreated the tyrant to give him leave to go, for that now he had no desire to be happy. Does not Dionysius, then, seem to have declared there can be no happiness for one under constant apprehensions? But it was not now in his power to return to justice, and restore his citizens their rights and privileges...had he attempted to have returned to a right way of thinking, he must have endangered his life'(Cicero, 1877: 186)

Under the title "Sword of Damocles", a legend is referred to. According to this legend, Dionysus, the King of Syracuse, invites him to dinner to teach a lesson to Damocles, who argues that being a king is very comfortable and beautiful. He first intoxicates him with wealth and abundance but then sits him in a chair under a heavy sword tied to the ceiling with a thin twine. In other words, he shows him how difficult it is to be king and to be in power. In this study, this myth is used as a reference to the policy-making processes regarding emerging technologies in Turkey. Damocles represents the actors in the technologies in question; Dionysus represents the policy-makers, mainly the governments, who are seen as comfortable and absolute power holders because they hold power, who are responsible for solving all kinds of problems by intervening with the "policy" tool in their hands and eliminating the problem, and who are found guilty in unsolved problems. Dionysius, who is thought to have absolute power to find solutions to problems because he has power, as well as being in abundance and comfort at the same time, wanted to show Damocles that this is an illusion and that this abundance and power are a difficult responsibility that you have to sit under a sharp sword all the time. So who is the Damocles in the HEBRES Sector in Turkey? Who is the "actor" under the sword who thinks that the government has the power and can solve all the problems? Is this actor a "policy-maker", a "researcher", or a "company owner"? Our qualitative analysis examines analogies and interpretations to find out who is/are under the sword of Damocles (HEBRES Sectors) during the sectoral development under the S&T Policies. Here, we benefitted from sociological imagination and Technology Innovation System approaches together.

1.2. A Literature Snapshot on Technology Innovation System Approach for S&T Policy Making:

The energy sector is unique in its essential peculiarities, and policy-making must consider them for the policy design process. For the emergence and dissemination of renewable energy technologies, these peculiarities legitimize using technology-specific policies in the innovation system to improve the system as a whole (Jacobsson and Bergek, 2004;

Sanden and Azar, 2005; Jacobsson and Lauber, 2006; Jacobsson and Bergeck, 2011). Long-term perspective, interrelatedness with the other energy sub-sectors, political nature, and the need for dynamic policy-making.

‘Long-term perspective’ is one of the crucial peculiarities of energy policy making. The Energy Sector is a complex and huge system, and the renewable energy sub-sector is just a part of the whole sector. We must consider the renewable energy sub-sector as a unit, a part of the energy sector, and other parts. Hence, for the emergence and dissemination processes of new renewable energy technologies, the renewable energy technology policy is designed with a long-term perspective in a meaningful energy context.

In this context, the renewable energy sector does not evolve as a compact structure, and the other energy sub-sectors are interrelated and interdependent. To design technology policies and to create incentives for investors of renewable energy technologies, the policy-maker must take into account the direct and indirect subsidies to incumbent technologies in the energy sector. This policy design process must encompass all possible relationships between other energy sub-sectors.

Moreover, the nature of policy design is another specificity. Policy-making is a highly political business and highly dependent on framework conditions. Hence, lobbying over policy goals and institutional framework design should be emphasized during the policy design. Especially for emerging renewable energy technologies, the environment and the circumstances are continuously changing due to continuous and dynamic technological changes. Hence, to analyze the process of technology change and to support this process, a dynamic and flexible approach is needed. In this context, Technological Innovation System Approach is the policy framework that evaluates all these peculiarities for which the policy is designed. Therefore, by considering all these, Technological Innovation System Approach is used to design technology policies in the renewable energy sub-sector in Turkey (Jacobsson and Bergeck, 2011).

Moreover, the innovation system approach is also used as a theoretical framework for health sector analysis. According to Cassiolato and Soares (2015), innovations and technological change are increasingly recognized as central driving forces of the transformation of economic structures and development in the health sector, and Schumpeter’s concept of development contributed to this debate with two central ideas of the connection of technology to production; and the disruptive character of development. The first idea relates innovation with economic agents, leading to the generation of new products, new processes or the establishment of new markets. Cassiolato and Soares (2015) underline the health sector as one of the new emerging markets concerning the rate of health spending in overall GDP worldwide. In overall GDP, it was 17.9% in the United States in 2011, 12.0% in 11.6% in France and Germany, as in the case of most developed countries. On the other hand, emerging and developing countries like India, China and Russia are different.

Moreover, Cassiolato and Soares (2015) emphasize that in Latin America, the Innovation System approach is used as a tool of analysis in the industries of aerospace, biotechnology, automobile, software, textiles-apparel, agro-industry, tourism, footwear, music and other creative industries in the studies of Lopes and Lugones (1999), Vargas (2000), Segura (2000), Cassiolato et al. (2003), Matos and Britto (2011) (Cassiolato and Soares, 2015: 23). Also, the application of Innovation System Approach for the local health biotechnology sector in Europe, such as Santos and Marques (2012) study of the Health Cluster in Portugal, the study of Doloreux et al. (2003) on the Science Park to facilitate a medical technology cluster in Linköping, Sweden, and the study of Hypponen et al. (2005) on the virtues and difficulties to systematically innovate in health are the other examples of innovation system approach referred by Cassiolato and Soares (2015).

With the motivations given above for renewable energy and health sectors, in this study, we benefitted from the Technological Innovation System approach as the theoretical framework of our analysis for the S&T Policy-making in health biotechnology and renewable energy sectors (HEBRES). The Technological Innovation System Approach is the functional analysis of the technology and innovation development activities in a specific sector and research area. The main aim is to understand the overall performance of the technological innovation system by the diagnosis of the main problems in the emerging technology sector, then to find solutions by taking care of the needs of the actors and changing environment through designed policies (Bergeck and Jacobsson, 2003; Bergeck et al., 2008, Jacobsson and Bergeck, 2004; Jacobsson et al., 2004; Hekkert et al., 2007).

2. Methods and Materials

In this study, we examined two separate and different sectors and made two independent and parallel empirical analyses: **Empirical Analysis 1** for Renewable Energy Sector and **Empirical Analysis 2** for Health Biotechnology Sector in Turkey. Then, we combined this empirical analysis by identifying the similarities and differences in S&T Policy-making dynamics.

In the Empirical Analysis 1, renewable energy representative was interviewed: As a part of an extensive data set of key experts from the energy sector, 17 in-depth interviews were conducted with private companies that worked in renewable electricity generation in Turkey between 2014 and 2016. The participants were mainly experts from national and international energy companies that are generating electricity from renewable sources or applied to generate and sell renewable electricity in large-scale licensed electricity generation facilities. The interview guide has questions on the interviewee's profile, the energy sector in Turkey, the obstacles and facilitators for technological improvements, the policy-making process and sectoral development.

In the Empirical Analysis 2, health biotechnology sector representatives were interviewed: 5 in-depth interviews were conducted with experts from In Vitro Fertilization (IVF) Centers during the period of 2014-2016 in the health biotechnology sector in Turkey. The participants were the key practitioners of health biotechnology policies in Turkey. Five interviews were conducted with the managers and specialists from different Assisted Reproduction Technologies Centers in Ankara, Turkey. These centres were chosen randomly, and a semi-structured interview guide was used in these interviews. The interview guide included profile questions about the centre, the allowed and restricted applications in the centre, their ideas about the policies, restrictions, and their interpretations and suggestions.

We benefitted from snowball and purposeful sampling for both data sets to reach the interviewees. The authors did each interview in person; detailed notes were taken; memos were prepared, and under the interviewee's approval, tape recording was made and transcribed during the data collection. For the analysis, the raw data was coded by line-by-line coding and the thematic analysis was conducted to derive the main themes of the discussions.

3. Data Analysis and Findings:

3.1. Empirical Analysis 1: Renewable Energy Sector

In empirical analysis 1, as a part of an extensive empirical data set of critical expert interviews from the renewable energy sector, 17 in-depth interviews were conducted with experts from national and international companies whose main activity is electricity generation from renewable sources. These companies are located in various cities in Turkey, namely Ankara, İstanbul, İzmir, Denizli and Kayseri. The time period of the research is 2014-2015, during the first phase of sectoral development of the renewable energy (mainly renewable electricity generation) sector in Turkey. The participants were the key experts in renewable electricity producer companies. Ten companies were active in large-scale electricity generation with commercial licenced renewable power plants. Four were small-scale producers with unlicenced renewable energy power plants and mainly the investors who built these plants for their own self-consumption needs. The remaining three interviewees were from companies that generate renewable electricity in large-scale licenced and small-scale unlicensed power plants. The participants are general managers, project engineers and heads of company units. We asked questions about the current structure and dynamics of the Turkish energy sector, the main problems, their suggestions for solutions, their perception of change towards the usage of renewable sources as a solution to the energy problem, and the policies in the renewable energy sector in Turkey. In this study, the main aim is to understand the primary motivations of renewable electricity generation, to learn fundamental problems in the sector and to understand the role of technology policies in the acceptance and diffusion of emerging renewable energy technologies from the perspective of the firm's perspective.

The highlighted results of the study are summarized as follows:

- The 'import dependency' is the strongest motivation behind Turkey's diffusion of renewable energy technologies. One of the interviewees from a Turkey-based (national) company which generates

electricity both with large-scale and small-scale renewable energy power plants underlined this import dependency problem by touching upon the relations with Russia and said, "We are highly dependent on imported natural gas, especially in wintertime. Import dependency, especially on Russia, may create another indirect threat to electricity supply security since natural gas is also intensively used for heating purposes in Turkey.¹ In case of an unexpected natural gas shortage, natural gas power plants may shut down and hence natural gas supply for electricity generation is also endangered."

- The 'lack of long-term planning' is the most important problem underlined mainly by the large-scale licenced electricity producers as a critical factor that increases the role of uncertainty in the decision-making process, specifically for new investment decisions in the Turkish renewable energy sector. This high risk coming with 'uncertainty' makes international companies hesitant to invest in new renewable energy power plants and technology development activities. For example, the interviewee from a multinational energy company (that describes itself as the "World's largest independent renewable energy company that has 23 GW total installed capacity all over the world in 40 years experience") told that "...our company wants to invest in Turkish solar energy sector and projects a considerable potential in the country. We are following the solar energy licence applications and the head of the region asked me (*the business development leader in Turkish Region*) about the investment projections in different market segments of small and large-scale production. Since I cannot provide a clear roadmap for the investment decision, the head pivoted to an investment decision in Turkey. It postponed the new investment until the company can clearly make projections in the Turkish market."
- The other problems stated by the interviewees from renewable energy firms are the need for more and the insufficiency of codes, rules and standards in the sector for quick adaptation to developing technologies and changing circumstances and asymmetric policy-making and evaluation processes in the renewable energy sector. These problems mainly refer to changing nature of the technology and the unpredictable nature of technology development in the sector that creates uncertainty in the actions of policy-makers that lead the actors to find some auxiliary solutions for their sectoral needs.
- From the perspective of renewable energy firms, the 'optimal energy generation bundle' (by which sources we produce the energy) is critical for policy-making. Such a bundle was told to be a balanced bundle that included various energy sources (rather than one dominant fuel) and at least 25% renewable power overall, according to the interviewee, who has a long-lasting experience in different energy sectors (including fossil fuels) and currently active in small scale renewable electricity generation, variety of energy sources in energy bundle provided to minimize the risk in energy supply. Moreover, sustainable energy feeding of the grid was one of the main motivations for robust energy bundles for large energy companies. Hence the local character of renewable energy technologies is critical. That is why energy companies strategically increase the share of renewable sources in energy bundles to guarantee the transfer of energy sources to power plants to decrease the risk of a blackout in the energy supply. When considering the renewable energy policies design, the energy bundle should be taken into account not just by the national energy security concerns but also considering the sustainable, dispatchable energy supply of electricity generation firms (who own the power plants.)
- Renewable energy is an emerging industry with enormous profit potential. This energy subject is multidimensional and has to be considered carefully for each country, considering the local dynamics. The policy-making process should also take these multidimensional aspects into account.
- According to the perception of renewable electricity generation firms, policy-makers unintentionally slow down the development of the renewable energy sector in Turkey with policies that have indirect

³ In 2013, during the data collection period, 59% of total natural gas consumption was used for heating purposes at home-based consumption (ETKB, 2013). Now in 2022, 46% of total natural gas consumption is used for the same purpose (EKTB, 2022). We can see a slight decrease, but still, it is large and creates supply security problems for heating and electricity generation purposes.

restrictions and limitations on the diffusion of the new technology (for ex., measurement prerequisite in solar energy licence applications). These policies were accepted as the control mechanism of government, however in one sense, that let actors find auxiliary solutions (for ex., in the case of solar energy licence applications, the investor built small-scale unlicensed power plants to sell the electricity to the grid, rather than to use for self-consumption.)

- The ‘dependency on physical conditions for renewable energy’ can be an opportunity rather than an obstacle for the Turkish Renewable Energy Sector. Due to the appropriate physical conditions in Turkey, de-centralized off-grid renewable energy systems, especially for the settlements far from the grid systems, are promising solutions for the losses in transmission and distribution of electricity and energy problems. Therefore three participants, who were one of the leading large-scale renewable electricity generation companies' representatives, small-scale electricity producers and the winner of the first solar electricity generation license applications, agreed that investment in renewable sources could be seen as a medium of regional economic development with its socioeconomic benefits. This is a strength of renewable energy technologies and can be beneficial for designing technology policies for the diffusion of these emerging technologies in a developing country.
- Nuclear power and renewable energy are not substitutes for each other for the solution of Turkey’s import dependency problem in energy supply, and they should not be perceived as alternatives to each other. Because their contexts are different and incommensurable, the design policies are different in direction. Therefore, while discussing different energy sources, the policy-maker must consider complementarity between various energy sources to design policies targeting optimal energy bundles rather than substituting each other.
- Preference for renewable sources instead of fossil fuels with environmental concerns necessitates a 'conscious choice of society' as a whole, and conscious and intentional acceptance of the society can achieve this preference. It is possible, but too much effort is needed, especially in countries like Turkey. Hence, legitimation needs more effort in the Turkish renewable energy case.
- There is a ‘transformation in the perception of the public sector's role in the energy sector’. At the very beginning of the establishment of the Turkish Republic, the state's role was central to the country's economic development. So was in the energy sector. The government entirely performed the energy investments. However, the state's role in the energy sector is changing. The public sector is retreating from the scene and is minimizing its role in energy investments. This role is transferred to the private sector. However, this is a transition period, and hence the government is trying to determine its role in the energy sector mainly to support the sector indirectly from backstage.

With the highlights of the empirical analysis of Turkish Renewable energy given above, we can say that the main peculiarities in the energy sector of “considering the long-term perspective, interrelated and interdependent nature of policy actors, context-dependent policy-making practice under given framework conditions and the need of dynamic and flexible approach for healthy diffusion of emerging renewable energy technologies” draw the borders of technology policy-making with innovation system perspective. The main finding of the empirical data leads us to dig into details of problem-solving technology policies for diffusion renewable energy policies.

3.2. Empirical Analysis 2: Health Biotechnology Sector

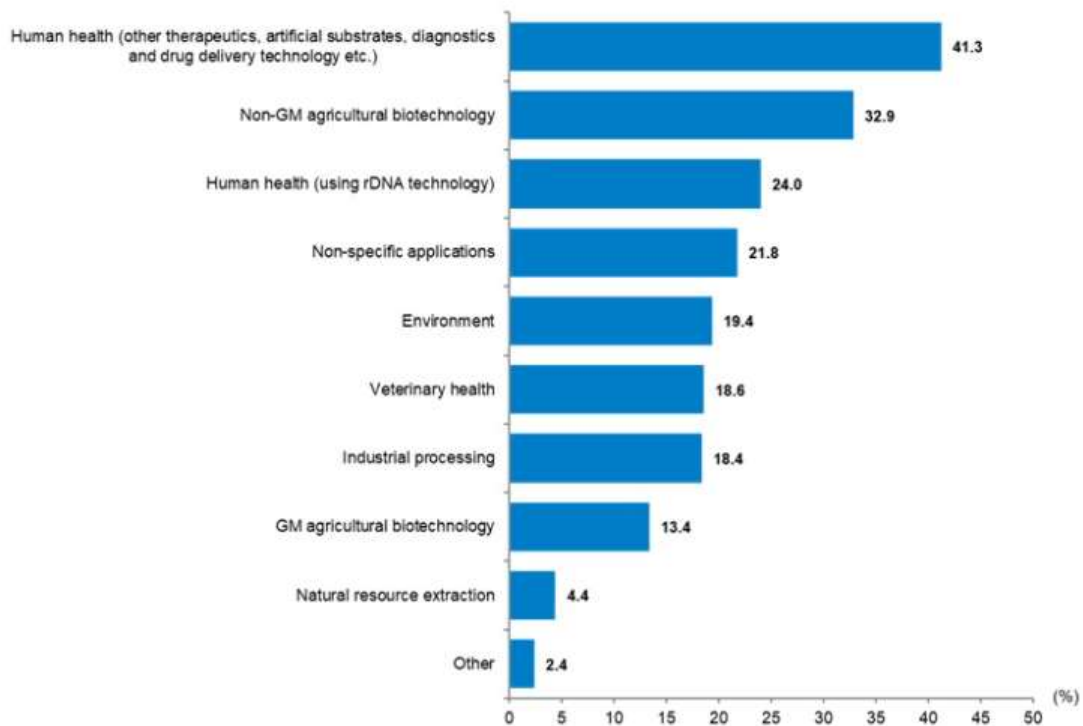
Medicine is a field in which technology has been widely used from time immemorial to the present day and contains different aspects of technology. While the available physical facilities make the achievements in the field of medicine visible through technology as a way of solving problems, the disembodied part of technology comes from some specializations, past experiences, and knowledge of past technological applications. It is known that medicine has used various technologies and developed different routines at different times in its journey so far.

For Pickstone (2007: 504), “at the end of the mapping of new chemistry and the development of other analytical sciences up to today, the set of transformations that created ‘science’ in the modern sense but that also created the

modern roles of engineer, medical doctor, and artist as ‘the second scientific revolution’ around ‘1800’.” The changing roles of individuals and organizations and the relationship between professional practice have influenced these modern roles. As a result of this influence, various changes have emerged related to vocational roles and have affected the field of medicine as in other fields.

Turkey has been affected by this modern medical development fastly. According to the Biotechnology Statistics of TURKSTAT (2022) in Turkey, 499 enterprises carried out biotechnology activities in 2020. In other words, 499 enterprises used biotechnology in their goods or services and carried out biotechnology Research and Development (R&D) activities. The number of enterprises active in biotechnology was 363 in 2019. When the enterprises active in biotechnology using at least one biotechnology technique by size groups were examined, it was observed that 369 enterprises had 1-9 employees, 67 enterprises had 10-49 employees, 37 enterprises had 50-249 employees, and 26 enterprises had 250 or more employees in 2020. In 2020, enterprises active in biotechnology used mostly "DNA/RNA" techniques. The number of enterprises using the "DNA/RNA" technique was 261. This was followed by "process biotechnology techniques" used by 155 enterprises and "cell and tissue culture and engineering" techniques used by 139 enterprises.

Figure 1: Proportions of enterprises active in biotechnology by biotechnology applications, 2020

Source: TURKSTAT, 2022.

According to the objectives of biotechnology activities, 41.3% of 499 enterprises engaged in biotechnology used biotechnology for human health (other therapeutics, artificial substrates, diagnostics and drug delivery technology etc.), while 32.9% of them for non-GM agricultural biotechnology and 24.0% of them for human health (using rDNA technology) in 2020 (TURKSTAT, 2022).

In the empirical analysis, as a part of extensive empirical data of the critical health expert interviews, five in-depth interviews have been conducted with experts from IVF Centers between 2014 and 2015 in the health biotechnology sector in Turkey. The participants are the key practitioners of health biotechnology policies in Turkey.

Five interviews were conducted with the managers and specialists from different Assisted Reproduction Technologies Centers in Ankara, Turkey. These centers were chosen randomly, and a semi-structured interview guide

was used in these interviews. The interview guide included some questions about the centre, the allowed and restricted applications in the centre, their ideas about the policies, restrictions and their personal interpretations and suggestions.

Some of the results of the study:

- An emphasis on the roles of religion and culture in bringing such restrictions.
- An economical loss: ‘...Iran is on the front of Turkey in this issue, Royan Institute² has a crucial role in stem cell research. It is essential because it does not need any third person [donors]. It takes its source from the DNA of people themselves. This example was important because if there would not be any donors, religion could not find any evidence for its rejection.
- The limitations on social health insurance and its scope. Especially the limited number of pregnancies of In vitro-babies (only one baby): 'When you say that I support reproduction, then you should allow them to have 9 babies if they (people) want'.
- A problem in reproductive organ and tissue donation from third parties: '... Oocyte or sperm donation or surrogate motherhood are banned in Turkey, and even suggesting that alternative or another centre abroad [consultantship] are also banned, we are suggesting the patients have adoptions [adopting children who have already born].' However, he admitted that some patients had come back to him for other reasons and cited that adoption insensitively as 'Sir, do you remember that it could not be realized and we got it ...' near the adopted child. Hence he meant that people would prefer to have their children rather than overcome the social and behavioural problems of other people's children.
- In the political decisions, the Biotechnology Association³'s role should be adopted more because reproductive policies are critical. Reproductive medicine has a rapid development among all other fields in Turkey. Social regulations and price policies are also important in this issue.
- A specific problem is the condition of marriage. As it is known, only married couples can apply to IVF Centers to have children. Using third parties' organs and reproductive tissues is banned in Turkey. However, IVF Centers may be convinced by the patients. A man can introduce any woman as his wife and they can be regarded as if they had committed a crime together in the end.
- Directing people to another country or centre was also banned by Regulation 2010 (Turkish Official Gazette, 6.03.2010). Before that date, they could conduct some applications, such as the sex selection of embryos, but they cannot do it anymore. It is mentioned that the reproductive demands of couples should be covered and affordable in Turkey. The IVF Centers are unable to warn their patients even about the unsafe and unhealthy conditions of some countries' ART centres.
- Social and ethical problems in using the genetic material of the donor or womb of surrogate mothers.
- A policy, a group or a religion should not prevent any people from their reproductive choices/rights.
- Benefiting from assisted reproductive technologies would socially contribute to the traditional family structure. People, especially from central Anatolia and the eastern region of Turkey, may have some sexual intercourse with their relatives or foreigners in order to have children. They adopted such behaviour since they were under intense social pressure from their families and social environments.
- Developments in mitochondrial transportation. This technology was generated and allowed in the UK. This development was regarded as a radical innovation that reduces the entire donor DNA use, but again, this new technology would need an oocyte supplier for that aim.

⁴ Royan Institute was established with an emphasis on Stem cell biology and Technology in Iran: <https://royanstemcell.ir/>

⁵ For the website of the Biotechnology Association, visit: <https://www.biyoteknoloji.org.tr/>

Health biotechnology debates are mainly conducted around IVF processes. Despite the regulations and bans, the conversations and processes are being practised between the patient and the embryologist or gynaecologist. It is essential but difficult to manage and control the health biotechnology sector, as seen above since it directly relates to population, personal relations and preferences, privacy and ethics.

CONCLUSION

Health biotechnology and Renewable Energy are two emerging research areas for Turkey. Science and Technology Policies are tools to eliminate the problems in the sector and differences in S&T capacities between developed and developing countries. However, these two sectors are growing as problematic research areas for S&T policy-making in Turkey. Government policies are rigorous in the health biotechnology sector and loose in the renewable energy sector. Despite this difference in policy-making, “unforeseen outcomes of political interventions and procedures” are expected in decision-making for the actors. This motive compels them to seek “illegal or auxiliary (so-called as 'off-the-record) solutions” to survive in national and international markets. These auxiliary solutions are first realized as the unintended consequences of intentionally designed S&T policies specifically for the diffusion of these emerging technologies. Due to the peculiarities of the two sectors dictate itself, these auxiliary solutions become policies to adapt to the changing conditions and respond to the sector's rising needs. Hence, in this study, we intended to answer the question of “What are the unforeseen outcomes of political interventions and procedures” namely "threats", which lead the actors to illegal or off-the-record ‘solutions’ in these different emerging sectors?”

The unforeseen outcomes of Turkish government policies towards the Renewable Energy sector are:

- Unlicensed electricity generation substitutes licensed electricity generation due to bureaucratic burden.
- This practice of unlicensed electricity generation is the off-the-record solution to diffuse renewable electricity in Turkey.
- The government oversees this kind of unlicensed producers to reach policy targets (to diffuse renewable electricity generation).

This creates an unforeseen growth path of renewable electricity generation in Turkey; unfortunately, these plants' future is unclear and uncertain.

The unforeseen outcomes of Turkish government policies towards the Health Biotechnology sector are:

- A general criticism towards the reproduction policies of the Turkish government exists.
- The participation of third parties in the insemination and IVF processes is shown as a threat for religious reasons.
- Instead, a legitimization of reproductive policies and decisions is highly needed.

Therefore the sword, a threat, is assumed in both cases. Moreover, there is a full awareness of firms about the inadequate policies of the Turkish government. Hence, firms behaved according to these threats. As a solution, while the firms in RES tolerate the outcomes of policies to generate renewable electricity, firms in HEB still have legal difficulties in overcoming the rigorous policies. Also, firms have to survive in both national and international markets. Their alternative ways should be considered and policies should be arranged according to social needs.

When one passes over the empirical analysis, s/he would see that the decision makers should give their policy decisions on the new emerging sectors such as HEBRES in Turkey via re-arranging of the subject, in doing so, they should try to invite imagination even in policy making. In this study, we get better insight by considering extremes by thinking of the opposite of the one we are directly concerned about. That leads us to think in more critical and alternative ways.

As a final statement, the Turkish government, namely Dionysius, has power over Damocles, namely HEBRES, firms and researchers in some respects. An interdisciplinary approach should determine the social and economic welfare of societies. Final decisions and actions regarding the new emerging sectors' applications, such as HEBRES, should

be given by the policy-makers adaptively in a dynamic manner by taking care of the main problems in the sectors and the needs of the actors.

Contribution of Authors: First Author 50%, Second Author 50%.

Ethical Approval: The field research for Empirical Analysis 1 was conducted under the Ethical Approval of Middle East Technical University Ethical Research Center Document no: 28620816/106-179 (Dated to February 21, 2014). The field research for Empirical Analysis 2 was conducted under the Ethical Approval of Middle East Technical University Ethical Research Center Protocol No: 2016-FEN-024 and Document No: 28620816/170 (Dated to April 13, 2016).

Financial Support: In the collection of the data used in the Empirical Analysis Part 1 of the study, the financial support allocated for the field research within the scope of TUBİTAK 1002 Program - Project No. 114K070 was utilised. The data used here is part of the project data. The authors thank TÜBİTAK for financial support.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors or any third-party individuals or institutions.

Acknowledgement: The authors thank to TÜBİTAK 1002 Programme Project No: 114K070 for financial support of the Empirical Analysis Part 1 and the project coordinator Prof. Dr. Erkan Erdil (Dep. of Economics, Middle East Technical University) for his valuable support.

REFERENCES

- CASSIOLATO, J. E and SOARES, M. (2015) Innovation Systems, Development and Health: an Introduction, in Book *Health innovation systems, equity and development*, Edition: 1 (Eds: José E. CASSIOLATO, Maria Clara C. SOARES), E-Papers, Rio de Janeiro.
- HEKKERT, M.P., NEGRO S. O., HARMSSEN R., and HEIMERIKS G.J. (2007) "Technology innovation system analysis: a manual for Analysts", Utrecht, The Netherlands: Utrecht University, Report for Joint Research Center, Energy Institute.
- JACOBSSON, S. and BERGEK, A. (2004), "Transforming the energy sector: The evolution of TIS in renewable energy technologies", *Industrial and Corporate Change*, 13(5), 815-849.
- JACOBSSON, S., LAUBER, V. (2006) "The politics and policy of energy system transformation—explaining the German diffusion of renewable energy technology", *Energy Policy*, 34, 256–276.
- JACOBSSON, S and BERGEK, A. (2011), "Innovation system analyses and sustainability transitions: Contributions and suggestions for research", *Environmental Innovation and Societal Transitions*, v.1, pp.41–57.
- PICKSTONE, J.V. (2007) "Working knowledge before and after circa 1800: Practices and disciplines in the history of science, technology and medicine," *Isis*, Vol.98/3, The University of Chicago Press on behalf of The History of Science Society, pp. 489-516.
- SANDEN, B. A. and AZAR C. (2005), "Near-term technology policies for long-term climate targets-economy wide versus technology-specific approaches", *Energy Policy*, 33, 1557–1576.

- URL 1: ETKB (T.C. Ministry of Energy and Natural Resources) (2013). National Equilibrium Tables, available at: <https://enerji.gov.tr/eigm-raporlari>.
- URL 2: ETKB (T.C. Ministry of Energy and Natural Resources) (2021). National Equilibrium Tables, available at: <https://enerji.gov.tr/eigm-raporlari>.
- URL 3: Turkish Official Gazette, Republic of Turkey Ministry of Health, Regulation on Assisted Reproductive Treatment Practices and Assisted Reproductive Treatment Centres, dated 6 March 2010 and numbered 27513, URL: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100306-10.htm>.
- URL 4: TURKSTAT (2022) Biotechnology Statistics, Accessed on 1st December 2022, URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Biotechnology-Statistics-2020-37449>.

asbider

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 10/ Sayı: 28

ISSN: 2667-4866